

JOANNES CLERICUS.

JOANNIS CLERICI ARS CRITICA,

IN QUA AD STUDIA Linguarum Latinæ, Græcæ, & Hebraicæ via munitur; Veterúmque emendandorum, Spuriorum Scriptorum à Genuinis dignoſcendorum, & judicandi de eorum Libris ratio traditur.

Editio Secunda auctior & emendatior.

VOLUMEN PRIMUM.

AMSTELÆDAMI,
Apud G. GALLET, Præfectum Typographiæ HUGUETANORUM.

M. DCC.

M. ANT. TEUTONI

Suo S. P. D.

JOANNES CLERICUS.

CRITICEN nostram, mi TEUTO, quam nosti dudum inchoatam, sed alio studiorum & laborum genere interruptam fuisse, ad umbilicum tandem perductam ad te mitto. Nemo erat, cujus studiis consultum magis optarem, quàm tuis; nec amicorum quisquam, cui crederem utilius esse posse hoc Opus; si modò à scopo, quem mihi proposui, non prorsus aberrasse censeri queam.

A puero tibi dux fui

—— per amœna vireta
Fortunatorum nemorum, sedésque
beatas;

in quas se receperunt magnæ illæ animæ, quæ olim Græcis & Romanis præluxerunt. Optimorum quorumque Scriptorum, Græcorum & Latinorum, intelligo libros; in quibus etiamnum videntur spirare, & quos tibi aut integros, aut ex parte olim interpretatus sum. Meâ haud multò minùs quàm tuâ interest, te nunc studiosè cùm vestigia tua relegentem, tum etiam in abditiores partes eorum nemorum penetrantem, à recta semita non aberrare, ut quò tendis pervenias. Quo enim uberiores fructus, ex rectè institutis studiis, capies; eo major erit mea voluptas, cùm me frustra non fuisse intelligam. Tum demum mihi videbor optimo viro, Patri tuo, beneficia, quibus me, ex quo in Hollandia pedem fixi, devinxit,

posse

posse rependere; cùm sentiet operam meam tibi inutilem non fuisse. Patere ergo me ingenium, quod mihi tenellum commissum à viro amicissimo per aliquot annos non indiligenter excolui, etiamnum subinde monitis & consiliis firmare; ut, quemadmodum facis, ad honestissima quæque pergas contendere.

Eam in rem, hoc Opusculo te donare volui, ut quod voce non possum, dum Oceano divisi sumus, nec etiam Epistolis, propter perpetua negotia, quibus me scis distineri, id libello hoc faciam. In eo multa distinctiùs, & copiosiùs leges exposita, quæ olim me obiter dicentem audivisti. Monita etiam hîc plurima, è media Philosophia petita, videbis; quæ, nisi fallor, humaniores, & sanctiores etiam litteras colentibus non nimiùm inculcari possunt; cùm viri, non è vulgo, quòd hæc satis non attendissent, passim in Scriptis suis cespitarint.

 Hîc

Hîc Criticum, non pædagogico fastu tumentem, aut farragine quadam jejunæ eruditionis onustum, formare aggressus sum; sed non minùs judicio, atque memoriâ suâ utentem, & qui probè calleat quàm pauca penitus in Veterum monumentis intelligamus; ideóque modestè de aliis judicet, & ab omnibus discere sit paratus. Volo eum ante omnia niti intelligere quid Veteres velint, & sibi diligenter cavere, ne opinetur se scire quod nescit. Sed dum hisce studiis operam dat, nolo eum Philosophicis & Mathematicis umquam ita valedicere, ut judicii sui oblitus memoriam tantùm excolat. Utraque perpetuò conjungenda sunt, ita ut dum Philologia nobis congerit materiem, è Græcis, Latinísque Scriptoribus, quâ, ubi necesse erit, utamur; Philosophia omnem illam materiem, ordine certo digerat, & singula suis locis collocet. Nisi hoc

fiat,

fiat, moles quædam indigestæ eruditionis comparatur, aptior obruendis audientium animis, quàm iis collustrandis.

Itaque utilissimum tibi erit Disciplinarum Mathematicarum studium, cui nunc incumbis, si Geometricum illum laudatissimum ordinem ad alia transferas, quoad per naturam rerum licebit; atque animum ordini adsuetum instruas, lectione Veterum, iis cognitionibus, eáque facultate dicendi, quæ sunt litterarum studioso, quodcumque vitæ iter ingrediatur, necessariæ. Quamobrem, *ut* Ciceronis *verba usurpem nonnihil immutata*, disces quidem, *mi MARCE*, à principibus hujus ætatis Geometrarum, & disces quamdiu voles; tamdiu autem velle debebis, quoad te quantum proficias non pœnitebit. Sed tamen nostra leges, *ut subactum, ope Geometriæ, judicium instruere possis pulcherrimarum rerum,*

quæ

quæ in Veterum libris leguntur, cognitione. Quæ omnia studia tibi in dies faciliora & utiliora fieri, corpusculúmque tuum & valetudinem confirmari, Deum Opt. Max. ex animo oro. Vale.

Dabam Amstelodami Calend. Decembribus.

CIↃIↃC XCVI.

LECTORI

LECTORI
S. P. D.
JOANNES CLERICUS.

ALTERAM hîc habes, LECTOR, Editionem Criticæ nostræ, quam non módò diligenter emendavi, à capite ad calcem, sed & insignibus & magni momenti testimoniis Veterum passim auxi. Si prior Editio aut Amstelodamensis, aut Londinensis tibi non displicuit; hæc sine dubio propterea magis placebit, cùm multò accuratior & auctior sit. Scio esse qui querantur mutari vel augeri posteriores Editiones; quòd prioribus, quas sibi compararunt, nullum postea sit pretium. Sed an ideò vetitum erit scribentibus emendare aut exornare Scripta sua, ut emtorum crumenæ parcatur? Non puto, cùm tantillæ pecuniæ jactura non sit æquiparanda cum fructu, qui ex meliore Editione colligi potest. Reputent secum se non aliter insumsisse pecuniam emendæ

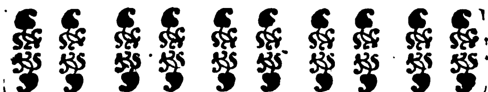
priori

priori Editioni, quàm eam quam insumunt in cœnulam familiari præbendam; quam non putant tamen prorsus sibi periisse. Pecuniam numeratam Bibliopolæ, prioris Editionis causâ, existiment satis pensatam fuisse fructu aut voluptate lectionis. Alteram verò iterum emant, ut Bibliothecam eâ exornent, cùm postea non sit mutanda, aut augenda. Mihi quidem certum est, si quid addendum aliquando judicaro, in separatis Voluminibus additamenta publici juris facere. Tertium addere jam cœpi huic Operi Tomum, in quo non Ars quidem ipsa traditur, sed ejus usus, in gravissimis quæstionibus, ostenditur. Mistus est, fateor, Artis usus cum mei defensione contra nonnullos, qui in me calamum strinxere; at dedi operam ut pleraque omnia omitterem, quæ eos & me privatim spectant, argumentáque omnibus utilia excuterem.

Amstelodami Calendis Decembribus anni

ƆIƆ IƆC XCIX.

INDEX

INDEX CAPITUM

TOMI PRIMI.

PARS

PARS II. De Vocum & Loquutionum significatione.

PARTIS

PARTIS II. SECTIO II. In qua particulatim expenduntur vocum & loquutionum significationes.

ARS CRITICA,

SEU DE INTERPRETATIONE VETERUM SCRIPTORUM.

PRÆFATIO

Definitio, Divisio, & Usus CRITICES.

SECTIO I.

I. Criticen, ut à definitione ordiamur, vocamus *Artem intelligendorum Veterum Scriptorum, sive numeris adstrictâ, sive solutâ oratione utentium; & dignoscendi quænam eorum genuina scripta sint, quæ spuria; tum etiam*

quæ sint ad regulas Artis exacta, *quæ vero secùs*. Dicitur ΚΡΙΤΙΚΗ, quòd ejus ope *judicemus* de sensu & elegantia dictorum, déque ætate scribentium. Hac in appellatione, aliquantùm discrepamus ab iis, à quibus mutuam sumsimus, Græcis veteribus; *Criticos* enim dicebant, docente *Eustathio* in *Homerum*, ad Il. B. (a) τοὺς κατὰ τὴν γραμματικὴν παράδοσιν εἰδότας κρίνειν τὰ ποιήματα, *eos qui ex doctrina Grammaticorum, judicare de Poëmatibus norunt*. (b) Alibi eosdem vocat ἀκριβεστέρους Γραμματικούς; *accuratiores Grammaticos*. Sed utrobique agit de Interpretibus *Homeri*, aut de iis qui ejus opera recensuerant; qualis fuit *Aristarchus*, qui spurios versus Homeri notaverat. (c) At nos Criticen non minùs ad eos qui prosâ oratione scripserunt interpretandos adhibemus, quàm ad intelligendos Poëtas. Non inquiremus hîc, an hæc Ars pars sit *Grammaticæ* propriè dictæ, an verò secùs; quia pendet ex cujusque arbitrio, arctiorem aut ampliorem vocabulo cuivis tribuere significationem, in suo ipsius sermone, mo-

a Pag. 285. l. 9.

b Pag. 775. l. 30. Ed. Rom.

c Sic & Scholiastes MS. *Dionysii* Thracis, cujus verba affert *Ger. Langbanius* ad Longini Cap. VI. solis Poëtis mancipat *Criticum*.

modò audientes aut legentes moneat. Itaque qui *Grammaticen* vocabit quidquid ad Linguarum Antiquitatísque cognitionem pertinet, eo nomine *Criticen* etiam complectetur; qui verò Grammaticen dici tantùm debere censebit *Artem rectè loquendi*, is Criticen, quamvis Grammaticæ affinem, ad aliam disciplinam referet. Laxiore significatu Grammatices nomen intellexit *Quintilianus* Lib. I. c. 4. ubi hisce verbis ita eam descripsit, ut Criticen ejus ambitu comprehenderit: *Hæc professio*, inquit, *cùm brevissimè in duas partes dividatur, rectè loquendi scientiam & Poëtarum enarrationem, plus habet in recessu, quàm in fronte promittit. Nam & scribendi ratio conjuncta cum loquendo est, & enarrationem præcedit emendata lectio; & mistum his omnibus judicium* (κρίσις unde κριτικὴ) *est, quo quidem ita severè sunt usi veteres Grammatici, ut non versus modo censoriâ quadam virgulâ notare, & libros qui falsò viderentur inscripti, tanquam subditicios, submovere permiserint sibi; sed auctores alios in ordinem redegerint, alios omnino exemerint numero.*

2. Critica, quam sumus tradituri, non attingit Grammaticas Regulas, quæ sunt sermonis elementa; sed eas jam dudum

notas esse legentibus statuit. Neque etiam rerum ipsarum cognitionem suppeditat, sed viam tantùm aperit, ad intelligendum eorum sermonem, qui de rebus egerunt. Haud magis quæritur hîc quid verum sit, quid falsum, seu an id quod legimus Veritati consentaneum sit, nécne; sed dumtaxat quî possimus intelligere quid sibi velint ii, quorum Scripta versamus. Uno verbo, quæritur vera dictorum sententia, non veritas eorum quæ dicuntur, licèt huic illa facem sæpe præferat; cùm, nempe, Scriptor, quem intelligimus, Veritatem adsequutus est.

3. Itaque, quod sollemne est Criticorum vitium est, cavendum ne, dum verborum significationes discimus, aut Scriptorum veterum sententias cognoscimus, putemus nos semper Veritati ipsi, rerúmque cognitioni operam dare; néve postquàm multa talia memoriter tenemus, res ipsas ideò cognitas habere nos existimemus. Viam aperit ac munit Critice ad veram eruditionem, hoc est, rerum certam notitiam; cujus tamen ipsa pars non est. Qua de causa, Thebanus *Cebes* in septo, cujus ostio Ψευδοπαιδεία adstabat, collocat *Criticos*; qui sanè nisi ulteriùs contendant, in septum

ptum *Veræ Eruditionis* numquam perveniunt.

SECTIO II.

1. CRitica, prout hanc vocem definiimus, complectitur ambitu suo tres partes; primò, monita ac consilia attinentia ad ordinem quo legendi Veteres, ut Linguæ potissimùm Latina, Græca & Hebraica addisci commodè queant, tésque Latinorum, Græcorum & Hebræorum cognosci; secundò, canonas de interpretatione verborum & loquutionum; tertiò, præcepta de judicio quod de antiquorum Scriptorum libris & locis tam genuinis, quàm spuriis, tam sinceris, quàm corruptis ferre oportet.

2. Multùm interest quo ordine incipiamus lectioni Veterum operam dare, quia multi libri numquam possunt probè intelligi, nisi alii antea lecti sint; & quia à facillimis incipiendum, ut ad difficiliores paullatim accedamus. *Alioquin*, ut usurpemus verba *Justiniani* Inst. Lib. 1. Tit. 1. *si statim ab initio rudem adhuc & infirmum animum studiosi, multitudine ac varietate rerum, oneraverimus; duorum alterum, aut desertorum studiorem efficiemus:*

aut cum magno labore, sæpe etiam cum diffidentia, quæ plerumque Juvenes avertit, seriùs ad id perducemus; ad quod leviore via ductus, sine magno labore & sine ulla diffidentia, maturiùs perduci potuisset. Exempli causâ, si quis aggrediatur legere Scriptorem addictum cuipiam sectæ Philosophicæ, de cujus tamen sectæ placitis non agat, ut ea interpretetur, sed subinde tantùm ad ea respiciat; eum non intelliget, nisi priùs sectæ illius dogmata aliunde cognoverit. Voces præsertim τεχνικαὶ, sive singulis usitatæ sectis peculiari notione, & à vulgari quandoque remotissima, sine singulari dogmatum ejus sectæ cognitione, intelligi nequeunt. *Origenes*, & plerique alii Græci Patres, Platonicis dogmatibus maximè addicti fuerunt; ideóque si quis eos legere aggrediatur, ante *Platonis* aut Platonici Philosophi lectionem, frustra sanè tempus terat. Similiter si quis Tragicum Græcum legeret, nondum aliorum Poëtarum lectione firmatus, primò multùm sudaret, deinde cùm se eum intelligere putaret, tot cœlo aberraret. Hæc exempla hanc in rem adducimus, quæ sunt manifesta, ut quid velimus clariùs pateat; sed sunt alia, in quibus innumeri peccant, quæ postea proferemus.

3. Quam-

3. Quamvis non desint Interpretes & Lexicographi, quorum labore non parum adjuvamur, in cognoscendis vocum & loquutionum significationibus; attamen, ne dicam multa ab iis esse omissa, difficillimum interdum est ea quæ habent aptare locis Veterum, quibus intelligendis insudamus. Præter ambigua multa vocabula, voces plurimæ & phrases affines quidem sunt significatu, sed varia tamen notant; quæ si confundantur, magnos possunt in hoc negotio errores parere. Sunt præterea loquutiones & voces haud paucæ, quæ cùm aut nullam aut obscuram habeant significationem subjectam, attamen quasi claræ perperam habentur. Harum omnium exempla, ubi ad rem deventum erit, affatim proferemus.

4. Exercitatione & dexteritate haud exigua opus est, primùm ad cognoscendam dictionem cujuspiam Scriptoris, ut eum à quovis alio secernere possimus; secundùm, ad videndum si quid vitiosi, negligentiâ Librariorum aut temeritate Criticorum, irrepserit, & veram lectionem à falsis dignoscendam; tertiò, ad deprehendendas Veterum Librariorum fraudes, qui insignia nomina addiderunt fronti Librorum interdum non malorum, sed

Scriptorum minùs celebrium, ut meliùs venderentur. Itaque hic eſt ſummus Artis Criticæ apex, ad quem non niſi longo labore pervenire licet.

SECTIO III.

1. USus quamplurimos habet Critice, & alios quidem cum aliis Diſciplinis communes, alios verò ſibi proprios; quorum præcipuos breviter attingemus. Utilitas omnis, quæ hauritur ex Hiſtoriæ cognitione, adeóque ex univerſo humaniorum litterarum ſtudio, quantùm patet, huic imputari debet; quoniam, hujus unius ope, Hiſtoriæ & elegantiorum litterarum peritia comparatur. Eadem unicum eſt veræ Rhetorices, non fucatæ illius, quæ Mendacio æquè ac Veritati patrocinatur, fundamentum. Hujus beneficio, verborum ambiguorum, ſeu de induſtria, ſeu incautè adhibita fuerint, latentes fallacias deprehendimus; idque quod intelligi poteſt ab eo, quod ſenſu caret, ſecernimus. Nulla quoque Ars, præter Criticam, docet quâ ratione ſuppoſiticia monumenta dignoſcantur, & loca veterum inſtrumentorum, fraude, vel inſcitiâ, corrupta reſtituantur.

At-

Atque hi duo posteriores usus Criticæ proprii sunt, priores habet communes cum aliis Disciplinis. Quod paullò copiosiùs ostendere, quoad instituti nostri patitur brevitas, operæ pretium erit; hinc enim manifestiùs liquebit, quanti momenti sit hæc disciplina.

2. Historiæ ope cognoscimus initia humani generis, quæ nos deducunt ad cognitionem ipsius rerum omnium Opificis; opiniones & consuetudines populorum addiscimus, quæ prosunt multùm ad bene ac beatè vivendum; eventúsque & mutationes intelligimus, quæ in rebus humanis necessariò eveniunt, & quibus cautiores ac mitiores evadimus. Hæc autem omnia cognosci nequeunt, sine Critices subsidio. Nam licèt pauci hujus Artis canonas satis attenderint, & certâ viâ hoc in negotio progressi fuerint; attamen si quid in Historia intelligunt, totum ferè id Criticæ debent, ut ex ipsâ re postea liquidò constabit. At sunt innumeri, qui, miro errore, putant se intelligere quod non intelligunt; quia ignorant quanta cautio adhibenda sit, ad sermonem veteris Scriptoris probè adsequendum. Quot & quanti viri crediderunt se Historiam Ecclesiarum Christianarum,

tum, & opiniones eorum, qui vulgò *SS. Patres* vocantur, in numerato habere, qui reverâ hospites ea in re fuerunt? Nempe, vocabula nuda didicerant, aut voces, quibus ex hodiernis placitis significationes tribuebant, memoriæ mandarant, quod indubitatis exemplis alibi ostendemus.

3. Ope humaniorum litterarum, expolitur ac emollitur animus, naturâ suâ rudis & tenax earum rerum, quibus primùm imbuitur aut percellitur; quod in rusticis deprehendimus, qui non modò rudes sunt & ignari eorum, quæ in villa sua non viderunt; sed etiam pertinacissimè plerumque adhærent consuetudinibus & opinionibus ab infantia acceptis. At qui cum plurimis versantur, experientiâ non tantùm ruditatem exuunt, sed etiam sese adsuefaciunt audiendis contra suam sententiam rationibus; atque eâ adsuetudine, discunt cedere aliorum argumentis, si recta videantur. Ita quoque qui plurimos Scriptores legerunt, & cum illis, ut ita dicam, familiariùs versati sunt, imperitiam & pertinaciam, cognitâ illâ varietate infinitâ opinionum, deponunt. Fateor tamen vastæ lectionis viros, utroque vitio, præ ceteris, laborasse;

rasse; verùm hoc factum non est vitio Artis, sed quòd ipsi pravæ essent indolis, & multa quidem legissent, sed pauca reverâ intellexissent. Accidit sanè sæpissimè ut, qui diuturnam cuipiam Arti operam dederant, finem Artis illius nequaquam adsequerentur; quòd non est ipsi Arti vitio vertendum, sed iis qui ea abutuntur, imbecillitate judicii, aut pravo affectu præpediti. Verùm ubi Ars cum indole aut præstanti, aut non prorsus inepta conjungitur; indoles præstantissima evadit, vel mediocriter certè expolitur.

4. Critica quidem canonas non tam disertè loquendi tradit, quàm intelligendorum Scriptorum veterum; seu eloquentes fuerint, seu minùs facundi. Attamen, dum docet quâ ratione animum Scriptoris, sub verbis quibusvis latentem, perspicere queamus; eadem operâ ostendit quis sit, & quis debeat esse sermonis usus, ut qui nostra legunt, vel audiunt mentem nostram probè capere possint. Itaque hac ratione, Critica fundamentum est Rhetoricæ; quæ eò ante omnia tendit, ut perspicuè quæ volumus efferre nos doceat.

5. Hoc manifestius erit, si reputemus,

inter præcipuos Criticæ fines, hunc esse; ut probè, nimirum, intelligamus quid unaquæque vox significet, & quænam sit cùm singulorum commatum & periodorum, tum totorum librorum sententia; hoc est, efficere ut cùm legimus Scriptorem aliquem, id ipsum cogitemus, quod dum scriberet ille cogitabat, quantùm id ex verbis ejus conjici potest. Ideóque si cujus cogitationes obscuræ fuerunt, dùm scriberet, ejus dictis non affingemus claras notiones; quasi quæreremus quid cogitare debuerit, & quænam dogmatum ejus sint consectaria, non verò quid re ipsâ cogitarit. Intelligimus autem hîc hominem, non qui quod perspicuè intelligit, imperitiâ scribendi, obscurè effert; sed qui obscuram notionem animo obversantem, iis quibus potest verbis exprimit, quod nimis frequens est. Contrà si quis dilucidas notiones verbis expresserit perspicuis; oportebit nos itidem clarè intelligere quid velit, numquam aliàs. Pariter si quis incautè, aut præ affectu, utatur verbis ambiguis, eadem Ars nos docet quâ ratione varios vocum sensus excutere possimus; ne præter Scriptoris mentem aliquid in ejus sermone urgeamus, quod ur-

urgendum non fuerat. Contrà vulgò fit, nam qui obſcuriſſimum Scriptorem, hoc eſt, cujus obſcura non verba modò, ſed & animi ſenſa fuerunt, quàm maximè potuit, perſpicuè interpretatus eſt egregii interpretis officio defunctum ſe putat; cùm ut plurimùm indicaverit, quid cogitare debuerit Scriptor quem explicat, ut ejus verbis reſponderent animi ſenſa, non quid re ipsâ cogitarit. Idem factitant etiam qui res, quatenus ſibi notæ ſunt, magis attendentes quàm verba Scriptoris quem interpretantur, dicta ejus notionibus ſuis aptant, cùm ex iis ſenſa Auctoris expiſcari debuiſſent. Multa quoque, quaſi clara, tranſmittuntur, quæ haud levi ambiguitate laborant; eáque multò plura ſunt, quàm vulgò cenſentur. Alia intelliguntur, non pro uſu Scriptorum, qui ea adhibuerunt, ſed noſtri ſæculi; quo non vocibus modò Linguarum ſuperſtitum pro arbitrio utimur, ſed dictionibus etiam Latinis novas affingimus ſignificationes, aut à proximè præteritis ſæculis attributas retinemus. Videntur & quædam emphatica auribus noſtris, iis non ſatis adſuetis, quibus ita non afficiebantur Veteres; nec etiamnum afficiuntur doctiores.

Imò,

Imò, quod paradoxum videatur, haud pauca sunt vocabula, apud Veteres, uti & apud Recentiores, quæ, non dicam obscuram, sed nullam planè potestatem subjectam habent, non secus quàm Aristophanicum φλαττοθραττοφλαττόθρατ. Deprehendimus homines sæpe hoc unum in sermone spectare, non ut notiones quæ mentibus suis obversantur, dum loquuntur, exprimant; sed ut certas voces in certis circumstantiis, instar Psittacorum, aut Gracculorum, pronuntient. Hoc observare est potissimùm in vocabulis quibusdam, quæ grandia occultare dicuntur mysteria; qualia sunt vocabula *Transsubstantiationis*, *Præsentiæ corporis, non naturalis, sed sacramentalis*, *Ubiquitatis humanæ naturæ Christi*, &c. Quæ afferimus, non quasi sola, sed ut eximia quædam exempla vocabulorum nihil significantium. Sunt præterea innumera, quæ si non sint eodem loco habenda, notiones adeò generales & incertas habent, apud plurimos Scriptores, adnexas, ut vix ac ne vix quidem indicari possint. Attamen qui iis utuntur sperant se luce meridianâ clariùs loquutos, cùm plurima ejusmodi protulerunt vocabula. Hinc etiam fit ut qui eos Scriptores legunt videan-

deantur interdum sibi mira legere, ubi nihil intelligunt; iisque adsentiantur, vel potiùs in vocibus quibusdam adquiescant, summâ propensione animi, & putent se veritatem didicisse, cùm meros sine mente sonos didicerint.

***Omnia enim stolidi magis admirantur, amántque*
Inversis quæ sub verbis latitantia cernunt;
Veráque constituunt, quæ bellè tangere possunt
Aures, & lepido quæ sunt fucata sonore.

6. Critica nos docet quî possimus supposititicia Scripta à veris secernere, quod maximi est momenti. Primùm enim, nisi hujus regulas attendamus, historias fictitias pro veris suscipimus, & sic fabulis honorem soli veritati debitum tribuimus. Ita cùm quidam *Joannes Annius Viterbiensis*, Ordinis Prædicatorum, qui floruit sub finem sæculi XV, edidisset, quasi à se in schedis vetustis repertos, *Fabium Pictorem* de Aureo sæculo, *Myrsilum Lesbium* de Tyrrhenis, *Catonis* Origines, Sem-

* *Lucret.* Lib. I.

Sempronium de Italia, *Archilochum* de temporibus, *Metasthenem* (quem debuit vocare Megasthenem) *Philonem*, *Berosum*, & *Manethonem*; multis imperitis imposuit, & plures fefellisset, nisi hoc facinus luce litterarum, quæ postea excoli cœpere, retectum fuisset. Veteres Christiani, cùm hanc artem non satis callerent, fabulas sub Apostolorum, aut virorum Apostolicorum nomine, sibi obtrudi passi sunt. Talia fuere *Itinera Pauli*, *Prædicatio Petri*, aliáque de quibus olim egerat *Amphilochius* Iconiensis in opere quod περὶ τῶν ψευδεπιγράφων τῶν παρὰ τοῖς αἱρετικοῖς, & hoc sæculo *Joannes Dallæus* in *Pseudepigraphis Apostolicis*; & quæ ab iis proferri solent tam securè, quàm si certò constitisset esse eorum, quorum nomina præferebant; cùm manifestissimum sit fuisse Scripta supposititia. Plurima quoque celeberrimis Scriptoribus Ecclesiasticis tributa sunt, quæ iis ignota fuere, ut passim observant qui de hisce Scriptoribus egerunt, & inter alios *Robertus Cocus* in libro inscripto: *Censura quorumdam Scriptorum qui, sub nominibus Sanctorum & Veterum Auctorum, citari solent*; *Joan. Dallæus* Cap. III. Lib. I. *de Usu Patrum* ac *Andreas Rivetus*, in *Critico Sacro*. Hinc factum

factum ut * celebris Episcopus *Oxoniensis*, Antiquitatis alioquin propugnator acerrimus, in hæc verba eruperit: *Tanta fuit primis sæculis fingendi licentia, tam prona in credendo facilitas, ut rerum gestarum fides graviter exinde laboraverit; nec orbis terrarum tantùm, sed & Dei Ecclesia de temporibus suis Mythicis queratur. Arreptâ occasione, quòd Confessores* θεοφόροι *&* χειστοφόροι *passim dicebantur, malè feriati homines Briareum Christianum Martyrologiis inseruere. Paribus auspiciis lancea, quæ Domini latus transfixit, in sanctum Longinum transibat, & vestis, quâ Protomartyr Anglorum Albanus se induit, in sanctum Amphibalum mutabatur.* Atque hæc & similia crederemus etiamnum hodie portenta, nisi Critices lux nostri Occidentis tenebris illata, Mendaciis discussis, Veritatem patefecisset.

7. Verùm non in Historicis dumtaxat fictitiis secernendis prodest Critica; sed in veris Historicorum Scriptis retegit additas lacinias, aut resectas particulas, quæ aut sensum turbant, aut novum etiam pariunt Historicorum opinionibus contra-

 rium.

* *Joann.* Fellus in Monit. præmissa *Confessioni* Suppositiciæ *Cypriani.*

rium. Ita viri docti * existimarunt *Josepho* adsuta fuisse verba de Christo, à Christiano malè feriato, ut *Josephus* Christo testimonium, quo non indiget, exhibuisse videretur. Detracta quoque interdum sunt veteribus Historicis, quæ non satis consentire videbantur, aut cum fide Historiæ, aut cum receptis sententiis; qua in re, nequidem sacris Apostolorum † Scriptis pepercere audaces, imò perfidi Librarii. Quod cùm ita sit, quid mirum, si manus non abstinuere ab aliis Historicis? Sic apud *Eusebium*, in Chronico translato & aucto ab *Hieronymo*, legitur ad An. MM. CCC. XCII. *Basilius Cæsariensis Episcopus Cappadociæ clarus habetur*; resectis hisce quæ in quibusdam Manuscriptis, temerariam correctionem non passis, comparent: ‡ *Qui multa continentiæ & ingenii bona, uno superbiæ malo, perdidit.* Quod quàm verum fuerit, satis liquet ex Carminibus & Epistolis *Gregorii* Nazianzeni, summi ejus amici.

8. Cavendum tamen docet Critica, ne quia interpolata sunt multa Veterum Opera,

* *Tan. Faber* in Epist. 44. Lib. I.

† Vide *Critica Part. III. S. I. c.* 14.

‡ Vid. *Is. Vossium* in Resp. ad 3. Objection. *Ric. Simonii* p. 119.

ta, multa item ὑποβολιμαῖα, ideò omnia suspicemur corrupta aut supposita; & præcepta tradit, quæ si sequamur, nec omnia sine examine admittemus; nec omnia, quod est alterum extremum, rejiciemus, ideò quia sunt quædam falsa; uti faciunt qui Criticæ numquam litarunt.

9. Sed, quas modò memoravimus, fraudes non solùm in his quæ ad eventus pertinent commissæ sunt; sed etiam in libris dogmaticis, quod majoris est periculi. Etenim ut novitia dogmata auctoritate Veterum fulcirentur; aut ne Veterum dictis oppugnarentur, eorum Scripta, vel aucta, vel imminuta sunt. Libri integri iis attributi, quorum non erant, verísque alienâ manu fœtibus insertæ integræ periodi, cujus utriúsque fraudis vel unus exemplum est *Ignatius* Antiochenus Episcopus; cui non modò affictæ sunt, quas numquam scripserat, Epistolæ; sed additæ, in genuinis, plurimæ laciniæ, ut ex earum *Usseriana* Editione videre est. Detracti sunt ex Veterum Scriptis libri integri, quòd non placerent Editoribus, sicuti fecisse se jactat * *Latinus*

* Biblioth. Sacr. p. 177. *Ego*, inquit de hac Epistola verba faciens, *Latinus Latinius omisi, non Manutius, tum Majorum exempla sequutus, tum petulantiam hominis detestatus.*

tinus Latinius in Ed. Operum Cypriani Manutiana, ubi non comparet insignis Epistola *Firmiliani* Cæsareæ Cappadociæ Episcopi, in qua *Stephani* Romani Episcopi vitia vivis pingit coloribus. Qui Editionem Venetam Operum Augustini Ann. 1570. procurarunt fatentur, in ipsa operis fronte, quasi egregium facinus, *se curavisse removeri ea omnia quæ fidelium mentes hæreticâ pravitate possent inficere, aut à Catholica & orthodoxa fide deviare.* Neque hoc putandum heri aut nudiustertius primùm cœpisse fieri; pestis hæc multò periculosiùs grassata est, antiquioribus sæculis, cùm libri manu describerentur, rarioresque adeò essent; ut exemplis allatis, & plurimis aliis, quæ posthac afferentur, liquet.

10. Ope Criticæ, hasce omnes fraudes deprehendimus; quod nisi fiat, errores novos, quasi prisca dogmata, admitti à nobis oportebit. Apostolis, exempli causâ, tribuenda erunt figmenta quæ in eorum ψευδεπιγράφοις reperiuntur, ut fecerunt Veteres, & inter alios *Clemens Alexandrinus.* Iidem etiam, quòd avidiùs arriperent quidquid videbatur favere Christianæ Religioni, sine ullo examine Critico, Ethnicis sæpe ludibrium debuerunt;

buerunt; ut cùm Sibyllarum versus, à Christiano fictos, contra Ethnicorum Religionem adhibuerunt, quasi à mulieribus fatidicis ante plurima sæcula effusos; unde factum ut ab iis * *Sibyllistæ* vocarentur, & † fraudis accusarentur. Denique eâ ratione fiebat ut multorum animi à Christianismo alieniores fierent, útque fides Christianorum non paucorum cæca potiùs esset credulitas, quæ falsis æquè ac veris movebatur; quod postremis temporibus multis, qui nasutiores quidem sunt, ut possint fraudem subolfacere, sed non sat docti ut Veritatem inveniant, omnem pectore excussit fidem.

11. Præter memoratas fraudes, quæ luce Critices reteguntur, & caventur, multa irrepsere in Veterum Scripta menda, ignorantiâ Librariorum, eorumdémque oscitantiâ; imò & Criticorum, qui Critices non satis periti audaciùs libros Veterum emendarunt, temeritate. Ejusmodi mendis vix ulli carent Scriptores, quoniam Librarii aut Critici paucissimi satis diligentes, aut cauti, ut decuit, fuere; nulli prorsus spiritu ἀναμαρτησίας acti. Hinc nati hujus & prioris sæculi viris do-

* *Origen. contra Celsum Ed.* Cant. p. 272.
† P. 369.

ctis labores, circa hoc ſolum innumeri, ut emendatè Veterum Scripta ederentur; hinc tot de Codicibus depravatis querelæ, quibus vel ſolis volumina conflarentur. Atque hæc labes non modò minoris momenti Scripta invaſit, ſed Sacros etiam Codices, ut viri ſummi manifeſtò oſtenderunt. Licèt hujuſmodi menda iis, quæ ad ſalutem neceſſaria ſunt, non officiant; attamen niſi Critices periti ſint, qui legendis Sacris Libris operam dant, neceſſe eſt aut non intelligant varia quæ legunt, aut mira fingant, ut ſenſum ex depravatis locis eruant. Sic cùm *Auguſtinus* haberet mendoſum Codicem, in quo locus Pſ. XLIII. qui profertur Rom. VIII, 36. ſic legebatur: *propter te, afficimur totâ die*, omiſſâ voce *morte*, hinc conſectaria inania duxit deceptus *mendoſitate codicis*, ut ipſe loquitur, quorum eum poſtea puduit. Vide Retractat. Lib. I. Cap. VII. n. 2. *&* *ſeqq.*

12. At ope Critices via aperitur tuta ad menda ejuſmodi deprehendenda, &, ſi fieri poſſit, emendanda. Fateor Criticos innumeros hîc peccaſſe, & quotidie παραδιορθώσεσι Veterum Scripta inquinare. Verùm hi Arte non uti, ſed abuti cenſendi ſunt, nec propterea Ars

ipſa

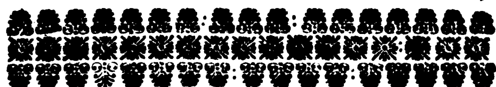
ipſa vituperanda. Plurimi quidem ſanè ratiocinando in errores delapſi ſunt, ſed quemadmodum propterea Rationem non abjiciemus, ut nos, brutorum inſtar, impetu non judicio, regamus: ita nec, propter Criticorum peccata, Artem ipſam Criticen repudiabimus; ſi quis ea dextrè utatur, ſummæ utilitatis ſemper futuram. Non deſunt quidem qui in Sacris Codicibus ne minima etiam menda agnoſcant; ſed certè quod optant, & quod etiam omnes optarent, credunt. Verùm hac eorum opinione aut pertinaciâ, quod falſum eſt non evadit verum; adeóque dum manifeſta negant, Religionem Atheorum ludibrio exponunt, oſtendúntque ſe non amore Veritatis, ſed ſtudio partium agi. Sapientiores enim cùm nihil tutius Veritate eſſe putent, tum verum vero contrarium eſſe non exiſtimant; quò fit ut nihil Religioni Chriſtianæ timeant, modò Veritatem ſemper propugnare liceat; quod, Deo favente, ſaltem in aliquo terrarum angulo, ſemper licebit.

13. Poſtremò, Critica nos docet an quod aggreſſus eſt Scriptor quivis (exceptis tamen iis qui de abſtruſioribus diſciplinis ſcripſere) ad regulas Artis præſti-

terit; an Poëta, an Historicus, an Orator, Poëtices, Historices, ac Rhetorices Leges observarint. Quæ pars hujus Artis non est miscenda, cum ea quam modò memorabamus; neque censenda sunt supposititia omnia, quæ in Leges Artis peccant, quarum optimi quique Scriptores interdum immemores fuere. * Quod tamen aliquando factum à summo Critico *Aristarcho* Alexandrino, *qui Homeri versum esse negabat, quem non probabat*, ut loquitur *Cicero* Epist. Famil. Lib III. Ep. II.

14. Atque hæc de Definitione, Divisione, & Usu Critices dicenda habebamus; quæ ad hanc Disciplinam in ipsâ fronte hujus Opusculi delineandam, necessaria duximus. Ex re ipsa certiùs judicabit Lector, an ei quidquam immeritò tribuerimus; nos quidem speramus scientiam hanc multò φιλοσοφικωτέραν esse, quàm multi crediderunt, iis quæ dicemus, manifestum futurum.

* *Insigne exemplum vide infrà P. 3. Sect. I. c. 13. §. 2.*

ARTIS CRITICÆ

PARS I.

De Ordine in Lectione Veterum Scriptorum observando.

CAPUT I.

De iis quæ Lectioni Veterum præmitti debent.

EUM, cui hæc præcepta tradimus, jam imbutum esse oportet Grammaticæ elementis, & eâ cognitione Latinæ Linguæ instructum; ut possit faciliores Scriptores, sine Dictionarii subsidio, intelligere, & Commentariorum, qui ad difficiliorum locorum interpretationem scripti sunt, sensum adsequi. Quod in Præfatione jam innuimus.

2. Cùm in omni Disciplina is ordo, quoad ejus fieri potest, servandus sit, ut illa

illa ante omnia addiſcantur, quæ ſimpliciſſima ſunt, ſeu ſine aliarum rerum cognitione intelligi poſſunt; ac demum ad alia, magis impedita & quæ priorum illorum luce indigent, deveniatur, ejus rei nos hîc oportet eſſe memores; ne à difficilioribus initio facto, aut animus à ſtudiis alienior ipſo labore fiat, aut labor ſine fructu ſtudioſorum augeatur, aut etiam perturbationem in ſtudiis & in animo pariat ordo præpoſterus; quæ omnia, quaſi ſcopuli ſtudiorum, ſunt diligentiſſimè vitanda.

3. Tria ſunt quæ, poſitâ eâ Latini ſermonis cognitione, quam initio indicavimus, poſſunt intelligi; adhibito eo ſtudio, quod in omnibus ſcientiis, quæ primùm attinguntur, neceſſarium eſt. Prima eſt *Geographia*, altera *Chronologia*, tertia *Conſuetudinum & Opinionum notitia.* In tribus hiſce poſſunt cum fructu verſari, qui humanioribus litteris operam dare incipiunt; neque enim ad ea intelligenda magnâ Latinæ Linguæ cognitione opus eſt, & poſſunt ex Recentiorum Scriptis hauriri.

§. I.

§. I.

De Geographia.

1. GEOGRAPHIAM, cùm discendam præcipimus, non intelligimus Artem ipsam Tabularum Geographicarum conficiendarum, principiorúmque ejus Artis Mathematicorum notitiam; hæc enim ad Mathematicas disciplinas, quas hîc non attingimus, pertinent. Necessaria dumtaxat est cognitio Geographiæ, qualis traditur in Compendiis plurimis Geographicis, quæ omnium manibus teruntur; ubi discere est quinam in Sphæra intelligantur circuli, quas in partes Orbis Terrarum dividatur, quis sit situs Imperiorum, Regionum, Provinciarum, Urbium, locorúmque omnium celebriorum.

2. Ea notitia, saltem mediocris, necessaria est, priusquàm ad seriam lectionem Scriptoris ullius deveniatur; cùm passim occurrant nomina Gentium, Populorum, Regionum ac Urbium. Nisi enim sciamus, quem locum terrarum habuerint; primùm non intelligemus sæpissimè quod de iis dicitur, nec quid Genti cum

cum Gente, Civitati cum Civitate, negotii esse potuerit adsequemur. Erroribus etiam Veterum Geographicis, qui neque rari, neque exigui sunt, si simus ἀγεωγραφήτοι, passim deludemur. Sic qui Alexandri res gestas scripsere *Caucasum*, qui est inter maria *Caspium* & *Euxinum*, apud Indos quæsivere. Vide *Curtium* Lib. VII. c. 4, 5. Unde factum ut *Curtius* Caspium & Euxinum maria miscuerit, & *Tanaïn*, ubi est *Oxus*, ad ortum *Caspii* maris posuerit, aliáque peccaverit, de quibus in Parte III. agemus. Sic *Lucanus* Lib. III. vers. 248. malè inducit Arabas

Umbras mirantes nemorum non ire sinistras,

cùm sint ἀμφίσκιοι. Quod peccàvit etiam de *Taprobana*, *Plinius* Lib. VI. c. 22. Alia quoque notat in iis meritò *Josephus Scaliger*, in Prolegomenis ad *Manilium*. Sed, quod mireris, Romani Scriptores *Virgilius*, *Manilius*, *Lucanus*, *Florus*, immani errore, miscuerunt Philippos Phthiotidis in Thessalia urbem, haud procul à *Pharsalo* sitam, ubi C. Julius Cæsar Cn. Pompeium vicit, cum *Philippis* Macedoniæ

niæ urbe, ad *Strymonem* fluvium, ubi Brutus & Cassius ab Antonio & Cæsare victi sunt; ut post alios animadvertit *Lucas Holstenius*, in *Stephanum Byzantinum*, ad vocem ΘΗΒΗ. Deinde sine voluptate Historias aut alia, in quibus multa mentio est populorum & locorum, legimus; at quæ ita legimus brevi fastidimus, unde nascitur studiorum primò langor, postea neglectus, ac tandem barbaries ignorantiæ fida comes. Neque dicas, qui Scriptores antiquos legunt, etsi sunt Geographiæ prorsus imperiti, posse juvari Dictionariis Geographicis aut Eruditorum Notis; etenim ubi ad illa subsidia passim est confugiendum, id sine maxima molestia fieri nequit. Sunt autem litterarum studia facillima, si fieri potest, efficienda; & satis habent in se salebrarum inevitabilium, ut necesse non sit alias negligentiâ nostrâ aliunde accedere. Præterea si quis hanc molestiam concoquere sit paratus, tamen diutissimè leget, priusquàm ex sola lectione Historicorum, Philosophorum, Oratorum aut Poëtarum mediocrem Geographiæ cognitionem sibi comparare possit; quod tamen haud ægrè potest fieri, si brevis terrarum descriptio Geographica diligenter legatur.

3. Du-

3. Dubitari nequit, quin *Desiderius Erasmus* inter eos censeri debeat, qui πολυίστορες vocari possunt, & quin innumera legisset. Attamen intelligere est ex pluribus locis ejus Operum, eum ne elementa quidem Geographiæ tenuisse. Memini probè me, dum legerem ejus notas in *Hieronymi* Epistolas, observare eum *Mitylenen* Lesbi insulæ urbem confudisse cum *Melita* Insula, ad quempiam *Hieronymi* locum, ubi mentio fit naufragii Pauli; quem locum memoria nunc non suppeditat. Sed nec opus est, quoniam hunc ipsum errorem repetiit in Notis ad Acta, Cap. XXVIII, 1. tertiæ editionis, anni M. D. XXII. & novos alios addidit: *Hugo*, inquit, *Carrensis liberum nobis facit, utrum malimus Militenem legere, an Miletum, etiamsi sunt qui corruptiùs legant Mytilene. Græci legunt Melite. Ea est insula inter Epirum & Italiam, spectans Siciliam ad Septentrionem.* 1. Ille *Hugo Carrensis*, qui scripsit Commentarios in V.& N. Testamentum, obiit anno CIƆ CCLX, barbaro sæculo, nec proinde dignus erat, cujus auctoritati in hujusmodi re crederet vir tantus, quantus erat *Erasmus*. 2. *Miletus* urbs fuit *Ioniæ*, in *Asia* Minore, aut *Calabriæ*, in Regno *Neapolitano*,

litano, de quibus hîc sine dubio non agitur. *Militene* ne nomen quidem est ullius loci, sed mera depravatio pro *Mitylene*. 3. *Melita* * est quidem nomen insulæ inter Illyricum & Italiam, sed absurdum est dicere eam spectare Siciliam ad Septentrionem; nam spectat Illyricum, quod est ad Septentrionem Italiæ. Inter hanc insulam & Siciliam interjacet Italia, cui est Sicilia ad Meridiem. At *Erasmus* hanc Adriatici maris insulam confudit cum insula ejusdem nominis, quæ est ad Meridiem Siciliæ in Africo mari; immani sanè errore, & ita expressò ut appareat ei situm Epiri, Italiæ & Siciliæ inter se notum satis non fuisse; unde necesse est colligere tantum virum hospitem fuisse in hac disciplina, adeóque innumera in Veterum Scriptis non satis intellexisse. Neque reponas *Erasmum* oscitantiâ peccasse, nam & alibi in eadem re peccat; ut ad vers. 13. ejusdem Capitis, ubi dicit *Rhegium esse civitatem Siciliæ maritimam*, cùm tirones norint esse Italiæ. Vicinia fortè in errorem illum conjecit, at hoc causari nequit ineptus Grammaticus, qui *Servii* in *Virgilium* Commentariis subinde nugas

* Aut *Milita*, nunc *Melida* ab Italis, *Mliet* à Sclavis dicitur.

nugas immiſcuit, & cujus hæc ſunt verba in Aen. IV, 367. *Hyrcanæque admorunt ubera Tigres. HYRCANÆ: Arabicæ*, inquit; *nam Hyrcania ſylva eſt Arabiæ.*

4. Hinc liquet *Eraſmum* vix umquam in Tabulas Geographicas, quæ ſane ejus ævo rariores erant, quàm hoc noſtro, oculos conjeciſſe. Non diſſimulabo tamen *Eraſmum*, in poſterioribus Editionibus, emendaſſe quod peccaverat de ſitu Melitæ, & Rhegii; quod poſtea animadverti. At debuiſſet deleviſſe eadem operâ quæ ex *Hug. Carrenſe* habet, & ultima hæc verba: *Quamquam eſt Mitylene Cappadociæ civitas, verùm hîc inſulam vocat.* Si commemoranda fuiſſet aliqua *Mitylene*, debuit eſſe urbs inſulæ Lesbi; ſed tota hæc dubitatio oriri non potuit, niſi in animo Geographiæ non ſatis perito. Quæ non dicuntur à me in tanti viri contumeliam, quem maximi facio, ſed ut tirones ejus exemplo admoneantur. Haud à multis annis etiam vir non indoctus, qui *Hiſtoriam Patriarcharum* ſcripſit; ubi de Uxoris Loti μεταμορφώσει agit, dixit *Uticam* non eſſe *Sidone* remotam; unde conjiciebat eam mulierem in ſalem foſſilem converſam; qualis circa Uticam

fuiſſe

fuisse dicitur, ac proinde ut ille putabat, non procul Sidone, adeóque Palæstina. Itaque ignoratio Geographiæ in errorem viros ceteroquin eruditos facilè conjicere potest.

5. Ut autem probè discatur hæc disciplina, quatenus viam Critices studio sternit, utendum est *Sphæra Armillari;* ad cognoscendos circulos, de quorum variis generibus initio Artis agunt Geographi. Dein comparandæ sunt Tabulæ præcipuarum Regionum, ubi nomina antiqua adscripta sint; præsertim Imperii Romani, Italiæ ac Græciæ. Hanc postremam Regionem optimè omnium descripsit *Nicolaus Sophianus*, antecedentem *Philippus Cluverius*, licèt eorum Tabulæ mendis non careant. At sunt meliores multò reliquis antiquis, quæ plerumque pessimæ sunt; ut summopere optandum esset viros eruditos hoc negotium in se suscipere, ut novas Antiqui Orbis Tabulas conficerent. Attamen quoniam præstat aliquas habere, quàm nullas; tot sunt comparandæ, quot possunt inveniri. Utile etiam est *Ptolomæum* habere Edit. Hondianæ anni 1605. si ejus comparandi occasio occurrat; est enim sæpe accuratior Recentioribus.

6. Addendum est huic Compendium Geographicum *Phil. Cluverii*, aut quod nuper editum est, ubi sola continetur Geographia antiqua, à *Christophoro Cellario* Smalcaldiensi, aut aliud quidpiam simile opusculum, prout erit ad manum. Ejusmodi liber est semel atque iterum legendus, cum Tabulis, ubi quærenda omnia loca quorum meminit; aut quæ erunt in Tabulis quibus utemur; donec eam cognitionem sitûs Provinciarum, & Urbium præcipuarum adquisiverimus, ut veluti pictæ in memoria sint Tabulæ, &, statim ac objiciuntur oculis, possimus invenire locos de quibus sermo est. Ita fiet ut cùm legemus itinera, expeditiones, bella, fœdera inter Populos & Urbes, statim animadversuri simus, quàm longa essent itinera, quàm facilia aut difficilia bella, quàm necessaria fœdera, aliáque similia. Vitabimus etiam in sermone errores, in quibus deprehendimus interdum viros alioquin eruditos, sed Geographiæ imperitos. Hîc non recensebimus reliqua Disciplinæ illius commoda, quia non sunt hujus loci, & à Geographis ipsis peti debent.

§. II.

§. II.

De Chronologia.

1. CHRONOLOGIÆ, seu Scientiæ Temporum partes sunt duæ; quarum una ἱστορικὴ potest dici, altera τεχνικὴ. Prior docet quo tempore viri celebres vixerint, & præcipui eventus contigerint. Altera verò ostendit quibus fundamentis nitatur tota illa computatio Chronologica. Utraque, antequàm animum ad lectionem Veterum appellamus, prælibanda est, sed potissimùm prior; posterior enim differri potest, utpote difficilior, in aliud tempus.

2. Planè necessarium est Historiam summatim nosse, ut sciamus tempora eorum quæ notatu dignissima humano generi evenerunt; primùm quia meliùs intelligimus Scriptorem, cùm scimus quo tempore vixerit, quàm cùm ignoramus. Unumquodque sæculum suos habuit eventus, sua ingenia, sæpe & suos loquendi modos ac suas opiniones; ad quæ aut clarè, aut obscuriùs alluditur passim ab omnibus Scriptoribus, ut ostendemus suo loco copiosiùs. Secundò, vix possu-

mus loqui de Veteribus, nisi sciamus quo tempore vixerint; alioqui timendum ne in crassos errores delabamur incauti, quod evenit etiam viris non indoctis, qui Chronologiæ rudes erant. Ejusmodi ingentem errorem erravit *Justinus* Martyr in * 2. *Apologia pro Christianis*, ubi fabellam de LXX. Intt. seriò narrans ait *Ptolemæum Ægyptiorum Regem, cùm Bibliothecam institueret, atque omnium hominum scripta colligere niteretur, & de Prophetiis Hebræorum aliquid inaudivisset, misisse ad Herodem Judæis tunc imperitantem*, τῷ τῶν Ἰουδαίων τότε βασιλεύοντι Ἡρώδῃ, *qui peterent ad se mitti libros Prophetarum; quos Rex Herodes misit.* Non est tantùm hîc delictum memoriæ, sed imperitiæ; neque enim qui Chronologiæ elementa norit, in tam celebribus Regibus, tantum peccatum umquam admiserit. Cùm primis Christianæ Religionis sæculis, Platonici Christianis varias sententias Evangeliorum à *Platone* petitas esse absurdè objicerent, alii quidem alia calumniæ reposuerunt; sed *Ambrosius* Mediolanensis *Platonem*, in peregrinatione Ægyptiacâ, ab Jeremia Propheta Judaicâ doctrinâ imbutum fuisse responderat, ac proinde à Judæis

* Pag. 72. *Ed. Colon. Ann.* 1686.

dæis sumsisse quæ haberet. Is liber *Ambrosii de Sacramentis*, vel *de Prophetia* inscriptus, periit. Sed tam immanis erroris memoriam servavit *Augustinus*, qui eum pariter erravit *de doctrina Christiana* Lib. II. c. 28. & Epistola XXIV. ad *Paulinum*, ac postea retractavit Retract. Lib. II. c. 4. Tertiò, tota perit lectionis voluptas, adeóque studiorum & litterarum amor, si prorsus ignoremus, quo tempore evenerint ea quæ legimus; quod experimur etiam, cùm nobis quidpiam narratur. Solemus enim illico quærere, quando contigerit; quod nisi sciamus, illibenter narrantem audimus.

3. Neque etiam hîc putandum est satis esse, si penès nos habeamus Tabulas Chronologicas, aut Chronologiam quampiam quam consulamus, ubi necesse est; etenim incommodum est frequenter nimiùm lectionem seriam abrumpere, ut ad ejusmodi subsidia confugiamus. Saltem tenenda sunt tempora potissimorum eventuum, & virorum celeberrimorum; ut pauca tantùm minoris momenti quærenda supersint. Alioquin ex quærendi labore nascitur fastidium & negligentia, quæ sunt in litterarum studiis veluti lethales morbi.

4. Igitur antequàm nos accingamus ad lectionem Veterum, prælibanda est Chronologia, & quidem brevis Universalis Historia eligenda, quæ studiosè aliquoties perlegi possit. Multa ejusmodi nunc exstant Compendia, quorum unum ad manum habendum erit, quale est *Petaviani Rationarii* Pars prior, aut nuper edita *Christophori Cellarii*, viri eruditi, Historia Antiqua. Et hunc quidem prætulerim *Petavio*, quòd *Petavius* non semper annos eventuum quos narrat addat; præterquàm quòd in *Cellario* sint subjecti Scriptores, unde hausit quod habet. Sed & nos edidimus, post primam Criticæ hujusce Editionem, ejusmodi Epitomen, *ab initio Mundi ad tempora Caroli Magni.* Verumtamen hîc non est quærenda summa ἀκρίβεια, quæ in Compendiis esse nequit; satis est si modò præcipua quæque notata sint; & eorum tempus circiter memoriâ teneatur. Hoc autem facilè fiet, si attentè aliquoties eamdem Epitomen legamus; & quotiescumque memoria tempus alicujus rei, quæ inter legendos Veteres occurret, non suppeditabit; non pigeat ad Compendium confugere. Addi etiam possunt Tabulæ Chronologicæ, quales sunt *Petavianæ*, aut aliæ; quas utile

erit

erit parietibus Musei appensas habere, ut sæpe aliud agendo perlustrentur, & tempora animo altiùs infigantur.

5. Quicumque hoc experientur, videbunt magnum inde nasci emolumentum, & summam in legendo voluptatem. At præterea habere oportet Dictionaria Historica, uti & Geographica, quæ aut junctim aut divisim traduntur. Conjunctim illa inveniuntur in *Caroli Stephani* Lexico, à *Nicol. Loydio*, nuper in Anglia aucto, vel in *J. Jac. Hofmanni* Dictionario. Separatim Geographiam tradidere *Abr. Ortelius* olim, postea *Phil. Ferrarius*, cujus opus multùm auxit *Mich. Antonius Baudrandus.* Hæc aut similia, prout commodum erit, sunt comparanda Lexica; iis enim prorsùs carere non potest, quicumque cum fructu legere cupit; uti nec Artem ἐκ τῶν βαναύσων, sine artis instrumentis, quisquam potest addiscere.

6. Non addam hîc plura consilia de Geographorum, aut Chronologorum Veterum vel Recentiorum lectione; quia qui hæc circa initia studiorum probè observarint, & ulteriùs fuerint progressi, ipsi sibi satis consulent. Monendum tantùm superest aliquid de ea parte Chronologiæ, quæ τεχνικὴ dicitur. Ea docet rationem

annorum plerarúmque Gentium nobiliorum, & methodum quâ utuntur Chronologi, ad tempora antiquarum Historiarum constituenda; prout possumus cognoscere ex secundo libro *Rationarii Petaviani*, ubi illa ars traditur. Hæc quidem est Chronologiæ omnis fundamentum, sed quia est difficilior, & utilis dumtaxat, ad calculos Chronologorum expendendos; ideò ejus lectio differri potest. Sumimus enim hîc quasi certum, Chronologos, quos sequimur, rectè rationes iniisse, quod quin in præcipuis saltem verum sit, dubitari nequit; licèt sint, in aliis minoris momenti, nodi ἄλυτοι. At hîc satis est, si modò de summa rerum constet, etenim error pauculorum annorum rariùs officere potest intelligentiæ Scriptorum antiquorum.

§. III.

Cognitio Consuetudinum & Opinionum.

1. IN omnibus Scriptoribus, innumeræ sunt allusiones ad consuetudines ac opiniones eorum temporum, quibus scripsere; quas nisi in numerato habeamus, non intelligimus multesimam partem eorum

rum

rum quæ legimus, si aliunde Interpretem, quem consulamus, nancisci nequeamus. Hoc adeò manifestum est, ut probatione non egeat; quicumque enim vel unum Scriptorem legere aggressus est, rem expertus est illico, aliquot pagellarum lectione. Sed sunt non modò manifestæ allusiones, verùm etiam obscuriores multæ, quæ ab omnibus non animadvertuntur; adeò ut non pauci ea se intelligere putent, quæ non intelligunt.

2. Consuetudines autem omnes possunt ad duas classes referri. Aliæ respiciunt res privatas, aliæ publicas; & hæ quidem notiores plerumque sunt, ceteræ ignotiores. Attamen ad res privatas non minùs passim alluditur, quàm ad publicas. Innumeræ loquutiones inde desumtæ sunt, quarum vim ideò non adsequimur, quia illas consuetudines sæpe ignoramus. Exemplum unum, aut alterum afferre non pigebit.

Theologi multùm desudarunt ad inveniendam rationem, ob quam Christus Matth. VIII. 12. vocat pœnas malorum σκότος ἐξώτερον *tenebras externas*. Opiniones non referam, ne brevitate institutâ excedam, sed uno verbo indicabo quid sit. Nempe, sermo est de cœna, quæ

cùm

cùm noctu sumeretur, ut nunc; nemo poterat cœnâ excludi, quin esset in *tenebris externis*. Vide quæ ad eum locum (a) scripsimus.

Aliquando, ut vel hinc apparet, ad notas consuetudines non attenti, à sensu aberramus. Ita etiam, in celebri illa Dominicæ Orationis petitione: *panem nostrum quotidianum da nobis hodie*, alludit Christus ad morem eorum qui pauperes alunt, præbitis quotidie in unum diem alimentis; quorum exemplum exstat apud Tobiam, Cap. I. 3, 19. secundùm Latinam Versionem. Similiter *Vopiscus* (b) in *Aureliano*: *Siligineum suum* (scilicet, panem) *quotidie ævo sua unusquisque recipiebat*. Eos panes vocabant διαιωνίζοντας, (c) quos pauperes ab Impp. unoquoque die, accipiebant, per totam vitam; quod exprimit vox ἐπιούσιος, *continuus*. Sic & Manna, quâ in Arabicis solitudinibus Hebræos Deus aluit, fuit panis ἐπιούσιος, quem Deus quotidie, quamdiu necesse fuit, præbuit. Hoc ergo Christus vult: Da nobis in posterum; per reliquam vitam, quotidie unde vivamus: ut sit pau-

peribus;

(a) *In add. ad H Hammondi Adnotationes in* N.T.
(b) *Edit. Salmasiana Parisin.* p. 220.
(c) *Claud. Salmasius in not.* p. 375.

peribus, quibus quotidie victus suppeditatur. De significatione singularum vocum, consulendus *H. Grotius.*

Alludit Christus ad publicam consuetudinem Matth. V, 22. ubi mentionem facit *Judicii* & *Synedrii*, quæ nomina erant Tribunalium, ad quæ leviores & graviores causæ, apud Judæos, disceptabantur. Vide quæ ad eum locum diximus.

3. Ad opiniones quoque passim respicitur, quæ in duo summa genera possunt distribui. Aliæ pertinent ad cultum Dei, & mores; aliæ ad res naturales. Ita cùm Judæorum præcipua in divino cultu cærimonia in sacrificio esset sita; ideò in N. Testamento omnia ferè pietatis officia, sacrificii nomine, interdum indigetantur. Mors Christi sacrificium quoque vocatur, quòd fuerit præcipua ejus erga Patrem pietatis pars, & quædam habeat sacrificiis similia. Summa est interdum difficultas sciendi an vox, quæ metaphoricè & allusione quadam cuipiam rei designandæ adhibetur, urgenda sit pro tota primigeniæ suæ significationis amplitudine; hoc est, an in rebus, quibus metaphoricè aptatur, omnia quærenda sint similia iis quæ sunt in aliis, quas ea vox propriè de-

designat. Qui opioniones, ad quas respicitur, ignorant, ne de allusione quidem cogitant; nedum ut nodos ejusmodi, in interpretandis Veterum Scriptis longè maximos, solvere queant. Verba LXX. Intt. in versione Psalm. XCI. 6. δαιμόνιον μεσημβρινὸν, *Dæmonium meridianum*, multùm torsere Patres Græcos & Latinos. Non quæram an Hebraïci Codicis verba rectè versa sint, hisce vocibus. Hoc tantùm dicam, ad Ethnicorum opinionem respici, qui credebant Dæmonas potissimùm meridie esse timendos. Ita *Callimachus Cyrenæus*, in Hymno in *Lavacra Palladis*, vers. 71. Deam describit cum Chariclone nympha lavantem, hisce verbis:

Ἵππω ἐπὶ κράνᾳ Ἑλικωνίδι καλὰ ῥεοίσᾳ
Λῶντο, μεσαμβριναὶ δ' εἶχ' ὄρος ἁσυχία.
Ἀμφότεραι λώοντο, μεσαμβριναὶ δ' ἔσαν ὧραι,
Πολλὰ δ' ἁσυχία τῆνο κατεῖχεν ὄρος.

In Hippocrene Heliconide pulchrè fluenti lavabant, cùm meridiana obtineret montem quies; ambæ lavabant & meridianum erat tempus, multáque tranquillitas illum obtinebat montem. Quo factum est ut Tiresias, qui Heliconem tunc oberrabat, Deâ conspectâ,

ſpectâ, oculorum uſum amiſerit. Similiter, apud *Theocritum*, Idyll. I. Paſtores non audent τὸ μεσαμβρινὸν συρίσδεν, *meridie fiſtulâ canere*, quòd timerent Panem: τὸν Πᾶνα δεδοίκαμες, *timemus*, inquiunt, *Panem*. *Lucanus* Lib. III. de Luco ad Maſſiliam ſito, quem ſanctiſſimum Galli habebant:

Non illum cultu populi propiore frequentant,
Sed ceſſere Deis, MEDIO cùm Phœbus in axe eſt,
Aut cœlum nox atra tenet; pavet ipſe ſacerdos
Acceſſus, dominúmque timet deprendere luci.

Hinc videmus quare, inter diei pericula, Septuaginta Intt. *dæmonium meridianum* recenſuerint; nempe, quòd Dæmonas tunc temporis errare crederent, ut Græci, imò & Ægyptii, aliique Orientales.

4. Præcipua diligentia doctiſſimorum Interpretum in eo ſita eſt, ut alluſiones ejuſmodi enucleent; ſed quoniam non ſemper omnia attingunt, & moleſtum ac tædioſum eſt vix aliquot paginas legere, ſine

sine necessitate ad Interpretem confugiendi; antequàm incipiamus Scriptorem ullum legere, necesse est aliquam operam dedisse cognoscendis Gentis ejus potissimis Consuetudinibus & Opinionibus.

5. Optandum sanè esset libros nos habere de Consuetudinibus & Opinionibus Veterum, etiam vulgaribus, tum scriptos, cùm eæ vigebant; multa enim etiam notissima tempore intercidunt, quæ ne summâ quidem diligentiâ ex Veterum ruderibus postea erui possunt. Sed dum Consuetudines & Opiniones latè receptæ vigent adhuc, vix ab ullo describuntur; quòd æquales perpauci libros, de rebus notissimis & vulgaribus scriptos, legere sustinerent. Itaque dum Historici præsentium animos sibi conciliare student, & fama sua frui, id memorant quod sui ævi hominibus non satis notum esse poterat, sed quæ omnibus nota erant ferè omittunt; unde factum ut posteritatem fugerint, quia paullatim in desuetudinem abeuntium memoria à nemine servata est. Sic propter consuetudines servulis olim notissimas, nunc eruditissimi quique viri non parum sudant, quòd eas ignorent. Ad Historiam & mores Roma-

Romanorum quod attinet, id evenit quod plurima ad posteritatem traduxit, quæ alioqui periissent. Scilicet, Græci, inter Romanos versati, Historiam horum & mores describere aggressi sunt, non in Romanorum, sed in Græcorum gratiam; & coacti fuere multa tradere ac explicare distinctiùs, quàm opus erat Romanis hominibus, quòd Græci in rebus Romanis hospites eorum Historias alioqui non erant intellecturi. *Polybius* de Romanorum militia plurima dixit, quæ in nullo Scriptore Romano inveniri potuissent. *Dionysius Halicarnassensis* multò accuratiùs, eadem de causa, Historiam Romanam scripsit, quàm ullus Historicus Latinus. Sanè præterquàm quòd Romani mores Græcis erant exponendi, homo Græcus aptior erat ad eos observandos, quàm qui ab infantia iis adsueti erant. Quæ enim insolita nobis sunt faciliùs animadvertimus, quàm ea quibus sumus adsueti. *Plutarcho* quoque plurima, ad Romanorum mores & opiniones pertinentia, debemus.

6. Attamen nullus antiquus Scriptor unus omnia aut pleráque hujusmodi uno opere complexus est; & coacti sunt Recentiores ex omnibus colligere plenam, quan-

quantùm potuit, Romanarum Consuetudinum & Opinionum descriptionem. Utilem operam huic rei navavit *Joannes Rosinus*, quem suis παραλειπομένοις illustravit *Thomas Dempsterus*, unde conflatum est Antiquitatum Romanarum Corpus. Multi multas earumdem Antiquitatum partes illustravere, ut *Justus Lipsius*, cùm plurima alia, tum *Militiam*; *Octavius Ferrarius* rem vestiariam; *Franciscus Balduinus* indumenta pedum; alii alia, quæ studiosis per se satis innotescent. Potissima & lectu dignissima hujus generis in unum Corpus colligere aggressus est Criticorum decus *J. Georg. Grævius*, cujus *Antiquitatum Romanorum Thesauri* jam decem prodierunt volumina. At studiorum initio, utendum brevi Compendio, qualis est *Respublica Romana Pet. Josephi Canteli*, nuper Ultrajecti edita, post Parisinam Editionem; aut *Thomæ Godwini Romanæ Historiæ Anthologia*, * Anglicè, & Belgicè edita. Hos libros, quasi in suo genere perfectos, non indicamus; possunt enim multa iis addi, nec pauca in iis emendari; sed ad præcipua capita quod attinet, quod unum hîc quæritur, satis esse possunt.

7. Quæ

* Londini in 4. 1648.

7. Quæ hactenus diximus, consilia quædam sunt, ad viam sibi muniendam ad cujusvis Scriptoris lectionem spectantia; sed quoniam à Latinorum lectione incipimus, debent præsertim Latinis aptari, quò etiam pertinent, quæ habentur *Numm.* 5, & 6. Nunc consilia quædam danda sunt de ordine, in legendis ipsis Scriptoribus Latinis, observando.

CAPUT II.

De Ordine in Lectione Latinorum Scriptorum Observando.

§. I.

Prosæ Scriptores.

1. POSTQUAM imbuti sumus aliquâ Geographiæ, Historiæ Chronologicæ, & Consuetudinum ac Opinionum, ex Recentiorum Scriptis, cognitione, animus appellendus est ad ipsorum Romanorum Scriptorum lectionem. Atque hîc etiam, quoad ejus fieri potest, à libris incipiendum qui, ut intelligantur, quàm

quàm paucissimorum subsidio indigent, & qui simul Latinitate præstant.

2. In Latino sermone, distingui possunt ἀρχὴ, ἀκμὴ & παρακμὴ, hoc est, initia, perfectio, & corruptio. Ad initia * referuntur Saliaria carmina *Numæ Pompilii*, aliíque veteres hymni, quæ *Ciceronis* sæculo vix ab eruditis intelligebantur. Illa proximo intervallo sequuntur priscæ leges Regiæ ac Decemvirales, & antiquiorum temporum monumenta. Nolim ad initia referre *Andronicum*, *Nævium*, *Ennium*, *Pacuvium* aliósque Poetas eorumdem temporum; sed neque ad perfectionem pervenerunt, cui proximi fuere *Plautus* ac *Terentius*, & hic præsertim. Perfecta erat Lingua Latina, quando scripsere *Cicero*, *Cæsar*, *Sallustius*, *Cornelius Nepos*, *Livius*, *Velleius*, aliíque æquales prosæ Scriptores; Poëtæ verò *Lucretius*, *Catullus*, *Virgilius*, *Horatius*, *Tibullus*, *Propertius*, *Ovidius*, aliíque qui ad Tiberii usque Principatum vixerunt. *Cicero* in *Bruto*, Cap. 43. postquàm dixit *L. Crassum* sibi quatuor & triginta annis præstitisse, ac triennio minorem fuisse, quàm *M. Antonium*, qui eloquentissimi homi-

* Vid. *Ger. Vossium* in Præf. Operis *de Vitiis Sermonis*.

homines ætatis ſuæ fuerant; addit *ſe hoc idcirco poſuiſſe, ut dicendi Latinè prima maturitas, in qua ætate exſtitiſſet, poſſet notari.* Tempore Tiberii, Latina Lingua, propter concurſum hominum ex Provinciis & Urbibus remotis civitate donatorum, corrumpi cœpit. Attamen, ut ſubitò ad perfectionis ſummum apicem non pervenerat: ita nec prorſus corrupta eſt, niſi paullatim. Cùm enim rectæ Latinitatis exemplar à ſæculo *Ciceronis* petatur, ipſe *Cicero*, ob cauſam allatam, jam tum Latinum ſermonem inter multos vitiari cœptum eſſe auctor eſt, in eodem libro, Cap. 74. *Omnes ferè qui nec extra hanc urbem vixerant*, inquit, *nec eos aliqua barbaries domeſtica infuſcaverat, rectè loquebantur. Sed hanc certè rem deteriorem fecit vetuſtas, & Romæ & in Græcia. Confluxerunt & Athenas & in hanc urbem multi inquinatè loquentes, ex diverſis locis.* Verùm hæc Latini ſermonis peſtis graſſari potiſſimùm cœpit, ut diximus, ſub Tiberii principatu. Hinc meliori Latinitati affiniores cenſentur M. & L. *Senecæ*; *Pomponius Mela*, *Cornelius Celſus*, *L. Columella*, *Q. Curtius*, *Plinius* uterque, *Quintilianus*, *Suëtonius*, *Tacitus*, qui proſâ uſi ſunt; inter Poëtas, *Lucanus*, *Perſius*,

Silius, *Juvenalis*, *Martialis*, *Papinius* & *Valerius Flaccus*. Poſt horum ætatem, corrupta haberi poteſt Lingua Latina, ab Hadriani, nempe, temporibus; non quòd nemo poſtea eleganter ſcripſerit, ſed quòd ſermo vulgaris immutatus fuerit, & bene ſcribendi exemplaria in antecedentibus ſæculis quærerentur.

3. Incipiendum eſt ab iis Scriptoribus, qui ἐν ἀκμῇ Linguæ vixerunt, aut ei proximi fuere, & præterea facili ſtylo ſcripſerunt. Facilitas autem ex duobus oritur, ex argumento, nimirum, ipſo, & eloquutione. Faciles intellectu ſunt res ad communem vitam pertinentes, quæ haud multò minùs ſæculo noſtro fiunt, quàm olim; ut eventus frequentes, aut qui nihil habent nimis inuſitatum, vel deſcriptiones affectuum qui omnibus ſæculis vigent, aliáque ſimilia. Si hæc præterea efferantur ſermone quotidiano, non quæſitis figuris, aut accerſitis procul ornamentis, facilè intelliguntur. Contrà obſcuritas naſcitur, cùm ex rebus inuſitatis, & de quibus pauci cogitarunt, aut quæ naturâ ſuâ obſcuriores ſunt; tum ex ſermone ἐσχηματισμένῳ, à propria ſignificatione verborum remoto, aut ſtructurâ duro & ambiguitatibus laborante.

4. Hinc

4. Hinc colligimus non posse initio Scriptorem ullum utiliùs legi, *Plauto*, *Terentio* & *Phædro* qui senariis versibus, Augusti sæculo, Æsopicas fabulas expressit. Hi enim res vulgares simplici dictione, & elegantiâ quadam nativâ gratâ tradiderunt.

5. In *Plautum* utilem Commentarium, licèt fortè ampliorem interdum, quàm necesse fuit, edidit *Fridericus Taubmannus*; cui, si commodùm non occurrat, substitui potest Editio Plauti *Gronoviana*. In *Terentium* multi scripsere, quorum excerptæ notæ, unà cum *Donati* Veteris Grammatici fragmentis, editæ sunt à *Corn. Schrevelio*, nullius ferè judicii consarcinatore. Qui notulis minoribus Terentium explicuerunt, *Thom. Farnabius & Joan. Minellius*, in Anglia & Belgio, ii cùm plurima omiserint necessaria, tum etiam in plurimis errarunt. Omnium optimè versione Gallicâ, & notis *Terentii* mentem expressit erudita Matrona *Anna Tanaquilli Fabri* filia, cujus Pater etiam doctissimis notulis *Phædrum* illustravit.

6. Hi autem Scriptores non sunt perfunctoriè legendi, sed summâ adhibitâ curâ, ut, quantùm in nobis est, planè intelligantur; nec supersit nodus ullus,

nisi in locis qui hactenus frustra ab Interpretibus tentati sunt. Igitur legendi non semel modò, sed iterum, atque iterum; ut eorum stylus nobis veluti familiaris evadat, & omnes Anomalias eorum pernoscamus. Hoc jacto fundamento, cetera firmiùs inædificabuntur; quàm si, vix intellecto libro, alterius lectio superinjiceretur; nutante enim cognitione nonnisi dubia nititur interpretatio. Malè itaque ii faciunt, qui incipientem tironem multitudine librorum obruunt, & eum plura legisse obsurè intellecta, quàm pauciora clarè percepta malunt.

7. *Plautus* quidem plurimos habet Archaïsmos, & serviles jocos, aliquando frigidos; attamen aptis adeò ut plurimùm utitur verbis, & structurâ tam facili, ut, si ea quæ diximus omittas, possit esse exemplar Latinæ elegantiæ. *Terentius* tersior est, ut appareat hominem eo sermone scripsisse, quo utebantur Scipio, Lælius, aliique ex Romana Nobilitate, quibuscum ille victitabat. Ut is sermo à sordibus plebeculæ multùm abest: ita etiam ab omni tumore est alienissimus; quibus in rebus, certat cum eo, quem conjungendum diximus, *Phædrus*. Non videntur quidem nobis initio Poëtæ sublimioris

mioris carminis legendi; sed hi, licèt metris adstricti, à quotidiano sermone non recedunt.

8. Hosce postquàm probè intellexerimus ac concoxerimus, adiri poterunt Historici, quorum stylus, licèt à versibus abhorreat, comtior est Comico, & sublimior, adeóque difficilior; quæ difficultas interdum augetur rebus ipsis, qualia sunt prælia, machinæ, aliáque similia; quibus minùs sunt adsueti adolescentes, quàm iis, quæ apud Comicos narrantur. Faciliores Historici sunt *Cæsar*, *Cornelius Nepos*, & *Justinus*, quorum stylus simplex est & perspicuus, præsertim duorum priorum; nam postremus non raro inflata utitur dictione, potissimùm in orationibus, nec Latini sermoni puritatem æquat. Imò & multa habet ἄκυρα, & duris metaphoris interdum distinctus est, nec semper melioris ævi Scriptores imitatur. Comtiores sunt *Livius*, *Sallustius*, *Curtius*; & *Sallustius* quidem dictionis brevitate durior, *Curtius* tumidior. Horum omnium sunt eligendæ, quantùm potest, emendatissimæ editiones, quales sunt quæ cum notis Variorum in Hollandia editæ; quamvis enim Notæ interdum malè sint selectæ, attamen ut plurimùm Textus

 emen-

emendatior eſt, quàm in aliis Editionibus.

9. Poſſem plures indicare legendos Scriptores, ſed initio ne ſex quidem, quos nominibus appellavi, ita legendi ſunt, ut, ſtatim ac unus primùm lectus eſt, ad alium convolemus. Qui primus ſumitur in manus, *Cæſar*, *Cornelius Nepos*, aut *Juſtinus*, non debet modò, ut ita dicam, celeri lectione vorari, ſed aliquâ morâ concoqui; adeò ut quàm pauciſſima in eo remaneant nobis obſcura, niſi ſint loca, quæ ipſis Interpretibus negotium faceſſerint. Difficile eſt primâ lectione omnes nodos, non dicam ſolvere, ſed animadvertere; ſæpe enim difficilia, quaſi facilia, prætermittuntur. Itaque ad iteratam lectionem poſſunt differri loca difficilia, ne primùm legentes nimius offendat labor. Qui hoc tentabunt, ſecundâ lectione mirabuntur ſe antea difficilia judicaſſe quædam loca, in quibus omnia erant plana; & vice versâ ea facilia, quæ magnis difficultatibus laborabant. Utile eſt tamen, in prima lectione, libellum habere in quo adnotentur loca quæ intelligi non potuerunt, & in quorum ſenſum inquirere nondum licuit. Is libellus inſcribetur *Quærenda*, in quo poſtea, ſi tanti

vi-

videatur, & inveniri potuerit locorum illorum interpretatio, ſcribi poterit paucis, aut indicari Scriptor qui eam tradiderit; additâ paginâ, Libro & Capite, prout commodiſſimum erit. Nihil intereſt illa *Quærenda* poſtea nobis nihili videri, poſt majores progreſſus; imò jucundum erit ex illis, quanti profectus ſint, videre.

10. Hiſce Hiſtoricis conjungi poterunt Epiſtolæ *Ciceronis ad Familiares*, cum notis *P. Manutii*, & eæ quidem, ſi poſſit fieri, ordine temporum diſpoſitæ. *Manutius* in argumentis tempora notavit, quantùm ea conjicere potuit, & in quibuſdam * Editionibus additi ſunt Indices, in quibus eo ordine diſponuntur. Hoc maximè propter Hiſtoriæ ſeriem delectat, ad legendum allicit, & ad intelligendum juvat. Poſtea ad Orationes Ciceronis deveniendum erit, & faciliores ante alias legendæ, quales ſunt *pro lege Manilia*, *pro Archia Poëta*, *Catilinariæ*, &c. quæ, ut reliqua omnia, repetitâ lectione erunt concoquendæ. Hos autem Scriptores non ita ſuademus legendos, quaſi aut omnes neceſſariò initio eſſent evol-

* In nupera Amſtelodamenſi in 12. cum notis *Grævii.*

evolvendi, aut nulli ſimiles adjici poſſent; ſed ut quis delectus initio legendorum fieri poſſit oſtendamus, & quare ita progrediendum ſit pateat.

11. Qui huc uſque progreſſi fuerint, de Poëtis legendis, Elegiarum Scriptoribus, Epicis, Lyricis, tum demum cogitare debebunt, non priùs. Cujus rei ratio hæc eſt, quòd ut Linguam probè diſcamus, priùs intelligenda ſit propria ſignificatio verborum, quàm metaphorica, & oratio ſimplex, quàm figuris ornata. Hic enim eſt ordo naturæ, quem à pueris, in diſcenda Lingua vernacula, obſervari etiam videmus. Contrà ſi priuſquàm ſimplicem orationem probè intelligamus, ad figuratam nos conferamus, omnia miſcentur; nec proprias verborum & loquutionum ſignificationes tenemus, niſi poſt longiorem multò & majorem laborem. Hinc etiam fiet ut, cùm ſcribere tentabimus, proprietate vocum & phraſium neglectâ, duram & affectatam dictionem, ac proinde obſcuram & odioſam habituri ſimus; in verſibus proſæ loquutiones, in proſa oratione poëticas ſimus imprudentes adhibituri, quòd eos characteres non ſatis diſtinguamus; ut conſtat exemplis plurimorum virorum alioqui do-

doctorum, qui ſtudiorum initia perturbatiora habuerant. Sed majus incommodum inde fluit, & quod vix emendari poteſt; nempe, ſæpiſſimè videntur ſibi intelligere quæ non intelligunt, quia propriam uniuſcujuſque vocis ſignificationem non tenent, nec quibus gradibus ex propria in metaphoricas plures tranſierit norunt. Interdum enim ex propria ſignificatione magis aut minùs receditur, & plures etiam in una voce latent alluſiones. Exempli causâ, celebris eſt *Horatii* locus, Od. II. Lib. II. ubi dicit virtutem deferre regnum uni,

Quiſquis ingentes, oculo irretorto,
Spectat acervos.

Multùm ſe torſere Interpretes, ad inveniendam ſignificationem vocis *irretortus*, licèt viderint hîc ſignificari oculos abſtinentes. Sed non intellexerunt quare oculi abſtinentes dicantur *irretorti*, quòd propriam vocis ſignificationem non ſatis attenderint. *Torquere* ergo ſignificat *inflectere, convertere*; unde *oculos torquere* dicuntur qui caput vertunt, ut aliquid videant.

—— *Oculóſque ad mœnia torſit*,

id

id est, convertit. *Retorquere oculos* est caput in humeros convertere, ut quod à tergo reliquimus videamus. Ita *Cicero*, in II. *Catilin.* de Catilina ingratiis ex Urbe egresso: *Retorquet oculos profectò sæpe ad hanc Urbem, quam ex suis faucibus ereptam esse luget.* Dicere possemus contrà de eo, qui patriâ excederet, sine desiderio: *spectavit mœnia patriæ exiens oculis irretortis*, si in prosa liceret ejusmodi tropo uti; aut potiùs, quod licet per Rhetoras: *egressus mœnibus non retorsit oculos.* Itaque *Horatius* describens opum contemtorem, quasi transeuntem prope acervos auri, nec eos dignantem spectare, nisi dum ante se sunt positi, *non retorsit*, inquit, *oculos* cùm transiit; quod à cupidis solet fieri. Græci multò feliciores Latinis hoc unicâ voce ἀμεταστρεπτὶ, *non conversâ facie*, exprimunt. Ita *Plato* de Rep. X. hoc præceptum eximium tradit, ubi commodùm ea vox occurrit: τὰς τῶν κακῶν συνουσίας φεῦγε ἀμεταστρεπτὶ, *malorum consortia fuge irretortis oculis.* *Eusebius* in Præp. Evangel. sub finem Lib. I. ait nobis ab Evangelio præceptum Theologiam, qualis erat Phœnicia, quam ibi exposuit, ἀμεταστρεπτὶ φεύγειν; qua in re, diligens *Platonis* lector, videtur eum imitatus:
sicut

ſicut ipſe *Horatius* Græcos, uti alibi paſſim, hac in re ſequutus fuit. *Homerus* Iliad. Z. verſ. 496. ita deſcribit Andromachen ægrè à viro divulſam, & invitam videntem eum urbe exire:

——— Ἄλοχος δὲ φίλη οἶκόνδε βεβήκει
Ἐντροπαλιζομένη.

Uxor cara domum ibat, ſubinde ſe convertens, deſiderio, nempe, viri, quem inuita dimiſerat. Apud *Lucianum* in Tyranno, p. 433. T. I. de iis qui inviti moriuntur ita loquitur Micyllus: ἐπιστρέφονται εἰς τὐπίσω, ὥσπερ οἱ δυσέρωτες, καὶ πόῤῥωθεν ἀποβλέπειν τὰ ἐν τῷ φωτὶ βούλονται: *convertuntur in ea quæ ſunt à tergo, ut infelices amantes, & è longinquo volunt videre quæ fiunt in luce.* At de ſe, cùm libens mortuus eſſet: οὐδὲν δέ με τῶν κατόπιν ἐπέστρεφε καὶ μετεκάλει: *nihil eorum, quæ à tergo reliqueram, me convertebat ac revocabat.* Alioqui Latini optimè dixerint *fugere ſine reſpectu*, cùm de timente, qui non reſpicit præ metu, tum de contemnente, cui nullum ineſt relictæ rei deſiderium. *Livius*, de Philippo ad Aoi amnis anguſtias à T. Quintio Flaminino victo, Lib. XXXII. c. 12. *Rex primò effusè ac ſine reſpectu fugit.*

An-

Annibal verò cùm Italiam relinqueret, *non sine respectu* vela in Africam dedit. *Rarò quemquam alium patriam, exsilii causâ, relinquentem magis mœstum abiisse ferunt, quàm Annibalem hostium terrâ excedentem*, respexisse *sæpe Italiæ littora*, &c. Quæ verba sunt ejusdem Scriptoris, Lib. XXX. c. 20. Græci etiam eum qui non invitus aliquò it, nec loca ubi fuit desiderat, ire aiunt μηδὲν ἐπιστρεφόμενον *non conversum.* Vide *Epicteti* Enchir. C. XII. Idem Philosophus, C. LXXVI. ubi vetat aliorum curari sermones, ὅ, τι, inquit, ἂν ἐρῇ περί σου, μὴ ἐπιστρέφου, hoc est, *ne curato.* Egregium exemplum hominis, auri acervos *irretortis oculis* spectantis, habemus in sene illo Thebano, de quo plurimi Veterum. Unius *Phavorini* verba proferam, ex Libris de Senectute, apud *Stobæum* Serm. CXII. Ὁ Βοιώτιος ἐντυχὼν θησαυρῷ, μετὰ ἑβδομήκοντα ἔτη, ἐπάρας τὸ σκέλος ἀπεματάϊσε, καὶ παρῆλθεν, ὡς οὐκέτι οὐδὲν ὄντα πρὸς αὐτόν: *Bœotus, cùm incidisset in thesaurum natus plus quàm septuaginta annos, sublato crure, frustra inventum significavit, & transiit, quippe qui nihil ampliùs ad se pertineret.* Apollonius quoque Tyaneus, ut auctor est *Philostratus* in ejus vita Lib. I. c. 20. δειιὼν εἰς τὰ

βα-

βασίλεια ὐδὲ διέβλεψεν εἰς ὐδὲν τῶν θαυμαζομένων, ἀλλ' ὥσπερ ὁδοιπορῶν διήει αὐτά: *per Regiam* (apud Parthorum Regem) *transiens eorum quæ admirationi ſunt nihil ſpectavit, ſed quaſi inter faciens eam peragrabat.*

Præterea *Horatius* alludit hîc ad oculos, ut ita dicam, Stoïcos; in antecedentibus enim verſiculis, manifeſtò ex Stoïcorum ſententia loquitur; ut rectè Interpretes obſervavere. Leve vulgus cupiditatibus ſuis, quaſi ventis, huc illuc actum habet oculos, ut loquitur *Cicero*, *lubricos & mobiles.* Non poteſt defixum in unam rem objectam hærere, ſed quavis de cauſa huc illuc circumfert adſpectum. Contrà Philoſophicæ gravitatis fuit fixos habere oculos, quales ſunt cùm de re quapiam attentè cogitamus. Ita narratur *Socrates* * *ſtare ſolitus pertinaci ſtatu, perdius atque pernox, à ſummo lucis ortu ad ſolem alterum orientem*, inconnivens, *immobilis, iiſdem in veſtigiis, & ore atque* oculis *eumdem in locum directis cogitabundus, tamquam in quodam ſeceſſu mentis atque animi facto à corpore.* Talia innumera occurrunt, quæ non intelliguntur, quòd non recto ordine, in diſcendis vocum ſignificationibus, progreſſi fuerimus.

§. II.

* *Apud A. Gellium* Lib. II. c. 1.

§. II.

Poëtæ.

I. DUM ageremus de Prosæ Scriptoribus, meminimus *Plauti* & *Terentii*, qui Poëtæ fuere; quia eorum dictio, ut diximus, licèt metris adstricta, sermoni propior est, quàm ipsorum Historicorum libri; quòd Poëtæ Comici inducant loquentes servos, aliósque, qui familiari tantùm & quotidiano utuntur sermone. Eadem de causa, ne *Horatius* quidem, suarum Satirarum & Epistolarum causâ, se Poëtam dici sustinuit, sed hujus nominis honorem ori magna sonaturo deberi dixit. Nunc verò agemus de lectione eorum, qui non modò versus, sed carmina poëticâ dictione ediderunt.

2. Cùm Poëtæ passim alludant ad antiquissimam Græciæ Historiam, quam Μῦθον *verbum*, seu *fabulam* dixerunt, quòd ore tradita ab antiquissimis temporibus, nec nisi serò litteris consignata complectatur; necesse est, priusquàm ad eos accedamus, aliquam saltem Mythicæ Historiæ cognitionem nobis comparemus.

Alio-

Alioqui legi non poterunt, ſine moleſtiſſimo labore confugiendi ſubinde ad Dictionarium Poëticum; niſi multa non intellecta prætermittantur, quod cavendum, quantùm fieri poteſt. Ideò multi ex Veteribus Grammaticis Mythicorum Temporum olim hiſtorias confecerant; ex quibus ſuperſunt nobis *Diodori Siculi* quinque priores libri, & *Apollodori Atheniensis Bibliotheca* Græcè, Latinè verò *C. Julii Hygini Fabulæ*. Sunt & alii, ſed non tanti, & hi tres potiſſima ſatis docebunt. Sunt itaque, ut memoriæ infigantur fabulæ, ſemel atque iterum legendi, aut minimùm unus ex tribus, cùm nec id longum poſtulet tempus. Statuimus hîc eos, qui Latinos Poëtas ſtudiosè legere aggredientur, ſatis in Græcis exercitatos eſſe oportere, ut, adhibitâ diligentiâ, *Apollodorum* poſſint intelligere. Ac ſanè, à primis ſtudiorum initiis, ſunt conjungenda Græca cum Latinis, ut dicemus in ſequentibus.

3. Perlecto *Apollodoro*, aut *Hygino*, aut quopiam ex Recentioribus, qui idem argumentum litteris mandarunt, prout ad manum erit, nullus Poëta prior legendus *Ovidio*. Atque ex hujus quidem operibus *Metamorphoſis* & *Faſtorum libri*, cùm

quòd stylus eorum facilior sit, tum quòd lectio duorum horumce librorum, ad infigendam memoriæ Mythicam Historiam multùm conducat; in his enim libris totus est *Ovidius*, in fabulis narrandis. Subjungi hisce poterunt *Heroïdum* Epistolæ; nam alia ejusdem Poëtæ opera in aliud tempus erunt differenda, nisi fortè libros *Tristium* & *ex Ponto* Elegias scriptas antecedentibus adjeceris.

4. Hoc jacto fundamento, veniendum erit ad *Virgilii Æneidem*, *Eclogas* & *Georgica*, quæ omnia sunt accuratè legenda. Editiones omnium optimæ sunt *Taubmanniana*, in qua sunt *Ciris* & *Culex* cum amplissimis *Taubmanni* Commentariis; vel *Emmenessii*, cum Variorum notis, cui adjectus est Index *Erythræanus* omnium vocum *Virgilii*. Huic Poëtæ succenturiandæ erunt Odæ æqualis & amici vatis *Horatii*, qui unus Poëtarum Lyricorum Latinorum superest, & ferè unus digna legi, auctore *Quintiliano*, scripserat. Addi poterit *Gratii Cynegeticon*, cum *Eclogis Olympii*, & *Nemesiani*; qui licèt serioribus temporibus vixerint, elegantiam ævi Gratiani imitati sunt. *Horatii* Editionem nondum habemus memoratis *Virgilii* Editionibus æquiparandum. Interea

Tor-

Torrentiana videtur præstare ; sed omnium optima esset, si notæ Latinè exstarent, firmarentúrque Veterum testimoniis plurima, quæ sine argumentis proferuntur, & inutilia circumciderentur ; Latino-Gallica *Andreæ Dacerii*, eruditissimi viri. *Gratium* edidit, cum *Olympio & Nemesiano*, *Janus Vlitius* vir doctissimus, ac pererudito commentario illustravit.

5. Hos sequentur *Lucanus* & *Statius* ; &, si cui animus sit Poëtas omnes evolvere, amatorii vates *Catullus*, *Tibullus*, *Propertius*, *Ovidii* amatoria ; Satirici *Juvenalis* & *Persius* ; Epigrammatographus *Martialis* ; Philosophici *Lucretius* & *Manilius*. Horum omnium editiones non adnotamus, cùm brevitatis causâ, tum quòd studentibus satis innotescent. Neque ordinem in hisce certum constituimus, quia modò ii, quos initio appellavimus, *Ovidius*, *Virgilius*, *Horatius*, *Lucanus* & *Statius* lecti sint, animus satis erit ad reliquos paratus.

6. Non addimus etiam plura hac de re consilia, quia qui eò usque profecerint satis sibi ipsi consulent. Hoc dumtaxat accuratè observandum, quod jam monuimus, ut qui primi leguntur Scripto-

res quàm optimè intelligantur; alioqui si partim intellecto Scriptore, ad alium continuò transeamus, in quo etiam plurima non intellecta prætermittamus, aut numquam, aut serò ad perspicuam & certam rerum notitiam perveniemus, neque nutantibus fundamentis firmum ædificium imponemus. Non esset nobis difficile invenire exempla virorum celeberrimorum, qui ob neglecta studiorum initia, indecorè in rebus ad ea pertinentibus cespitarunt. Exempla nonnulla ejus rei insignia, in additamentis nostris ad *H. Hammondi* Adnotationes in N. T. observavimus.

CAPUT III.

De Ordine in legendis Græcis Scriptoribus observando.

§. I.

Prosæ Scriptores.

1. QUÆ antea diximus, de ordine in Lectione quorumlibet Scriptorum observando, non repetemus. Observa-

servabimus dumtaxat tantam fuisse affinitatem & similitudinem Opinionum & Consuetudinum, inter Græcos & Romanos, qui omnes suas leges, suámque eruditionem, quanta fuit, Græcis debebant; ut Latinè doctus nemo haberi queat, qui in Græcis litteris hospes sit. Latini Scriptores scatent vocabulis & loquutionibus Græcis, quæ nisi intelligantur, ne Latina quidem satis intelligi possunt. Pleraque artium vocabula Græca sunt, quòd à Græcis artes acceperint Romani; & Poëtæ præsertim Hellenismis usque adeò sunt referti, ut eorum Interpretes eruditiores passim ad Græcam Linguam confugere necesse habeant.

2. Itaque, quod solet à peritioribus Magistris fieri, Juventutem statim ac Latinæ Linguæ elementa hausit, operam dedisse Græcæ volumus; ut cùm accedit ad Poëtarum lectionem, possit subsidio Dictionarii Græcum Scriptorem ex facilioribus intelligere. Hoc posito fundamento, quo initia Linguæ continentur, quomodo sint ulteriora studia instituenda docebimus; si hòc priùs monuerimus, cavendum esse ne putemus, priusquàm lectionem Scriptorum Græcorum aggrediamur, Grammatica omnia præcepta

memoriæ mandanda. Plerique ad hunc scopulum impingentes, Græcæ Linguæ studium, hac sola de causa, ab ipso limine abjiciunt; quod illis, aliâ insistentibus viâ, alioqui feliciter fortasse cessisset. Nempe, semel nominum declinationibus & verborum inflexionibus accuratè memoriæ mandatis; Anomaliæ, aliáque difficiliora paullatim ediscentur, crebrâ & attentâ lectione, in qua subinde occurrent. Uti hanc in rem licet *Angeli Caninii Hellenismo*, & *Thesauro Grammatico Pet. Antesignani*, in quo Anomaliæ omnes expediuntur, possúntque in copiosissimo indice quæri. Sunt & alii hujuscemodi libri, quibus, prout ad manum erunt, uti poterunt adolescentes.

3. Neque hoc prætermittendum, non esse initio conandum quidquam, sine versionis Latinæ subsidio, legere; sunt enim in primis conatibus omnia, quantùm fieri potest, quàm facillima efficienda. Prudens est monitum * *Quintiliani, in primis cavere oportere, ne studia qui amare nondum potest oderit; & amaritudinem semel præceptam, etiam ultra rudes annos reformidet.* Scio me loqui contra sententiam virorum doctissimorum, qui interdum graviter con-

* *Inst. Or. Lib.* 1. c. 1.

conquesti sunt, quòd versiones Latinæ è regione Græcorum adderentur; quibus aiebant impediri, ne Græca legerentur. Sed, pace tantorum virorum, multò minùs legerentur Græca, sine translationibus, quàm iis additis leguntur; cùm certum sit plerosque iis indigere, ut Græca legere possint. Non sunt fingendi homines quales non sunt, non erunt; sed eorum utendum ingeniis, prout sunt. Nescio etiam annon & odiosus quidam fastus, ac invidia erga alios parum laudabilis, eas querelas illis suggesserint. Dum enim se versionibus nequaquam egere aiunt, & à lectione Veterum eos remotos volunt, qui iis indigent; se aliis multùm antistare gloriantur, & sibi solis eruditionis suæ fontes patere cupiunt. At per eos sæpe factum est, ut spretæ sint litteræ, cùm tantis difficultatibus septæ viderentur, ut fructus non essent cum iis æquiparandi. Atque hæc obiter. Verùm eò usque versione abuti non licet, ut nihil quæratur in Dictionario, aut credatur versioni de conjugationis inflexione. Nulla prætermittenda vox est, quæ an radix sit, necne, nesciatur; nullum verbum, cujus modus, tempus aut thema ignoretur. Versio hunc usum solum præ-

bere debet, ut ejus ope voces jam quæsitas, sed ex memoria elapsas, in eam denuò faciliùs revocemus; útque adjumento sit ad constructionem, & verborum themata invenienda. Hac ratione fiet ut haud difficulter, cùm vocum significationes, tum etiam inflexiones memoriæ infigamus; útque tandem versione facilè carituri simus.

4. Præterito sæculo, viri eruditissimi *Melchior Wolmarus*, *Gulielmus Budæus*, & *Joachimus Camerarius* cœperant Græcæ Linguæ studia ab *Homeri* lectione; sed postea eos præposteri sui ordinis pœnituit, cùm prosæ Scriptorem legere aggressi videbant se, post exantlatum laborem immensum, faciliores Scriptores non intelligere. *Josephus* quidem * *Scaliger* ait se, vix lectâ Grammaticâ Græcâ, intra viginti tres dies totum perlegisse *Homerum*; sed hoc, si verum est, non est cujusvis tentare, nec judicium ejus ubique sequendum. Licèt enim in rebus, ex memoria & lectione pendentibus, excelluerit; nec judicio, nec arte ratiocinandi tantopere valuit.

5. Igitur, propter rationes allatas, à prosæ Scriptoribus & quidem facilibus ini-

* *In Ep. 1. ad Jan. Douzam.*

initium faciendum. Legi itaque possunt *Polyæni Stratagemata*, qui Scriptor sub *Marco Aurelio* vixit, facilique & perspicuo stylo artes varias, à præstantibus Impp. in bello adhibitas, prodidit. Brevitas Capitum quiescendi etiam gratas moras incipientibus præbet. Eadem de ratione, conjungi ei potest *Ælianus*, qui *Varias Historias* & *Historiam Animalium* eleganter scripsit, præsertim posterius opus; nam prius videtur imperfectum reliquisse. Sequi potest hosce *Lucianus*, qui præter Dialogos, multos alios libellos utiles scripsit. Atticæ sanè dictionis puritate, & ipsâ etiam argumentorum facilitate præstat; sed optandum esset hominem Epicureum verecundiorem fuisse, in verbis saltem, nec obscœnos amores passim miscuisse. At seligi poterunt initio *Dialogi mortuorum*, & *Deorum*, in quibus pauciora sunt talia, tum Liber *de scribenda Historia*, aliique similes. Huic subnectendum censerem *Aristophanem*, qui Attico lepôre, simplicique & eleganti stylò adeò excellit; ut primus omnium legi deberet, nisi obscœnitatibus nimiùm abundaret. Sed hoc fuit vitium sæculorum illorum, iis omnibus familiare, qui castigatis moribus non fuerunt. Attamen legi possent,

exceptis versibus haud multis, tres priores Comœdiæ *Plutus*, *Nubes*, & *Rana*. Sed nec malè huic substituantur Excerpta ex veteribus Comicis, quæ ab *Hug. Grotio* versa sunt, * & Græcè ac Latinè edita Lutetiæ; vel si is liber, qui rarior est factus, comparari nequeat, *Cebetis Thebani* pulcherrima eruditæ Tabulæ explicatio, quæ nuper tandem à viro docto integra edita est. Hæc potest, imò debet, sæpiùs relegi, quod argumentum utilissimum simplici, & nitidâ simul persequatur dictione. Huic subjungentur *Theophrasti* Characteres Ethici, cum *Is. Casauboni* notis, unde Græcorum vitia & virtutes optimè cognoscentur. Dignus est etiam is liber, ut & *Casauboni* Commentarius, qui semel, iterúmque legatur.

6. Hinc hauriri poterit, ut hoc obiter dicam, cognitio particularum indeclinabilum ἀλλὰ, μὲν, δὲ, οὖν, δὴ, γὰρ, & similium, quæ Attici sermonis elegantiam condiunt; & quarum nisi vis intelligatur, non modò gratia orationis perit, sed sensus etiam sæpe ei affingitur alienus. Sæpissimè illæ particulæ, apud Atticos, παρέλκουσι; hoc est, ad sensum nihil pertinent, licèt numerosiorem oratio-

nem

* In 4. an. 1626.

nem efficiant, & nescio quid elegantiæ addant; nec possunt in aliam Linguam verti, particulis quarum significationi passim respondent. Exempli causâ, ποτὲ quod significat plerumque *olim*, *aliquando*, apud Atticos, interdum planè abundat, præsertim cùm additur voci τίς interroganti; nec Latinè potest verti, nisi expletivâ etiam particulâ *tandem*; τίς ποτε, *quis tandem?* *Aristophanes* in Pluto, non procul ab initio:

Πρὶν ἂν φράσῃς μοι τίς ποτ' ἐστὶν οὑτοσὶ,

antequàm mihi dixeris quis tandem hic sit. Subinde talia occurrunt, & plura collegerunt *H. Stephanus* & *R. Constantinus*, in Lexicis. Existimo autem peccatum esse in hac particula, initio *Cebetis*, ubi legimus οὐκ ἠδυνάμεθα συμβαλεῖν τίνες καὶ πόθεν ἦσαν, *non poteramus conjicere quænam & unde essent*, fabulæ, nempe, in Tabula pictæ. MSS. omnes, ut testatur nuperus ejus editor, homo diligens atque eruditus, habent ΠΟΤΕ, nam πόθεν est ex conjectura *H. Wolfii*, quæ è contextu meritò in ultima editione ejecta est. Attamen superest, nisi fallor, mendum, quod inde ortum est quòd Librarii nescirent quid

quid sibi vellent τίνες ποτὲ, qua de causa καὶ interposuerunt; cùm hoc unum vellet *Cebes*, *quæ tandem essent hæ fabulæ.* Sic postea, ubi τῷ καὶ nullus esse locus poterat, quo factum ut intemerata *Cebetis* verba ad nos pervenerint, bis legimus τί ποτε; *quidnam tandem?* Ita & ἀλλὰ non potest semper reddi *sed*, ut *adversativam*, sicut Grammatici loquuntur, vim habeat; neque γὰρ *enim* aut *nam*, quod attentè legenti memoratos jam Scriptores passim liquebit. Hoc cùm alii etiam, licèt minùs frequenter, factitarint, multùm ad omnis generis Scriptores Græcos intelligendos conducet. Ipsum Novum Testamentum, præsertim Epistolas, nemo satis intellexerit nisi hoc norit. Series enim orationis iis particulis continetur, quas proinde, nisi adsequaris, oratio ipsa laborat. Ita Rom. X, 8. si voculam Α'λλὰ vertas *sed*, nullus est sensus; neque enim quod in illo commate dicitur opponitur antecedentibus. Vertendum Latinè: Α'λλὰ τί λέγει; *quid præterea dicit?* Ejusdem Cap. Vers. 17. Α'ρα vertendum est *sanè*, *certè*, non *ergo*; alioqui sensus est intricatissimus.

7. Hisce Scriptoribus lectis, pergendum erit ad *Xenophontis* libros Historicos,

cos, quorum dictio, suavissimâ simplicitate condita, admirationi præstantissimis totius Antiquitatis viris fuit; à quibus dictus est * *Musa Attica.* Cicero quoque, † *Xenophontis voce Musas quasi loquutas*, ait. Subjungendi erunt libri Philosophici, quos argumentum non adsuetis paullò obscuriores reddit. Inde legendi erunt *Herodoti*, qui pater Historiæ dicitur, libri; in quibus elegantia Ionicæ Dialecti haud minùs enitet, quàm Atticismus in *Xenophontis* operibus. De hisce duobus Scriptoribus, idem, ad Græcam Linguam quod attinet, possumus dicere, quod *Quintilianus* de *Cicerone* ad Latinam respiciens dixit; nempe, quò magis *Herodotus* & *Xenophon* Studiosis placuerint, eò magis eos in Græca Lingua profecisse. Qui nondum illâ elegantiâ capiuntur, nondum Linguam satis adsequuntur. Est & alius Scriptor Atticus, masculâ eloquentiâ celeberrimus, *Thucydides*, sed cujus eloquutio obscurior multò est, attamen lectu dignissimus.

8. Qui eò usque processerint consiliis nostris non indigebunt, de delectu Scriptorum

* *Diogen. Laërt.* in ejus Vita, seu L. II. §. 57.
† *In Oratore*, Cap. 19.

ptorum faciendo; nec multùm laborabunt in lectione Oratorum Atticorum, *Isocratis*, *Demosthenis* aliorúmque, nisi ubi nova quædam vocabula forensia occurrent, quæ laborem etiam eruditis facessunt. At non debebunt prætermittere lectionem *Platonis*, cujus Philosophia, pulcherrimâ dictione expressa, tanto in pretio apud Veteres fuit, ut innumeros admiratores, non inter Ethnicos modò, sed etiam Judæos & Christianos invenerit; quo factum ut plurima ejus dogmata latissimè olim sparsa fuerint, inter trium Religionum cultores, nec pauca etiamnum hodie apud nos eorum maneant vestigia; quod proclive esset ostendere, si res esset hujus loci.

9. Monebimus potiùs, quod memoria pænè elapsum initio dictum oportuit, ante lectionem Græcorum Scriptorum, esse inquirendum in Græciæ consuetudinis, quantùm id fieri poterit. Respublicas Græciæ, & præcipuos mores tradidit *Ubbo Emmius* in sua Græcia, quem juvabit legisse. Est etiam *Archæologia Attica* Anglicè Scripta, nescio an & in alias Linguas versa, * à *Francisco Roos*. Hæc quamvis in multis jejuna, nec satis accurata,

* Londini in 4. 1637.

rata, poterunt tamen tironibus usui esse. Sed in hisce antiquitatibus eruendis, præ ceteris, desudavit *Joannes Meursius*, cujus Scripta optandum esset in unum Corpus colligi, & quæ ad Græciæ Antiquitates pertinent, in Juventutis gratiam à viro docto in compendium redigi; sunt enim vastiora, quàm ut initio legi queant. Itaque *Ubbone Emmio*, aut alio qui primus occurret, utendum erit, donec utiliorem aliam operam præstet vir quispiam eruditus. Post primam hujusce Operis editionem, edi Lugduni Batavorum cœpit *Thesaurus Antiquitatum Græcarum*; cujus posteriores Tomi, facto initio à quarto, doctissimorum virorum hisce de rebus Commentarios complectuntur. In qua collectione, Antiquitatum Græcarum studiosi invenient quæ difficillimè antea sibi comparare potuissent.

§. II.

Poëtæ.

I. POSTQUAM satis versati erimus, in prosæ orationis Scriptorum lectione, ut nobis voluptatem, non molestiam dumtaxat, facilitate suâ pariat; de-

ve-

veniendum tandem erit ad Poëtas. Inter eos non numeramus, propter allatas rationes, ubi de Latinorum Poëtis loquuti ſumus, Comicos, qui proſæ propiores verſus ediderunt. *Homerus* itaque & *Heſiodus* primi omnium erunt legendi, quòd facillimi ſint Poëtarum Græcorum; argumentum enim (ſi excipias librum qui *Opera & Dies* ab *Heſiodo* inſcriptus eſt) elegerunt nequaquam naturâ ſuâ obſcurum, & facili uſi dictione molestiam, ſtructuræ obſcuritate, non creant. Hæc una eſt difficultas, Dialectorum varietas, & inflectiones, ac mutationes Poëticæ verborum; ſed hæc facilè ſuperabitur, ope Lexicorum, in quibus omnia ejuſmodi vocabula accuratè explicata ſunt, ut omnibus notum eſt. Præterea ſunt multæ & frequentes repetitiones, quibus fit ut, ſi quis ſex, ſeptémve *Homeri* libros accuratè legerit, jam in iis intelligendis non multùm indigeat Lexico, útque facilè ſequentes ſit intellecturus; quod plus ſemel experientiâ deprehendimus. Utile erit, cùm initium fiet Homerici ſtudii, evolvere * libellum inſcriptum, ab ejus Scriptore *Everardo Feithio*, *Antiquitates Homericæ*; ubi deſcribuntur

He-

* *Ed. Lugd. Bat.* 1677. in 12.

Heroïcorum temporum consuetudines, ex *Homero* potissimùm haustæ. Quod quidem argumentum potuit accuratiùs & clariùs exponi; sed quoniam nemo alius id præstitit, eo Catone contentos nos esse par est.

2. Præter allatas rationes, ob quas ab horum Poëtarum lectione initium faciendum esse duximus, hæc est non contemnenda; quòd omnium qui supersunt antiquissimi sint, & ex eorum * fontibus sequentium ætatum Poëtæ certatim plurima hauserint. Multò autem meliùs intelligimus quæ sunt aliunde desumta, cùm scimus unde sint mutua accepta, quàm cùm id nobis latet. Sæpe enim allusio quædam obscurior est, ad ea quæ dicuntur à Scriptore, qui primus iis usus est; in qua allusione totus est orationis lepos, qui nisi sentiatur, ipsa res non satis intelligitur. Atqui animadverti non potest, ab iis, qui rem in ipso Poëta non legerunt; ut ii norunt quibus ejusmodi allusiones, inter legendum, occurrerunt. Huc etiam accedit, quòd & prosæ Scriptores passim ad *Homerum* & *Hesiodum* respiciant, & vix possint intelligi, innu-

* Vid. *Ælian. Var. Hist.* Lib. XIII. c. 22. & *ad eum Intt.*

meris in locis, nisi in Poëtis legerimus quæ ab iis proferuntur. Est aliud quoque, quod observatu indignum non est; nempe, neminem satis intelligere quare *Homerus* tantæ fuerit admirationi Veteribus, nisi, magna saltem ex parte, ab eo perlectus fuerit. Commisit nonnulla peccata contra Poëmatis Epici leges, & verisimilitudinem, quæ videntur iis qui Poëtam non legerunt, cùm narrantur, adeò absurda; ut contemni debuisse censeatur, útque judicium totius Antiquitatis in dubium vocetur. Exempli causâ, Iliadis Lib. VI. in medio prælio, dum acerrimè Trojani à Diomede urgentur, auctor est Helenus Hectori, ut in Urbem eat, matri dicturus vovendum esse peplum Palladi, si fortè Trojanis placetur. Obsequitur Hector, & multùm temporis absumit, in colloquendo cum matre, cum Helena, cum Paride, cum Andromacha, qui ne momento quidem ab exercitu abesse debuit. Hoc certè peccatum est in Poëta, qui artis tamen militaris peritus fuisse censetur, ingens; at si quis eos sermones legat, in quibus tempus terit Hector, præsertim cum Uxore, peccati Poëtæ illico obliviscetur; tanta enim est eorum dulcedo, & elegantia, támque

que vividæ imagines, ut regularum Artis oblitus, & Homericis versibus, quasi carmine magico, delinitus, lætaturus sit ita peccasse *Homerum*, & exclamaturus potiùs; felix peccatum, quod elegantes adeò versus nobis peperit!

3. Post *Homeri* & *Hesiodi* lectionem, poterunt adiri reliqui Heroïci carminis Scriptores, & in primis *Apollonius*, qui in *Argonauticis* antiquissimam Historiam persequutus est. Debent etiam studiosè legi *Bucolici* Poëtæ *Moschus*, *Bion* & *Theocritus*, ad quorum Doricam Dialectum intelligendam non parum proderit *Æmilii Porti* Lexicon Doricum, vel, qui in suum Dictionarium hoc transtulit, *Corn. Schrevelius*. Initio enim ejusmodi subsidiis utendum est, modò semper omnes voces derivatas ad Radicem referamus; neque enim hoc parum, cùm ad memoriam, tum ad vim vocum adsequendam prodest. Utile tamen etiam erit ex Grammatico petere præcipuas Dialecti Doricæ regulas, ne vel minimæ voculæ negotium facessant. Horum Poëtarum editiones variæ sunt, sed omnium optima est *Heinsiana*, cum Scholiis Græcis, & observationibus *Jos. Scaligeri*, *Is. Casauboni*, ac *Dan. Heinsii*; quorum tamen hic, dum acu-

acumen perpetuò sectatur, sæpe inanem quamdam ἀκρίβειαν ostentat.

4. Post Bucolicorum Poëtarum perlecta volumina, adeundi erunt Tragici, inter quos primas tenet, cùm ceteris dotibus, tum facilitate eloquutionis *Euripides*; cujus etiam quot sunt versus, tot esse sententias, seu γνώμας, *Cicero* meritò dixit. Hunc sequetur *Sophocles*, *Sophoclem Æschylus*, qui durior & audacior est, & minorem multò adhibet artem. Postremus omnium legendus erit *Pindarus*, qui ipsum *Æschylum* dithyrambis superat, & duritiem styli præ se fert numquam concoquendam, nisi Linguæ peritissimis.

5. Plura non addam, quia quicumque huc usque progressus erit, duce viæ nequaquam opus habebit. Potuissem multò plura Poëtarum recensere nomina, sed ambitioso indice abstinendum duxi; quia quæ tacui satis nota erunt iis, qui nominibus appellatos evolverint. Præstat monere cum lectione Poëtarum conjungendum esse Artis Poëticæ studium, nisi enim leges Artis norimus, non satis intelligimus finem Poëmatum, peccata, aut eruditionem Poëtarum; quo fit ut certa hisce de rebus ferre nequeamus judicia,

dicia, aut cum tædio legamus, quæ legum Artis peritis summam admirationem ac voluptatem creant, vel admiremur quæ vituperanda sunt. Cùm multi hac de re scripserint, duos potissimùm ceteris prætulerimus; quorum alter est *G. J. Vossius*, qui *Institutiones Poëticas* Latinè scripsit: alter verò Gallus, nomine *Renatus le Bossu*, * qui *de Carmine Epico* elegans volumen Gallicum publici juris fecit. Accedere tamen ad hos poterit Poëtica *Aristotelis* in Gallicam Linguam translata, & Commentario illustrata à viro eruditissimo *And. Dacerio*.

6. Posset hîc aliquid subjungi de Fabulis, quæ Poëtarum argumentum sunt; sed res ampliorem disputationem, quàm institutum nostrum patitur, postulat. Monebimus tantùm eos errare, qui credunt eas omnes esse à Poëtis inventas; cùm plerumque nihil sint, præter antiquam Historiam Græciæ, exornatam quidem illam, vel potiùs depravatam figmentis, sed non prorsus confictam. Antiquissimæ Historiæ narrabantur versibus, & cùm eorum dictio scateret tropis & figuris, hinc factum ut propriè intellecta, aut alieno sensu explicata pepererit figmenta

* *Traité du Poëme Epique* à Paris 1675. in 12.

plurima, quibus poſtea datâ operâ à Poëtis alia adjecta ſunt. Præterea cum Pelaſgi, aliique Græciæ antiquiſſimi incolæ Linguâ Barbarâ, hoc eſt, ad Hebraïcam accedente uterentur, quæ poſtea Lingua intercidit, vetuſtiſſimæ eorum narrationes perperam intellectæ, in abſurda mendacia paſſim mutatæ ſunt. At Veritas non eſt ubique adeò in illis occulta, quin magna ex parte figmentorum involucris liberari poſſit, ſi rem quis ſeriò aggrediatur; * quod experti dicimus, & facilè poſſemus oſtendere. Hoc obſervari debuit, ne deliros cenſeamus Poëtas, quòd fabulas tanto ſtudio narrent.

* *Vide explicationem Fabulæ de Harpyis in Diſſ. De Statua Salina, & notas ad Theogoniam Heſiodi.*

CA-

CAPUT IV.

De Methodo in Hebraïcæ Linguæ studio observanda.

§. I.

Lectio Vocum.

I. PRiusquam de Methodo Hebraïcorum studiorum agamus, observandum est esse prorsus necessarium iis, qui Novi Testamenti libros penitus intelligere optant, cujus rei hæ sunt rationes. Religio Christiana non est ita cœlo integra delapsa, ut nullam rationem habeat Religionum, quæ antea erant, sed omnia nova hominibus afferat. Contrà est veluti Religionis Judaïcæ surculus, at ipso trunco major ac viridior. Addit quidem Judaïcæ plurima, & iis interdicit Christianis, quæ in Judæis à Deo, propter eorum σκληροκαρδίαν, tolerata fuerant; attamen multis Judaïcæ Religionis dogmatibus inædificat, & ab hominibus, in Judaïca Religione educatis, primùm constituta est; unde fit ut in eo-

rum libris, perpetuæ sint ad Judaicas leges, ejusdémque Gentis prisca Scripta allusiones. Præterea qui Novum Testamentum scripsere, Græcis quidem usi sunt vocibus, sed phrasi Chaldaïca; quòd hæc Lingua tunc temporis in Judæa, inter Hebræos, in usu majore esset, quàm Græca; ita ut plebs, aliíque Judææ incolæ eâ Linguâ Hellenismum, qui à Seleucidis & Lagidis eò fuerat illatus, inficerent. Itaque ad intelligendum Novum Testamentum, opus est aliquâ cognitione Chaldaïsmi, aut Hebraïsmi, qui ejusdem Linguæ duæ fuere Dialecti.

2. Huc accedit quòd omnes rationes, quæ suadent Historicorum Græcorum & Latinorum lectionem utilem esse, imò validiores, militent pro Hebraïcorum Scriptorum lectione. Quod quia per se manifestum est, à nobis pluribus non probabitur.

3. Quoniam autem solent juvenes, ætate demum grandiores, animum appellere ad Linguæ Hebraïcæ studium; hîc, ut in Græca & Latina Lingua fecimus, non statuemus elementa jam esse nota, sed ab iis incipiemus. Primùm litteras Hebraïcas adspicientes terrent ductus absimiles planè litteris, quas novimus;

mus; licèt certum sit Græcas, ex quibus Latinæ, à charactere Phœnico ortas esse; characterem autem Phœnicium, qui vulgò Samaritanus dicitur, initio eumdem cum Assyrio, quo nunc utuntur Hebræi, fuisse. Ita, labente tempore, mutatur figura litterarum. At facile est Consonantium primùm figuram discere, si Alphabethum Hebraïcum aliquoties exscribatur. Vocalium cognitio, utpote pauciorum, multò facilior est, & statim ac attentè expensa est, & sonum Consonantium, descriptione Alphabethi, didicimus, brevi exercitatione lectio proclivis evadit.

4. Vocales antiquis Hebræis in pronunciatione quidem usitatæ erant, cùm sine iis nulla vox efferri possit; sed inter scribendum nullas earum figuras apponebant, ut copiosè contra *J. Buxtorfium* probavit *L. Cappellus*, in *Arcano Punctationis*, ejúsque *Vindiciis*. Sed cùm Lingua Hebraïca jam dudum intercidisset, nec legerentur Hebraïci Codices, nisi ab iis, qui eam lectionem difficulter πατροπαραδότῳ traditione didicerant; docti quidam viri, fortè *Tiberienses Massorethæ*, quadringentis minimùm post Christum annis, figuras vocalium invenerunt; ne

ob

ob nimias Judæorum migrationes, traditio illa, quæ jam multas mutationes passa erat, tandem prorsus intercideret. Sed quoniam inventio illa non simul ac semel, neque ab iisdem hominibus videtur perfecta; & præterea semper morosi & reconditioris nescio cujus doctrinæ jactatores fuere Rabbini; leges lectionis impeditiores sunt, & scatent exceptionibus, præter multitudinem inutilem vocalium; cùm satis fuissent quinque breves & quinque longæ, eæque distinctis figuris notatæ. Eodem modo hac in re se gessere Rabbini, ac Rhetores Græci in tradendis artis suæ præceptis; * *ne parum multa scisse viderentur, ea conquisiverunt quæ nihil attinebant, ut ars difficilior cognitu putaretur*, útque proinde majori in pretio haberetur.

5. Verùm illis incipientes terreri non debent; primùm enim non discitur Lingua Hebraïca, ut inter loquendum, aut in scribendo usui sit, sed tantùm ut intelligatur; quam in rem non multùm confert morosa pronunciatio, adeò ut non necesse sit hac de re nos anxios esse. Secundò, si vel accuratissimè, ex hodiernis regulis, quis voces efferat, non est putan-

* *Script. ad Herennium* Lib. I. c. I.

putandum eum ex veterum Hebræorum more pronunciaturum ; ut apparet vel ex nominibus propriis , quæ aliter à Mafforethis lecta sunt, quàm à Septuaginta Interpretibus, aliisque etiam Recentioribus.

6. Itaque primùm missâ illâ multiplici regularum, tot exceptionibus laborantium, cognitione, quæ paullatim poterit adquiri, initio hoc tantùm observandum; Consonantem, sub qua est figura Vocalis longæ, constituere semper cum sua Vocali syllabam, ut פָּקְדוּ phá-kedou; contrà verò brevem Vocalem Consonantem, sub qua est, conjungere cum sequente, ut syllaba constet duabus Consonantibus, ut פִּקֵּד phakked. Hoc tamen in brevi Vocali non ità perpetuum est, quin interdum cum Consonante cui subjacet syllabam constituat; sed quando hoc usu venit, non potest aliter pronunciari vox à legentibus, ut nullus sit peccato locus. Rectiùs nihilominùs fecissent Mafforethæ, si constantiores fuissent. Malè etiam fecerunt, quòd *Camets magnum* à *parvo*, si aliter efferri debuit, diversitate figuræ constanter non distinxerint. Sed hoc tenendum est semper esse magnum, cùm potest cum unica Consonante

nante cui subjacet syllabam efficere; cùm verò aliter efferri nequit syllaba, nisi duæ Consonantes jungantur, esse parvum; ita in פקדו magnum est, in צורם *tsourom* est parvum, quia *Mem finale* necessariò conjungitur cum ר *Resch.* Sunt qui velint excipi terminationem in ה ut רמה *Ramah*, sed seu excipiatur, seu non excipiatur, perinde est. Imò ad omnes illas inanes difficultates resecandas, præstaret fortè figuram τ, aut semper τȣ O sonum obtinere, aut pronuntiari semper A; quandoquidem nominum propriorum quædam sub quibus est, ad eam syllabam quod attinet, modò per O efferantur apud Veteres Interpretes, modò per A; quod quomodo in aliis vocibus usurpatum fuerit cùm ignoremus, nec hoc faciat ad intelligentiam Linguæ, negligi prorsus id discriminis possit.

7. Ad vitandam molestiam distinctionis Vocalium in breves, & brevissimas, duo tantùm observanda: 1. *Scheva simplex* numquam esse pronunciandum, nisi cùm aliter vox ore efferri nequit; quod evenit ubi Consonante, cui subjectum est, inchoatur syllaba, ut in voce פקדו *phákedou.* Vel si id discrimen non arrideat, & confundi placeat sonum *Camets*

ma-

magni cum *parvi* sono, legenda erunt vocabula, quasi nihil esset sub Consonantibus; sub quibus est *Scheva*, ut fit apud Syros. 2. *Scheva compositum* non esse sono distinguendum à brevibus Vocalibus, quibus constat. Accentuum nulla planè habenda est ratio, quippe qui sint sine causa inventi ab hominibus, quibus Linguæ legitima *accentuatio*, si ita loqui licet, æquè erat ignota, ac nobis; imò qui ne accentuum quidem naturam norant, quippe qui ope unius, ejusdémque accentûs Vocalem longam in brevem mutant, & brevem in longam.

8. Objicient qui Rabbinos nimis mirantur, ita futurum ut non pronunciemus, ut illi solent; quod verum est. At non minùs verum, legitimam & antiquam pronunciationem illis non magis notam fuisse, quàm nobis. Et cùm illa nihil ad Linguæ intelligentiam faciat, nihil interest quocumque modo pronunciemus; nisi quòd facilior sequendus est, ne inutili difficultate nos impediamus.

9. Itaque missis Rabbinis, statuendum etiam est, nullam rationem esse habendam τ *Dagesch*, nisi cùm litteram duplicem facit; quod numquam fit, nisi antecedente Vocali brevi. Grammatico-

rum

rum distinctio est profecta ex Rabbinorum vano ingenio, qui illa distinctione imperitis persuadere voluerunt, se tenere pronunciationem Linguæ Hebraïcæ, non minùs quàm cùm vigebat, quod falsum & absurdum est; ut constat, cùm ex nominibus propriis, tum ex re ipsâ; soni enim non possunt, sine mutatione, per plura sæcula servari.

10. Ceterùm si quid hisce Regulis contrarium occurrit, quod rariùs fit, id quasi punctationis mendum habendum est, non quasi exceptio. Postquàm enim Regulæ inventæ sunt, quæ naturâ ipsius pronunciationis nituntur, quales sunt antecedentes; non est putandum Librariorum errores, aut Rabbinorum inconstantiam, debere exceptiones in iis parere; quod sanè faciunt qui Anomalias omnes, quæ occurrunt in Codice Hebraïco, totidem esse exceptiones volunt. Idem est, ac si unicus superesset Latinus Codex, atque ex eo Codice Regulas colligeremus Linguæ; ita ut licèt passim observassemus vocem *Homo* habere in plurali *homines*, alicubi tamen occurreret, culpâ Librarii, *humanes*, & hoc adnotaremus, quasi exceptionem Regulæ.

§. II.

§. II.

Monita de ceteris Grammaticis Regulis.

1. POSTQUAM in Lectione satis exercitati erunt Hebraïcæ Linguæ studiosi, ad sequentes Grammaticorum Regulas accedant oportet, adhibitis hisce cautionibus. Prima est ut sciant potissimas tantùm esse tenendas, quales sunt primùm Regulæ de terminationibus pluralium & quæ ad *statum constructum*, & *absolutum*, ad nomina quod attinet, distinguendum, necessariæ sunt. Farraginem illam mutationis punctorum, quæ superstitiosè tradi solet, omittant oportet. Si enim necessaria esset, usui tantùm scribentibus foret, & sunt plurima fortè in ea Librariorum menda, aut Massorethæarum oscitanter punctantium errores, quæ à credulis Grammaticis veluti consecrata sunt.

2. Ad Verba quoque quod spectat, sunt regularia, & generalia tantùm de *quiescentibus & defectivis* tenenda; cùm enim quæ ab iis discedunt, an veræ Anomaliæ sint, an menda scire nequeamus, non

opus

opus eſt ut in iis diſcendis nos excruciemus. Præterea tot ſunt, ut nonniſi uſu diſci queant; quam in rem utile eſt habere ejuſmodi Lexica, quæ illa vocabula ordine Alphabethico habent, ut quando occurrunt quæ ad Regulas commodè referri nequeunt, quid de iis cenſeant Grammatici ſine labore diſcamus. Ita enim fiet, ut aliquoties quæſitam unam eamdémque vocem memoriæ haud difficulter mandemus; modò nullam prætermittamus, ſine inveſtigatione Thematis, & Radicis; hoc enim, ut de Lingua Græca diximus, non parum memoriam juvat.

3. Donec autem hiſce tricis nos expedierimus; conſtanter labori incumbendum eſt, ut quotidie ſaltem aliquot Scripturæ commata legamus. Etenim continente illâ exercitatione, fit ut memoriæ meliùs infigantur voces, útque labor in dies minuatur. Incipiendum autem eſt, à libris facilioribus, quales ſunt Hiſtorici, ut libri Moſis, Samuëlis, Regum & Chronicorum; unde poſtea ad Pſalmos & difficiliores libros Propheticos progrediendum erit. Primâ hac lectione, unicè ſpectandæ ſunt difficultates Grammaticæ, omiſſis omnibus aliis quæ ad res pertinent. Primus enim ille labor eò

tan-

tantùm spectat, ut significationes verborum, quales tradi solent, cognoscamus, & Grammaticas Regulas discamus.

§. III.

De Litterarum Hebraïcarum ulteriore studio.

1. CUM memoriæ mandaverimus Grammaticas Regulas, & cognoverimus quâ ratione Interpretes & Lexicographi voces Hebraïcas, interpretentur; ulteriùs progrediendum erit, ut Linguæ illius indoles, quantùm fieri potest, perspiciatur, & Hebraïcæ antiquitates cognoscantur. Hanc in rem, cùm Libri Veteris Testamenti denuo legentur, utile erit Librum secundum *J. Buxtorfii Thesauri*, ubi copiosè de Syntaxi agit, & Libros III, IV, & V. *Philologiæ Sacræ Salomonis Glassii* evolvere. Conducet etiam, prout comparari poterunt, legere libros varios ad Antiquitates Hebraïcas pertinentes, quales sunt *Cornel. Bertrami Politia Judaïca*, *Caroli Sigonii* & *Petri Cunæi Resp. Hebræorum*, *Thomæ Godwini Moses & Aaron*, Anglicè ab eo editus, & in Germania ab aliquot annis La-

tinè versus, *Joannis Seldeni* libri *de Synedriis Judæorum*, *de Jure Naturæ & Gentium*, *Uxor Hebraïca*, *de Diis Syris*, *de Decimis*, *Samuelis Bocharti Phaleg & Hierozoïcon*, *Joannis Spenceri* opus *de Legibus Ritualibus* Hebræorum, *Lud. Cappelli Critica Sacra* & *Arcanum Punctationis*, *Joannis Buxtorfii* variæ Dissertationes, *Joannis Drusii* Opuscula omnia, *Salomonis Glassii Philologiæ Sacræ* reliqui libri, aliáque similia; ubi res non Theologicè, sed Grammaticè, discutiuntur; hoc est, ubi quæruntur Antiquitates Hebraïcæ, omissis ut plurimùm controversiis hodiernis, & consectariis, quæ inde ad conficienda systemata Theologica deduci solent. Hæc enim studia sunt aliûs planè generis.

2. Jam non erit in Lexico Buxtorfiano, & recentioribus versionibus dumtaxat, ut primâ lectione fit, hærendum; sed Textui Hebraïco conjungenda erit versio LXX. Intt. & Vetus Latina, adjectis fragmentis aliorum Veterum Interpretum, quæ à *Joanne Drusio* collecta, & notis illustrata sunt. Hinc enim hodiernarum versionum, quæ ferè ex recentiorum Judæorum interpretamentis, & Theologicis præjudiciis haustæ sunt, cognoscuntur

tur plurima peccata. Utiles sunt *Conradi Kircheri* Concordantiæ Versionis τῶν LXX, in quibus uno intuitu cernere est quot variis rationibus οἱ LXX unamquamque vocem verterint.

3. Qui in hisce eo, quo par est, studio versabuntur, animadvertent facilè plurima esse, adeóque longè plura, quàm vulgò censentur, quæ cùm in Lingua Hebraïca summatim considerata, tum in Libris Veteris Testamenti intelligi nequeunt. Cujus rei hæ sunt rationes, 1. quia superest tantùm nobis unicus liber Hebraïcus, ísque non magnæ molis, quo totius Hebraïcæ Linguæ indoles & dictiones contineri nequeunt; 2. quia in hoc libro fuerunt errata Librariorum, quæ sensum turbarunt, jam antequàm Versiones ullæ scriberentur, negligentiâ aut difficultate exscribendi, in Textum illapsa; 3. quia sunt plurimæ voces quæ aut semel, aut pauculis vicibus occurrunt, & quidem iis in locis, in quibus nec natura rei, nec orationis series nos docent quo sensu sint accipiendæ; 4. quia constructio passim ambiguitates parit, & tempora confunduntur,. nam & pauca habent Hebræi inflexione distincta, eáque subinde inter se miscentur; unde fit, ut

nisi res ipsa moneat, nesciamus utrum res præterita, an verò futura agatur; 5. quia exceptis ritibus Mosaïcis, aliisque consuetudinibus divinâ auctoritate institutis, ignoramus prorsus, aut dubiis conjecturis ex pauculis locis plurimas opiniones Hebræorum colligimus; 6. quia habemus eorum Historiæ brevissimam epitomen; quibus rebus, fit ut passim hæreamus.

4. Ad hæc accedit, quòd certiora quæ nobis suppetunt, ad eas difficultates superandas, subsidia, sint eorum sæculorum in quibus Lingua Hebraïca dudum in desuetudinem abierat, nec aliter nota erat, nisi traditione inter pauculos eruditos Judæos. Antiquissima enim Versio omnium est ea, quæ LXX Viralis dicitur, confecta regnante *Ptolemæo Philadelpho*, ducentis quinquaginta minimùm annis, post reditum è Captivitate Babylonica, in qua Linguæ Hebraicæ usus corruptus fuerat. Hinc factum, ut necessariò plurium vocabulorum & phrasium significatio intercideret, unà cum Linguæ quotidiano usu; etenim eo tempore non erant eædem studendi artes, quæ nunc sunt. Nulla tunc habebant Lexica, nullas Grammaticas, ut satis apparet ex multis locis Septuaginta

In-

Interpretum, ubi unam eamdémque vocem variè admodum vertunt, & interdum ita ut nulla significationum quas adhibent ulli locorum, in quibus vox occurrit, satis conveniat; & ubi certissimas Grammaticæ Regulas negligunt. Præterea in locis difficilibus adeò hæsitarunt, ut aut prorsus à verbis recesserint, aut sensum ex conjectura, prout potuerunt, effecerint; quorum omnium exempla suppeditabunt *Notæ Criticæ Lud. Cappelli*, & Commentarii nostri in *Pentateuchum*.

5. Sequentium temporum Versiones antiquæ iisdem vitiis laborarunt, donec tandem Judæi, meliore initâ methodo, post annum Christi millesimum, Grammaticas & Commentarios in Scripturam accuratiùs scribere cœperunt, quos postea sequuti sunt Christiani. Sed cùm quidquid Judæi recentiores dixerunt hanc in rem nitatur vel auctoritate Massorethарum, vel veteribus versionibus, vel eorum conjecturis, necesse est eos non minùs fluctuare, ac ceteros Interpretes. Massorethæ enim puncta vocalia addiderunt contextui, eo tempore quo legitima linguæ Hebraïcæ pronunciatio ignota erat, & menda codicis sui consecrarunt; ut apparet in Pentateucho, vel ex Co-

Codice Samaritano, è quo, mendoſo licèt, multa minuta menda, quæ in Hebraïco paſſim occurrunt, abſunt. Veterum verſionum non adeò certa eſt auctoritas, ut vidimus. Conjecturæ etiam Rabbinorum, quæ hac aut ſimilibus opinionibus nituntur, Codicem hodiernum carere mendis, Linguam Hebraïcam perfectiſſimam eſſe, non poſſunt ſine examine admitti; nec pluris debent fieri, quàm Chriſtianorum in obſcuris explanandis conatus. Imò verò ejuſmodi ſunt opiniones, ut ſtare nullo modo poſſint, cum iis quæ à perito interprete fieri debent; útque qui in ejuſmodi rebus manifeſtis peccat, nullius peccati poſſit eſſe immunis, & contemtu prorſus dignus ſit.

6. Noſtra Lexica hodierna, cùm ſint omnia inde hauſta, in plurimis peccent neceſſe eſt; noſtræque Grammaticæ, cùm ſint unico ex Codice Maſſorethico formatæ, ut monuimus, oportet etiam ut multis vitiis laborent. Unde colligere eſt plurimorum Interpretum hodiernorum laborem, qui nullo alio nititur fundamento, ſæpe parum utilem eſſe, quandoquidem ei fidere non licet. Itaque fatendum eſt eum conari σχεδίῃ περᾶν μέγα κῦμα θαλάσσης, qui ſperat ſe, ſubſidiis me-

memoratis adjutum, mediocrem adepturum cognitionem Hebraïcæ Linguæ; hoc est, se eam ità intellecturum, ut plerisque in locis, aut saltem plurimis, V. Testamenti, possit certò sibi persuadere se æquè intelligere quid Scriptores Sacri velint; ac olim, dum vivebant, ab Hebræorum vulgo intelligebatur.

7. Si quis, superioribus lectis, hîc subsisteret, facilè crederet ea fortè hoc animo à nobis esse scripta, ut à Linguæ Hebraïcæ studio Juventutem deterreremus; cùm re ipsâ animos ei addere ad hunc laborem alacriter suscipiendum instituerimus. Sed priusquàm quidquam aggrediamur, quæ in eo occurrant difficultates probè tenendum est; cùm ut ad eas superandas necessaria comparemus, tum ne iis prætermissis, satis eruditos nos esse putemus. Videmus enim ad hæc studia plurimos accedere, & in iis etiam consenescere, qui difficultates hasce ignorant, & se eruditos putant, cùm ne quidem viam ad eruditionem tendentem norint. Non parum etiam ad certam rerum cognitionem adquirendam conducit, scire quò usque pervenire liceat; ne frustrà laboremus, aut nos id scire credamus, quod reverâ nescimus.

 8. Cùm

8. Cùm, ut Poëta ait, *fit aliquò prodire tenus, si non datur ultrà*, quamvis multùm absit ut eam cognitionem Hebraïcæ Linguæ adipisci queamus, qualem Linguarum Latinæ & Græcæ multi viri docti, postremis hisce sæculis, sibi compararunt; attamen, propter rationes antea allatas, nitendum est, ut, quoad ejus fieri poterit, eam cognoscamus. Hæc autem subsidia adhiberi possunt, præter ea quæ memoravimus, ex Interpretibus veteribus & recentioribus hausta.

9. Cùm constet Arabicam, Chaldaïcam & Hebræam Linguam Dialectos esse, potiùs quàm Linguas diversas: quemadmodum Ionicam, Doricam, & Atticam Dialectos; prodest interdum, ad Hebraïcarum vocum significationem adsequendam, confugere ad vicinos Populos. Quod fecerunt non rarò & feliciter viri doctissimi, & præ aliis *Sam. Bochartus*, *Lud. Cappellus*, & *Lud. de Dieu*, quorum postremus & primus enumeratis Linguis Æthiopicam etiam priscam, quæ Hebraïcæ affinis fuit, conjunxerunt. Exempla passim in eorum libris occurrent, ut & in *Historia Æthiopica*, adjectóque ei Commentario viri celeberrimi *Jobi Ludolfi*, qui omnibus in studio Æ-

thiopicæ

thiopicæ Linguæ præivit, & præstitit. Nos quoque hoc ipsum non rarò, in Commentariis in *Pentateuchum*, ostendimus. Itaque si cui animus eò propendeat, memoria firma sit & vasta, ac vitæ genus patiatur, non inutiliter hisce studiis operam dederit; & ad conferendas quidem invicem hasce Linguas, multùm proderunt Lexica in quibus conjunctæ sunt, qualia *Lexicon Pentaglotton Val. Schindleri*, *Heptaglotton Edm. Castelli*, & Harmonicum *J. H. Hottingeri*. Hæc Lexica possunt esse usui etiam Linguarum illarum haud valde peritis, si modò earum lectio nota sit, cùm affines Radices sæpe juxta se invicem collocentur. Sed tenenda quoque est, quam ipsa Grammatices elementa statim docent, permutatio litterarum affinium.

10. Verùm hîc cavendum, ne putemus hasce Linguas ita ἐν ἀλλήλοις sibi invicem respondisse, ut eædem radices eamdem in omnibus, aut affinem semper significationem habuerint. Sæpe evenit ut una eadémque vox in Linguis affinibus varia significet, ut ex Linguis hodiernis satis constat. Exempli causâ, Linguæ Anglica & Belgica multa habent affinia, quæ idem significant; sed non

pauca

pauca quæ planè diversa, quorum unicum exemplum afferam, unde de ceteris judicium ferri poterit. Apud Anglos, *underſtand* ſignificat *intelligere*; apud Belgas, *onderſtaan* eſt *moliri*, *niti*, item *ſubſiſtere*. Eâdem voce prognata *underſtanding* Anglis *intellectum* ſonat; Belgis *onderſtandt* eſt *auxilium*, *adminiculum*. Anglis *underſtanding* eſt *ſolers* etiam & *peritus*, Belgis *onderſtandig* eſt *auxiliarius*. Si interiiſſet Lingua Anglica, ſíque unicus ſupereſſet liber Anglicus, & paullò plures Belgici; hi quidem ſæpe eſſent uſui intelligendo Anglico, ſed poſſent etiam in errorem interdum incautos conjicere; ut ſi vox allata locis tantùm aliquot exſtaret, quorum ſeries tam ferret ſignificationem *auxilii* ex Belgica Lingua, quàm *intellectûs*, facilè eò delaberentur qui Belgicè ſcirent, ut *auxilium* interpretarentur. Ita Pſalm. CXIX, 34. leguntur hæc verba in tranſlatione Anglica; *Give me underſtanding, and i shal keep thy law*, cùm hæc verba ſignificent *da mihi intellectum, & ego obſervabo legem tuam*; verti ex Belgica Lingua poſſet, *geef my hulp*, *da mihi auxilium*. Itaque ſi quid ſimile in interpretandis Hebraïcis tentetur, magna attentione utendum; nec quidquam affirman-

dum

dum quasi exploratum , quod non res ipsa & series orationis manifestissimum * faciat. Etiam in una eadémque Lingua, lapsu temporis, mutatur significatio vocum; quas proinde ex recentiore usu non licet in antiquioribus Scriptoribus interpretari, unde colligere est majorem cautionem adhibendam in diversis Linguis. Exemplum insigne ejus rei proferemus ex *A. Gellio* Noct. Attic. Lib. XIII. c. 29. *Animadvertere est*, inquit, *pleraque verborum Latinorum ex ea significatione, in qua nata sunt, decessisse vel in aliam longè, vel in proximam, eámque decessionem factam esse consuetudine & inscitiâ temerè dicentium, quæ, cuimodi sint, non didicerint. Sicuti quidam* faciem *hominis esse putant os tantùm & oculos & genas , quod Græci πρόσωπον dicunt ; quando* facies *sit forma omnis & modus & factura quædam corporis totius, à* faciendo *dicta: ut ab adspectu* species, *& à fingendo* figura. *Itaque Pacuvius in Tragœdia, quæ Niptra inscribitur,* faciem *dixit* hominis, *pro corporis longitudine.*

Ætate, *inquit*, integrâ, feroci ingenio,
facie procerâ virum.

Non

* Vide *Diss. nostram de Opt. Gen. Int. Script.* §. X.

Non solùm autem in hominum corporibus, sed etiam in rerum cujusque modi aliarum facies *dicitur*. De ceteris ipsum fontem adeas.

11. Aliud est subsidium, quo usi sunt Interpretes omnes; nempe, conjectura, quæ nititur rebus ipsis & serie sermonis. Sæpe enim vocibus potestatem adsignarunt Interpretes, quia putarunt eam necessariò postulari loci circumstantiis. Qua in re facillimum est falli, cùm plures sensus uni, eidémque loco convenire queant, nec nobis interdum Scriptoris scopus satis pateat. Solent autem potissimùm duobus modis falli Interpretes, in ejuscemodi phrasibus aut vocabulis; quòd attendant præconceptas notiones, quas ipsi habent earum rerum, de quibus sermo est, cùm sæpe Scriptor, quem interpretantur, easdem non habuerit; & quòd eam sententiam statuant sine dubio esse optimam, quâ positâ, elegantior aut validior est Scriptoris ratiocinatio; cùm sæpe neque elegantiam illam captaverit, neque demonstrationes afferre voluerit. Verùm de hisce copiosiùs, in secunda hujus Operis Parte, agemus, ita feliciter οἱ LXX Esaiæ LII, 15. ex conjectura verterunt יזה *jazzeh*, *admirabuntur*, quâ significatione

tione נזה *nazah* alibi nusquam occurrit, neque in vicinis Linguis reperitur. Hoc enim in versu est ἀπόδοσις eorum, quæ habentur in antecedente. Sensus est: *quemadmodum multi piorum Israëlitarum clades admirati sunt: ita multi eorum reditum admirabuntur.* Agit enim Propheta sensu Grammatico eo in loco, de piis Israëlitis, quamvis res multò sublimior sub illo cortice Grammatico lateat. Quam se variè hîc torserint Interpretes, qui scire volet *Lud. Cappelli* notas adeat.

12. Præter eam cognitionem consuetudinum & morum Hebræorum, quam, ex Sacris Libris potissimùm haustam, suppeditare poterunt Scripta virorum eruditorum, quos laudavimus; multa huc pertinentia invenientur apud Scriptores, qui de populis vicinis Hebræorum aut victoribus verba fecerunt. Multas enim vicinæ Gentes similes consuetudines habere solent. *Herodotus* Halicarnasseus & *Diodorus* Siculus, aliique Ægyptiorum & Chaldæorum res scripsere; unde non dubia lux multis Hebræorum moribus, ut ostendit *Joannes Spencerus*, in Opere cujus titulum suprà attulimus. Idem & nos demonstravimus, in Commentario in *Pentateuchum*, multis in locis,

cis, ita ut res ampliùs in dubium revocari nequeat. Præterea eò passim alludunt Hebræi Scriptores, nec quid velint intelligere licet, nisi res Ægyptiorum & Chaldæorum norimus. Sic Esaiæ Cap. XVIII, 2. Ægyptii describuntur hisce verbis, גוי קו קו *goi kau-kau*, ubi quis conjecerit legendum קי קי *ki-ki*, aut potiùs varietatem esse Dialecti, quâ quod per ו scribebant Hebræi id per י efferebant Ægyptii; quod sæpe fit in Linguis, vel Dialectis Orientalium. Sermo enim est de palustribus Ægyptiis, ut apparet ex eo quòd *fluvii* dicantur *diripere eorum terram*. De his autem ita *Herodotus*, Lib. II. c. 94. Ἀλείφατι δὲ χρέωνται Αἰγυπτίων οἱ περὶ τὰ ἕλεα οἰκέοντες, ἀπὸ τῶν σιλλικυπρίων τοῦ καρποῦ τὸ καλέουσι μὲν Αἰγύπτιοι ΚΙΚΙ: *unguento autem utuntur Ægyptii qui circa paludes habitant, ex fructu fillicypriorum, quod appellant Ægyptii Kiki.*

13. Exspectaverit fortè quispiam, ut agamus hîc de studiis Rabbinicis; verùm aut hæc ad nostrum institutum non pertinent, aut quæ diximus possunt etiam in eam rem partim dicta existimari. Sunt duplicia potissimùm eorum Scripta. Alia sunt Commentarii in Vetus Testamen-

mentum, qui non sunt difficiles admodum intellectu, iis qui contextum ipsum intelligunt, & mediocrem operam iis navarunt, *Rabbinico* Lexico *J. Buxtorfii* adjuti. Sed cùm sint recentiorum Rabbinorum, neque ullâ ratione conferri queant Christianorum laudatis Interpretibus, qui plura multò subsidia adhibent quàm Rabbinorum gens, & judicio multùm iis præstant; nullam causam video quare tanti fiant, quanti à nonnullis fieri solent, nisi quòd vulgò non leguntur, & pulcrum est videri ea intelligere, quæ aliis ignota sunt. Sed res ipsa si introspiciatur, cum Grammaticis ac Criticis Christianorum, nullo modo sunt æquiparandi. Sunt verò alia Scripta, aut allegorica, aut ad doctrinam Thalmudicam pertinentia, quæ nos docent quid senserint Judæi, aliquot sæculis post Christum; sed parum faciunt ad illustrationem Veteris Testamenti. Allegorici Doctores quidquid volunt fingunt, Thalmudici subtilissimè ritus omnes persequuntur, atque ex cerebro suo supplent, si quid deesse videatur Legi scriptæ, nulla pænè Grammaticæ aut Historiæ ratione habitâ; quod studiosi facilè intelligent, vel ex variis Thalmudicis Codicibus Latinè

tinè editis, & adnotationibus à viris doctis auctis. Itaque hæc ad institutum nostrum nihil faciunt, nec necesse est rem copiosiùs demonstrare.

CAPUT V.

Consilia varia ad Studiorum rationem pertinentia.

1. QUÆ diximus hactenus, de ratione studiorum in Latinis, Græcis & Hebraïcis, pertinent ad Linguarum cognitionem comparandam, potiùs quàm ad certæ cujuspiam disciplinæ inquirenda dogmata. At si quis sibi Linguæ cognitione comparatâ, & rerum etiam, quæ apud Veteres habentur, neque enim unum sine altero fit, velit penitiùs se cuipiam Disciplinæ addicere; alius erit ordo observandus, vel dudum evoluti Scriptores denuò, immutato ordine antea indicato, perlegendi. Hac ratione fiet cùm ut res, tum etiam ut voces & loquutiones rei propriæ meliùs intelligantur, quod posterius hîc potissimùm respicimus.

2. Qui Poëtas quidem ætate maturiore

re aggrediuntur legere, eos oportet ab antiquissimis initium facere; quia sequentes ad eos passim alludunt, atque ex iis plurima desumunt. Ex *Homero Hesiodus* fortè, ex utroque sine dubio sequentium ætatum Poëtæ plurima hausere. In Historicis verò non est ratio habenda ætatis Scriptorum, sed rerum quas scribere aggressi sunt; recentiorum enim cognitio nititur anterioribus. *Josephus*, qui multò post *Herodotum* vixit, prior est legendus, in iis quæ habet Herodoteis antiquiora. Quis sit inter Historicos ordo, non necesse est hîc dicamus, quia vel ex librorum inspectione innotescere potest. Si Historiam Ecclesiasticam, aut Veteres Christianos Scriptores legere quis seriò aggrediatur, eum etiam ab antiquioribus quibusque incipere oportet.

3. Cùm cuipiam rei cognoscendæ operam damus, ei, quantùm potest, sine interjectis moris, instandum est; donec eam animo notitiam, quam quærimus, conceperimus. Si enim sæpiùs omissum argumentum in manus identidem resumamus, turbabitur multùm Memoria & rerum ordo. Nam licèt interdum ea legamus, quæ non sunt inter se connexa, ut unum necessariò ab altero pendeat;

attamen eſt ut plurimùm neſcio quis connexus, qui ad intelligendum non parum juvat. Præterea illa nimiùm interrupta lectio faſtidium parit, quo fit ut tandem præ tædio eos Scriptores deponamus; quos ſi continenter, & ſine interpellatione legiſſemus, avidè evolviſſemus. Huc etiam accedit, quòd cùm quiſque Scriptor ſuum habeat characterem, ſuámque eloquutionem, opus ſit tempore, & perpetuâ lectione ut ei adſuefiamus. Hoc enim fieri nequit, ſubinde depoſito & in manus denuò ſumto Scriptore; quod experientia nos docuit, & omnes, quicumque idem tentabunt, docebit.

4. Itaque licèt fieri nequeat, ut quotidie totidem horas litterarum ſtudiis tribuamus; non eſt tamen committendum, quantùm in nobis eſt, præſertim illâ ætate, quâ ſtudiis ſolis operam dare licet, ut ullum umquam diem præterlabi ſine lectione ſinamus. Hîc Pictorum illud celebre monitum, non minùs quàm in Pictura addiſcenda, neceſſarium, animo infigendum: *Nulla dies abeat, quin linea ducta ſuperſit.* *Habitus*, ſeu facilitas aliquid faciendi, ut loquuntur Ethici, non contrahitur, niſi repetitis *actibus*; nec aliter, niſi intermiſſis, deletur.

5. Cavendum quoque est ne in aliud peccatum incidamus, quod frequenter admittitur à viris etiam litterarum studio addictissimis, ut uno eodémque die lectionibus planè diversis operam demus; quâ ratione studendi, non parum turbatur Memoria, &, quod rerum à Memoria congestarum structor dici potest, Judicium; præsertim ubi ea quæ legimus attentionem animi majorem postulant; nam à gravi studio ad levius sine periculo & incommodo digredi possumus, aut etiam relictâ lectione rei facilis, ad aliam æquè facilem transire. At ubi conatu quodam ingenii quidpiam intelligere nitimur; non potest subitò ea animi affectio mutari, quin cerebro nostro veluti vis inferatur, quâ perturbantur Memoria & Judicium; ac sanè tunc temporis minùs facilè quæ legimus adsequimur & concoquimus. Hinc fit ut qui ita studeant multùm laborent, sed parum proficiant, aut nescio quam eruditionem confusam adipiscantur, quam redolent eorum Scripta; ubi neque perspicuitas, neque ordo ullus animadvertitur. Apparet ex Scriptis viri longè doctissimi *Joannis Seldeni*, eum ita studia sua perturbasse, ut eodem tempore de rebus toto genere di-

versis cogitaret; digressiones enim captat adeò remotas & interdum tam longas, ut nisi ita studia instituisset, non potuisset tantam ordinis & rerum perturbationem ferre. Ac sanè dum ordinem & perspicuitatem negligit, non parum tædii Lectoribus creat; quæ vera ac utilia habet, longè plurima, minùs facilè intelliguntur; & sicubi in errorem delabitur, vix origo erroris deprehendi potest. Plurimi viri docti, qui lecto ejus de *Synedriis* Opere, crediderunt cum eo Synedrium Septuaginta-Virale fuisse perpetuum, à Mose ad extrema Judaïcæ Reip. tempora, facilè deprehendissent esse hoc merum Judaïcum figmentum; si vidissent argumenta *Seldeni* perspicuè & ordine expressa. Sed confusio, digressiones, testimonia aliena, & immensa illa eruditionis unum in Opus congesta farrago facilè fucum faciunt, & perspicaces etiam occæcant.

6. Quoniam autem, pro celebri Aphorismo *Hippocratis*, *ars longa*, *vita brevis est*, neque ingenia nostra omnibus studiorum generibus æquè apta sunt, neque per vitæ institutum, aut facultates, licet per omnia exspatiari; optimè sibi consulere videntur qui, his expensis, uni potissi-

tissimùm Disciplinæ operam dant; neque alias delibant, nisi quantùm, ad ruditatem pudendam deponendam, satis est. Itaque postquàm studiorum jacta sunt fundamenta, & jam cœperunt Studiosi iis cum voluptate incumbere, oportet eos in se descendere, & dispicere quam in rem potissimùm naturâ ferantur; tum si cetera, quæ ad vitam pertinent, patiantur, eam sibi deligere excolendam. Exempli causâ, quandoquidem de Critica hîc agimus; si quis sentiat se potissimùm Poëtarum lectione affici, atque in eam toto animi impetu ferri; rectè faciet, si modò vitæ institutum ferat, si hoc studium, præ ceteris omnibus, colat. Si quis etiam Scriptorem quempiam singulari affectu amet, operâ non abutetur, si nitatur eum ad unguem intelligere, longiúsque tempus in eo, quàm in aliis, collocet. Multò enim magis proficimus, ubi propensione naturæ adjuvamur; quàm cùm, aut eâ invitâ, aut solâ vi rationis adducti quidpiam aggredimur; & præstat aliquid eximiè tenere, cetera verò mediocriter, quàm omnia delibasse, nihil penitus nosse. Ubi præstare dicimus, hoc volumus, utilius id esse, cùm ei qui id tenet, tum aliis etiam, quibus prodesse potest.

7. Huc possumus referre monita *Senecæ*, de vitanda nimia lectione, Lib. I. Epist. 2. *Certis*, inquit, *ingeniis immorari & innutriri oportet, si velis aliquid trahere, quod in animo fideliter sedeat. Nusquam est qui ubique est.* Similia habet, Lib. VI. Epist. 1. *Non refert quàm multos, sed quàm bonos habeas.* Homini verò acre judicium, quod ante omnia excolendum, in lectione vetusti cujusvis Scriptoris, adhibenti, is Scriptor bonus fit; quia ejus vitia & virtutes pervidet, has imitatur, illa fugit. Quò magis eum versat, eò minùs ejus vitiis fallitur, eò magis virtutes complectitur, atque ad eas se componit. Sed adeundus *Seneca*. Digna etiam sunt, quæ altè in animum demittantur, verba hæc *Quintiliani*: * *Persequi quidem quod quisque unquam vel contemtissimorum hominum dixerit, aut nimiæ miseriæ, aut inanis jactantiæ est; & detinet, atque obruit ingenia meliùs aliis vacatura. Nam qui omnes etiam indignas lectione schedas excutit, anilibus quoque fabulis accommodare operam potest.* Possemus, si vellemus, ejus delicti reos agere duos doctissimos viros *Theod. Marcilium* & *Casp. Barthium*, qui pluris essent faciendi si pauciora, eá-

que

* *Lib. I. c.* 8.

que meliora legissent, & magis concoxissent.

8. In omnibus Disciplinis, & præsertim in Linguarum studiis, Memoria est simul Penus & Promus-Condus, Judicium verò, ut diximus, Structor, qui quæ Memoria depromsit ordine collocat. At ne Memoria rerum copiâ obruatur, est ordine adjuvanda; atque excerpenda, quæ usui postea esse queant, adeò ut inveniri facilè possint. Inutilis enim esset lectio, nisi quæ legimus usibus nostris possemus accommodare: ut inutilis esset magna supellectilium copia, si, quando usus urgeret, ubi id esset quo indigeremus nesciremus. * *Vetus est proverbium paupertatem certissimam esse, cùm alicujus indigeas, uti eo non posse, quia ignoretur ubi abditum delitescat quod desideratur.* Multi multa hanc in rem scripserunt, & nos etiam experti sumus, sed nulla occurrit methodus commodior & facilior eâ, quam ab amico acceptam Gallicè † dudum edidimus. Non modò enim Latinæ, sed etiam Græcæ Linguæ aptatam, ab aliquot annis, utilissimam esse comperimus; neque umquam in manus Collectanea nostra Lati-

* *Columella ex Cicerone.* Lib. XII. c. 11.
† *In Biblioth. Univers.* T. 2. pag. 315.

na aut Græca ſumimus, quin optimo & doctiſſimo viro, qui eam methodum nos docuit, gratias habeamus.

9. Initio quidem ſtudiorum, ubi judicium nondum ſatis firmatum eſt, neque cognitio ſat magna, ut quæ ſint excerpenda probè norint Studioſi; vix alia excerpuntur, quàm quæ in breve tempus utilia futura ſint; quia, matureſcente judicio, contemnuntur quæ antea in pretio erant. Attamen utile eſt excerpta ejuſmodi habere, cùm ut artem ea diſponendi diſcant Studioſi, tùm ut memoriæ meliùs mandent quæ legunt. Ceterùm duo hac in re diligenter obſervanda, primum eſt, ut ea tantùm exſcribamus, quæ eximia ſunt, vel propter rem ipſam, vel propter elegantiam eloquutionis; non quæcumque occurrunt, quo labore nimiùm ſufflaminaretur lectionis impetus. Non eſt putandum ea omnia eſſe exſcribenda, quæ γνωμαὶ, aut *ſententiæ* vocantur. Ea dumtaxat ſunt ſeligenda, quorum nobis in mentem non veniret, aut quæ æquè bene exprimere ipſi non poſſemus. Ita, licèt memorabilis ſit fabula eo in loco *Virgilii*, ubi hæc verba habentur, nolim ea deſcribi:

Diſci-

Discite justitiam moniti, & non temnere Divos,

Nihil enim est in re, aut in eloquutione, quod sit supra captum cujusvis.

10. Alterum, quod hic observari velim, est ne nimis multa exscribantur verba, sed tantùm observatu dignissima, adnotato Scriptoris loco. Nimium enim tempus, nec sine magna molestia, alioquin in exscribendo absumeretur. Non est etiam excerpendum quidquam, dum lectione distinemur; ita ut propterea abrumpatur lectio, ut calamus in manum sumatur; hoc enim tædiosam lectionem efficit. Notanda sunt tantùm loca postea exscribenda, in schedula, ut absolutâ lectione id fiat; neque etiam initio, post primam libri lectionem, id tentandum, sed post secundam dumtaxat.

11. Hæc quidem minuta videbuntur, at sine hisce magna non constant, & neglecta maximam perturbationem Memoriæ & Judicii, temporisque, quod rerum omnium pretiosissimum est, jacturam creant. Summa alioquin ingenia, hisce neglectis, ingentia peccata admiserunt; quæ si vitassent, erudito orbi, adeóque

hu-

humano generi multò utiliora fuissent. Ac sanè qui talia contemnunt, id non tam magnitudine ingenii faciunt, quàm inopiâ judicii, quâ fit ut quanti usûs sint ordo & methodus non satis intelligant.

12. Coronidis loco, addemus singularem methodum studiorum, quâ ii demum uti poterunt, qui eò usque pervenerint, ubi consiliis nostris non ampliùs opus habituros diximus. Ea usum esse *Claud. Salmasium*, ἀμεθοδείας alioqui singulare in scribendo exemplar, docet nos * *Joannes Baptista Lantinus.* „ Quidquid superest de Veterum libris ceterísque monumentis, inquit, diviso in certa spatia omni ævo, ætatum & temporum ordine pervolvebat; initio ab antiquissimis ducto, ita ut omnes unius ætatis Scriptores perlegeret, conferrétque; donec illius sæculi Linguam, mores, ritus, artes & quidquid ex iis quæ restant monumenta colligi potest in numerato, & sub uno adspectu posita haberet. Inde ad consequentia tempora, ad usque ultima, simili ratione, progredi solitus, & observare „ quod-

* *In Proleg. ad libros de Homon. Hyles Iatrices.*

„ quodcumque novi in Linguis, artibus,
„ ceterisque prædictis succedens ætas in-
„ vexerat, quidquid à prioribus posterio-
„ res Scriptores accepissent; id adsequu-
„ tus est, nihil ut illum fugeret, quod
„ ad Historiam omnis generis spectare
„ posset.

13. Hoc si posset fieri, sine perturbatione studiorum in legendis tot variorum planè argumentorum libris, utilissimum sine dubio esset. Sed nec accuratè hoc potuisse fieri à *Salmasio* crediderim; & multùm aberat ut omnes disciplinas, de quibus libros Veterum forte legerat, calleret. Jurisconsulti certè & Medici, in iis, quæ ad Jurisprudentiam & Medicinam pertinentia scripsit, plurima non sine ratione carpserunt. Attamen in uno genere Scriptorum, & per aliquot sæcula, observari hoc institutum, non sine maximo fructu, posset. Exempli causâ, in Scriptorum Ecclesiasticorum lectione, vix ullus alius ordo commodior est, ut antea observavimus. Ceterùm quæcumque de eruditionis monstris nonnullis jactentur, quasi omnia pænè ingenio complexa sint Disciplinarum genera; & illi (quidni enim verum profitear?) & alii, quotquot Litterarum studiis operam de-

de-

derunt, experti sunt verissimum esse illud Poëtæ:

— NON OMNIA POSSUMUS OMNES.

Partis Primæ Artis Criticæ Finis.

ARTIS CRITICÆ

PARS II.

De Vocum & Loquutionum Significatione.

SECTIO I.

Regulæ Generales de Vocum & Loquutionum Significatione.

CAPUT I.

De Divisione Vocum.

1. CUM verba sint dumtaxat signa notionum, eáque ab hominibus pro arbitrio instituta, ut docent Philosophi; sequitur ut ad totidem classes vocabula possint referri, quot sunt notionum genera. *Notiones* autem, ne ulla

ulla sit ambiguitas in hac voce, quâ sæpe nobis utendum erit, vocamus *quæcumque animo nostro obversantur, cùm de re quapiam cogitamus.* Itaque *Notio* hîc nobis non est ipsa intellectio, seu id quod agit aut patitur animus noster, cùm intelligit, sed id quod ei intelligenti obversatur. Notiones igitur nostræ, diu & attentè eas animo lustranti, visæ sunt ad septem classes posse referri; ita tamen ut in singulis classibus plures sint, eæque sibi invicem contrariæ; alioqui classium major esset numerus constituendus.

2. I. Sunt notiones *simplices* & *compositæ*. Simplices sunt eæ, in quibus ne mente quidem plura distinguere possumus; compositæ, quæ pluribus simplicibus constant. Simplices sunt notiones sensuum, doloris, voluptatis, motûs, aliæque in quibus partes nullas possumus secernere. Itaque *amaror*, exempli causâ, *albor*, *lenitas*, aliaque id genus sunt nomina notionum simplicium. Compositæ sunt notiones corporum omnium, in quibus varias partes animo intelligimus, & sensibus etiam ut plurimùm deprehendimus; notiones item virtutum & vitiorum, in quibus singulis varia possunt intelligi, & seorsim expendi. Igitur *ama-*

rum,

rum, *justitia*, *ebrietas* sunt nomina notionum compositarum.

3. II. Sunt notiones *Substantiarum* & *Modorum*. Substantias vocamus ea, quæcumque tandem sint, in quibus sunt qualitates rerum quas novimus; modos verò qualitates quæ substantiis insunt, nec sine iis esse possunt. Substantiæ sunt corpora & mentes, quibus insunt innumeri modi; quales figuræ, & cogitationes variæ. Hæc autem sua nomina habent, quorum significationem quandoque quærunt Critici, & in quibus facilè erraremus, nisi diligenter animum attenderemus.

4. III. Sunt notiones *Relationum*, quæ relationes sunt inter omnia penè, quæ animo contemplamur. Sic cùm *Patrem* Philippum appello, cogito de *Filio* ejus Alexandro, & vice versâ. Itaque *amor filii*, aut *reverentia patris* sunt nomina relationum, seu virtutum quæ ad alia referuntur. Innumera sunt ejusmodi, de quibus Sectione II. subtiliùs agemus, & quæ diligenter expendisse maximi est, in hac nostra arte Critica, momenti.

5. IV. Sunt notiones rerum, quæ reverâ sunt, aut saltem esse creduntur, quas *concretas* vocant Philosophi; & rerum quæ
 nus-

nusquam sunt, nisi in intellectu nostro; quas illi *abstractas* appellant. Ὑφιστάμενος ἄνθρωπος, *homo qui reverâ est*, nomen est concretæ notionis; ἀνθρωπότης verò *humanitas*, &, si lubeat, ὑπόστασις sunt abstractarum notionum vocabula. Non leves sunt de hisce Philosophorum, aliorúmque hallucinationes, ut suo loco ostendemus.

6. V. Notiones, quæ pluribus communes sunt, vocantur à Philosophis *universales*, aut *particulares*; quæ verò uni rei conveniunt *singulares*. *Humanitas* nomen est notionis universalis, *civitas* nomen particularis, *Cicero* singularis. Hæc autem nomina aliquando non satis intelliguntur, atque inter se miscentur; unde multi nati errores, quos ope Criticæ deprehendere licet.

7. VI. Nulla notio est, quæ non possit *clara*, aut *obscura* dici. Obscuræ, exempli causâ, sunt notiones omnium substantiarum; claræ simplices omnes. Licèt autem perspicuitas & obscuritas, haud aliter ac dies & nox, diversæ sint, mirum est quàm frequenter clara obscura ab hominibus censeantur, & vice versâ obscura clara; quod diligenter demonstrabimus.

8. VII

§. VII. Sunt denique notiones quæ integram rei, quam contemplamur, naturam animo nostro sistunt, quas *adæquatas*, uno verbo, vocant Philosophi. Aliæ verò partem dumtaxat rei, quam animo versamus, nobis objiciunt, dicuntúrque *inadæquatæ*. Maximi cùm sit momenti imperfectam cognitionem à plena distinguere, non malè mereantur de Litterarum Studiosis, qui doceant quæ nomina sint notionum adæquatarum, quæ inadæquatarum; quod nos facere conabimur.

§. 9. Hæc sunt genera notionum, ad quæ cuncta referri possunt, & ex quorum numero voces omnes à nobis dividentur. Atque hoc, ad institutum nostrum quod attinet, satis supérque est. Cùm oratio sit collectio signorum, eodem ordine collocatorum, quo notiones, quarum sunt signa, menti obversantur; nec possint aliud significare, quàm quod cogitatis qui loquitur, si modò usum sequitur loquendi magistrum; necesse fuit paucula de notionibus dicere, priusquàm ad earum signa deveniremus. Qua in re, si utamur vocibus ignotis, sensu quem iis tribuimus, auribus Latinis, nobis id condonabunt facilè, ut

ut spero, Lectores; qui meminerint hujusmodi notiones, quemadmodum à nobis considerantur, numquam fortassè animo ullius Scriptoris Romani obversatas, ac proinde novis rebus nova imponenda fuisse vocabula. Sic certè fecerunt olim Latini, cùm primùm Linguâ suâ philosophari cœperunt; quod cur nobis hodie non liceat, nova proferentibus, nulla ratio afferri potest.

10. Verùm antequàm veniamus ad singulas notionum classes, aut potiùs antequàm earum nomina singillatim expendamus; nonnulla monenda nobis sunt, quæ ad omnia ferè ex æquo pertinent, aut ad plura simul; quibus allatis, singulas classes excutiemus.

CAPUT II.

Regulæ Generales de Interpretatione.

REGULA I.

Linguas sibi invicem non satis respondere.

1. IS censetur Scriptorem intelligere posse, qui callet Linguam, quâ Scriptor usus est. Eum autem accuratè loquentes *callere Linguam* dicimus, qui dum legit aut audit alium loquentem, habet animo obversantes easdem notiones, quæ à loquente, aut scribente vocibus quibus utitur subjectæ sunt. Alioqui si quod sit discrimen, inter notiones loquentis & audientis; adeò ut ex alterutra parte sint clariores aut obscuriores, ampliores aut arctiores, aut ulla denique alia in re diffideant, qui audit non potest censeri perfectè intelligere sermonem loquentis. Quòd re ipsâ rarò contingit, cùm paucis conveniat in omnibus notionibus compositis; dum aliis alii paucio-

res aut plures notiones ſimplices unâ voce deſignant; aut dum clariores, aut obſcuriores, aliqua ex parte, uni obverſantur, quàm alteri. Cùm verò ſæpè vix ac ne vix quidem reſcire poſſimus, an aliis eædem planè objiciantur notiones ac nobis, niſi plurimis interrogationibus, & in multis ne hac quidem ratione; ut oſtendemus, ubi agemus de notionibus ſimplicibus; ſequitur nos ſæpiſſimè ſcire non poſſe, an nos invicem intelligamus.

2. Sed cùm ad ſummam ἀκρίβειαν pervenire nequeamus, oportet nos contentos eſſe modicâ intelligentiâ. Itaque eum *callere Linguam* dicemus, qui eatenus eam intelligit, ut habeat ſimiles notiones loquentium notionibus; adeò ut ſi is verbis ſuis incipiat loquentium ſententiam exprimere, ipſi ſint agnituri ſenſum ſuum in ejus verbis, poſtquàm ſuis explicuerint. Qui ſermones aliorum probè intelligere cupiunt, debent ſe veluti eorum loco conſtituere; & verba interpretari, quemadmodum ipſi ea interpretarentur, ſine additione, detractione, aut denique mutatione ulla.

3. Ut hoc fieri queat, uſu diſcenda eſt

est Lingua, quam intelligere volumus. Versantibus, scilicet, cum iis qui eâ utuntur, observandum diligenter quas potestates subjiciant omnibus vocabulis, & loquutionibus quibus utuntur. At ubi Linguæ sunt obsoletæ, ut sunt eæ de quibus in hoc Opusculo agimus, usûs loquentium vicem præstant Libri & Dictionaria; in quibus demortuarum Linguarum voces exprimuntur, aliis vocibus Linguæ nobis notæ. Post diuturnam & multiplicem lectionem, non multùm quidem indigemus Lexicis; at initio aliter Linguas addiscere non possumus.

4. Verùm ex sequentibus Regulis, liquebit in Lexicis, partim eorum qui ea scripsere culpâ, partim Linguarum penuriâ & dissimilitudine, multa desiderari. Hanc in rem, ante omnia observandum *LINGUAS sibi invicem satis non respondere*; hoc est, plurima esse in Lingua quavis vocabula, quæ alterius nullius totidem verbis exprimi possunt, sed tantùm periphrasi; quo fit ut in Lexicis similibus tantùm vertantur, aut aliqua ex parte dumtaxat respondentibus. Neque hoc tantùm contingit singulis vocabulis, sed etiam multis loquutionibus. Atque hac in re sita sunt Linguarum *Idiomata*, qui-

bus ab aliis differunt, & quorum exempla aliquot ex Græca & Latina Lingua proferemus.

5. In Græca Lingua, præſertim in Atticorum ſermone, aliquot ſunt particulæ, quæ à Grammaticis παραπληρωματικαὶ, *expletivæ* dicuntur; quas interdum nihil ſignificare certum quidem eſt, ſed quas ut plurimùm gratiam & vim orationi, quâ careret ſi abeſſent, addere omnibus conſtat, qui Attico ſermoni aures adſuetas habent. Tales ſunt particulæ ἀλλὰ, γὰρ, δὴ, οὖν, ἂν, αὖ, μὲν, δὲ, &c. quæ paſſim in Scriptorum Græcorum Latinis verſionibus reſecantur, quòd nullæ ſint in Latina Lingua ſimiles. At ſi in ipſis Græcis circumciderentur, conſtaret quidem fortè conſtructio & ſententia; ſed elegantia & perſpicuitas, & vis orationis perirent, quod illico experietur quicumque ſimile quid tentabit. Libet hîc initium Apologiæ *Socratis* à *Platone* conſcriptæ, exſcribere, particulis illis inter uncinos clauſis, & in Latina verſione, ubi verbum verbo tranſtulimus, omiſſis.

I. Ὅ τι [μὲν] ὑμεῖς, [ὦ] ἄνδρες Ἀθηναῖοι, πεπόνθατε ὑπὸ [τῶν] ἐμῶν κατηγόρων οὐκ οἶδα. ἐγὼ [γ᾽ οὖν καὶ] αὐτὸς ὑπ᾽ αὐτῶν, ὀλίγου δεῖν, ἐμαυτοῦ ἐπελαθόμην, οὕτω πιθανῶς ἔλεγον. καίτοι ἀληθές [γε], ὡς ἔπος εἰπεῖν, οὐδὲν εἰρήκασι.

Quid vos, viri Athenienses, passi fueritis à meis acusatoribus, non novi; ego ipse ab iis parum abest ut mei ipsius oblitus sim; adeò aptè ad persuadendum dicebant, & tamen verum nihil ferè dixerunt.

II. Μάλιστα [δὲ] αὐτῶν ἓν ἐθαύμασα τῶν πολλῶν ὧν ἐψεύσαντο, τοῦτο, ἐν ᾧ ἔλεγον ὡς χρῆν ὑμᾶς εὐλαβεῖσθαι, μὴ ὑπ᾽ ἐμοῦ ἐξαπατηθῆτε ὡς δεινοῦ ὄντος λέγειν.

Præcipuè eorum unum miratus sum, ex iis quæ multa mentiti sunt, hoc in quo dixerunt oportere vos vereri, ne à me falleremini, quippe dicendi perito.

III. Τὸ γὰρ μὴ αἰσχυνθῆναι ὅτι αὐτίκα ὑπ᾽ ἐμοῦ ἐξελεγχθήσονται ἔργῳ, ἐπειδὰν μηδ᾽ [ὁπωστιοῦν] φαίνωμαι δεινὸς λέγειν, τοῦτό μοι ἔδοξεν ἀναισχυντότατον εἶναι. εἰ μὴ [ἄρα] δεινὸν καλοῦσιν αὗτοι λέγειν, [τὸν] τἀληθῆ λέγοντα. εἰ [μὲν] γὰρ τοῦ-

Nam non erubescere quod statim à me redarguendi essent opere, quandoquidem non appaream peritus dicendi; hoc mihi visum est impudentissimum esse. Nisi peritum vocent dicendi vera dicentem. Nam si hoc di-

το λέγουσιν, ὁμολογοίην [ἂν] ἐγώ γε, οὐ κατὰ τούτους, εἶναι ῥήτωρ.

cunt, fatebor ego, non secundùm hosce, me esse Rhetorem.

Apparet quidem, ex Latina versione, quid velit Socrates; attamen gratia orationis perit, nec parum imminuitur vis, quæ Græcis inest. Non sentient fortè hoc quidem qui non sunt in Græcis satis exercitati, ut neque lautitias ciborum dignoscunt, qui lautè numquam vixerunt; opus, nimirum, est hîc consuetudine. Verùm sequentia satis animadvertent, si attendant. I. In prima periodo, occurrit 1. vox πεπόνθατε, quæ Latinè satis exprimi nequit; ut *Marsil. Ficinus* paraphrasi uti coactus fuerit: *Quâ vos ratione affecerunt accusatores mei nescio*, &c. 2. Idem addidit *me certè* sic affecerunt *ut mei ipsius pænè oblitus fuerim*, nec aliter potuit intelligi; quò autem res paucioribus verbis, iísque perspicuis, dici potest, eò vividiùs exprimitur, & contrà. 3. Ὡς ἔπος εἰπεῖν est ad verbum, *ut dicere*, hoc est, *ut dicam verbum*, quod vertit *Ficinus*, *ut ita loquar*; verùm apud Latinos ea formula est quâ duriorem metaphoram, aut figuram audaciorem emollimus; hîc verò nihil simile occurrit, nec aliud vult Socrates,

tes,

tes; nisi apertè se dicere nihil veri ab adversariis esse objectum. Aliquoties, in hac ipsa Apologia, hæc formula eodem sensu occurrit. Sic loquens de Poëtis: ὡς ἔπος γὰρ εἰπεῖν, ὀλίγου αὐτῶν ἅπαντες οἱ παρόντες ἂν βέλτιον ἔλεγον περὶ ὧν αὐτοὶ ἐπεποιήκεσαν: *ut dicam quod res est, ferè omnes præsentes meliùs quàm ipsi loquerentur de iis de quibus poëmata fecerunt.* Itaque, loquutione Græcâ, non tam novitas tropi aut figuræ emollitur, quàm τὸ παράδοξον affirmationis. Sic intelligenda, Heb. VII, 9. ubi præstaret vertere, *ut dicam quod sentio*, quàm *ut ita dicam.* Absurdè vertit *Joan. Serranus: ut uno verbo complectar.* Galli dicunt: *pour dire le mot*, quâ loquutione utuntur si quid audacius dicunt. II. In sequentibus verti δεινὸς λέγειν, *peritum dicendi*, sed major est Græcarum vocum ἔμφασις. Significant enim *eloquentissimum.* Mirari subiit *Henricum Stephanum*, qui in *Thesauro suo*, δεινὸς φαγεῖν vertit *peritum edendi*, quasi sit aliqua in ea re peritia. Non meliùs *Justus Vulteius*, qui *Æliani* varias Historias transtulit, cap. I. Lib. I. vertit: δεινοὶ κατὰ κοιλίαν, *firmo & robusto ventre sunt Polypodes*; nam ne dicam voce κοιλία *stomachum* significari, non *ventrem*, hæc phrasis, hoc

in

in loco designat ventriculi in appetendis cibis vehementiam, & in iisdem concoquendis firmitatem. Apud *Xenophontem*, Inst. Cyri, Lib. * V. occurrit δεινόν τι κάλλ@ καὶ μέγεθ@; quod Latinè exprimi nequit, nam *Joann. Leunclavii* versio, quæ habet *admirandâ formâ & proceritate*, affinem quidem significationem adhibet, & quæ eodem recidit; sed non satis exprimit vim vocis δεινὸς, quæ numquam *admirandum* significavit. Est & alius locus, apud eumdem *Xenophontem*, † ubi hæc vox occurrit juncta verbo ποιεῖν, nec parvum negotium Interpretibus facessit. Ait de Paphlagonibus, Græcos armatos saltantes spectantibus: ὁρῶντες δ' οἱ Παφλαγόνες δεινὰ ἐποιοῦντο πάσας τὰς ὀρχήσεις ἐν ὅπλοις εἶναι. Vertit *Joan. Leunclavius*: *quæ omnia cùm Paphlagones adspicerent, mirificum quiddam esse ducebant saltationes hasce universas in armis fieri.* *Romulus* verò *Amasæus*: *Hìc Paphlagones commoti sunt, quòd neminem videbant nisi armatum saltare.* Neuter vim vocis assequutus videtur; quæ, si posset Latinè exprimi, meliùs verteretur *ab usu communi abhorrens censebant.* Alioqui δεινὸν ποιεῖν significat *indignè*

* P. 123. Ed. Veckel.
† De Exped. Cyri Lib. VI p. 371.

indignè ferre, queri, ut docet *Henr. Stephanus*; sed ea significatio hîc locum habere nequit, ut apparet ex sequentibus.

6. I. Οὗτοι [μὲν] οὖν, ὥσπερ ἐγὼ λέγω, οὐδὲν ἀληθὲς εἰρήκασιν. ὑμεῖς δέ μου ἀκούσεσθε πᾶσαν [τὴν] ἀλήθειαν. οὐ μέντοι, μὰ Δία, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, καλλιεπημένους [γε] λόγους (ὥσπερ οἱ τούτων) ῥήμασί τε καὶ ὀνόμασιν, οὐδὲ κεκοσμημένους, ἀλλ' ἀκούσεσθε εἰκῇ λεγόμενα τοῖς ἐπιτυχοῦσιν ὀνόμασι. πιστεύω γὰρ δίκαια εἶναι ἃ λέγω, καὶ μηδεὶς ὑμῶν προσδοκησάτω ἄλλως. οὐδὲ γὰρ [ἂν] δήπου πρέποι, ὦ ἄνδρες, τῇδε [τῇ] ἡλικίᾳ, ὥσπερ μειρακίῳ πλάττοντι λόγους, εἰς ὑμᾶς εἰσιέναι.

Hi ergo, quemadmodum ego dico, nihil verum dixerunt, vos verò à me audituri estis omnem veritatem. Neque verò, per Jovem, ô viri Athenienses, elegantes sermones (quemadmodum sunt illi horum) verbis & nominibus, neque ornatos; sed audietis temerè dicta, nominibus quæ occurrerint. Nam credo justa esse quæ dico, nec quisquam vestrûm exspectaverit aliter. Neque enim profectò, decuerit, ô viri, hancce ætatem, quemadmodum adolescentulum componentem sermones, ad vos ingredi. Quin-

II. Καὶ μέν τοι [καὶ] πάνυ, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τοῦτο ὑμῶν δέομαι καὶ παρίεμαι. ἐὰν διὰ τῶν αὐτῶν λόγων ἀκούητέ μου ἀπολογουμένου δι᾽ ὧνπερ εἴωθα λέγειν, καὶ ἐν ἀγορᾷ, καὶ ἐπὶ τῶν τραπεζῶν (ἵνα ὑμῶν οἱ πολλοὶ ἀκηκόασι, καὶ ἄλλοθι) μήτε θαυμάζειν μήτε θορυβεῖν τούτου ἕνεκα. ἔχει γὰρ οὑτωσί.

Quinimò vehementer, ô viri Athenienses, hoc vos oro & obsecro, si iisdem sermonibus audiatis me defendentem, quibus solitus sum dicere & in foro, & ad mensas (ubi plurimi vestrûm audiverunt, & alibi) neque miremini, neque obturbetis propterea. Sic enim *se res* habet.

III. Νῦν ἐγὼ πρῶτον ἐπὶ δικαστήριον ἀναβέβηκα, ἔτη γεγονὼς πλείω ἑβδομήκοντα. ἀτεχνῶς οὖν ξένως ἔχω τῆς ἐνθάδε λέξεως. ὥσπερ οὖν [ἂν] εἰ τῷ ὄντι ξένος ἐτύγχανον ὤν, ξυνεγινώσκετε δήπου [ἄν] μοι, εἰ ἐν ἐκείνῃ

Nunc ergo primùm in locum, in quo jus dicitur, adscendi, annos natus plures *quàm* septuaginta; planè ergo peregrina mihi est dicendi ratio *quæ* hîc *obtinet*. Itaque quemadmodum si reverâ peregrinus essem

τῇ φωνῇ τε καὶ τῷ τρόπῳ ἐν ᾧπερ ἐτεθράμμην. δὴ καὶ νῦν τοῦτο ὑμῶν δέομαι (δίκαιον, ὥς γε μοι δοκῶ) τὸν μὲν τρόπον τῆς λέξεως ἐᾷν. (ἴσως μὲν γάρ τι χείρων, ἴσως δὲ βελτίων ἂν εἴη) αὐτὸ δὲ τοῦτο σκοπεῖν, καὶ τούτῳ τὸν νοῦν προσέχειν εἰ δίκαια λέγω, ἢ μή. δικαστοῦ μὲν γὰρ αὕτη ἀρετή. ῥήτορος δὲ τἀληθῆ λέγειν.

sem ignoscceretis utique mihi, illâ voce & modo, quibus innutritus fuissem, dicenti: certè & nunc vos precor (justum, ut mihi quidem videtur) loquendi quidem rationem prætermittere (fortè quidem aliqua in re deterior, fortè verò melior sit) hoc verò considerare, & ad hoc animum attendere, an justa dicam, nécne. Hæc enim quidem est virtus Judicis, Oratoris verò dicere vera.

7. I. Quamvis οὖν vertamus *igitur*, quia nulla aptior particula occurrit, non significat, sequentibus verbis, collectionem ex superioribus contineri; est dumtaxat transitionis quædam particula. Scio eam sæpe abundare, sed si superiora & sequentia attentè legamus, nequaquam vacare hoc in loco videbimus. Scio μὲν οὖν simul sumta

sumta verti *atqui*, *certè*, & *Ficinum* hîc habere, *quippe cùm*; nam conjungit hoc cum superioribus, & à sequentibus divellit. Sed redit Socrates ad id quod primâ periodo dixerat, & incipit confutare quod adversarii de ipsius eloquentia jactaverant.

8. Πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν. *Ficinus* vertit *vera omnia*, hoc est, nihil nisi verum. Hoc verò vult Socrates, se nihil velle celare judices; sed rem totam, absque dissimulatione, expositurum. Itaque hæc loquutio nonnisi periphrasi Latinè exprimi potest, cùm hîc, tum infrà, ubi iterùm occurrit. Gallicè dixeris: *je vous dirai toute la verité*, expressâ ipsâ loquutione ad verbum; nec prætermisso articulo, qui planè necessarius hîc est. Nam πᾶσα ἀλήθεια est quidquid verum est, ad quodcumque negotium pertineat; sed articulus additus ostendit agi tantùm de eo, quod in hac causâ quærebatur, utrum Socrates impius esset in Deos, & corruptæ juventutis reus. Sic loquutus est *Josephus* de Bello Judaico Lib. VIII. c. 7. de Terentiano Rufo, qui à Simone Gioræ filio quæsiverat quis esset, & unde veniret: πυθόμενος παρ' αὐτοῦ πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν τὸν μὲν ἐφύλαττε δεδεμένον, καίσαρι δὲ ὅπως εἴη συνειλημ-

λημμένῳ ἐδήλε: *omni ab eo veritate intellectâ, vinctum quidem illum custodiebat, Cæsari verò, quomodo esset captus significabat.* Sic Joan. XVI, 13. Christus de Spiritu Sancto ad Apostolos mittendo, ὁδηγήσει ὑμᾶς, inquit, εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν, hoc est, *in omnem illam veritatem*, quæ ad me & doctrinam meam spectat. Malè verterunt qui habent Gallicè, *en toute verité*; nam oportebat verti, *à toute la verité*, & subintelligi, *concernant moi & ma doctrine*; eo enim tempore dimidiam tantùm partem veri noverant Apostoli, quod de Christo nosse eorum intererat. Alii deteriùs: *il vous fera entrer dans toutes les veritez.*

9. Quoniam de articulo loquuti sumus, insigne exemplum varietatis Linguarum, hac ipsa in re, afferemus. Observamus ergo Linguam Latinam, quòd articulo careat, maximâ interdum ambiguitate laborare; minùs Græcam, quæ præpositivum articulum habet unum; minimè omnium Gallicam, quæ est duobus instructa, ut & aliæ hodiernæ. Si Latinè, exempli causâ, dixeris *Deus*, tribus modis potest Gallicè verti; 1. *Dieu* sine articulo, quâ voce significatur unus verus Deus, qui omnia creavit: 2. *un Dieu*, hoc

hoc est, quidam Deus, ut si Ethnici Scriptoris vertamus verba *Dei monitu*, dicemus, *par l'avertissement d'un Dieu*, hoc est, cujusdam Dei: 3. *le Dieu*, quâ loquutione significamus certum Deum, de quo sermo est; ut si loquamur de homine, qui oraculum consuluerit, dicimus: *le Dieu lui répondit*, &c. hoc est, Deus ille quem interrogarat, Apollo, putà. Græci etiam dicunt ὁ θεὸς, sed nec caret ea loquutio ambiguitate, nec semper addunt articulum, ubi intelligi debet, ut ex hac ipsa Apologia liquet.

10. Ambiguitas illa linguæ Latinæ effecit ut *Tertullianus*, aliíque nonnulli Patres eum sequuti, argumentum futile ex loquutionibus quibusdam Ethnicorum duxerint, quo tamen eos *naturaliter Christianos* esse se probare posse sperabant. *Vultis*, inquit Apologetici Cap. XVII. *ex animæ ipsius testimonio comprobemus? quæ licèt carcere corporis pressa, licèt institutionibus pravis circumscripta, licèt libidinibus evigorata, licèt falsis Diis exancillata, cùm tamen resipiscit, ut ex crapula, ut ex somno, ut ex aliqua valetudine, & sanitatem suam patitur*, Deum *nominat; hoc solo, quia propriè verus hic unus Deus, bonus & magnus.* Et quod Deus dederit *omnium vox est.*

est. Judicem quoque contestatur illum, Deus videt, *&* Deo commendo, *&* Deus mihi reddet. *O testimonium animæ naturaliter Christianæ!* &c. Christiani quidem, voce *Deus*, nullum alium intelligebant, nisi unum; quemadmodum hodiéque, quando dicimus *Dieu*, sine articulo. At Ethnici Latinè loquentes, in formulis allatis, intelligebant *Deum*, *quisquis esset*, qui iis, de quibus loquebantur, præesse existimabatur. Nomen verò nullum addebant proprium, quia sæpe nesciebant quodnam Numen esset invocandum. Nos cùm iis formulis utimur, nihil subaudimus, quia nobis est unus Deus; at Ethnici dicentes *quod Deus dederit*, hoc volebant, quod Deus ille, qui me tuetur, aut qui præest rebus quas ago, mihi dederit. Nomen non addebant, pravâ religione impediti, ne fortè Numini cuipiam beneficium imputarent, quod alii deberent, hujúsque adeò iram moverent.

11. Græci, ut dixi, articulo suo aliquando ambiguitatem tollunt, quam Interpretes Latini vitare nequeunt. Ita Socrates, in hac Apologia: τοῦτο μὲν ἴτω ὅπερ τῷ θεῷ φίλον, *hoc eat quomodo Deo placebit.* Intelliget Gallus, Linguæ Græ-

cæ non ſatis peritus: *que cela aille* (hac in loquutione idiomata Græcæ & Gallicæ Linguæ ad amuſſim ſibi reſpondent) *comme il plaira à Dieu.* At ὁ θεὸς hîc eſt ὁ Σωκράτους δαίμων, *genius Socratis.* Itaque ſi poteſtas vocum ὁ θεὸς eſſet Latinè exprimenda, pluribus verbis utendum foret, qualia eſſent hæc, *Deus ille, qui me tutatur; Deus ille, qui mihi cuſtos additus,* &c. Notum eſt quid Socrates diceret de ſuo Dæmone. Iiſdem verbis eum deſcribentem, ſæpiùs in ſequentibus, inducit *Plato*, ut in hiſce: ἐγὼ ὑμᾶς, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἀσπάζομαι μὲν καὶ φιλῶ, πείσομαι δὲ τῷ θεῷ μᾶλλον ἢ ὑμῖν: *vos, ô viri Athenienſes, complector quidem & amo, parebo tamen Deo potiùs, quàm vobis.* Si id voluiſſet, quod dicimus, *Dieu*, ſine adjectione; dixiſſet τὸ θεῖον, hoc eſt, *numen*; ſi verò quod ſolemus dicere *un Dieu*, θεός τις, *Deus, aliquis.*

12. Verùm ad allata Socratis verba redeamus. Paullò poſt ſequitur καλλιεπημένους λόγους, quod Latinè non ſatis expreſſeris, niſi dicas *orationes delectu elegantium dictionum conſtantes*, hoc eſt, niſi quatuor voces pro una adhibueris; quod ſeriem orationis ſæpe corrumpit, aut enervat. Καλλιεπεῖν autem eſſe delectu

ver-

verborum uti, cùm vocis Etymologia, tum sequentium oppositio ostendit; nam Socrates opponit κεκαλλιεπημένοις λόγοις εἰκῇ λεγόμενα τοῖς ἐπιτυχοῦσιν ὀνόμασι, *sine studio*, & quasi *temerè dicta*, *nominibus quæ prima se* animo *objiciunt.*

13. Οἱ τούτων, Gallicè optimè vertas *ceux de ces gens-ci*, Latinè non dixeris *illi horum*, nisi barbarè. Repetendum *sermones*, aut *orationes*, quod gratiam orationi molestâ ejusdem vocis, aut similis repetitione, detrahit.

14. Πιστεύω γὰρ, vertit *Ficinus*, *confido enim*, quod frigidum. Vertendum *credo*, ut velit Socrates, se uti oratione sine ornatu ullo; quòd ea non esset dicturus, quæ non crederet esse justa, ut illius accusatores; qui ideò pigmentis eloquentiæ utebantur, quia contra animi sententiam loquebantur, & contra id quod æquum esse norant, ut fallerent judices. Sed hoc ad comparationem Linguarum nihil attinet.

15. Πλάττειν λόγους est aut *formare orationem magno studio*, aut eam *pigmentis oblinere*. Gallicè dicimus *des discours plâtrez*, hoc est, fucatos.

16. III. Ξένως ἔχειν est *esse in aliqua re instar peregrini*, qui primùm aliquò advenit,

nit, & loci mores ignorat, nec potest proinde ad eos sese componere. Inversâ phrasi, non malè dixit *Ficinus: reverâ peregrinus sum in eo genere dicendi;* ἀτεχνῶς debuisset vertere *prorsus*, non *reverâ*, quod in sequentibus verbis repeti necesse est, ut vertatur τῷ ὄντι.

17. In sequentibus verbis, post voculam μοὶ, subintelligendum λέγοντι *dicenti*, cujus vocis omissionem in oratione Latina nescio an ferrent eruditæ aures. Certè similem Ellipsin observare me non memini. Attamen Græcè legentium oculos aut animum non offendit, nec obscuritatem ullam orationi creat.

18. Ὥς γε μοι δοκῶ. Latini dicunt *ut mihi quidem videtur*, aut mutatâ loquutione: *justa petere à vobis mihi videor*. Verùm ita loquuntur Græci, ut docebit *H. Stephanus* in *Thesauro*.

19. Τρόπον λέξεως ἐᾶν est *missam facere dicendi rationem*, ut solas res, quæ dicuntur, attendamus. τὸ ἐᾶν significat contemtum quemdam testari, quod non satis exprimi Latinè queat; cùm, nimirum, quidpiam patimur, non quòd id probemus, sed quia non tanti esse putamus, ut impediamus.

20. Ex hisce satis apparet utriusque Lin-

Linguæ discrimen, prout ex lectione, examinéque non multorum versuum animadverti potuit; nec opus est, ut integras ῥήσεις præterea addamus. Loquutiones dumtaxat aliquot, ex eadem Apologia, colligemus, & cum Latinis potissimùm conferemus.

21. De veteribus calumniatoribus suis ita loquitur Socrates: ὓς ἐγὼ μᾶλλον φοβοῦμαι, ἢ τοὺς ἀμφὶ Ἄνυτον, καίπερ ὄντας καὶ τούτους δεινούς, quæ verba sic vertit *Ficinus: quos magis formido, quàm Anyti adstipulatores, quamquam & hi sunt in persuadendo potentes.* At primùm ambigua est loquutio, οἱ ἀμφὶ Ἄνυτον, potéstque æquè significare ipsum Anytum simpliciter, quàm qui unà cum illo consentiebant in accusando Socrate; ut norunt omnes, útque Lexica quævis docebunt. Præterea loquutio Græca sine dubio Anytum complectitur, quamvis & ejus amicos significare statuatur; cùm Latina, si propriè intelligatur, non Anytum ipsum, sed eos qui ei adsentiebantur designet. Denique vocem δεινοὺς ita intelligit Interpres, quasi subaudiendum esset λέγειν. Sed quidni *formidolosum* vertamus, cùm hoc sit una significationum vocis Græcæ, eáque optimè hanc in rem quadret? Vide & sequentia.

22. Eosdem paullò post describit Socrates ἐρήμην κατηγοροῦντας ἀπολογουμένου οὐδενὸς, ad verbum *desertam accusantes* (nempe δίκην *causam*) *nemine defendente*; hoc est, hominem accusantes, quem nemo defendebat: ut fit quando reus malè sibi conscius fugit, atque absens, instante accusatore, damnatur. Elegans est Hellenismus *accusare desertam*, qui, licèt cum Analogia non consentiat, perspicuus est, & multa paucis exprimit. Nescio an ex ulla alia Lingua simile idioma proferri queat.

23. Ab hisce accusatoribus transversos actos ait postea ἀπορωτάτους εἶναι, quod verti non debuit * *infinitos esse*, ut fecit *Ficinus*. Ἀπορώτατοι sunt hîc quos invenire, & cum quibus jure disceptare nullo modo poterat Socrates; non propter multitudinem, sed quia eos non norat, nec ob sermones privatim habitos in jus vocare poterat: Οὐδὲ γὰρ, inquit, ἀναβιβάσασθαι οἷόν τε ἐστὶν αὐτῶν ἐνταυθοῖ, οὐδὲ ἐλέγξαι οὐδένα, ἀλλ' ἀνάγκη ἀτεχνῶς ὥσπερ σκιαμαχεῖν ἀπολογούμενόν τε καὶ ἐλέγχειν μηδενὸς ἀποκρινομένου: *neque enim fieri potest* *ut*

* Nescio an legerit ἀπείρους, quòd ἀπόρους non intelligeret. Vide *H. Stephanum*, & *R. Constantinum* in Lexicis.

ut huc trahantur, neque ut ullus coarguatur; sed necesse planè est veluti contra umbram dimicare, dum me defendo, & alios coarguo, nemine respondente. Vertit *Serranus* non usquequaque rectè, *qui non comparent.* Postremis in verbis observatu digna est vox σκιαμαχεῖν, quam non satis rectè vertit *Ficinus*, *in tenebris pugnare*; pejus Serranus: *in umbra decertare*; quamvis qui, nocte sublustri, contra umbram suam pugnat in tenebris pugnet. Σκιαμαχεῖν is propriè diceretur, qui umbram suam hostem esse ratus, eam confodere niteretur; quia verò qui certat cum umbra nullum adversarium habet, ideò qui aggreditur alium, quem nec nominat, nec satis clarè designat, hic σκιαμαχεῖν dicitur. Vix puto, in alia Lingua, similem exstare vocem.

24. In sequentibus, Socrates capita accusationis suæ recitaturus; τὴν ἀντωμοσίαν, inquit, δεῖ ἀναγνῶναι αὐτῶν: *recitatur accusatio in qua de calumnia jurarunt.* Qui accusabant, nimirum, jurabant se non calumniari, ut reus se innocentem esse jurabat; unde factum ut ea capita accusationis, aut defensionis, quæ jurati probare conabantur, dicerentur ἀντωμοσίαι. Scio *Pollucem* propriè ἀντωμοσίαν vel-

velle esse rei, προωμοσίαν verò accusatoris. Sed erroris eum arguit hic *Platonis* locus, rectiúsque *Harpocration*: Ἀντωμοσία, γράμματά τινα γράψαντες ἀποφέρουσι πρὸς τὴν ἀρχήν, οἵ τε κατηγοροῦντες καὶ οἱ κατηγορούμενοι, περὶ ὧν ἂν ἡ δίκη. καλεῖται δὲ οὕτως ἐπειδὴ ἀντώμνυον οἱ διώκοντες καὶ οἱ φεύγοντες. οἱ μὲν ἀληθῆ κατηγορήσειν, οἱ δὲ ἀληθῆ ἀπολογήσεσθαι: *scripto quædam complexi ad Magistratum deferunt, accusatores & accusati, de quibus lis intenditur. Sic autem vocantur, quia juramenta contraria dederunt persequentes & fugientes, illi se vera accusaturos, hi se vera defensuros.*

25. Negat Socrates sibi ullo jure tribui posse, quæ *Aristophanes* in Comœdia objecerat, & sic defensionem suam contra eas calumnias orditur: ὧν ἐγὼ οὐδὲν οὔτε μέγα οὔτε σμικρὸν πέρι ἐπαΐω: *quorum ego nihil, neque magnum, neque parvum scio.* Habet *Ficinus: neque multùm, neque parum quidquam scio.* Si voluisset Latinè dicere, debuisset vertere: *quæ ego prorsus ignoro.* Est enim idioma sermonis Attici, *neque magnum, neque parvum*, pro eo quod est nihil. Sic paullò post loquitur Socrates: φράζετε ἀλλήλοις εἰ πώποτε ἢ σμικρὸν ἢ μέγα ἤκουσέ τις ὑμῶν ἐμοῦ περὶ τῶν τοιούτων διαλεγομένου: *dicite invicem an umquam parvum,*

vum, *aut magnum audiverit quispiam ve-strûm me de talibus disserentem ;* hoc est, quidquam omnino simile dicentem. Hebræi parem habent loquutionem, & eodem planè sensu, ut liquet ex 1. Sam. XX, 2. ubi ita loquitur Jonathan: *non facit pater meus* דבר גדול או דבר קטון, *rem magnam aut rem parvam, quam non aperiat mihi;* hoc est, nihil prorsus molitur, quod mecum non communicet. In sequentibus, semel atque iterum occurrit hæc eadem loquutio, & alibi apud *Platonem.*

26. In hac Apologia, legitur alia loquutio, quâ idem quoque significatur, & quam Attici communem habent cum Hebræis. Socrates loquitur de Politico, hoc est, de homine, qui verba ad populum de Republica facere solebat; aïtque se, illo interrogato, intellexisse, videri quidem illum sibi aliísque sapientem, sed non esse. Tum subdit: πρὸς ἐμαυτὸν δ' οὖν ἀπιὼν ἐλογιζόμην, ὅτι τούτου μὲν τοῦ ἀνθρώπου ἐγὼ σοφώτερός εἰμι: *abiens ergo mecum reputabam me illo homine sapientiorem esse.* Κινδυνεύει μὲν γὰρ ἡμῶν οὐδέτερος οὐδὲν καλὸν, οὐδ' ἀγαθὸν εἰδέναι: *uterque enim versatur in periculo nihil sciendi, neque bonum, neque malum.* Ἀλλ' οὗτος μὲν οἴεταί τι εἰδέναι οὐκ εἰδώς· ἐγὼ δ' ὥσπερ οὖν οὐκ οἶδα, οὐδὲ οἴομαι: *sed*

sed hic quidem putat se aliquid scire, cùm nesciat, ego verò ut nescio: ita nec puto me scire. Pro καλὸν *bonum* scripsimus κακὸν *malum*, ut opponatur τῷ ἀγαθῷ *bono*, nam quamvis Græci passim dicant καλὸν καὶ ἀγαθὸν & καλὸς κἀγαθὸν, attamen ita non distinguunt καλὸν, & ἀγαθὸν ut ea, particulâ *neque* interpositâ, sibi invicem opponant. Sed cùm Librarii non intelligerent vim phraseos, *neque malum, neque bonum novit*, mutarunt κακὸν in καλὸν; idque eò faciliùs factum est, quòd majusculæ K & Λ non multùm differant, si dextrum cornu τοῦ K deletum casu aliquo fuerit. *Bonum & malum nescire* loquutio est παροιμιώδης, quâ significatur summa ignorantia, qualis infantium & puerorum. Sic, apud *Homerum*, Odyss. Υ. 310. Telemachus significans se ampliùs non esse puerili imperitiâ præpeditum, ita loquitur:

——— οἶδα ἕκαστα
Ἐσθλά τε καὶ χέρεια, πάρος δ' ἔτι νήπιος ἦα.

Scio singula, bona & mala, antehac fui puer. Ita loquebantur Hebræi, quâ de re vide quæ notavimus ad Gen. III, 5.

27. Verùm ut ordine in expendenda So-

Socratica Apologia pergamus, cùm negasset se cujusquam sceleris reum esse, ait fortè aliquem rogaturum, ἀλλ᾽, ὦ Σώκρατες, τὸ σὸν τί ἐστι πρᾶγμα, πόθεν αἱ διαβολαί σοι αὗται γεγόνασιν; quæ vertit *Ficinus*; *quodnam, ô Socrates, tuum est opus? & unde adversùs te exortæ sunt hæ calumniæ.* Vertere potiùs debuit: *quomodo se habet res tua?* quamquam ne hoç quidem satis exprimit vim Græcæ vocis. At optimè Gallicè dixeris: *quelle est vôtre affaire?* Hoc est, qua de causa in jus vocaris? Expone mihi totum tuum hoc negotium. Πρᾶγμα & *affaire* planè sunt, hoc in loco, ubi sensu forensi intelliguntur, synonyma. Sequentia Socratis verba legantur.

28. Non procul ab iis verbis, quæ modo expendimus, Socrates, cùm dixisset se ob *sapientiæ humanæ* famam invidiosum factum fuisse; ait: τῷ ὄντι γὰρ κινδυνεύω ταύτην εἶναι σοφός: quæ loquutio frequens est apud *Platonem*, cùm in hac Apologia, tum alibi passim. Exemplum alterum jam attulimus §. 26. Hæc autem loquutio nullo modo Latinè exprimi potest. Habet *Ficinus*: *Nàm hac reverâ sapiens esse videor*, qui sensus non est quidem alienus ab hoc loco, sed nullo modo vim ver-

verbi κινδυνεύω exprimit. Norunt omnes eam vocem deduci ἀπὸ τοῦ κινδύνου, *à periculo*, & significare plerumque *periclitari*; verùm Latinâ voce hîc uti non licet, quia *periclitari* Latinè loquentes non dicunt, nisi de re quæ infeliciter cadere potest, & cujus eventus non sine metu exspectatur; vox verò Græca adhibetur etiam, ubi nulla metuendi ratio est, ut in hoc loco, & alibi sæpè, apud *Platonem*. Proximè accesseris ad vim hujus vocis, si verba allata Gallicè ita interpreteris: *car je courrs risque d'être sage de cette maniere.* Nam *courir risque*, est quidem *periclitari*, sed dicitur etiam de rebus, quarum eventus timeri non potest. At infrà κινδυνεύω de lite dicitur, quam judicio dirimi vereri poterant contendentes. Exemplum antea protulimus, cui alterum dumtaxat addemus, ex ultimis Socratis verbis in *Phædone*, non procul à fine, ubi postquam dixisset se non posse affirmare, quasi compertum, fore ejusmodi felicitatem post mortem, qualem descripserat, ita porro infit: ὅτι μέντοι ἢ ταῦτ' ἐστὶν, ἢ ταῦτ' ἄττα, περὶ τὰς ψυχὰς ἡμῶν, καὶ τὰς οἰκήσεις, ἐπείπερ ἀθάνατόν γε ἡ ψυχὴ φαίνεται οὖσα, τοῦτο καὶ πρέπειν ἐμοὶ δοκεῖ, ἄξιον κινδυνεῦσαι οἰομένῳ οὕτως ἔχειν. καλὸς γὰρ ὁ κίνδυνος.

esse

esse tamen vel hæc, vel talia quædam circa animos nostros, eorúmque habitationes, quandoquidem animum immortalem esse liquet, id verò & decere mihi videtur, & dignum quod ita esse existimanti periculum subeatur, honestum est enim periculum. Gallicè eleganter dixeris: *il faut hazarder cette créance, c'est courir une risque, qui n'a rien que d'honête.*

29. Socrates cùm dixisset Chærephonti Oraculum respondisse *Socrate neminem hominem esse sapientiorem*, narrat se quæsivisse *sapientiam*, σοφίαν, inter Politicos & Poëtas, nec eam inuenisse. Satis liquet, ex omnibus sermonibus Socratis, σοφίαν in ejus verbis plerumque significare cognitionem officiorum, quæ ad mores pertinent, quam solam magni faciebat. Attamen paullò pòst, ubi narrat se ad præstantissimos artifices ivisse, ut etiam inter eos *sapientiam* quæreret, σοφίαν alio planè sensu intelligit; eáque voce *peritiam* artium significat, quam magnifico illo *sapientiæ* nómine numquam vocarint Latini. *Sciebant*, inquit, *quæ ipse nesciebam*, καί μου ταύτῃ σοφώτεροι ἦσαν, *& in hac parte me sapientiores erant. Sed, ô viri Athenienses, eodem mihi visi sunt vitio laborare periti artifices, quo & Poëtæ. Quia pulcrè artem suam exercebant, quisque putabat,*

tabat, & in aliis maximis se sapientissimum esse, ἕκαςος ἠξίυ κ̀ τ' ἄλλα τὰ μέγιςα σοφώτατος εἶναι. Atque *hoc eorum vitium illam sapientiam occultabat*, κ̀ αὐτῶν αὕτη ἡ πλημμέλεια ἐκείνην τὴν σοφίαν ἀπέκρυπτεν. Oportuit ab interprete Latino servari vocem *sapientia* utrobique, quia ambiguitate vocis σοφία nititur tota hæc Socratis ratiocinatio; at cùm *sapientia* apprimè conveniret superioribus verbis, ubi de Politicis & Poëtis, vix potuit Latinè de artificibus dici. Si Gallicè voces hosce homines *sages*, & eorum peritiam *sagesse*, quæ voces solent adhiberi à nobis, cùm *sapientes* aut *sapientiam* vernaculo sermone dicere volumus, ludibrium audientibus debebis. At Hebræi, quorum Lingua aliòqui dives non est, possent voce suâ חכמה *hhochmah* rem feliciter exprimere. Vide quæ notavimus ad Exod. XXVIII, 2. Similiter cùm, in *Phædro*, *Plato Anacreontem* σοφὸν vocat, non est putandum eum judicasse Poëtæ Teïo sanctum illud *sapientis* cognomen, quo sensu *Socrati* tribuebatur, deberi. Intellexit tantùm elegantem Poëtam, & in eo poëseos genere, quod excoluit, eximium. Is sanè nobis illudat, qui Gallicè dicat, *le sage Anacreon*; & qui ex *Platone* probari posse putet

in

in sapientium numero habitum illum Poëtam; quod nescio an voluerit vir eruditus, qui editioni suæ *Anacreontis* *Platonis* verba præfixit. Certè vir elegantissimi ingenii, qui Lutetiæ *Dialogos Mortuorum* Gallicè edidit, *Lucianeis* anteferendos, videtur eâ voce deceptus fuisse. Quod carpendi studio non dico, qui hominis facundiam & acumen mirari soleo. Si quis dubitare etiamnum posset de significatu vocis σοφὸς aut σοφία, eum amandaremus ad Diss. *Thom. Gatakeri* de Stylo N. T. Cap. XV. ubi ingens aliorum exemplorum copia à viro diligente congesta est, quæ nolumus exscribere.

30. Ex hoc *Platonis* libello, plura non addemus, quibus, si omnia singillatim & subtiliter ad examen revocarentur, exemplísque illustrarentur, justum volumen conflari posset. Paucula dumtaxat alia, quæ fortè occurrerunt, subjiciemus; ex quibus omnibus id esse Linguarum discrimen liquebit, ut qui Translationibus & Lexicis nimiùm confidunt, ac putant, sine diuturna lectione, posse se mentem Scriptorum quos legunt adsequi, in manifesto errore versari intelligantur.

31. Nulla Lingua exprimat vim ὑποκορισμῶν, quibus blandè sese invicem com-

compellabant Græci, ὦ δαιμόνιε, ὦ θαυμάσιε, quæ in Atticorum Scriptorum Dialogis passim occurrunt. Quin & compellatio δαιμόνιε interdum iram significat, ut apparet ex Iliad. N. 819. ubi Ajax iratus Hectorem ita compellat. *Eustathius* quidem ad Iliad. B. vers. 190. ita habet: * τὸ δαιμόνιε μέση λέξις. διὸ καὶ τὸν βασιλέα δαιμόνιον καλῶ, καὶ τὸν δημότην ὁμοίως δαιμόνιον. ἐκεῖνον μὲν ὡς εὐδαίμονα, τοῦτον δὲ ὡς δυσδαίμονα. τῶν μέσων γάρ ἐστι καὶ ὁ δαίμων καὶ ἡ τύχη: *Dæmonie, media vox. Ideò & Regem voco dæmonium, & plebeium similiter dæmonium; illum quidem ut felicem, hunc ut infelicem. Sunt enim media Dæmon & Fortuna.* Verum est hasce voces ἐπαμφοτερίζειν, ut postea loquitur, hoc est, nunc in bonam, nunc in sequiorem partem sumi; sed falsum est significari hisce vocibus aut *felicem*, aut *infelicem*, ut apparet vel ex locis *Homeri*, in quibus occurrit. Est tantùm vox blandientis, aut irascentis, quæ, instar interjectionum, affectum loquentis significat, potiùs quàm quidquam certum & clarum.

32. Cicero de Oratore Lib. II. n. 17. negat vocem *ineptus* Græcè unâ voce exprimi posse. *Qui aut tempus quid postulet non*

* Ed. Rom. pag. 200.

non videt, aut plura loquitur, aut se ostentat, aut eorum quibuscum est, vel dignitatis, vel commodi rationem non habet, aut denique in aliquo genere aut inconcinnus, aut multus est, is ineptus esse dicitur. Hoc vitio cumulata est eruditissima illa Græcorum natio. Itaque quod vim hujus mali Græci non vident, ne nomen quidem ei vitio imposuerunt; ut enim quæras omnia, quomodo Græci ineptum appellent non reperies. Idem etiam negat Græcos dicere posse, quod aliquando Latini voce *vultûs* intelligunt, de Legg. Lib. I. c. 9. *Oculi nimis arguti, quemadmodum animo affecti simus, loquuntur; & is qui appellatur* vultus, *qui nullo in animante esse præter hominem, potest; cujus vim Græci norunt, nomen omnino non habent.* Intelligit, nempe, non πρόσωπον, seu *faciem*, sed id quod Gallicè dicimus *l'air* & *la physionomie.* Sed si liberet colligere nomina virtutum & vitiorum, quæ Latinè efferri nequeunt, longus eorum texeretur Catalogus.

33. Interdum Interpretes vocem cujuspiam Linguæ aut phrasin exprimunt aliâ, quæ non idem quidem sonat, sed solet usurpari eadem occasione, quod probè observandum. Ita quod Græci χαίρειν, & χαῖρε dicunt, Latini *salutem*

& *salve*, vertunt, non quòd ea sit propriè Græcarum vocum ἔμφασις; sed quia ut Græci, initio litterarum, adscribunt χαίρειν: Latini apponunt, *salutem*, & quando Græci χαῖρε, dicunt *salve*, quod in Linguis hodiernis *bona dies* dicitur. Atque hoc cùm factitent necessariò Interpretes omnes, ut possint intelligi; non attendentibus passim fucum facit, nec potest hoc caveri, nisi ab iis, qui sine interprete Linguam intelligunt.

34. Nescio an in Lingua ulla hodierna, unicâ voce, verti queant adjectiva Latina, *gratus* & *jucundus*. Posterius significat quod gaudium aut voluptatem creat, prius quod præstat habere quàm eo carere, licèt interdum tristissimum sit. Ita *Cicero* dicit de tristi nuntio * quod ab *Attico* acceperat: *ista veritas, etiamsi jucunda non est, mihi tamen grata est.* Idem post mortem *Tulliæ ad Lucceium* † scribens: *amor tuus*, inquit, *gratus & optatus; dicerem jucundum, nisi hoc verbum ad tempus perdidissem.* An in alia Lingua totidem verbis quis possit exprimere hanc exclamationem, *Proh Deûm, atque hominum fidem!* Imò ægrè ullus dixerit quid sibi velit

* *Lib. III. Ep.* 24.
† *Ad Fam. Lib. V. Ep.* 15.

velit *fides*, hoc in loco, licèt pluribus utatur verbis. Sunt & aliæ loquutiones, in quibus vox *fides* occurrit, quarum sensum, ad rem ipsam quod attinet, intelligimus & aliis Linguis exprimimus; sed in quibus tamen difficulter dicas, aut quid propriè significet ea vox, aut quâ viâ è primigenio significatu, in eam notionem transierit. Exempli gratiâ, *capere in fidem devictas nationes*, *commendare fidei alicujus*, *conferre se in fidem alicujus*, *vir plenus fide* &c. quæ magno numero suppeditabit *Rob. Stephanus*, aut alius quivis Lexicographus.

35. Similia passim observabunt Linguarum peritiores, semel moniti. Quæ cùm occurrunt in locis Veterum, de quibus eruditis nulla controversia est, facilè agnoscuntur; sed ubi lis de loco orta est, tum verò unusquisque, omnibus Criticis Regulis abjectis, affectibus litare incipit.

36. Usque adeò nota est dissimilitudo Linguarum etiam affinium, ut in dubium revocari nequeat; nec exemplis opus fuisset, nisi consultum judicassemus rem oculis etiam rudiorum Lectorum subjicere. Sed observationem addemus maximi hoc in negotio momenti, quæ à paucis for-

tè ad animum, ut debuit, revocata est. Cùm Linguam Latinam discere soleamus, ope Lexicorum & Magistrorum, qui ejus voces vernaculæ Linguæ vocibus exprimunt; cúmque Latinè scribendi consuetudinem primùm contrahamus, vertendo vernacula in Linguam Latinam; plerique non aliter intelligunt Linguam Latinam, nisi prout eam comparare queunt cum Linguarum vernacularum vocibus, quas perpetuò cum Latinis animo conjungunt. Hinc fit, ut quando Latinè conantur loqui, aut scribere, non modò priùs cogitent quid sint dicturi; sed tacito etiam sermone vernaculo, apud animum suum, exprimant. Exempli causâ, finge hominem Gallum, non satis exercitatum, Latinè scribere aggredientem. Quidquid volet scribere id primùm tacitè, apud se, Gallicè exprimet, deinde quæret quibus vocibus Latinis Gallica possit transferre; quo fit, ut, propter dissimilitudinem Linguarum, & Gallicismos pro Latinismis adhibeat, & vocibus barbaris Romanarum loco utatur. Non potest enim fieri, ut animo simul duarum Linguarum idiomata, sine confusione, obversentur: animúsque multiplicibus loquutionibus perturbatus in stylum

variarum Linguarum, si non vocabula, at loquutiones imprudens transfundit. Sunt quidem, qui ea in re minùs peccent quàm alii, sed perpauci ejusmodi peccatorum prorsus immunes fuerunt.

37. At ut purè Latinè, vel aliâ quavis Linguâ aut peregrinâ, aut exsoletâ, scribere possimus, oportet ut statim ac rerum notiones animo nostro obversantur, ejus Linguæ, quâ volumus scribere, & voces & loquutiones nobis occurrant. Latinè scribentes oportet nos, ut ita loquar, Latinè cogitare, ut sine ullius aliûs Linguæ idiomatibus solius Latinæ Linguæ vim atque ingenium scribendo exprimamus. Hoc autem fieri nequit, nisi ab iis qui longâ ac studiosâ lectione, & scribendi exercitatione sunt planè Linguæ Latinæ adsueti; ita ut, cùm scribunt, de nulla alia Lingua cogitent quàm de Latina, perinde ac si solam eam Linguam à natalibus didicissent. Hoc cùm fieri potest, stylus merè Latinus est, nec ullâ fece vernacularum Linguarum corruptus.

38. Similia possumus Græcæ Linguæ, quam, non nisi ope Latinæ addiscimus, aptare. Sed quia non tam de scribendo, quàm de intelligendo hîc laboramus, omissâ scriptione, ad intellectionem so-

lam nos convertemus. Existimamus igitur eum demum Latinè scire, qui Scriptorem Latinum legens, non opus habet singulas voces & phrases in notiorem Linguam transferre, & animi sui notiones Latinis vocabulis & loquutionibus proximè, sine alius ullius Linguæ interventu, subjicit. Idem affirmandum de eo, qui Græca aut Hebraïca legit, quæ probè intelligere censeri non potest, nisi earum Linguarum voces in ejus animum revocent, non verba aliarum Linguarum primùm, sed notiones ipsas Græcæ atque Hebraïcæ Linguæ vocibus subjectas; quemadmodum in Græcorum ac Hebræorum, nullius alîus Linguæ peritorum, animos revocabant.

39. Nisi hoc fieri queat, non est satis sincera eorum quæ leguntur intelligentia; cùm nullæ planè Linguæ ita sibi invicem respondeant, ut iis semper suppetant vocabula quæ easdem prorsus potestates subjectas habeant; ita ut nihil mutetur, nihil addatur, nihil detrahatur; sicut exemplis antea allatis satis apparet, útque omnes qui rem expendent intelligent. Itaque si velimus Veteres probè intelligere; oportet, ut aut longâ, & sedulâ lectione, ita eorum Linguis adsuefiamus, ut

ipsi

ipsi ab infantia iis erant adsuefacti. Dum multùm indigemus Dictionariis, aut Translationibus, certissimum est indicium, ex quo constare nobis potest, non modò nondum Linguas illas nobis plenè esse notas; sed etiam nos de earum idiomatibus non temerè judicare oportere, præsertim in rebus obscurioribus. Quæ enim nonnisi Dictionarii ope adsequimur, quamvis accuratum esse statuatur, quod raro contingit, eorum non exigua pars interdum nos fugit. Rerum quidem faciem videmus, at nequaquam in clara luce, verùm peregrinæ Linguæ, si ita loqui fas est, umbrâ obscuratam. Corpus spectamus, interdum quidem formosum, sed carbaso tectum; quæ tenuis licèt, varia tamen tegit & conspectui nostro intercipit. Imò verò sæpe contingit interpretationem non esse instar umbræ, aut tenuis carbasi; sed instar densissimi veli aut larvæ, quæ figuram tantùm, eámque parum similem rei nos videre patitur. Igitur quisquis volet non temerè de Veterum sensis judicare, oportebit ut eò usque progrediatur, ut ea, sine peregrinarum Linguarum involutris, possit nuda introspicere.

40. Viri non indocti, sed qui nondum

eò peritiæ pervenerunt, ut ne Linguas inter se taciti dum legunt comparent, facilè in errorem delabuntur; à quo vix etiam possunt revocari, si ita fortè interpretentur Veteres, ut sensum non ineptum eis tribuant, quamvis non esse veram eorum sententiam certis argumentis, ex ingenio ipsius Linguæ petitis, alii demonstrare queant; quod frequentissimè in Interpretibus deprehendent, quicumque non persunctoriè hæc studia colent. Exemplum potuit esse *Ficinus*, in versione *Platonis*, ut antea ostendimus. Sed ut rem imperitis Græcæ Linguæ probemus, proferemus & expendemus ex *Adelphis Terentii* Actûs V. Scenam IV. cum duplici versione Gallica, altera viri, altera matronæ, utraque elegante, & quæ Gallis lectoribus meritò placeat; sed ex quibus Terentianas veneres nemo satis adsequatur, si nullo alio utatur adminiculo.

41. Ita ergo *Terentianus Demea*, suum & fratris Micionis vivendi institutum describit:

Numquam ita quisquam bene subductâ ratione ad vitam fuit,
Quin res, ætas, usus, semper aliquid adportet novi,

Aliquid moneat ; ut illa quæ te scire credas,
nescias,
Et quæ tibi putaris prima, in experiundo
repudies.

Ita vertit *Sanctalbinus* : *Jamais personne n'a si bien disposé toutes choses, pour le réglement de sa vie, que les rencontres differentes, l'âge & l'experience ne lui apprennent quelque chose de nouveau, & ne lui donnent quelque vuë nouvelle, qui lui fait reconnoître qu'il ne savoit pas en effet ce qu'il pensoit le mieux savoir, & le porte à rejetter dans la pratique, ce qu'il s'imaginoit lui devoir être le plus avantageux.* Ita verò *Anna Fabra* : *Jamais personne n'a si bien reglé & supputé tout ce qui regarde la conduite de sa vie, que les affaires, l'âge, l'experience ne lui aient encore appris quelque chose de nouveau, & ne lui aient fait connoître, qu'il ne savoit rien de ce qu'il croioit le mieux savoir ; de manière que dans la pratique, on se voit souvent obligé de rejetter le parti qu'on avoit regardé d'abord, comme le plus avantageux.*

42. Nihil dicam de multitudine verborum, quæ à Gallicè scribentibus, & omnia exprimere studentibus vitari non potuit ; quâ tamen tota oratio languidior fit. I. Observabo utrumque sensisse quidem

dem quid ſit *ſubducere rationem ad vitam*, unde factum ut vocibus *réglé* & *réglement* uſi ſint, quia Galli dicunt *régler un compte*; ſed metaphoræ rationem neuter exprimere ſatis potuit, quia Gallicè ſcribentibus vix poterat ſervari. Hîc qui certum vitæ iter ingrediuntur, quod conſtanter teneant, tacitè conferuntur * cum homine qui opus, quale eſſet ædificium, aggredi cupit, & priùs ſumtuum *rationem ſubducit*, ut ſciat num iis ferendis par ſit. Quemadmodum enim ejuſmodi hominem plerumque res ipſa monet majores ſumtus faciendos eſſe, quàm exiſtimaverat: ita etiam certum vitæ inſtitutum amplexo ſæpe multa improviſa accidunt, quæ id moleſtiis, de quibus non cogitaverat, quibúſque adeò ferendis paratus non erat, obnoxium eſſe oſtendunt.

43. II. Verba, *quæ tibi putaris prima*, ad ſenſum quod attinet, Interpres uterque non malè expreſſit; ſed neuter animadvertiſſe videtur, quantùm quidem ex ejus verſione licet conjicere, verbum *putare* hîc eſſe ab eadem tranſlatione petitum, nempe, à numerando. Nimirum, *putare*,

* *Vide hinc petitam Parabolam Lucæ* C. XIV, 28.

* *putare*, quemadmodum Græcum λογίζειν, significat & *existimare*, & *numerare*. Itaque Gallicè vertendum fuerat; *la porte à rejetter dans la pratique ce sur quoi il avoit d'abord fait son compte.* Sic apud *Plautum*, in Aulularia, Act. III. S. 5. vers. 53. *putatur ratio cum argentario*, hoc est, initur. Vide etiam Mostellariæ Act. I. S. 3. vers. 141. & *Nonium Marcellum*. Hinc *computare*, *disputare*, & *supputare*, numerandi sensu.

44. Postea dicit Demea se reipsâ reperisse

Facilitate nihil esse homini melius, neque clementiâ.

Vertit *Sanctalbinus*: *qu'il n'y a rien de plus utile à l'homme, que l'accommodement & la douceur.* Meliùs *Fabra*: *que d'avoir de la complaisance & de la douceur*; nam nescio an umquam Gallicum fuerit *accommodement* eo sensu. Attamen non est vox Gallica *complaisance*, hoc est, *obsequium*, sat commoda ad exprimendam *facilitatem* morum, quæ est potiùs Gallicè *une humeur commode & civile.* Sat exemplorum sup-

* *Vide G. J. Vossium in Etymol. in voce* putus.

suppeditabit *Rob. Stephanus*, in Thesauro, si quis iis indigeat.

45. III. Paullò post Demea, de fratre Micione: *omnes bene dicunt, amant*, quod transtulit *Sanctalbinus*: *tout le monde le benit*. Meliùs *Fabra*: *chacun en dit du bien, chacun l'aime*; nam *bene dicere*, apud Scriptores Ethnicos, non est quod Gallicè dicimus *benir*, hoc est, fausta adprecari, sed laudare, *dire du bien*. Quod non opus est probemus. Scio in Ecclesiastico stylo id significare quod *Sanctalbinus* voluit, sed *Terentius* non est Scriptor Ecclesiasticus. Præterea usus Gallorum, Latinè non satis purè loquentium, eum fefellit.

46. IV. In sequentibus duobus versibus, bis peccatum, eadem de causa; quòd Gallica verba, quæ ex Latinis orta sunt, & vulgò iis respondere putantur, animo se se illico ingesserint Latina legentibus.

Ego ille agrestis, sævus, tristis, parcus, truculentus, tenax,
Duxi uxorem. Quam ibi miseriam vidi?

Vertit *Sanctalbinus*: *J'ai vêcu comme un homme sauvage.* Rectè. *Fabra* malè, *bon campagnard*, quod Latinè dicas *rusticanum*,

num, non *agrestem*, hoc est, ἄγχιον. At pergit infeliciter *Sanctalbinus*, *criant & tempêtant toûjours*, quibus vertit vocem *sævus*: feliciùs Fabra *rude*, hoc est, χαλεπὸς, ut Latina vox in *Veteribus Glossis* vertitur. At uterque *tristis* malè vertunt *triste*, cùm debuissent *chagrin*; nam *tristis* hîc in malam partem sumitur, éstque homo inquinatus vitio, quod *tristitia* dicitur, hoc est, *humeur chagrine*, non *tristesse*; quod ex *Cicerone*, & *Tacito* facilè probare possemus, si necesse esset. *Truculentum Sanctalbinus* malè expressit voce *colere*, hoc est, iracundus; cùm significet vultum asperum, *rebarbatif*, ut non malè *Fabra*. Ambo *miseriam* putarunt esse *misere*, cùm significet laborem & molestiam, ut ex sequentibus liquet, ubi Demea:

— *miseriam ego omnem capio, ille potitur gaudia.*

Hoc est, ut rectè *Fabra* : *toute la peine est pour moi, tout le plaisir est pour lui* ; nisi quòd *miseria* non laborem tantùm sonat, sed molestum laborem. *Sanctalbinus*, nec satis Gallicè, nec ad Terentii mentem: *Toute la misere est pour moi.*

47. Hinc

47. Hinc ſatis liquet nos facillimè falli, dum Veteres ita legimus, ut eos non ex uſu ipſo Linguæ, quâ uſi ſunt, ſed ex collatione noſtrarum, uſúque ſcribendi, & interpretandi hodierno intelligimus. Ille demum, ut diximus, plenam ac perfectam cognitionem Linguæ adſequutus eſt, qui cùm Libros eâ ſcriptos legit, non magis cogitat de verbis quibus eos interpretari nunc ſolemus, quàm ſi nondum hæ noſtræ Linguæ eſſent natæ. Sic ſi dubia ſit ſignificatio vocis Gallicæ, exempli gratiâ, Gallus de ea interrogatus non quærit quî Latinè exprimi poſſit; ſed memoriam duntaxat ſuam, & Linguæ hodiernum uſum conſulit. Atque hæc de diſſimilitudine Linguarum ſatis, ſupérque.

CAPUT III.

REGULA II.

Voces variarum Linguarum, quæ planè ἰσοδύναμοι videntur, non prorsus sibi invicem respondere.

1. VOCES sunt plurimæ, quæ quia constanter solent adhiberi, ad aliarum quarumdam potestatem exprimendam, & reverâ aliqua ex parte iis respondent, putantur temerè esse prorsus ἰσοδύναμοι, cùm magnum sit discrimen inter notiones, quæ iis significantur. Hoc autem minùs animadvertitur, cùm propter usum constantem, tum quia in Lingua, quâ utimur, nulla vox suppetit, quâ solâ accuratè vim alterius exprimamus.

2. In hodiernis Linguis, ut insigni exemplo rem demonstremus, priscas voces אלהים *Elohim*, Θεὸς, *Deus* unicâ voce non possumus exprimere, licèt vulgò, apud Europæos, adhibeantur voces *God*, aut *Godt*, *Dieu*, *Dio*, *Dios*. Voces enim hodiernæ significant, apud Gentes, quæ iis utuntur, Naturam illam æter-

æternam à qua omnia creata sunt; quo fit ut unicum esse Deum dicamus, nec possimus eos ferre qui plures esse aiunt. Hinc quoque miramur Ethnicos tot vitia Diis suis tribuisse, & innumera de iis dictitasse planè ἀσύστατα cum notione nostra illius Naturæ.

3. At Veteres suis vocabulis easdem notiones non subjecerant, quas nos nostris conjunximus. Græci & Romani Numen sine initio nullum noverant, neque de perfectissima ejus natura cogitabant; & ne Hebræi quidem, voce *Elohim*, Deum, quatenus est ejusmodi natura, designabant; licèt θεοπρεπεστέρως philosopharentur, ut exemplis ostendemus.

4. Philosophi quidem apud Ethnicos, præsertim Platonici, aliam Dei notionem fovebant, quàm vulgus, nec de summo Deo interdum multò aliter quàm Christiani loquebantur; sed usus Linguæ à Philosophis non pendebat. Poëtæ, qui antiquissimas Græcorum opiniones complectuntur, aiunt omnes suos Deos, quos αἰὲν ἐόντας *semper futuros* vocant, cœlo & terrâ esse prognatos; cœlum verò ac terram posteriora Chao faciunt, eorúmque initia narrant, ut videre est ex initio *Theogoniæ Hesiodeæ*, *Metamorphoseos Ovidianæ*

&

& *Apollodori* Lib. I. Apud Romanos, postquàm Epicurea Philosophia Proceribus placuerat, interdum negabant Deos homines fuisse; sed tunc non loquebantur ex opinione vulgi & Religione Majorum, sed ex Philosophicis dogmatibus. Ita Epicureus *Velleius*, apud * *Ciceronem*, *an Amphiarus*, inquit, *& Trophonius Deus erit? Nostri quidem publicani, cùm essent agri in Bœotia Deorum immortalium excepti, lege Censoriâ, negabant immortales esse ullos, qui aliquando homines fuissent.* Ipse *Cicero*, frequente † Senatu, acerrimè invectus est in honores divinos, quos Antonius detulerat Julio Cæsari: *An me censetis*, ait, *quod vos inviti sequuti estis, decretu-rum fuisse, ut parentalia cum supplicationibus miscerentur, &c. ut decernerentur supplicationes mortuo? &c.* Attamen Romulus homo fuerat, imò & reliqui omnes Dii, ut fatebantur ipsi Initiorum Epoptæ.

5. Græci Θεῖον, seu Θεὸν vocabant præstantiorem Naturam humanâ, in qua præstantiore Natura varios gradus esse putabant excellentiæ; neque enim Δαίμονας, seu Semideos æquabant Cœlestibus Numi-

* *De Nat. Deor.* Lib. III. c. 19.
† Philip. I.

nibus, ut notum est. Hinc *divinum* antiquissimi Poëtæ vocant quidquid est eximium, in suo genere. Ita *Eustathius* * observat πᾶν περιέσιον καὶ ὑπερφυὲς θεῖον λέγεσθαι παρὰ τοῖς ποιηταῖς, *quidquid mirabile est & eximium divinum dici, apud Poëtas;* quod passim, apud *Homerum*, observare est. Non necesse est Romanis immorari, quia Religionem suam Græcis debebant. Hi, ut obiter dicam, non modò *divinos* vocant eximios viros, sed etiam *Deos*. Cicero Lib. II. de Oratore, c. 42. *Qui ordo tibi placet*, inquit Catulus, *& quæ dispositio argumentorum, in qua tu mihi semper DEUS videri soles? Vide quàm sim in isto genere*, inquit, *Catule, DEUS, &c.*

6. Hinc obiter colligere est plurimos ex Veteribus Christianis, qui contrà Ethnicos scripsere, non satis prudenter egisse, cùm definitâ voce *Deus*, haud multò aliter quàm nos eam definimus, collegerunt Ethnicorum Numina *Deos* non esse; nam ex usu Græcæ & Latinæ Linguæ poterant dici *Dii*, licèt alio sensu quàm ea vox apud Christianos sumitur. Quidam præstantes viri potuerant post mortem, uti putabant Ethnici, inter Naturas humanâ præstantiores versari, & iis similes fieri;

* *In Iliad. p. 655. l. 14.*

fieri; quod non multùm abest à Christianorum placitis, circa statum piorum animorum post mortem. Hinc *Sextus Empiricus*, contra Mathematicos, *pag.* 60. Grammaticis & Idiotis (inter quos *Laërtius*,) non immeritò prorsus indignatur, qui existimarunt Empedoclem κατ' ἀλαζονείαν, καὶ τὴν πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους ὑπεροψίαν, *præ jactantia & reliquorum hominum contemtu*, dixisse de se:

Χαίρετ'. ἐγὼ δ' ὑμῖν Θεὸς ἄμβροτος, οὐκ ἔτι θνητὸς
Πωλεῦμαι &c.

Valete, ego vobis Deus immortalis, non ampliùs mortalis, versor; quasi negasset esse se ejusdem naturæ, ac ceteri homines sunt, quod vix in tantum Philosophum cadit; cùm propter similitudinem, quæ ei erat cum Diis, præ ceteris, Deum se vocaret, ἐπεὶ μόνος καθαρὸν ἀπὸ κακίας τηρήσας τὸν νοῦν καὶ ἀνεπιθόλωτον, *quòd solus mentem à vitio puram & imperturbatam conservasset.* Pythagorici versus, qui aurei dicuntur, clauduntur simili loquutione: *ubi, deposito corpore, in æthera liberùm veneris;*

Ἔσσεαι ἀθάνατος Θεὸς ἄμβροτος, οὐκ ἔτι θνητός,

Eris immortalis Deus, non amplius mortalis;

Hoc est, ideò Creatori, ut interpretatur *Hierocles*, similis fies. *Epictetus* Enchiridii Cap. XXI. eum, qui nihil adpetat, ait futurum ἄξιον τῶν Θεῶν συμπότην, *dignum Deorum convivam;* sed eum, qui externa omnia despiciat, οὐ μόνον συμπότην τῶν Θεῶν, ἀλλὰ καὶ συνάρχοντα, *futurum imperii eorum participem.* Subdit: οὕτω γὰρ ποιῶν Διογένης καὶ Ἡράκλειτος καὶ οἱ ὅμοιοι ἀξίως θεῖοί τε ἦσαν καὶ ἐλέγοντο: *Sic faciens Diogenes & Heraclitus, & similes meritò divini erant & dicebantur.* Legendum Θεοὶ *dii*, nam supra eos, qui accumbunt Deorum conviviis, non sunt θεῖοι *divini homines*, sed Dii soli. Vide *Hieroclem*, ad duos primos aureos versus. Sic & Arcesilas Polemonem & Cratetem dicebat esse Θεούς τινας, ἢ λείψανα τοῦ χρυσοῦ γένους, *Deos quosdam, aut aurei sæculi reliquias*, ut auctor est *Laërtius*, Lib. IV. §. 12. Indidem intelligendus Petrus 2. Ep. I, 4. ubi virtute nos dicit κοινωνοὺς γενέσθαι θείας φύσεως, *divinæ naturæ participes fieri.*

7. Apud

7. Apud Phœnicas, quorum propria fuit Lingua Hebraïca, אלהים *Elohim* significasse videtur quidquid aliquo honore, quicumque sit, colitur. Apud Arabas, adhuc in usu Radix est, unde ea vox orta videtur, אלה *alaha*, id est, *coluit*, *adoravit*. Israëlitæ, qui eadem Lingua usi sunt, vocabant ideò nomine *Elohim* primò quidem Deum illum summum & unicum, deinde Angelos, postremò Principes, quorum exempla in Lexicis invenientur. Utebantur etiam voce *Dei*, ad cujusvis rei ὑπεροχὴν significandam, ut ostendimus ad Genes. XXIII, 6. Itaque licèt summum Numen אלהים vocetur, ab Hebræis, attamen ea vox vi suâ denotat Deum, prout est colendus σεβάσμιος, non Naturam perfectissimam. Hinc fit ut eodem vocabulo alia designent, in quibus ejusmodi natura à nemine esse credita est.

8. Cùm Judæi Græcè loqui cœperunt, voce Θεὸς eadem significatione usi sunt, & quamvis acerrimè unitatem Dei contra Ethnicos defenderent, non dubitabant dicere plures esse Deos. Ita Paulus 1. Cor. VIII, 5, 6. *Nullus est Deus alius, nisi unus; etenim etiamsi sunt in cœlo & in terra qui dicuntur Dii (ut* reverâ *sunt*, Θεοὶ πολλοὶ

Dii multi, & Domini multi) nobis tamen unus est Deus, Pater ille ex quo omnia, & in quem sumus, &c. Supplevimus vocem *reverâ*, quæ sanè hoc in loco debet suppleri; nisi frigidam & inutilem ταυτολογίαν, in re clara, hîc esse velimus. Quod cùm non sit verisimile, sensus Pauli erit: non modò esse qui dicantur vulgò ab Ethnicis Dii, sed etiam qui ita à Judæis & Christianis appellari jure queant, & sint reverâ Θεοὶ, hoc est, σεβάσμιοι, *cultu digni*, quisque pro dignitate naturæ & muneris; at unicum esse summum, qui ut Creator & ceterorum omnium Dominus sit colendus.

9. Lux haud dubia affulgebit verbis Pauli, ex loco *Philonis* Judæi * è libro de *Somniis*, ubi de Genes. XXXI, 13. Ἐγώ εἰμι Θεὸς ὁ ὀφθείς σοι ἐν τόπῳ Θεοῦ, secundùm Septuaginta Intt. *ego sum Deus tibi conspectus in loco Dei.* Habetur melius in aliis versionibus, *in Bethel*, quod est nomen loci; sed *Philo*, qui Hebraïcè nesciebat, ita de hisce verbis philosophatur: μὴ παρέλθῃς δὲ τὸ εἰρημένον, ἀλλ' ἀκριβῶς ἐξέτασον εἰ δύο εἰσὶ Θεοί. λέγεται γὰρ ἐγώ εἰμι ὁ Θεὸς ὁ ὀφθείς σοι, οὐκ ἐν τόπῳ τῷ ἐμῷ, ἀλλ' ἐν τόπῳ Θεοῦ, ὡς ἂν ἑτέρου· τί οὖν χρὴ λέ-

* *Ed. Græco-lat. Gen. p.* 464.

λέγειν; ὁ μὲν ἀληθείᾳ Θεὸς εἷς ἐστίν, οἱ δὲ καταχρήσει γενόμενοι πλείους. διὸ καὶ ὁ ἱερὸς λόγος ἐν τῷ παρόντι τὸ μὲν ἀληθείᾳ διὰ τοῦ ἄρθρου μεμήνυκεν εἰπών, ἐγώ εἰμι Ο ΘΕΟΣ. τὸ δὲ καταχρήσει χωρὶς ἄρθρου, φάσκων, ὁ ὀφθείς σοι ἐν τῷ τόπῳ οὐ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ἀλλ' αὐτὸ μόνον, Θεοῦ. καλεῖ δὲ * Θεὸν τὸν πρεσβύτατον αὐτοῦ νυνὶ Λόγον, οὐ δεισιδαιμονῶν περὶ τὴν θέσιν τῶν ὀνομάτων: *ne curſim prætermittas quod dicitur, ſed diligenter expende, num duo ſint Dii. Dicitur enim:* Ego ſum Deus ille qui tibi conſpectus ſum, *non in meo loco, ſed* in loco Dei, *quaſi alterius. Quid ergo dicendum eſt? Qui verè eſt Deus* (hoc eſt, cui id nominis eximio ſenſu & κατ' ἐξοχὴν convenit) *unus eſt, qui verò abuſivè ſunt Dii, plures ſunt. Ideò hoc in loco, ſacer ſermo eum, qui verè eſt Deus, articulo* O *deſignavit.* Ego ſum ille Deus; *eum verò qui Deus eſt abuſivè, ſine articulo, dicens:* conſpectus tibi, *non in loco Dei illius, ſed tantùm hoc,* Dei. *Vocat autem Deum antiquiſſimam ejus Rationem, nullâ ſuperſtitione affectus circa impoſitionem nominum.* Hinc manifeſtò videmus Judæos voce Θεὸς intellexiſſe etiam Angelos, quip-

* *Vitiosè legitur, & contra ſenſum Philonis τὸν Θεόν, cum articulo, ut cùm ex hiſce verbis, tum ex ſequentibus apparet.*

pe naturas σεβασμίους, licèt non habendas instar summi Dei.

10. Ita etiam loquuti sunt Patres Græci, ut *Clemens Alexandrinus*, qui de Natura divina Christi verba faciens, his verbis utitur: τούτῳ πᾶσα ὑποτέτακται στρατιὰ Ἀγγέλων τε καὶ Θεῶν: *huic totus submissus est exercitus Angelorum & Deorum.* Hujus discipulus *Origenes* ex *Philone* videtur hausisse † hæc verba, hanc in rem eximia, ubi postquàm dixit Deum Patrem designari articulo, addit: καὶ τὸ πολλοὺς φιλοθέους εἶναι εὐχομένους ταράσσον, εὐλαβουμένους δύο ἀναγορεῦσαι Θεοὺς, καὶ παρὰ τοῦτο περιπίπτοντας ψευδέσι καὶ ἀσεβέσι δόγμασιν, ἤτοι ἀρνουμένους ἰδιότητα Υἱοῦ ἑτέραν παρὰ τὴν τοῦ Πατρὸς, ὁμολογοῦντας Θεὸν εἶναι τὸν μέχρι ὀνόματος παρ' αὐτοῖς Υἱὸν προσαγορευόμενον. ἢ ἀρνουμένους τὴν θεότητα τοῦ Υἱοῦ, τιθέντας δὲ αὐτοῦ τὴν ἰδιότητα καὶ τὴν οὐσίαν κατὰ περιγραφὴν τυγχάνουσαν ἑτέραν τοῦ Πατρὸς, ἐντεῦθεν λύεσθαι δύναται: *Et hinc solvi potest quod perturbat multos pietatem profitentes, dum metuunt duos prædicare Deos; & præterea eos qui incidunt in falsa & impia dogmata, vel negantes proprietatem Filii,* (id est, exsistentiam propriam) *diversam esse à proprietate Pa-*

* *Strom VII p. 702. Ed. Colon.*
† *T. 2 in Joan. Ed. Huët. p. 46.*

Patris, & fatentes Filium à se prædicari Deum nomine tenus (Noëtum perstringit qui aiebat *Patrem & Filium* esse nomina unius essentiæ) *vel negantes divinitatem Filii, & ponentes ejus proprietatem, & essentiam diversam esse definitione à Patris proprietate & essentia*; hoc est, aliter definiendam Filii exsistentiam & essentiam, quippe alterius speciei, subdit: Λεκτέον γὰρ αὐτοῖς ὅτι τότε μὲν αὐτόθεος ὁ Θεός ἐστιν, διόπερ καὶ ὁ σωτήρ φησιν ἐν τῇ πρὸς τὸν Πατέρα εὐχῇ, ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν. πᾶν δὲ τὸ παρὰ τὸ αὐτόθεος μετοχῇ τῆς ἐκείνου θεότητος θεοποιούμενον οὐχ Ο ΘΕΟΣ, ἀλλὰ Θεὸς κυριώτερον ἂν λέγοιτο, ᾧ πάντως ὁ πρωτότοκος πάσης κτίσεως ἅτε πρῶτος τῷ πρὸς τὸν Θεὸν εἶναι, σπάσας τῆς θεότητος εἰς ἑαυτὸν, ἔτι τιμιώτερος τοῖς λοιποῖς παρ' αὐτὸν Θεοῖς ὧν ὁ Θεὸς Θεός ἐστι, κατὰ τὸ λεγόμενον· Θεὸς Θεῶν κύριος ἐλάλησε καὶ ἐκάλεσε τὴν γῆν. Διακονήσας τὸ γενέσθαι Θεοῖς, ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἀρύσας εἰς τὸ θεοποιηθῆναι αὐτοὺς ἀφθόνως &c. *Dicendum est enim illis tunc illum Deum, cum articulo, esse eum qui est per se Deus. Ideò & Servator dicit in prece ad Patrem:* ut cognoscant te, qui solus es ille verus Deus. *Quidquid verò est præter hunc, qui est per se Deus, participatione illius divinitatis Deum factum, non illum Deum cum ar-*

articulo, sed Deum sine articulo magis propriè dicendum esse. Qua in re omnino Primogenitus omnis Creaturæ, honorabilior est reliquis Diis, quippe qui primus est in eo quod est apud Deum, & in se divinitatem traxit; honorabilior, inquam, *reliquis Diis qui sunt apud illum, quorum Deus ille Deus est, secundùm id quod dictum est:* Dominus Deus Deorum loquutus est, & vocavit terram: *cùm illis dederit esse Deos, & hauserit copiosè ab illo Deo, quo eos Deos faceret.* Scriptor Const. Apostolicarum *Dei* nomen tribuit Episcopo, Lib. II. c. 26. de quo ita loquitur: οὗτος ὑμῖν ἐπίγειος Θεὸς μετὰ Θεὸν, *hic vobis terrestris Deus post Deum.* Tum ei aptat Ps. LXXII, 6. Exod. XXII, 26. & dicit: ὁ γὰρ ἐπίσκοπος προκαθεζέσθω ὑμῶν, ὡς Θεοῦ ἀξίᾳ τετιμημένος: *Episcopus enim præsit vobis, ut Dei dignitate cohonestatus. Gregorius* Nazianzenus Sacerdotem, Orat. I. p. 31. dicit, Θεὸν ἐσόμενον καὶ θεοποιήσοντα, *Deum futurum & Deos facturum.* Oratione XX. p. 349. ita *Basilium* Arianismum repudiantem inducit: οὐδὲ κτίσμα τι προσκυνεῖν ἀνέχομαι, Θεοῦ τε κτίσμα τυγχάνων, καὶ Θεὸς εἶναι κεκελευσμένος: *neque sustineo adorare creaturam, qui sum Dei creatura, & Deus esse jussus sum.* Idem θέωσιν vocat pii ani-

mi

mi inusitatum motum, Or. XI. p. 140. ubi dicit diem festum esse καιρὸν θεώσεως, ἧς οἱ μάρτυρες μεσιτεύουσι, *tempus divinitatis consequendæ, quam in rem martyres mediatorum munere funguntur.* Oratione verò XXIII. p. 410. ait sacra facientem Sacerdotem in sacra mensa μυσταγωγεῖν τῆς θεώσεως *esse mystagogum divinitatis.* Orationis verò II. initio, solitudinem vocat θεοποιὸν, *Deum facientem.* Ex quibus omnibus, aliisque similibus liquet vocem Θεὸς non semper significasse, in Scriptis Veterum, ut in nostris hodiernis, unam illam Naturam à qua omnia creata sunt.

11. Hæc satis ostendunt voces hodiernas, quibus utimur ad vertendas voces *Elohim*, Θεός & *Deus*, iis ad amussim non respondere. Hinc colligere est ex eo quòd vox Hebraïca, Græca, aut Latina, unâ voce alius Linguæ verti soleat; existimandum semper non esse voci Linguæ exsoletæ eamdem prorsus subjectam fuisse potestatem, ac ei quâ illa hodie vertitur. Legentibus plura quotidie exempla occurrent, si modò moniti attendant.

CA-

CAPUT IV.

REGULA III.

Multa videri in versionibus Emphatica, quæ in ipsis Fontibus nullam Emphasin habent.

1. CUM Linguæ discendæ operam dare incipimus, versione Linguâ notiori scripta indigemus; at si contingat nos numquam posse ejus auxilio carere, multa errorum nobis imminebunt pericula, inter quæ hoc longè maximum est; ne putemus verba fontium eamdem ἔμφασιν habere, ac in versione videntur. Sæpissimè enim contingit ut translationis vocabula nescio quam vim habere videantur auribus imperitis, quam non habent in ipso *Originali*, ut vocatur, *textu*, apud aures Linguæ adsuetas.

2. Hebræi, exempli causâ, passim conjungunt infinitivum verbo suo, quasi nomen. Ita dicunt *Moriendo morieris* מות תמות *moth thamouth*, pro *morieris morte*. Idem aut simile fuit idioma Atticæ Dialecti, quæ conjungebat verbis nomina affinia, ut ἀγορὰς ἀγορεύειν *concionem concionari*, *Ho-*

Homeri Iliad. B. verſ. 788. ad quem locum, *Homerum* Atticè loquutum eſſe obſervat * *Euſtathius*, hiſce verbis: Τὸ δὲ ἀγορὰς ἀγόρευον Ἀττικόν ἐστι, ὡς καὶ τὸ βουλὴν βουλεύει, καὶ λόγον λέγει καὶ ὅλως τὸ παρατιθέναι τοῖς ῥήμασι τὰ ἐξ αὐτῶν ὀνόματα. *Hoc autem* conciones concionabantur *Atticum eſt, ut & conſilium conſulere, & dictum dicere, & univerſim addere verbis nomina ex iis derivata.*

3. Hæc adjectio ejuſdem verbi, aut nominis affinis, nullam habet in Hebraïca; aut in Attica Lingua Emphaſin. De Attica res nota eſt, nec minùs certa erit de Hebraïca, ſi quis † expendat loca Scripturæ, in quibus occurrit ea phraſis. Ita Gen. II, 16. *Ex omni arbore*, ait Deus, *hujus horti comedendo comedes*, hoc eſt, ſimpliciter *comedes*; ut ex ſequentibus liquet, ubi de eadem re ſermo eſt. Verſu ſequente, *morte morieris* eſt quoque ſimpliciter *morieris*; ut apparet etiam ex collatione locorum, in quibus occurrit.

4. Attamen Interpretes, qui in Scriptura paſſim quærunt quæ in ea non ſunt, neſcio quam miram Emphaſin in hac phraſi

* *Ed. Rom. p.* 348. *l.* 29.

† *Suppeditabit plura Sal. Glaſſius in Gram. Sac. Lib. III. c.* 3. *can.* 37.

phrasi repererunt; unde factum ut multi aut Linguæ Hebraïcæ ignari, aut non satis accurati Critici, ambabus ulnis, amplexi fuerint *Augustini* interpretationem, qui ita * comminationem mortis interpretatur. *Quacumque die ederitis ex eo, morte moriemini, non tantùm animæ mortis partem priorem, ubi anima privatur Deo; nec tantùm posteriorem, ubi corpus privatur animâ; nec solùm ipsam totam primam, ubi anima & à Deo & à corpore separata punitur; sed quidquid mortis est, usque ad novissimam, quæ secunda dicitur, & quâ est nulla posterior, comminatio illa amplexa est.* Nescio an eadem causa alios impulerit, ut hæc verba interpretarentur, *mortalis eris*, contra usum constantem Hebraïcæ Linguæ; an verò, ut hanc comminationem opinionibus suis accommodarent.

5. Constans etiam est Hebræorum consuetudo, ut Eruditi observarunt, omnia ita Deo tribuere; quasi Deus ipse omnia efficeret, ne exceptis quidem malis actionibus. Quæritur an illæ loquutiones habeant aliquam ἔμφασιν, qualem videntur habere iis qui versiones tantùm legunt; aut qui, ex consuetudine hodiernarum Linguarum, Hebræorum sermonem intel-

* *De Civ. Dei Lib. XIII. c. 12.*

telligunt, Alii negant, quorum in numero sumus; alii affirmant, iique à temporibus *Augustini* non pauci. Inde etiam colligunt multi Deum, quidquid sit boni, ipsum facere, & partem mali haud minimam.

6. Primùm contendimus ex ipsâ phraseos ratione, nisi aliunde nobis de re constet, neminem posse colligere, veteres Hebræos voluisse Deum esse auctorem omnium malorum, æquè ac bonorum. Ratio nostræ negationis hæc est, quòd sint Scriptores in aliis Linguis, qui ita loquuntur, cùm tamen nihil simile crederent. *Homerus* * passim omnia Deo tribuit, non minùs mala quàm bona. Dicit, exempli causâ, Helenam impulsam fuisse à Deo, ut rem faceret intolerandam Odyss. Ψ, 232. τὴν δ' ἤτοι ῥέξαι Θεὸς ὤρορεν ἔργον ἀεικές. Si hæc & similia loca *Homeri* essent urgenda, sequeretur hominibus non esse imputanda mala quæ iis eveniunt, & ne vitia quidem, sed Diis; quod tamen non credidit, ut intelligere est ex hisce verbis, quibus Jovem graviter querentem inducit, apud Deos, Odyss. Α, 32.

Ὢ

* *Vid. Homerum Ἑβραΐζοντα* p. 52. & 387.

Ὢ πόποι οἷον δή νυ θεοὺς βροτοὶ αἰτιόωνται!
Ἐξ ἡμέων γὰρ φασὶ κάκ' ἔμμεναι· οἱ δὲ καὶ
αὐτοὶ
Σφῇσιν ἀτασθαλίῃσιν ὑπὲρ μόρον ἄλγε'
ἔχουσιν.

Papæ quantopere mortales Deos accusant!
Ex nobis enim aiunt esse mala, illi verò ipsi
Suis stultitiis, præter fatum, dolores habent.

7. Itaque neque apud Scriptores Sacros, ex nuda phrasium consideratione, erui potest sententia, quam illis solent quidam tribuere. Atque hoc manifestius erit, si, ut ceteras rationes omittam, alia quæ apud eosdem Scriptores occurrunt, expendamus. Etenim passim inducunt Deum, quasi invitum plectentem homines, & ægrè ferentem eorum delicta; quod esset longè absurdissimum, si ipse eos ineluctabiliter ad ea impulisset, aut impulisse crederetur. Ita Psalm. LXXXI, 13. postquàm Deus beneficia sua in Israëlitas commemoravit; *utinam*, inquit, *populus meus obtemperasset mihi, & Israël in*

viis

viis meis ambulasset! Hinc liquet verba præcedentia: *tradidi eos duritiei cordis eorum & ambulaverunt in consiliis suis*, non esse ita urgenda, quasi intelligeretur *permissio efficax*, ut loquuntur quidam Theologi.

8. Putant nonnulli magnam esse ἐνέργειαν in hisce vocibus, apud Jeremiam XXXI, 33. *Ponam legem meam in medio eorum, & in corde eorum scribam eam*; quasi Deus vellet significare se necessariò effecturum ut observaretur Lex sua. Verùm tota verborum horumce ἔμφασις in eo sita est, ut hic sit eorum sensus; nempe, Deum effecturum ut Israëlitæ tenerent Legem suam (novam, nimirum, seu Evangelicam) memoriter, nec monitore indigerent; quod liquet ex versu sequenti, ubi antecedentia, mutatis verbis, more Hebræis consueto, in sequentibus repetuntur: *Nec docebit ultrà vir proximum suum aut vir fratrem suum dicens: cognosce Dominum, omnes enim cognoscent me*, &c. Hinc virtutis cujuspiam memores dicuntur ipsi eam animo suo inscripsisse, ut Proverb. III, 3. *Benignitas & fides ne te deserant; eas vincito gutturi tuo, inscribito tabulæ cordis tui*; hoc est, fac ut earum memor sæpe de iis loquaris.

9. Ita Paulus Rom. II, 15. verba faciens de cognitione Dei & virtutis, quæ potest solâ ratione, sine revelatione, colligi, ait, ἔργον νόμου γραπτὸν εἶναι ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, *opus legis in illorum cordibus inscriptum esse*, nempe, Ethnicorum. Quæ voces aliud nihil significant, nisi sine doctore hæc disci, & memoriæ facilè mandari; nec quisquam, ut opinor, adeò erit emotæ mentis, ut velit Paulum dixisse ab Ethnicis observatam fuisse Legem. Consuli potest ad eum locum *H. Grotius*, qui exempla similium loquutionum suppeditare poterit. *Æschylus*, in Prometheo vincto, ita Prometheum alloquentem Ionem inducit p. 48. πολύδονον πλάνην φράσω, ἣν ἐγγράφου σὺ μνήμοσιν δέλτοις φρενῶν: *Vagum errorem dicam, quem tu scribe in memoribus tabulis mentis*; hoc est, cujus tu memento. *Pindarus* Olympion. X. ab initio, cùm vellet dicere: revocate mihi in memoriam Agesidamum Archestrati filium, rem ita expressit:

Τὰν Ὀλυμπιονίκαν ἀνάγνωτέ μοι
Ἀρχεστράτου παῖδα, πόθι φρενὸς
Ἐμᾶς γέγραπται.——

Olympicum victorem legite mihi Archestrati filium,

filium, quia in parte animi mei scriptus sit. Ad quæ verba, Scholiastes profert hunc *Sophoclis* versum, ex *Triptolemo*:

Σὺ δ' ἐν φρενὸς δέλτοισι τοὺς ἐμοὺς λόγους,

nimirum, scribere oportet. *Antisthenes* familiari commentariorum jacturam deflenti: ἔδει γὰρ, ἔφη, ἐν τῇ ψυχῇ αὐτὰ, καὶ μὴ ἐν τοῖς χάρταις γράφειν: *atqui oportebat*, inquit, *ea in animo, non in chartis scribere.* Ita quoque interdum loquebantur Latini. Apud *Terentium* * in Andria, cùm dixisset Mysis: *Unum hoc scio, meritam esse ut memor esses sui*, reponit Pamphilus, quasi indignans sibi in memoriam revocari quod altâ mente repositum gestabat:

Memor essem? ô Mysis, Mysis, etiam nunc mihi
Scripta illa dicta sunt in animo Chrysidis,
De Glycerio.

Seneca pater, in Præfatione Lib. I. Cont. ubi de *Porcio Latrone*: *In eo non tantùm naturalis memoriæ felicitas erat, sed ars summa & ad adprehendenda, quæ tenere*

* *Act. I. S. 6.*

vere debebat, & ad custodienda; adeò ut omnes declamationes suas, quascumque dixerat, teneret. Jam itaque supervacuos sibi fecerat Codices. Aiebat se SCRIBERE IN ANIMO. Tot Scriptoribus Ethnicis Judæum unum adjiciemus, de simili re loquentem, de qua Jeremiæ verba protulimus. Is est *Josephus* Lib. II. in Apionem p. 1072. Ed. Genev. ἡμῶν ὁντινοῦν εἴ τις ἔροιτο τοὺς νόμους, ῥᾷον ἂν εἴποι πάντας, ἢ τοὔνομα τὸ ἑαυτοῦ. Τοιγαροῦν ἀπὸ τῆς πρώτης εὐθὺς αἰσθήσεως αὐτοὺς ἐκμανθάνοντες ἔχομεν ἐν ταῖς ψυχαῖς ΕΓΚΕΧΑΡΑΓΜΕΝΟΥΣ: *Si quem nostrûm interrogaverit quispiam de legibus, faciliùs omnes dixerit, quàm nomen suum; nam ex quo primùm intelligimus, eas discentes habemus in animo scriptas.* Ita idem Scriptor loquitur etiam Antiq. Judaïcar. Lib. IV. c. 8. §. 12. Ed. Oxonii inchoatæ; ubi prolatâ lege, de Lege septimo quoque anno in sacra Urbe publicè recitanda, ita pergit: Καλὸν γὰρ ταῖς ψυχαῖς ΕΓΓΡΑΦΕΝΤΑΣ αὐτοὺς καὶ τῇ μνήμῃ φυλαχθῆναι, ὡς μηδέποτε ἐξαλειφθῆναι δυναμένους: *utile enim est animis inscriptas leges & memoriæ servari; ut numquam deleri queant.* Paullò post: οἵ τε νόμοι πολλὴν πρὸς ἁμαρτάνοντας ἕξουσι παῤῥησίαν. ὡς προλεγόντων αὐτοῖς ἃ πείσονται, καὶ ταῖς ψυχαῖς ἐγγεγρα-

γεγραψάντων διὰ τῆς ἀκοῆς ἃ κελεύουσιν, ὥστε εἶναι διὰ παντὸς ἔνδον παρ᾽ αὐτοῖς τὴν προαίρεσιν αὐτῶν: *leges multam apud peccantes habebunt auctoritatem, quippe quæ prædicent illis quæ passuri sint, & quæ inscripserint eorum animis per aures quæ jubent; ita ut semper sit intus apud ipsos eorum voluntas.*

Atque hoc in memoriam mihi revocat dictum Turcarum de Tartaris, haud ineptum. * *Aiunt reliquas quidem nationes scriptam in libris habere sapientiam, Tartaros libros suos devorasse; ideò in pectoribus eam habere reconditam, quo promant cùm opus sit, & veluti divina fundant oracula.*

10. Phrasis *aperire oculos* videtur vim quamdam habere plerisque, qui non sunt idiomati Sacrorum Librorum adsueti. At nihil aliud est, nisi facere ut aliquis quidpiam cognoscat, aut observet. Ita Gen. XXI, 10. dicitur Deus *aperuisse oculos Hagaræ*, ut videret fontem, hoc est, fecisse ut animadverteret. *Aperit oculos* Balaamo, Num. XXII, 31. ut videat Angelum; hoc est, facit ut eum animadvertat. Similiter Gen. III, 5. *aperientur oculi vestri*; hoc est, plurimarum rerum periti eritis; & versu 7. *& aperti sunt oculi amborum*, idem est ac si dixisset Mo-

* *Ex Busbequii Ep. 4.*

ſes: ambo animadverterunt ſe eſſe nudos.

11. Eodem ſenſu occurrit, Act. XXVI, 18. *Aperire oculos eorum, ut convertantur à tenebris ad lucem.* Sermo enim eſt de Paulo prædicatione ſuâ Ethnicorum errores tenebricoſos expulſuro, útque lucem Evangelii adſpicere poſſent effecturo. Nec multùm hinc abſcedit ſenſus phraſeos, quæ occurrit Lucæ c. XXIV, 45. *Aperuit eis mentem ad intelligendas Scripturas.* Evangeliſta enim aliud nihil vult, niſi Chriſtum interpretationibus ſuis feciſſe ut Apoſtoli intelligerent loca Scripturæ, quorum ſententiam antea non adſequebantur. Idem Scriptor Act. XVI, 14. de Lydia dicit, *Dominum aperuiſſe ejus cor, ut attenderet iis, quæ dicebantur à Paulo:* hoc eſt, divinâ providentiâ factum eſſe, quibuſcumque tandem machinis uſus ſit Deus, ad ejus animum expugnandum, ut Lydia attentè aurem præberet Paulo. Ita *Plutarchus*, in libello de audiendis Poëtis, pag. 75. Ed. Grotianæ, dicit lectionem Poëtarum: προανοίγειν καὶ προκλίνειν τὴν τοῦ νέου ψυχὴν τοῖς ἐν φιλοσοφίᾳ λόγοις: *aperire & inclinare juvenis animum ſermonibus Philoſophicis.* Adi notas *Lud. Cappelli* ad Luc. XXIV, 45.

12. Viri

12. Viri doctissimi singularem Emphasin quæsivere, in verbis minarum Mosaïcarum, quæ exstant Levit. XXVI, 26. *Frangam vobis scipionem panis*, quasi Deus minaretur se vim nutriendi pani detractutum, ut ad eum locum monuimus. At, ut ostendimus, hoc vult dumtaxat Deus, se effecturum ut penuria panis esset. Igitur Epmhasis frustra quæsita hîc est; neç scio an ejusmodi error Erisichthonis fabulæ, apud Græcos, occasionem dederit. Eam narrat *Callimachus* Hymno in Cererem, atque ex eo *Ovidius* Metam. VIII. Ille

> Σχέτλιος, ὅσσα πάσαιτο, τόσων ἔχεν ἵμερος αὖθις.
> Εἴκοσι δαῖτα πένοντο, δυώδεκα δ' οἶνον ἄφυσσον.

Miser, quo plura gustavisset, eo plurium tenebatur desiderio. Viginti ministri epulum apparabant, duodecim vinum hauriebant. Vel, ut verbis Ovidianis rem exprimamus,

> — *Appositis queritur jejunia mensis,*
> *Inque epulis epulas quærit, quódque urbibus esse,*

Quódque satis populo poterat, non sufficit uni,
Plúsque cupit, quo plura suam demittit in alvum.

Fortasse hinc primùm ficta fabula, quòd Poëtæ legissent, aut audissent *Erisichthonem non potuisse satiari*, aut quid simile; quod ita interpretati sunt, quasi omnibus rebus affluentis famem nihil sedare potuisset, cùm debuissent de frugum penuria rem intelligere.

13. Hinc denuo colligimus aures adsuetas Linguis hodiernis, facilem erroris occasionem imperitis præbere; dum quædam Emphatica videntur & sunt in Linguis, aut hodie vigentibus, aut hodierno usu inter Doctos tritis, qualis est Latina; cùm Emphasin nullam habuerint apud Hebræos, Græcos, aut Latinos. Itaque cavendum est quàm maximè ne, ex hodiernarum Linguarum ingenio, de priscis judicemus; quòd ut faciliùs caveri queat, nihil est ita de sensu ullius phraseos affirmandum, ut à sententia discedere non simus parati; nisi Linguæ, de qua agetur, multam operam dederimus, & Scriptorem cujus sensus quæretur diligenter legerimus.

CA-

CAPUT V.

REGULA IV.

Plurima esse vocabula ambigua in omnibus linguis, cùm ipsarum Linguarum inopiâ, tum negligentiâ Scriptorum.

1. OPTANDUM esset Scriptores omnes cùm Veteres, tum Recentiores, aut potiùs omnes homines ita constantes in sermone fuisse, ut vocibus semper easdem potestates subjecissent. Verùm tantùm abest ut constantes fuerint, ut contrà nihil sit loquentium usu inconstantius; atque hoc adeò in omnibus Linguis invaluit, ut accurati alioqui Scriptores ab ambiguitatibus sibi cavere vix queant; unde fit ut intelligendi difficultas non parum augeatur, ubi res agitur naturâ suâ difficilior.

2. Observandum autem est vocabuli significationem mutari, non modò quando designat rem prorsus diversam, aut similem, sed non eamdem; verùm etiam ubi unam, eamdémque notionem compositam, ad præcipuas ejus partes quod atti-

attinet, significat, at mutatis relationibus; seu quando notionis compositæ partes quasdam designat, omissis aliis, aut etiam paullò plures complectitur. Vel minima additio, aut detractio mutat notionem, adeóque significationem vocabuli. Ita cùm Judæi & Christiani de *Scriptura* loquuntur, convenit quidem iis de voce, non verò de significatione. Judæus enim intelligit solos Veteris Testamenti libros Hebraïcos; Christianus verò addit libros Novi Testamenti, & interdum etiam Libros Græcos Veteri Testamento adjectos, qui vulgò Apocryphi dicuntur.

3. In re tam manifesta, pauci quidem errant; sed occurrunt passim voces ambiguæ, quarum variæ significationes non ita notæ sunt. Ipsa illa vox *Scriptura* aliud interdum significat apud Apostolos, quàm apud Theologos hodiernos. Intelligimus enim hodie eâ voce solos Libros Sacros, sine additione ulla & per se intellectos; Apostoli autem aliquando, more Judaïco loquentes, eâ voce Traditionem illis libris non comprehensam intelligunt. Quare laudant, quasi ex Scriptura, quædam, quæ in ea non occurrunt, ut Matth. II, 23. Eph. V, 14. In Epistola

Epistola *Barnabæ*, proferuntur etiam quædam veluti ex Vetere Testamento, quæ nusquam exstant; nimirum, ex Traditione Cap. VI. quasi ex Mose, hæc affert de Hirco ἀποπομπαίῳ: * *Exspuite in illum omnes & pungite, & imponite lanam coccineam circa caput illius, & sic in aram ponatur, & cùm ita factum fuerit, adducite qui ferat eum in eremum* &c.

4. Ambiguitates autem omnes oriuntur vel ex Linguarum inopia, quæ destituuntur vocibus necessariis, vel ex negligentia scribentium. Quando deest vox, ad rem quampiam exprimendam; vox jam usitata, aliâ significatione, detorquetur in novam, per *translationem*. Interdum etiam uni voci variæ prorsus affinguntur significationes, licèt non desint quibus eæ res significentur. Dignus est *Seneca*, † qui hanc in rem audiatur. *Ingens est copia*, inquit, *verum sine nomine, quas non propriis appellationibus notamus, sed alienis commodatisque.* Pedem *& nostrum dicimus, & lecti & veli & carminis; canem & venaticum & marinum & sidus. Quia non sufficimus, ut singulis singula adsignemus;*

* Vide ad eum locum *Hug. Menardum* aliósque Intt.

† *De Benefic.* Lib. II. c. 34.

fingemus; quoties opus est, mutuamur. Fortitudo *est virtus pericula justa contemnens; aut scientia periculorum repellendorum, excipiendorum, provocandorum. Dicimus tamen & gladiatorem* fortem virum, *& servum nequam, quem in contemtum mortis temeritas impulit.* Parcimonia *est scientia vitandi sumtus supervacuos, aut ars re familiari moderatè utendi; parcissimum tamen hominem vocamus pusilli animi & contracti, cùm infinitum intersit inter modum & angustias. Hæc alia sunt naturâ, sed effecit inopia sermonis, ut & hunc & illum* parcum *vocemus; ut & ille* fortis *dicatur, cum ratione fortuita despiciens, & hic sine ratione in pericula excurrens. Sic* beneficium *est & actio benefica, & ipsum quod datur per illam actionem, ut pecunia* &c. Horum exempla Lexica passim suppeditant, ut necesse non sit nos iis immorari. Quædam magni momenti monebimus potiùs, quæ ex Dictionariis cognosci non possunt.

5. Primum est, haud semper facile esse dignoscere loquutiones metaphoricas à propriis; quæ difficultas occurrit, ubi sermo est aut de rebus per se non satis notis, aut de vocibus rariùs usurpatis, & quarum origo non est manifesta. Ingens

gens orta est concertatio inter Theologos quærentes, utrum voces λύτρον *redemtionis pretium*, ἀπολυτρῦν *redimere* & ἀπολύτρωσις *redemtio* debeant propriè intelligi, ubi de Christi redemtione sermo est? Alii contendunt hîc ἀπολύτρωσιν esse * *redemtionem, seu liberationem alicujus ab incommodo*, λύτρῳ *intercedente*. † Alii fatentur quidem λύτρον propriè significare *pretium quod ad redimendum captivum datur*, sed contendunt hîc minùs propriè sumi pro facto, quo liberati sumus à peccato, non pro pretio soluto. Utrique agnoscunt aliquando hasce voces impropriè sumi, ubi de simplici liberatione sermo est; at qui propriè hîc intelligi volunt hoc nituntur argumento, quòd sine necessitate non sit à proprietate verborum recedendum; hac autem in re nihil sit, quod nos ad metaphoram confugere necessariò adigat. Alii negant huic regulæ hîc locum esse posse. „ Nam, inquiunt, ideò „ in re dubia, propria videtur sequenda „ significatio, potiùs quàm impropria; „ quòd verisimilius sit propriè loquutum „ fuisse Auctorem, quàm impropriè. At „ si

* *H. Grotius* de Satisf. Ch. C. VIII.

† *F. Socinus* & *J. Crellius*, quorum hunc vide, in *Resp.* ad *Grotium*.

„ si longè frequentior sit improprius vo-
„ cabuli usus, apud aliquem Auctorem,
„ quàm proprius, cessat illa ratio & con-
„ trarium potiùs videtur esse statuendum;
„ atque ei, qui propriam significationem
„ omnino urget, ratio afferenda, cur
„ impropriam respuat, quæ adeò illi Au-
„ ctori sit familiaris. Præterea volunt rem
ipsam necessariò postulare sensum meta-
phoricum.

6. Ut κριτικῇ ἀκριβείᾳ solveretur ejus-modi difficultas, primò videndum esset quis sit ejus vocis usus, apud Scriptores Sacros; secundò, conandum esset rescire ex locis, ubi aliis verbis utuntur, quæ fuerit eorum hac de re sententia. Nam ad rem ipsam quod attinet, per se planè est ignota; neque possumus, in hoc negotio, Dei voluntatem aliunde quàm ex revelatione cognoscere. Revelationem autem oportet, ut sit clara, conceptam esse vocibus proprio sensu sumtis, ita ut hoc constet; alioqui tralatitiarum significatum non satis adsequimur, aut dum dubitamus propriæne sint an impropriæ, necesse est sensus verus nobis sit dubius.

7. Secundò, si concedamus voces, aut phrases esse metaphoricas, superest dubium, quod solutu facile non est. Nem-

pe,

pe, per translationem vox usurpatur, aut quòd res de qua usurpatur sit simillima rei ex qua desumta est metaphora, aut quòd aliqua tantùm ex parte eam referat. Raró metaphora nititur plenâ similitudine; satis est modò intersit levis affinitas inter rem cui vox propriè convenit, & rem cui metaphoricè tribuitur. Itaque raró tralaticiæ voces, totâ nativæ significationis amplitudine, urgendæ sunt; quod facile est intellectu. At difficilius multò est scire, quousque vox aut phrasis metaphorica urgeri possit; ubi is qui eâ usus est præsens non est, ut interrogari queat, nec aliunde de ejus mente nobis constat.

8. Quæritur quid tunc temporis faciendum, ut veram atque integram vocis significationem possimus scire? Si utraque res, quæ eâ voce exprimitur, sit notissima; ut dubium non sit quin loquuto probè nota fuerit, possumus existimare hominem eâ voce usum, propter similitudinem quam in iis rebus ipsi videmus; nisi orationis series ostendat aliquid singulare in mente habuisse. Si alterutra res sit ignota, vel obscura aut loquenti, aut nobis; vix scire possumus quænam sit metaphoricæ significationis am-

am litudo; seu quot notiones complectatur, & quatenus urgeri possit.

9. Exemplo res ut clarior fiat, Scriptores Sacri leges, quas Deus hominibus tulit, vocant ברית *brith*, διαθήκην *fœdus*, aut *testamentum*, per translationem; neque enim propriè Leges divinæ sunt fœdus, aut testamentum. Sunt autem, ut rectè *Livius*, Lib. XXXIV. c. 57. tria genera fœderum. Unum cùm bello victis dicuntur leges, ubi enim omnia ei qui armis plus potest dedita sunt, quæ ex iis habere victos, quibus mulctari eos velit, ipsius jus atque arbitrium est. Alterum cùm pares bello, æquo fœdere, in pacem atque amicitiam veniunt. Tertium cùm qui hostes numquam fuerunt, ad amicitiam sociali fœdere, inter se jungendam coëunt. Hi neque dicunt, neque accipiunt leges; id enim victoris & victi est. Fœdus Dei cum hominibus simile est primo generi, nam Deus leges fert; sed alio prorsus jure, nempe, creationis & providentiæ quâ homines tutatur. Legislatoris populi utilitatem quærentis partes agit, potiùs quàm *fœdus* facientis; sed nec amittit jura Domini, ex quibus volentibus aut invitis imperare potest, pœnásque à contumacibus

aut

aut delinquentibus exigere. Itaque nemo ex voce ברית *fœdus*, quam & *testamentum* vertunt, colligat perfectam esse similitudinem inter Leges Dei & testamenta, aut fœdera, quòd illæ horum nomine insigniantur; aut si anxiè quærat, in Legibus divinis, quod observavit esse in fœderibus ac testamentis; oportebit ut probet hanc metaphoricam appellationem, ex consilio Sacrorum Scriptorum, niti perfectâ similitudine. Quod cùm fieri nequeat, hoc unum affirmare poterit esse aliquam inter ea similitudinem, unde nata est similis appellatio. *Non enim res tota toti rei necesse est similis sit, sed ad ipsum ad quod conferetur similitudinem habeat oportet*, quæ verba sunt Scriptoris ad *Herennium*, Lib. IV. c. 46.

10. Supererit tunc quærendum, quænam in re illa similitudo sita sit? Cùm Scriptores Sacri nossent quidquid continebatur in fœderibus, & voluntatem etiam Dei, quatenus revelata fuit; ut sciamus quænam essent, & judicarentur ab iis similia inter Leges Dei, testamentáque ac fœdera; illa sunt introspicienda, & videndum quidem primùm quâ ratione Deus agat nobiscum, remotis, ut ita dicam, omnibus metaphoricis notioni-

bus. Secundò, quærendum quid agant homines, ubi fœdera contrahunt, aut faciunt testamenta. Tandem ex collatione, cognoscemus quæ sint in iis similia.

11. Hoc peracto, quæretur utrum is qui primus fœderis voce usus est, Moses putà, ea usus sit ad significandum esse similitudinem, quanta à nobis cernitur, inter leges Dei & fœdera; an verò in ea appellatione rationem tantùm habuerit partis similitudinis, de ceteris quas deprehendimus, non cogitaverit? Partes similitudinis hæ sunt: 1. In fœdere sunt partes duæ contrahentes: ita & in Divinis Oeconomiis; 2. In fœdere interdum est Mediator, sicuti in Divinis Pactis: 3. Sunt utrobique conditiones & promissa, ac minæ: 4. Quandoque in fœderibus fuere victimæ, nec Deus aliter cum Judæis & Christianis egit. Alia fortè adjici possent, sed dubia, cùm Historia Mosaïca horum tantùm disertè meminerit. Ex plurimis locis, verisimillimum est Mosem ideò Leges Divinas fœdus appellasse, quòd hæc habuerint cum fœdere communia.

12. At perspicaciores Theologi hîc non subsistunt. Aiunt enim in fœderibus tabulas,

bulas, in quibus ſcribuntur Leges, ſigillis firmari contrahentium; unde fit ut in Moſaïco fœdere, quia Circumciſio *ſignum fœderis* vocatur aliquoties, dicant Deum hoc ſigno veluti fidem datam Judæis confirmare, & ſe ſe arctiùs obſtringere ad præſtanda promiſſa; Judæóſque vice verſâ Deo obſequium, eâ ratione, ſolemniùs polliceri. At primùm, hoc intereſt diſcrimen, quod in fœderibus duo ſigilla adhibeantur; ab utraque, nempe, parte ſuum; quod hîc non fit, etenim unicum eſt *ſignum fœderis*, & quidem à Deo ſolo inſtitutum. Secundò, ſigilla imprimuntur in tabulis fœderis, non in Fœderatorum corpore. Denique ea pars ſimilitudinis inter divinæ Oeconomiæ ſignum circumciſionem, & ſigilla fœderum humanorum, nullibi apud Moſem urgetur, nec etiam ullâ uſpiam alluſione innuitur. Itaque quando circumciſionem Deus vocat *ſignum fœderis ſui*, Gen. XVII, 11. hoc unum vult, hoc ſigno Iſraëlitas ab omnibus gentibus diſtinctum iri, atque inde Dei fœderatos agnoſcendos. Igitur hæc vox meliùs ex primeretur Latinâ voce *teſſera*, quàm vocabulo *ſigillum*; teſſera enim ſignum fuit quo ſocii ſocios, amici amicos dignoſcebant. Lacedæmo-

nii, apud *Justinum*, Lib. III. *de sepultura solliciti*, priusquàm prælium contra Messenios inirent, *tesseras, insculptis suis & patrum nominibus, dextro brachio deligarant; ut si omnes adversum prælium consumsisset, & temporis spatio confusa corporum lineamenta essent, ex indicio titulorum tradi sepulturæ possent.* Sed neque hæc metaphorica vocis אות *oth*, *signum*, explicatio nimiùm urgeri potest.

13. Hinc cognoscimus quæ tantâ subtilitate disputarunt multi de natura *Sacramentorum*, hoc est, rituum quorumdam à Deo institutorum, statuentes eos ritus per omnia sigillis fœderum respondere, ea in auras abire omnia; nisi vocem *signum* necessariò, in eum sensum, intelligendam esse probent; quod nemo hactenus fecit, neque ullus in posterum, ut opinor, præstabit.

14. Vox Διαθήκη, uno in loco Novi Testamenti, nempe, Hebr. IX, 15, 16. sumitur pro *Testamento*; nam licèt puriori quidem Hellenismo hoc significet, Alexandrini Græcè loquentes, (ex quorum sermone Judææ incolæ, qui eamdem Linguam didicerant, multa traxere) eâ utebantur, ubi alii Græci vocem Συνθήκης id est, *fœdus* adhibebant. Scriptor autem

tem Epiſtolæ ad Hebræos, qui puriore aliquantùm utitur ſtylo, alludit ad ſignificationem *Teſtamenti.* Certè ut in Teſtamento, morte ſequente, donatio rata fit: ita, moriente pro nobis Chriſto, cœlo donati ſumus. Hæ duæ ſolæ ſimilitudinis partes inter rem, cui propriè convenit appellatio διαθήκης, teſtamenti, & eam cui metaphoricè aptatur, eo in loco, attinguntur. Nec ſi præterea poſſint inveniri quædam ſimilia, inter Teſtamentum & Oeconomiam Evangelicam; ideò poſſunt, quaſi Apoſtolicâ auctoritate nixa, urgeri. Attamen hoc Theologi non ſatis cauti, & ſibi nimiùm indulgentes factitarunt; ac conſectariis inde deductis, novas Inſtitutionum Theologicarum methodos inædificarunt.

15. Duabus antecedentibus obſervationibus tertia addenda eſt; nempe, vocem unam, prout cum aliis variè conſtruitur, ac jungitur, varias induere ſignificationes. Quod niſi diligenter obſervetur, ex eo quòd uno loco aliquid ſignificet, & in certis circumſtantiis, ſæpè perperam colligemus, idem eâ ubique ſignificari, aut in locis ubi aliis vocibus conjungitur, & aliâ occaſione adhibetur. Unum proferemus hîc exemplum,

petitum ex voce Hebraïca רוח *rouach*, Græca πνεῦμα & Latina *spiritus*, quæ idem propriè sonant & sunt, cùm apud Sacros Scriptores, tum apud Ethnicos πολύσημοι, pro occasionibus & vocibus quibus conjunguntur.

16. I. Hebraïca vox pro *vento* passim sumitur, ubi conjungitur verbo *flare*, cùm sermo est de tempestatibus, de navigatione &c. Vid. Jerem. XLIX, 36. & Ezech. XLII, 20. &c. Idem significat πνεῦμα in verbis Christi, Joann. III, 8. *Spiritus ubi vult spirat, & vocem ejus audis &c.* Ita *Columella*, Lib. III, c. 19. *Præstat eligere sationi silentis, vel certè placidi spiritûs diem.* Præterea πνεῦμα pro secundo vento sumitur, adeóque pro fortuna. Apud *Euripidem*, in Hercule furente:

Βίαν δ' ἐργάσῃ μηδὲν, ἢ πείσῃ λίαν,
Ὅταν θεοῦ σοὶ πνεῦμα μεταβαλὸν τύχῃ.

Nihil vi feceris, aut nimiùm patieris, cùm Dei tibi spiritus mutatus fuerit. Aura quoque, quæ vox est συνώνυμος, apud Latinos *favorem* passim sonat, ut omnes norunt. Hinc paullùm deflexâ significatione, *vaporem* quemvis significat, & ode-

odorem, apud *Lucretium*, Lib. III.

> ——— *Bacchi cùm flos evanuit, aut cùm*
> *Spiritus vnguenti suavis diffugit in auras.*

II. Apud Latinos, significat *Aërem*, ut auctor est *Plinius*, Lib. II. c. 5. *Proximum, spiritus, quem Græci nostríque, eodem vocabulo aëra appellant.* Ita manifesto sumitur, apud *Virgilium*, *anima* Ecl. VI, 31.

> *Námque canebat uti magnum per inane coacta*
> *Semina terrarúmque, animæque, marísque fuissent,*
> *Et liquidi simul ignis.*

Hebræi quidem, si Lexicographis credimus, nullam vocem habebant, quâ *aërem* exprimerent, exceptâ voce *cœlum*; quæ præcipuè tamen eam aëris partem, quæ paullò superior est, significat; sed fortasse רוח aërem interdum signabat, eúmque sensum sunt qui suspicentur inesse vocibus obscuris, quæ occurrunt, Gen. I, 2. *Spiritus Dei ferebatur super aquas*; adeò ut hoc velit Moses, terram aquis fuisse tectam, aquas aëre involutas; quæ fuit etiam Phœnicum Theologia, si modò

dò eam rectè exposuit *Philo Byblius*, seu ex *Sanchoniathone*, seu ex alio. *Eusebius* enim Præp. Evangel. Lib. I. c. 10. ita de ejus sententia loquitur: τὴν τῶν ὅλων ἀρχὴν ὑποτίθεται ἀέρα ζοφώδη, ἢ πνοὴν ἀέρος ζοφώδους, καὶ χάος θολερὸν, ἐρεβῶδες: *principium omnium ponit aërem tenebricosum & ventosum, seu spiritum aëris tenebricosi, chaósque turbidum & caligine circumfusum.*

III. Passim apud tres, quas memoravimus, Gentes, voces allatæ *halitum* significant; neque in re notissima opus erit exemplis. Circumstantiæ locorum dumtaxat attendendæ sunt, & phrases in quibus occurrunt, ut *ducere*, *trahere*, *suspendere*, *elidere spiritum &c.* Apud Hebræos, præterea *spiritus oris* non halitum modò, sed & loquelam significat, ut Psalm. XXX, 5. *Verbo Domini cæli facti sunt, & spiritu oris ejus omnis exercitus eorum.* Vid. Esai. XI, 4. 2 Thessal. II, 8.

IV. Quia autem, dum spiritum ducimus, adest corpori Mens nostra; seu quòd Veteres putarent Mentem haud absimilem esse flatui; vocibus iisdem, quibus flatum, seu halitum significabant, designarunt Mentem, & præsertim tribus ali-

aliquoties allatis. Exempla ubique occurrunt. Vide Act. XIX, 21.

V. Propter eamdem rationem, subinde spiritus *vitam* significat, seu eam dispositionem quâ corpus movetur, ac nutritur. Ita Paulus, Act. XX, 10. dicit ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἐν αὐτῷ ἐστιν, hoc est, vita ejus in eo est. *Virgilius* Eclog. IV.

O mihi tam longè maneat pars ultima vitæ,
Spiritus & quantùm sat erit tua dicere facta!

Hòc sensu sæpiùs apud *Justinum* occurrit. Illustrat locum Actorum hic *Livii*, Lib. XLII. c. 16. de Eumene lapidibus prostrato: *Ad corpus Regis primò amici, deinde satellites ac servi concurrerunt, tollentes sopitum vulnere, ac nihil sentientem. Vivere tamen, ex calore & spiritu remanente in præcordiis, senserunt.* Nempe cordis palpitatio non cessaverat.

VI. Philosophi vocibus πνεῦμα & *spiritus* significarunt eam vim, quæcumque sit, quâ plantæ vivere; id est, ali & vigere putantur; seu tenuissimam auram eam crederent, seu aliud quidpiam. Ita Scriptor libri *de Mundo* πνεῦμα vocat τὴν

ἐν φυτοῖς καὶ ζώοις καὶ διὰ πάντων διήκουσαν ἔμψυχόν τε καὶ γόνιμον οὐσίαν, substantiam animatam, & genitalem, quæ est in plantis & animalibus, & per omnia sparsa. Vide & *Theophilum Antiochenum*, Lib. II. p. 97. Ed. Oxoniensis, * ubi πνεῦμα vocat brutorum animas, mentem humanam, & materiam lucis, quæ ante Solem condita fuerat. Eodem sensu, sumi videtur רוח *rouach*, Ps. CIV, 25. ubi Psaltes de plantis, non minùs quàm de animalibus, loquutus, subjicit: *Aufers spiritum eorum, deficiunt, & in pulverem suum revertuntur; mittis spiritum tuum, creantur, & innovas faciem terræ.*

VII. Lexica quævis Hebraïca docebunt רוח pro affectibus animi passim sumi, ut *spiritus Zelotypiæ*, pro zelotypia, & *alius spiritus*, Num. XIV, 24. pro alia affectione, quâ ratione πνεῦμα sæpiùs sumitur in Novo Testamento, ut *spiritus servitutis*; *spiritus adoptionis*, &c. Latini *spiritum* ἐνικῶς & *spiritus* πληθυντικῶς adhibent, ad significandam animi elationem, quorum exempla suppeditabit *Rob. Stephanus*. Apud *Horatium*, *spiritus avidus*, Carm. II. Od. 2. est idem ac *aviditas divitiarum*; *spiritus hostiles* in *Tacito* Hist. Lib. IV. c. 57. est

* *Minori formâ, seu in 12.*

est animi affectio hostilis. Affinis huic significationi est ea, quâ indolem significat, ut Luc. I, 17. *Spiritus Eliæ*, hoc est, indoles quæ in eo fuit; & 1. Joan. IV, 3. *Spiritus Antichristi.* Ita & cùm Christus Apostolis exprobrat *quòd nescirent cujus spiritûs essent*, eos reprehendit quòd ignorarent quænam esse deberet affectio animi eorum, qui Evangelio inservituri erant. Sola etiam vox רוח, apud Hebræos, sine adjectivo, & substantivo, *iram* sonat, ut Jud. VIII, 3. de Ephraïmitis, quos molli alloquio iratos placaverat Gedeon: *remisit se spiritus eorum ab eo*; hoc est, eorum lenita est ira. Ei juncta vox רעה *rahab*, *malus* discordiæ significationem infert, Jud. IX, 23.

VIII. In Novo Testamento, peculiariter sumitur non pro Mente tantùm, sed pro Mente opposita affectibus, ex corporeis rebus orientibus. Paulus præsertim voce illâ hoc sensu utitur, ut cum opponit, Rom. VII. & VIII. *carnem spiritui*, & dicit *vivendum esse secundùm spiritum*, hoc est, secundùm lumina Mentis affectibus solutæ.

IX. Hebræi spiritum vocant rem quamvis, aut incorpoream, aut saltem crassiori corpore non impeditam, Es. XXXI, 3.

Ægy-

Ægyptii homines, non Deus; & equi eorum caro; non verò Spiritus ולא רוח *vlo rouach.*

X. Angelos seu bonos, seu malos, vocant iidem *Spiritus;* fortè quòd crederent eos corpore indutos tenui auræ simili; neque enim putandum eos Angelos intellexisse, sine ulla corporis mistura, ut Philosophi hodierni. Putabant, ut passim liquet, cerni eos posse, sed corpora eorum tenuiora censebant, ut liquet ex dicto Christi: *Spiritus non habet carnem, neque ossa,* Luc. Luc. XXIV, 37, & 39. quo ostendit se esse hominem, non Angelum.

XI. Deum quoque ipsum *Spiritum* vocabant, *Deus est Spiritus*, Joan. IV, 24. In Veteri Testamento passim *Spiritus Dei* pro Deo ipso sumitur, si credimus Lexicographis & Interpretibus. Sed licet id quod *Spiritus Dei* vocatur sit ipse Deus; attamen qui eâ phrasi usi sunt videntur cogitasse de aliquo attributo divino, potiùs quàm de Deo ipso, qui *ratione*, ut loquuntur Scholastici, à suis attributis distingui potest. Hoc liquidum erit expendenti loca, in quibus ea phrasis occurrit; etenim nullus est, qui commodiùs non possit explicari de potentia divina, aut vi quadam oculis non conspicua.

XII. Theo-

XII. Theologi Christiani veteres & recentiores plurima horum locorum *Spiritui Sancto* aptant; hoc est, tertiæ Sanctæ Triadis Personæ. Quo sensu, passim in Græcorum & Latinorum Patrum, hodiernorúmque Theologorum occurrit Scriptis.

XIII. Sed nonnulli ex antiquioribus Christianis non hanc modò, quam tertiam dicimus, Personam *Spiritum Sanctum* vocarunt, sed etiam secundam, ut apparet ex hisce *Theophili* * *Antiocheni ad Autolycum* verbis, ubi περὶ τοῦ Λόγου loquutus addit: οὗτος οὖν ὢν πνεῦμα θεοῦ, καὶ ἀρχὴ, καὶ σοφία καὶ δύναμις ὑψίστου κατήρχετο εἰς τοὺς προφήτας. *Hic ergo cùm esset Spiritus Dei, & initium, & sapientia, & potentia altissimi descendit in Prophetas.*

XIV. At præterea *Spiritus Sanctus* vocatur potestas miracula edendi, quorum multa in N. Testamento mentio; hoc est, divinæ potentiæ effectus. Sumitur & pro *spiritu sanctitatis*, seu pro ea animi affectione quâ sancti sumus, & sanctè officiis à Christo præscriptis fungimur. Concordantiæ & Lexica consulantur.

XV. Apud *Hermam*, Apostolicorum temporum Scriptorem, *Spiritus Sanctus* le-

* *Lib.* II. *p.* 81. *Ed. Oxon. in* 12.

legitur pro *mente humana*, ut Simil. V. c. 7. *Corpus hoc tuum custodi mundum atque purum, ut Spiritus ille, qui inhabitabit in eo, testimonium referat illi*, &c. *Si in futurum non maculaveris corpus tuum, & Spiritum, consortes sunt enim ambo, & alterutrum sine altero non inquinatur.* In eadem similitudine, §. 5. mentem Christi vocat bis *Spiritum Sanctum*, & de quovis homine ita loquitur: *Accipiet mercedem omne corpus purum, ac sine macula repertum, in quo habitandi gratiâ constitutus fuerit Spiritus Sanctus*, hoc est, mens sancta.

XVI. Hæ sunt potissimæ notiones vocis *Spiritus*, prout cum variis jungitur vocibus, aut diversis occasionibus usurpatur. Ut verba perspicua rebus non notis lucem fœnerantur: ita & res notæ vocibus ignotæ, aut ambiguæ significationis. Quod si res ipsa sit obscura, aut planè ignota, & vocabula quibus exprimitur ambigua; tum verò frustra simus, si nos eorum ope rem clarè intellecturos speremus. Præterea scire nos oportet quàm latè patuerit cognitio ejus, qui loquitur; alioqui periculum est maximum, ne ex nostræ notionis amplitudine de ejus cognitione judicantes in errorem delabamur. Si autem hoc etiam ignotum

sit,

ſit, & accedat ad ambiguitatem vocum, & obſcuritatem ipſius rei; tunc planè eſt ἀδυνάτον intelligere quid voluerit Scriptor, quem legimus. Atque hoc ſæpe in rebus, quæ ſenſus non afficiunt, evenit. Hinc conficiendus hic Canon: *quando Scriptor, de re obſcura verba faciens, utitur vocibus ambiguis, nec aliunde nobis conſtat quouſque ejus cognitio, in hoc negotio, porrecta fuerit, confugiendum eſſe ad ἐποχὴν, tamquam ad anchoram ſacram.*

CAPUT VI.

REGULA V.

Significationes vocum earumdem nunc ampliores eſſe, nunc arctiores.

1. UT notiones compoſitæ plures, aut pauciores habere poſſunt partes: ita etiam vocibus, quibus exprimuntur, amplior aut arctior eſt ſignificatio. Id contingit cùm in ſermonibus omnium Gentium, tum in unius ejuſdémque Scriptoris libris, atque in colloquiis quotidianis. Hinc naſcitur maxima intelligendi difficultas, quæ aliter ſuperari nequit,

quit, quàm cognitione opinionum eorum qui loquuntur, undecumque tandem hauriatur; atque acri attentione, quâ consequentia cum antecedentibus, rebúsque ipsis & dogmatibus loquentium diligenter comparentur. Nam cùm loquela homini data sit, ad animi sensa exprimenda, Linguarum aut hominum vitio passim fit ut ex animi sensis, aliunde notis, verba sint intelligenda; quod exemplis clarius fiet.

2. Variæ Gentes & diversarum Sectarum homines utuntur voce *Justitia* aut aliis, quæ idem significare censentur, in aliis Linguis; sed omnes æquè amplam voci non subjecerunt potestatem: *Cicero* Justitiam * ita describit: *Justitiæ primum munus est ut ne cui quis noceat, nisi lacessitus injuriâ; deinde ut communibus utatur pro communibus, privatis ut suis.* Alii breviùs: *justitia est, quâ unicuique suum redditur.* Ut cognoscamus penitiùs quousque pateret notio virtutis, quam Romani *Justitiam* vocabant, observandum eam primùm spectasse eos, qui non *lacessiverant injuriâ*, seu publicè, seu privatim. Itaque si quis lacessivisset, poterat vir justus injuriam sibi illatam privatim, privatis

* *Officior. Lib. I. c. 27.*

vatis opibus ulcisci. Si quis pariter populus Rempublicam læsisset, omnibus qui Reipublicæ membra fuerunt, post indictum per Fecialem bellum, non modò licitum sed etiam præceptum fuit hostiles agros invadere, prædas agere hominum & pecudum, omnia igne & ferro vastare, non pro ratione injuriæ; quæ numquam tum levis fuit, quin Populi Romani majestas læsa videretur; adeóque armis etiam in vastissimarum provinciarum innocuos incolas vindicanda. Si qui socios Populi Romani, armis ab hisce impetiti, quamquam iniquè, bello persequerentur; *æquum* censebat Populus Romanus sociorum hostes injuriam acceptam sibi condonare, nisi vellent in se Romana arma convertere; quamvis ab ullo populo simile quidpiam sibi imponi non pateretur.

3. Secundò, quod dicitur *suum* unicuique reddendum, non caret obscuritate; neque enim definierunt accuratè, quid unicuique *suum* dici possit. Itaque nec privati, nec populi probè norant quod ab se unicuique redditum oportuit. *Sua* videtur unicuique esse vitæ tranquillitas, & pacata facultatum fruitio; saltem dum aliena jura, quæcumque tan-

dem illa ſint, non invadit. Hæc non diffiteantur Romani, ſed ſi adjicias eum, cui *ſuam* tranquillitatem deberi fatebantur, dum ab eo laceſſiti non erant, injuriam illis intuliſſe; jam verò negabunt ſe ullâ juſtitiâ teneri, ne eam tranquillitatem turbent.

4. Tertiò, ultioni modum ſtatuendum à viro juſto aiebant, ſeu illa ultio fieret ex Legibus, ſeu iis viis, quas impunè licuit ingredi. Verùm ita loquuntur, ubi ſermo eſt de civibus Romanis, aut ſociis; ſed ad hoſtes quod attinet, nihil non licitum fuit, & ſumma ſævitia virtutum etiam nominibus velabatur; * *auferre, trucidare, rapere falſis nominibus imperium; atque ubi ſolitudinem fecerant, pacem appellabant.* Neque hæ ſunt dumtaxat Romani nominis hoſtium querelæ, habemus reum confitentem *Salluſtium*, cujus hæc ſunt verba initio *belli Catilinarii*, de priſcorum Romanorum moribus, quorum laudes perſequitur: *Jurgia, diſcordias, ſimultates cum* HOSTIBUS *exercebant: cives cum* CIVIBUS *de virtute certabant.* Cùm hoſtibus nihil condonarent, *in pace* (domi) *beneficiis magis quàm metu, imperium agitabant; & acceptâ injuriâ, ignoſcere*

* *Tacitus in Vita Agricolæ, c. XXX.*

re quàm persequi malebant. Huc facit animadversio *Lactantii* è Lib. V. C. 10. *Apud Maronem*, inquit, *rex ille*,

——— quo justior alter
Nec pietate fuit, nec bello major, & armis;

Quæ nobis justitiæ documenta protulit?

Vinxerat & post terga manus, quos mitteret umbris
Inferias, cæso sparsurus sanguine flammas.

Quid potest esse hac pietate dementius, quàm mortuis humanas victimas immolare, & ignem cruore hominum, tamquam oleo pascere? Sed fortasse hoc non ipsius vitium fuerit, sed Poëtæ, qui illum insignem pietate virum, insigni scelere, fœdaverit. Vide & sequentia, ex quibus liquet *Justitiæ* & *Pietatis* notiones, apud Ethnicos, non latè patere. Hinc meritò * Carneades omnibus populis qui florerent imperio, & Romanis ipsis, qui totius orbis potirentur, si justi esse vellent, hoc est, si aliena restituerent, ad casas fuisse redeundum, & in

* *Lactantius Inst. Div. Lib. V. c. 16.*

in necessitate ac miseriis jacendum dictitabat. Si Romani interroganti respondere candidè de *justitia* voluissent, fassi profectò essent, quod faciunt Athenienses apud *Thucydidem* Lib. V. ὅτι δίκαια μὲν ἐν τῷ ἀνθρωπείῳ λόγῳ ἀπὸ τῆς ἴσης ἀνάγκης κρίνεται, δυνατὰ δὲ οἱ προὔχοντες πράσσουσι, καὶ οἱ ἀσθενεῖς ξυγχωροῦσι, *justa quidem ex hominum æstimatione, ab æquali utrimque necessitate dijudicari; superiores potentia sua uti, infirmiores verò concedere.* Ejusmodi etiam *justitia* fuit Alexandri Macedonis, qui *Musicano* bellum illaturus erat, quòd alios Indos subigenti sibi obviam non processerat, se & ditionem suam dediturus, neque per legatos amicitiam rogarat, neque dona miserat, neque quidquam ab Alexandro petierat; eique non ignovit, priusquàm cum ingentibus muneribus veniret, se & gentem dedens, καὶ ὁμολογῶν ἀδικεῖν, *fassus se injuriâ affecisse* Alexandrum, cui nihil debebat: ὅπερ μέγιστον παρ' Ἀλεξάνδρῳ ἦν, ἐς τὸ τυχεῖν ἂν τις δέοιτο, *quod maximum erat, apud Alexandrum, ad ea quæ quis petiisset impetranda*, hoc est, ut fateretur jure id deberi, qui nullis legibus tenebatur. Hæc *Arrianus* Lib. V. p. 134. Ed. *H. Stephani*.

5. Igitur, quotiescumque apud Romanos

nos Scriptores legimus quempiam *justitiæ* amantem fuisse, aut simile quid; semper intelligendum erga cives, & quidem non lacessentes. Nam justissimi Romanorum iniqui semper lacessentibus, iniquissimi Reipublicæ hostibus fuere; quod omnibus, qui eorum Historiam legerunt, notissimum est. Exemplo indubitato, hoc licet cernere in gladiatorum ludis, ad quos captivos damnabant. Quid enim injustius, quàm cæde hominum innocentium gaudere? Quid crudelius, quàm cum voluptate promiscuas cædes spectare? At hoc Romanorum sanctissimi factitabant. Id spectaculi genus erat, *quod omni frequentiâ atque omni genere hominum celebrabatur, & quo multitudo maximè delectabatur*, ut docet *Cicero* in Orat. pro P. Sextio, *num.* 124. Verùm tamen hoc spectaculo nimiùm gaudere interdum visi sunt viri Principes. Ita Druso Tiberii Imp. F. vitio versum, quòd cæde gladiatorum delectari videretur: *Edendis Gladiatoribus*, ait * *Tacitus*, *quos Germanici fratris ac suo nomine obtulerat, Drusus præsedit, quamquam vili sanguine nimiùm gaudens; quod vulgus formidolosum & pater arguisse dicebatur.* Consuli potest *Suetonius* in

* *An. I. c.* 76.

in *Claudio* & *Nerone*. *Arbiter*, in Poëmate de Bel. Civili, inter ævi sui corruptelas, hanc recenset:

——— *premit advena classes*
Tigris, & aurata gradiens vectatur in aula,
Ut bibat humanum, populo plaudente, cruorem.

Vide & *Senecam* Ep. VII. Lib. 1. Pulcrè ille Ep. XCV. seu Lib. XV. *Homo, sacra res, homini jam per lusum & jocum occiditur, & quem erudiri ad inferenda, accipiendáque vulnera nefas erat, is jam nudus, inermisque producitur, satisque spectaculi in homine mors est.*

6. Eadem cautione utendum est, erga alias omnes Gentes, in quibus consuetudines aut leges vigent justitiæ contrariæ. Quotiescumque laudatur inter eas natus, quasi justitiæ addictus, excipienda sunt semper ea, quæ consuetudine Gentis abreptus contraria justitiæ facit. Ita, apud Parthos, abjecti animi esse putabatur Vonones Romæ educatus, quòd humanior illis esset. *Prompti aditus, obvia comitas, ignotæ Parthis virtutes, nova vitia; & quia ipsorum moribus aliena, perin-*

perinde odium pravis & honestis. Verba sunt *Taciti* An. II, 2. Egregiè *Sallustius*, in Conjur. Catil. Catonem contra Cæsarem dicentem inducit: *Jam pridem equidem nos vera rerum vocabula amisimus, quia bona aliena largiri* liberalitas; *malarum rerum audacia* fortitudo *vocatur.* Pari vocum abusu *humanitas* dicta est, quam adulationem vocari oportuit. *Illa verò vitiosissima*, ait *Quintilianus* Inst. Lib. II. c. 2. *quæ jam* humanitas *vocatur, invicem qualiacumque laudandi, cùm est indecora & theatralis — tum studiorum perniciosissima hostis.*

7. Contrà, apud Novi Testamenti Scriptores, justitia multò latiùs patet, etenim extenditur ad omnes omnino homines, cives, peregrinos, amicos, inimicos, quibus quod *suum* est tribuere jubemur; *suum* autem est, quidquid nobis ipsi tribui vellemus, si eorum loco essemus. Ideò quotiescumque de *justitia* sermo est, intelligenda est virtus multò Romanâ justitiâ amplior & nobilior. Vide *Henr. Hammondum*, ad Matth. I, 19. Græci, nequiores alioquin in aliis quàm Romani, primùm conspecta ejusmodi spectacula horruerunt. *Livius* Lib. XLI. c. 20. *Gladiatorium munus Romanæ con-*

suetudinis primò majore cum terrore hominum insuetorum ad tale spectaculum, quàm voluptate dedit; deinde sæpiùs dando, & modò vulneribus tenus, modò sine missione etiam, familiare oculis, gratúmque id spectaculum fecit. Ἀθηναίων σκεπτομένων κατὰ ζῆλον πρὸς Κορινθίους καταστήσασθαι θέαν μονομάχων, προσελθὼν Δημώναξ εἰς αὐτοὺς, μὴ πρότερον, ἔφη, ταῦτα, ὦ Ἀθηναῖοι, ψηφίσησθε, ἂν μὴ τοῦ ἐλέου τὸν βωμὸν καθέλητε: *cùm Athenienses consultarent, Corinthios imitati, de spectaculo gladiatorum constituendo, accedens ad eos Demonax: non priùs, inquit, Athenienses, hæc decernetis, quàm misericordiæ aram sustuleritis.* Verba sunt *Luciani*, in Demonactis vita. Judæi verò ne reos quidem poterant pati objici feris, cùm ejusmodi spectacula edere instituisset Herodes, quod nos docet *Josephus* A. J. Lib. XV. c. 11. ἀσεβὲς ἐκ προδήλου κατεφαίνετο θηρίοις ἀνθρώπους ὑπορρίπτειν, ἐπὶ τέρψει τῶν ἀνθρώπων θέας: *manifestò enim impium videbatur objicere feris homines, ut ejusmodi spectaculo homines delectentur.*

8. In iisdem libris, ἀγάπη *amor*, aut *caritas*, non minùs latè patet quàm justitia, nec multùm ab ea differt. Etenim extenditur ad omnes homines, cujuscumque sint Gentis, ac Opinionis; quos *pro-*

ximos

ximos nobis esse Christus docuit, adeóque caritatis nostræ participes esse oportere ostendit. Caritas autem non spectat modò ea quæ ad hanc vitam mortalem, aut ad corpus; sed ea etiam quæ ad animum, & alteram vitam pertinent.

9. Attamen, apud quasdam Christianorum familias, à multis sæculis, usu receptum est omnia humanitatis jura iis negare, qui audent consecratis sententiis fidem derogare; eósque exquisitis suppliciis & morte, cetera innocentissimos, plectere. Creditur illa immanitas nequaquam *caritati* repugnare; unde colligamus oportet eas familias voci *caritatis* tam amplam non subjecisse potestatem, ac olim Apostolos.

10. Igitur cùm id genus Christiani *Sanctos*, quos vocant, nuperos laudant, ob summam caritatem, quâ flagrabant; intelligenda est non caritas Apostolica, quæ in Judæos ipsos incredulos & Samaritas ferebatur; sed caritas quæ ad *Hæreticos*, ut vocari solent, nequaquam porrigitur. Ita caritate, at non Apostolicâ, flagrabat *Dominicus* ille novæ Monachorum familiæ Princeps, initio sæculi decimi tertii; qui ob *caritatem* laudatur, & teste * ejus-

* *Antonin. in Chron.* P. 3 *tit.* 23. *c.* 14. §. 2.

ejuſdem familiæ Scriptore, *prædicans contra Albienſes in adjutorium ſumſit quaſdam devotas perſonas, zelantes pro fide, quæ corporaliter illos Hæreticos gladio materiali expugnarent, quos ipſe gladio verbi Dei amputare non poſſet.* Hinc ſatis liquet caritatem, ſi quæ fuit in Dominico, multùm ab Apoſtolica diſcrepaſſe.

11. Hinc colligere eſt diligenter eſſe cavendum, ne, quia intelleximus quæ ſit definitio virtutis aut affectionis animi, certo nomine appellatæ, apud celebrem quempiam Scriptorem, ideò putemus, quotieſcumque id nomen occurret; ſeu apud Scriptores alii Religioni addictos, ſeu etiam apud alios, qui eodem nomine cenſentur; ideò nos ſcire, quâ ratione, ubique ſit intelligendum. Quod niſi caverimus, in graviſſimas hallucinationes paſſim delabemur, & diverſiſſimas notiones, ob communionem nominis, miſcebimus. Poſſemus oſtendere non raro, in Eccleſiaſtica præſertim Hiſtoria, ita peccatum, & quotidie peccari.

12. Exempla allata ex Gentibus integris, aut certè ingenti hominum numero petita ſunt: ſed ſæpe evenit, ut Scriptor ſingularis vocem quampiam arctiori multò aut latiori ſenſu intelligat, quàm

alii.

alii. Ita, apud Apostolum Jacobum, *fides* significat adsensum dogmatibus Religionis præbitum, etiam sine probis moribus; at, aliis in locis N. Testamenti, πίστις sonat universum præceptis divinis debitum obsequium, tam in moribus, quàm in animi persuasione situm; alibi etiam alia, ut docebunt *H. Grotius* in Procœmio Ep. ad Romanos & *H. Hammondus* in Matth. VIII, 10. ad quem etiam vide additamenta nostra.

13. Imò in uno eodémque Scriptore, interdum elegantiæ est vocem eamdem contiguo loco, sensu alio, arctiore aut latiore, ponere. Species est ea in re ἀντανακλάσεως. *Est* ἀντανάκλασις, ait summus * eloquentiæ Magister, *ejusdem verbi contraria significatio. Cùm Proculeius quereretur de filio, quòd is mortem suam* exspectaret; *& ille dixisset se verò non* exspectare; *imò, inquit, rogo* exspectes. Verùm ubi manifesta est ἀντανάκλασις, res in proclivi est; at sunt loca, in quibus obscurior multò est; aut in quibus non Rhetoricâ figurâ mutatur vocis significatio, & datâ operâ, sed consuetudine quadam minùs accuratè loquendi. Ita Rom. IV, 9. πίστις est magnifica persuasio, de potentia & constantia divina, ab Abrahamo con-

* *Quintil. Inst. Lib. IV. c. 4.*

concepta; verſ. verò 13. πίστις eſt *Evangelium*, aut obſequium Evangelio debitum, cujus ope credentes, ſeu filii Abrahami in omnibus Gentibus fuere; adeò ut dicere queamus, ob fidem, poſteritatem ſpiritualem Abrahami orbem terrarum poſſidere. Idem illâ voce ſignificatur Cap. V, verſ. 1. & alibi, in eadem Epiſtola. Præterea Cap. IV, 5. vox πίστις complectitur oppoſitionem quamdam operibus legalibus, quaſi πιστεύειν & ἐργάζεσθαι ſint oppoſita. Vult eo in loco Paulus, homines ſalutem non conſequi Moſaïcæ legis obſervatione, ſed fide Evangelicâ; quæ docet præterita omnia in Legem peccata, imò & rituum neglectum, in poſterum non effectura ut quiſquam damnetur, ſi modo Evangelio credens eidem obſequatur.

14. Hinc videmus, in unius orationis contextu, vocem unam ſæpe habere plures aut pauciores ſubjectas notiones. Manifeſtum enim eſt πίστιν Abrahami nihil eſſe, præter magnificam exiſtimationem de Dei potentia, bonitate, & veracitate. Nec minùs perſpicuum eſt, Paulum, ubi de Chriſtianis loquitur, intelligere aut Evangelium, aut fidem quam Evangelio habemus; ex cujus vocis notione excludit tantùm obedientiam legalem, non Evangelicam.

Igi-

15. Igitur non licet semper hujusmodi ratiocinatione uti: *Vox quæpiam significat aliquid primâ, mediâ, aut desinente oratione; ergo eadem est ejus in omnibus orationis locis, in quibus occurrit, significatio.* Scriptores enim passim aut incauti, aut datâ operâ, voci cuipiam, in eadem oratione, plures vel pauciores notiones subjiciunt, non monitis Lectoribus; aut, quod eodem redit, vocum significationem urgent non semper totam, sed tantùm quatenus hæc aut illa complectitur, licèt quàm latè pateret vocum significatus, in usu vulgari, non ignorarent. Atque hoc fieri certum est ab omnibus pænè Scriptoribus, si Geometras excipias, quibus non licèt ab allata vocis definitione latum unguem discedere. Unum ex *Hesiodo* exemplum subjiciam, qui intra octo versus uni voci δίκῃ quatuor diversas potestates subjicit. Sic ergo loquitur à ℣. 246. Operum & Dierum:

Ὦ βασιλεῖς, ὑμεῖς δὲ καταφράζεσθε καὶ αὐτοὶ
Τήνδε δίκην· ἐγγὺς γὰρ ἐν ἀνθρώποισιν ἐόντες
Ἀθάνατοι λεύσσουσιν ὅσοι σκολιῇσι δίκῃσι
Ἀλλήλους τρίβουσι, θεῶν ὄπιν οὐκ ἀλέγοντες.

Τρὶς

Τρὶς γὰρ μύριοι εἰσὶν ἐπὶ χθονὶ πουλυβοτείρῃ
Ἀθάνατοι, Ζηνὸς φύλακες θνητῶν ἀνθρώπων.
Οἵ ῥα φυλάσσουσίν τε δίκας καὶ σχέτλια ἔργα,
Ἠέρα ἑσσάμενοι, πάντη φοιτῶντες ἐπ' αἶαν.
Ἡ δέ τε παρθένος ἐστὶ Δίκη Διὸς ἐγγεγαυῖα.

O Reges, vos considerate etiam ipsi justitiam *hanc; prope enim inter homines versantes Dii vident quotquot pravis* judiciis *sese mutuò atterunt, Deorum animadversionem non curantes. Triginta enim millia sunt, in terra multos pascente; immortales Jovis custodes mortalium hominum, qui sanè &* judicia *observant & mala opera, nebulâ induti passim ambulantes per terram. Virgo autem est* Justitia *Jove prognata.* Primo loco *pœnas* sonat, ut liquet ex antecedentibus, secundò *injustum judicium*, tertio *justum judicium*, quartò *Deam Justitiæ præsidem.*

CAPUT VII.

REGULA VI.

Propriam vocum significationem cum tralaticia non esse confundendam.

1. PROPRIAM vocamus potestatem eam, quæ, ante omnes alias, est voci subjecta. *Tralaticia* verò est quævis alia, licèt ad rem ipsam quod attinet idem sonet ac propria. Vocis *mortalis* propria significatio est, quâ morti obnoxium; sed minùs propria, quâ *hominem* designat, quia homines morti obnoxii sunt. Sæpe tamen significat simpliciter hominem, non magis prout morti obnoxium, quàm prout ratione utentem, aut ornatum quavis aliâ dotum, quibus præditus est.

2. Exempli causâ, *Tacitus* de Nerone; Annal. XV, 23. *Memmio*, inquit, *& Verginio Rufo Coss. natam sibi ex Poppæa filiam ultra* mortale *gaudium accepit, appellavitque Augustam.* Licèt *mortale gaudium* sit affectus hominis; attamen ita non vocatur *mortale gaudium*, quòd hominis fuerit, sed quia fuit in Natura morti subjecta.

Vo-

Voluit innuere *Tacitus* Neronem lætitiam majorem teſtatum, quàm quæ decuit morti obnoxium; qui non debet nimiùm lætari, ob natos liberos morti itidem obnoxios, quique adeò parentum non ſunt proprii, ſed iis fortè in breve tempus mutui dati. Itaque incommodè Paraphraſtes Gallus nuperus interpretatus eſt hæc verba: *ultra humanam lætitiam.* Hoc ſatis liquidum eſt ex ſequentibus, ubi *Tacitus* de honoribus in infantem collatis: *quæ fluxa fuere, quartum intra menſem defunctâ infante.*

3. Eadem vox interdum humanum genus, non prout eſt morti obnoxium, ſed ſimpliciter denotat. * *Claudius Quadrigarius* Annal. XIII. dixit *concione dimiſſâ, Metellum in Capitolium veniſſe cum mortalibus multis*, quæ loquutio apud *Salluſtium* etiam occurrit. Scio quidem ἔμφασιν quamdam in illa voce, eo in loco, quæſitam; ſed ea non ita urgetur, quaſi de morte cogitarit *Quadrigarius*.

4. Sæpe in confundendis ſignificationibus propriis & tralaticiis peccatum; cujus erroris ex celebri Pauli loco proferemus exemplum. Galatas, Cap. IV, 8. ita alloquitur: οὐκ εἰδότες Θεὸν ἐδουλεύσατε

τοῖς

* *A. Gell. Lib. XIII. 28.*

τοῖς μὴ φύσει ὖσι Θεοῖς, *ignorantes Deum servîistis iis, qui* naturâ *non sunt Dii. Hugo Grotius*, post aliquot veteres Interpretes, explicat: *qui re ipsâ Dii non erant*, quales certè fuere ii, de quibus Paulus loquitur. Verùm licèt ab ipsa re non aberret, à vi propria loquutionis multùm recedit. Quod ut animadvertatur, negante particulâ demtâ, quærendum est quæ sit potestas vocibus φύσει Θεός. Hacce Phrasi nihil significari posset aliud, nisi is qui κατ' ἀντίθεσιν ad Ethnicorum Numina, dici à Judæis & Christianis quivit *naturâ suâ Deus*; non hominum institutione, vel opinione. Igitur ὁ φύσει Θεὸς est Numen quod hominum tantùm voluntate colitur, suâ autem naturâ divinum nihil habet. Φύσις, nempe, hîc opponitur θέσει, adeò ut ὁ φύσει Θεὸς idem sit ac θέσει Θεός. Dicebat *Chrysippus* in Libro περὶ καλοῦ, φύσει τὸ δίκαιον εἶναι, καὶ μὴ θέσει, *naturâ esse justum, non institutione*, ut auctor est in ejus vita *Laërtius*.

5. Ne videamur divinare, exempla hujusce phraseos proferemus, quæ rem extra dubitationis aleam collocabunt. *Plato* Lib. X. de Legibus, de nonnullis quos confutat: Θεοὺς, inquit, εἶναι πρῶτόν φασιν ὖτοι τέχνῃ, ὐ ΦΥΣΕΙ, ἀλλά τισι νόμοις:

Deos esse primùm dicunt hi non naturâ, sed arte & legibus. Paullò pòst: καὶ δὴ καὶ τὰ καλὰ φύσει μὲν ἄλλα εἶναι, νόμῳ δὲ ἕτερα. τὰ δὲ δὴ δίκαια οὐδ' εἶναι τὸ παράπαν φύσει, ἀλλ' ἀμφισβητοῦντας διατελεῖν ἀλλήλοις, καὶ μετατιθεμένους ἀεὶ ταῦτα· ἃ δ' ἂν μετάθωνται καὶ ὅταν τότε κύρια ἕκαστα εἶναι γιγνόμενα τέχνῃ καὶ τοῖς νόμοις, ἀλλ' οὐ δή τινι φύσει: *Et honesta alia quidem naturâ esse, alia verò lege; sed justa nullo modo lege esse, verùm homines de iis inter se semper disceptare, eáque mutare; & quæ mutarint, tum demum rata fieri arte & legibus, sed non naturâ.* *Ælianus* Var. Hist. Lib. II. c. 19. irridet Alexandrum, quòd vellet, decreto Urbium Græciæ, Deus haberi: γελοίως γε, οὐ γὰρ ἅπερ οὖν ἐκ ΤΗΣ ΦΥΣΕΩΣ οὐκ εἶχε, ταῦτα ἐκ τῶν ἀνθρώπων αἰτῶν ἐκεῖνος ἐκέρδαινεν: *ridiculè, neque enim quæ à natura non habebat, ea ab hominibus petita adipiscebatur.* Ethnici, qui suos Deos contendebant naturâ ejusmodi esse, non hominum voluntate in cœlum sublatos, dicebant eos esse κατὰ φύσιν, *secundùm naturam;* Christianorum verò Deum, nempe, Christum, esse παρὰ φύσιν *præter naturam.* Æmilianus Ægypti præfectus ita Dionysium Alexandrinum, aliósque Christianos, apud *Eusebium* Lib. VII. c. 11. alloquitur.

quitur. Δεδώκασιν ἐξουσίαν ὑμῖν σωτηρίας, εἰ βούλοισθε ἐπὶ τὸ ΚΑΤΑ ΦΥΣΙΝ (Θεῖον δηλονότι) τρέπεσθαι, καὶ Θεοὺς τοὺς σώζοντας αὐτῶν τὴν βασιλείαν προσκυνεῖν, ἐπιλαθέσθαι δὲ τῶν ΠΑΡΑ ΦΥΣΙΝ: *Domini potestatem vobis fecerunt saluti vestræ consulendi; si modò velitis converti ad* (Numen) *quod est* SECUNDUM NATURAM, *& Deos qui ipsorum imperium tuentur adorare, eorum verò qui sunt* PRÆTER NATURAM *oblivisci.* Cùm respondisset Dionysius se solum Deum omnium rerum opificem culturum, reponit Æmilianus: τίς γὰρ ὑμᾶς κωλύει καὶ τοῦτον, εἴπερ ἐστὶ Θεὸς, μετὰ τῶν ΚΑΤΑ ΦΥΣΙΝ Θεῶν προσκυνεῖν; *Quis verò vos prohibet & hunc, si Deus est, cum iis qui* NATURA *sunt Dii, adorare?* Eodem modo loquitur * *Hierocles*, in LXXI Versuum Pythagoricorum, in hæc verba: ἔσσεαι ἀθάνατος Θεός: ὁμοιωμένος, ait, τοῖς ἐν ἀρχῇ τῶν ἐπῶν λεχθεῖσιν ἀθανάτοις Θεοῖς, ΟΥ ΦΥΣΕΙ ἀθάνατος Θεός: *Fies Deus immortalis*, id est, *similis factus iis, qui initio versuum dicti sunt immortales Dii, non naturâ Deus immortalis.* Dein, paginâ sequente, docens quî illa ἀποθέωσις fiat, ait Poëtam dixisse postmodum ἄμβροτος, οὐκ ἔτι θνητὸς, *immortalis, neque ampliùs morti*

* *Ed. Lond. p.* 313.

obnoxius, ἵνα κατὰ ἀφαίρεσιν τοῦ θνητοῦ ἡ θεοποιία ὑμῶν νοῆται, ἅτε μὴ φύσει, μηδὲ κατ' οὐσίαν ἡμῖν ἐνυπάρχουσα, ἀλλ' ἐκ προκοπῆς καὶ κατ' ἐπίδοσιν ἐπιγινομένη: *ut, ejus quod morti obnoxium est ademtione, nos Deos fieri intelligamus, quippe cùm ea Divinitas nobis neque* naturâ, *neque essentiâ insit, sed progressu & profectu adventicia.*

6. Non substitit error, in præpostera interpretatione vocularum ἐν φύσει, sed posito iis interdum significari *reverâ*, eam interpretationem aliò perperam transtulit. Paulus de Judaïca Gente loquens Ephes. II, 3. ἦμεν, inquit, τέκνα ΦΥΣΕΙ ὀργῆς, *eramus naturâ filii iræ, ut & reliqui*, nempe, populi. Ad hunc locum vir summus, modò laudatus, affert Gal. IV, 8. ut probet Paulum hoc velle, Judæos fuisse *reverâ iræ filios*. Sanè qui sunt φύσει τέκνα ὀργῆς reverâ sunt irâ digni, nec ad rem ipsam quod spectat, à sensu aberrarunt ii ex Veteribus, qui, ante *Grotium*, ita verba Pauli intellexerunt. At non est ea propria vocis significatio.

7. Ubi sermo est de Gentibus aut Societatibus integris, ut in loco Pauli allato, φύσις significat indolem Gentis. *Josephus* de Pharisæorum secta, A. J. L. XIII. c. 18. φύσει πρὸς τὰς κολάσεις ἐπιει-

κῶς

κῶς ἔχουσιν οἱ Φαρισαῖοι *Pharisæi naturâ clementes sunt in pœnis. Isocrates* vocat in Panegyrico Persas: ἀνθρώπους μάλιστα τὰς φύσεις διεφθαρμένους, *homines indolis corruptissimæ.* Scriptor Libri de Eloquutione, qui *Demetrio Phalereo* tribui solet: φύσει, inquit, ἐβραχυλόγουν οἱ Λάκωνες, *naturâ paucis loquebantur Lacones. Herodianus* Lib. I. c. 6. §. 25. φύσει τὸ βάρβαρον φιλοχρήματον: *naturâ barbari sunt divitiarum amantes.* Lib. II. c. 6. §. 13. φύσει δὲ κοῦφον τὸ Σύρων ἔθνος: *naturâ levis est Syrorum gens;* & paullò post: φιλέορτοι δὲ φύσει Σύροι, *naturâ festorum amantes.* Anonymus, apud *Diogenianum* in Βαρυδαίμων: Κρὴς ὑπάρχων καὶ φύσει ποικίλος, *cùm esset Cretensis & naturâ varius.* Sic *Cicero* Lib. I. in Verrem, num. 81. ait Lampsacenos *homines fuisse &* NATURA *& consuetudine, & disciplinâ lenissimos.* Pro L. Flacco, sic de Lacedæmoniis loquitur, num. 63. *Adsunt Lacedæmonii, cujus civitatis spectata ac nobilitata virtus, non solùm* NATURA *corroborata, verùm etiam disciplinâ putatur. Sallustius* initio belli Catilinarii, de priscis Romanis: *Jus, bonúmque apud eos non legibus, magis quàm* NATURA *valebat. Hirtius* in Comment. de bello Alexandrino C. VII. *Si mihi defendendi essent Alexan-*

 drini,

drini, quod neque fallaces essent, neque temerarii, multa oratio frustra absumeretur. Cùm verò uno tempore & natio eorum & NATURA *cognoscatur; aptissimum hoc genus esse ad proditionem nemo dubitare potest.* Itaque Paulus hoc dumtaxat vult, Judaïcæ Gentis *naturam*, seu *indolem* fuisse nequissimam & irâ divinâ dignam; quod verissimum esse ostendit tota Historia Judaïca. Allata exempla satis demonstrant non in singulis modò, sed etiam in Gentibus integris, spectari φύσιν, seu *indolem.* Hoc experientia etiam docet, quod verbis *Livii* exprimemus, non ut ejus auctoritate, in re omnibus nota, utamur; verùm ut Lectoris attentionem, eleganti sermone, nobis conciliemus. * *Tam civitatum, quàm singulorum hominum*, inquiunt apud eum Rhodii, *mores* (φύσεις) *sunt. Gentes quoque aliæ iracundæ, aliæ audaces, quædam timidæ; in vinum, in Venerem proniores aliæ sunt. Atheniensium populum fama est celerem, & supra vires audacem esse ad conandum; Lacedæmoniorum cunctatorem, & vix in ea, quibus fidit, ingredientem. Non negaverim & totam Asiæ regionem inaniora* PARERE *ingenia, & nostrorum tumidiorem sermonem esse, quòd excelle-*

ra

* *L. XLV. c. 23.*

re inter finitimas civitates videamur. Ita Judæis insita veluti erat à natura σκληροκαρδία, quam illis passim exprobrant Prophetæ.

8. Ex dictis apparet vocabula quædam esse quidem ἰσοδύναμα, ad præcipuas partes notionis eis subjectæ, quod attinet, quamvis in aliis partibus differant. Cavendum autem est ne, prætermisso discrimine, voces ejusmodi confundamus; quasi satis sit habendum, si in præcipua significatione iis conveniat. Etenim misceremus notiones aliqua in re similes, sed diversas in aliis; unde parum accurata rerum nasceretur cognitio.

9. *Tacitus*, * in *Germania* sua, de honore, quem Germani mulieribus exhibebant verba faciens: *inesse quin etiam*, inquit, *sanctum quid & providum putant, nec aut consilia earum aspernantur, aut responsa negligunt.* Quæri potest quid voce *sanctus* hoc in loco significetur, & nuperus quidem Paraphrastes interpretatur *divinum*; quæ vox hoc in loco synonyma est cum voce *sanctus*, magna ex parte. Attamen quia prorsus idem non significat, sensum non adsequetur quicumque in Paraphrasi acquiescet, nec ulteriùs

* *Cap. VIII.*

quidquam investigabit. *Sanctus* hîc significat *venerandum*, & quod *religioso quodam horrore prosequi par est*; nec aliud vult *Tacitus*, nisi Germanos credidisse in mulieribus esse nescio quid veneratione religiosa dignum, & quod futura præsagiret. Ita * eodem libro, ubi narrat Romanos Septentrionalem Oceanum navigare non ausos, ut quærerent, num aliqua Herculis vestigia iis in locis superessent: *Sanctius*, ait, *ac reverentius visum de actis Deorum credere, quàm scire*; hoc est, visum esse majoris venerationis ac reverentiæ, si crederetur potiùs quod narrabatur de Diis, quàm curiosiùs investigaretur navigatione, ut veritas inspectione comperta esset. Paullò pòst † loquitur de nescio qua quorumdam Germaniæ populorum Dea, quam vulgò ferebant in lacu quopiam lavari coram servis, qui postea submergebantur, subdítque: *Arcanus hinc terror, sanctáque ignorantia, quid sit illud quod tantùm perituri vident.* Ignorantia *sancta* est quæ ex religiosa veneratione proficiscitur. Hinc factum etiam ut *sanctus* verendum oris majestate significaret, ut in hisce versibus *Ovidii*, *Fastorum* Lib. VI. de Carmenta responsum editura:

Vix

* *Cap. XXXIV.* † *Cap. XL.*

Vix illam subitò posses cognoscere; tantò
Sanctior, & tantò quàm modò major erat.

10. In Translationibus omnibus, periculum maximum est, ne proprias significationes cum tralaticiis, & synonymis misceamus; quia, ut alibi diximus, Linguis ita inter se non convenit, ut habeant voces planè ἰσοδυνάμους. Hinc vel optimi Interpretes satis habent, si modò voces quàm maximè significatione iis quas vertunt affines adhibeant; alioqui si vim vocum, quas interpretantur, accuratè semper exprimere vellent, passim utendum esset circumloquutionibus ad voces singulas transferendas; quod esset molestissimum, & orationis seriem interturbaret. Verùm moniti Lectores caveant sibi oportet, ne nimiùm Interpretibus credant. Debent quidem translationes haberi adminicula, ad intelligendos Veteres; sed non oracula, ex quibus de eorum sententia certò constet.

CA-

CAPUT VIII.

REGULA VII.

Plurimis vocibus esse obscuras notiones subjectas.

1. INNTELLIGENDI sermonis difficultas non ex alia re major nascitur, quàm ex vocibus quibus est obscura potestas subjecta. Hinc passim contingit, ut videamur nobis perspicuè intelligere, quod non adsequimur; aut frustra laboremus, in quærendo quæ notio clara voce designetur, cùm nulla clara notio ei sit subjecta. Horum quidem exempla afferemus in II. Sectione * hujus Partis Secundæ; verùm quædam etiam hîc observari queunt, quoniam res ad omnis pænè generis notiones pertinet.

2. Omnia, quæ nota nobis esse dicimus, non sunt tamen æquè nota; quædam enim penitiùs, alia tantùm ἐξεπιπολῆς nota habemus. Hinc fit ut, cùm de minùs notis loqui necesse nobis est, cogamur

* *Cap. VII.*

gamur obſcuris notionibus vocabula imponere. In ſermone enim idem evenit, ac in Algebra, ubi quantitati aut planè ignoratæ, aut non diſtinctè notæ, certum nomen imponitur, ut A, B, &c. interea dum ex regulis Artis ad ejus cognitionem contenditur. Ita quoque, in quotidiano ſermone, de innumeris loqui cogimur, quæ obſcuriſſima ſunt; quamvis Vulgus interdum notiſſima eſſe ſibi perſuadeat; qua in re differt ab Algebræ cultoribus, qui nomina quidem imponunt quantitatibus ignotis, ſed quas ignotas ſibi eſſe norunt.

3. Exempli cauſâ, nemo eſt qui non quotidie proferat voces, *Vita*, *Animal*, aliáſque ex iis ortas, aut ſimiles; at quotuſquiſque eſt, qui dicere queat quid animo ſibi obverſetur, cùm ea vocabula profert? Negant omnes lapides *vivere*, ajunt eſſe *inanimatos*; contrà plantas *vitâ* frui, & belluas *animâ* eſſe præditas; at ſi quæramus à pleriſque, qui hæc in ore habent, quid ſibi velint, interpretari vix ac ne vix quidem poſſint. Attamen ſi ejuſcemodi vocibus uti vetarentur, vitam ſæpe in ſilentio degere cogerentur.

4. Cùm adulti innumeris vocabulis hujusgeneris, in ſermone & uſu quotidiano,

no, mentem suam exprimant; infantes, qui primùm loqui addiscunt, aut pueri, qui paullò provectiores sunt, hancce etiam consuetudinem à teneris unguiculis incauti contrahunt. Notiones quas ex occasione sensuum, vel ratiocinatione, seu attentione animi sibi comparant, vocitant certis vocabulis, quantumvis obscuras. Atque hoc quidem vituperandum non esset, si modò scirent ea notionum obscurarum esse nomina; sed quia ita sunt iis vocibus adsueti, ut statim ac proferuntur, adsint animo notiones quarum nomina sunt; & vice-versâ, ubi notiones animo obversantur, in promtu habeant vocabula quibus eas vocent; ideò, inquam, existimant se intelligere optimè quæ dicant, seu claras eorum animo suo obversari notiones.

5. Hinc nobis, ubi legimus Veterum Scripta, duplex oritur labor, ísque non adsuetis molestissimus. Primò, distinguenda sunt vocabula, quibus subjecerunt potestates claras, ab iis quæ obscuras tantùm subjectas habuerunt. Secundo, ea sermonis eorum comparanda est consuetudo, ut obscuræ illæ notiones non clariores, non obscuriores quàm iis obversabantur, animo nostro præstò adsint;

ſint; audito vocabulorum illorum ſonitu, aut conſpectis characteribus, quibus exprimitur is ſonitus.

6. Tum demum eos à nobis intelligi exiſtimare debemus, cùm, verbis eorum lectis, eædem nobis obverſantur notiones, ſeu claræ, ſeu obſcuræ ſint; quæ illorum animo aderant, eo tempore quo ea quæ legimus ſcribebant. Cavendum eſt vel maximè, ne eum putemus eſſe oportere verborum, quibus uſi ſunt, ſenſum, ſeu id eorum dogma, quod nos maximè rationi conſentaneum putamus; ſic enim ſæpiſſimè quod ſentire debuerant, ſi quod dicebant rectè penſitaſſent, confunderemus cum eo quod reapſe ſenſerunt. Debebant, quantùm fieri poterat, claras poteſtates vocibus tribuere; ſed paſſim hoc neglexerunt. Itaque fruſtra conaremur id intelligere quod voluerunt perſpicuè, cùm nihil perſpicui eorum menti ſe ſe objecerit.

9. In Theologia veterum Ethnicorum multa fuere, quæ verbis exprimebantur ejuſmodi, quibus veriſimile eſt eos nullum perſpicuum attribuiſſe ſignificatum. A Tullo Hoſtilio dicuntur fana conſecrata eſſe PAVORI & PALLORI, ob eam pugnam, quâ Fidenates & Vejentes vicit.

vicit. Cùm in media pugna desertum se audiret ab exercitu Albanorum, * *in re trepida duodecim vovit Salios, fanáque Pavori ac Pallori.* Quæri potest an reverâ Tullus existimaret *Pavorem* ac *Pallorem* esse Deos? an verò, illa delubra essent tantùm monumenta, non tam Numinibus consecrata, quàm memoriæ posteritatis? Non videtur posterius, quo posset defendi stultum trepidi Regis facinus, hîc locum habere, quia vota in rebus trepidis concepta eo fine nuncupabantur Diis, ut adjutores essent; quod ut celeriùs facerent, aliquid eis promittebatur. An ergo Tullus credit, & clarè intellexit duo Numina esse, quæ ita vocarentur, & metum hominibus injicerent? At hoc nullo alio ex loco Historiæ Romanæ, à Romanis creditum apparet, & nimis absurdum est; neque, ut opinor, adnuisset Tullus, si quis ab eo petiisset, an crederet Pavorem & Pallorem esse Deos, seu Naturas quasdam humanâ præstantiores? Quid ergo tum animo versabat, cùm votum adeò absonum conciperet? Nempe, nescio quid obscuri de Deo, quicumque esset, qui metum suorum pelleret, propitiando.

8. Iidem

* *T. Livius Lib. I. c. 27.*

8. Iidem Romani habebant, in mœnibus suis, fana *Mentis*, *Virtutis*, *Honoris*, *Pietatis*, *Fidei*, *Spei*, *Pudicitiæ*, *Concordiæ*, *Pacis*, *Quietis*, *Salutis*, *Felicitatis* & *Libertatis*. Mihi non fit verisimile totidem Deos, claro animi adsensu, à Romanis esse creditos. Videntur potissimùm voluisse commendare eas virtutes, vel res sanè quàm optandas; licèt fortasse nescio quid obscuri, de Diis mentibus hominum illas virtutes ingenerantibus, aut beneficiis illis homines donantibus, animo versarent. Haud absimili modo mentem Romanorum *M. Tullius*, * in Libris de Natura Deorum, interpretatur: *Quidquid magnam utilitatem generi afferret humano, id non sine divina bonitate erga homines fieri arbitrabantur. Itaque tum illud quod erat à Deo natum, nomine ipsius Dei nuncupabant; ut cùm fruges Cererem appellamus, vinum autem Liberum &c. tum autem res ipsa, in qua vis inest major aliqua, sic appellatur ut ea ipsa vis nominetur Deus, ut* Fides, *ut* Mens, *quas in Capitolio dedicatas videmus proximè à M. Æmilio Scauro. Antè autem ab Atilio Calatino erat* Fides *consecrata. Vides* Virtutis *Templum, vides* Honoris *à M. Marcello renovatum; quod multis*

* *Lib. II. c.* 23.

multis ante annis erat, bello Ligustico, à Q. Maximo dedicatum. Quid Opis, *Quid* Salutis, *quid* Concordiæ, Libertatis, Victoriæ? *quarum omnium rerum quia vis erat tanta, ut sine Deo regi non posset, ipsa res Deorum nomen obtinuit.*

9. Credibile est priscos Romanos, nescio quid simile obscurè cogitasse; & ipse *Cicero* fortè non parum impeditus fuisset, si ab eo quis quæsiisset quid intelligeret voce *Vis*, quam ait Deum nominatam? Nec rectè etiam faceret, ut opinor, quicumque notiones claras subesse crederet sequentibus verbis: *Quo ex genere* Cupidinis, *&* Voluptatis, *&* Lubentinæ Veneris *vocabula consecrata sunt, vitiosarum rerum, neque naturalium; sed tamen ea ipsa vitia naturam vehementiùs sæpe pulsant.*

10. In Philosophia quoque ipsa innumera sunt vocabula, quibus obscurissimam adjunctam esse notionem nemo dubitare poterit, qui vel aliquantisper expenderit. Si quis legat *Aristotelis* præsertim scripta Physica, facilè animadvertet virum illum, quidquid ejus discipuli aut admiratores jactarint, non tam abscondisse datâ operâ obscuris verbis quod clarè intelligeret, quàm obscuras cogitationes obscurè expressisse.

pressisse. Ita initio Lib. I. φυσικῆς ἀκροάσεως, ait ita nos progredi solitos, in investigatione naturæ rerum, *ut ab iis quæ sunt nobis manifestiora & clariora viam affectemus ad ea quæ sunt naturâ clariora & manifestiora.* Primò voces σαφὴς & γνώριμ☉ sunt *relativæ*, nec umquam proferuntur nisi ad aliquem, cui res est manifesta, respiciatur. Itaque nihil est quod possit propriè dici γνώριμον ἁπλῶς, ut loquitur eodem in loco *Stagirita.* Deinde, si demus *absolutas* eas esse voces, hæc significabunt, quæ *simpliciora* naturâ suâ sunt; atque eas voces, contra usum receptum, intellexisse videbitur *Aristoteles*; quo posito, hoc voluerit, nos solitos à compositis ad simplicia progredi; unde colligit sibi etiam in Physicis ita progrediendum, adeóque à *principiis* incipiendum. Si quis ab eo quæsivisset, an *principia* rerum naturalium sint ἡμῖν γνωριμώτερα, quàm ipsæ res naturales? negasset sine dubio. Nam cùm omnes, qui sensibus & ratione utuntur, aliquatenus norint corpora quæ nos undequaque ambiunt; paucissimi sunt, qui de principiis quibus constant cogitent. Quare ergo ita Physicam suam exorsus est, ut videatur contrarium ei quod sentiebat dicere?

 Nem-

Nempe, quia non satis intelligebat quid diceret, & obscuras quasdam cogitationes obscuris verbis exprimebat.

11. Atque hoc quidem exemplum non selegimus, quasi eximium, sed quòd librum aperientibus primum occurrerit. Ex mala autem Magistri consuetudine, in obscuris adquiescendi notionibus, & utendi stylo obscuro, omnes Discipulos ejus obscuritas cogitationum ac styli, quasi contagio quædam, pervasit. Cùm in Hispaniam ab Arabibus allata esset ejus Philosophia, circa annum Christi MCCVIII. indéque in Italiam ac Galliam venisset; ex ea nata est Philosophia Scholastica, quæ peperit similem sibi Theologiam; in quibus vix dixeris, résne, an verba sint obscuriora.

12. Verùm non postremis dumtaxat sæculis, Philosophia minùs accurata innumeras voces obscuras in Theologiam Christianam invexit, ut cùm sequente Capite, tum alibi ostendemus. Præter Philosophiæ obscuritatem, multùm obfuit perspicuitati, secundo, tertio & quarto Ecclesiæ Christianæ sæculis, ψευδώνυμος eloquentia, quam cæco amore plerique prosequebantur. Dum enim pluris faciunt figuratam & tumidam orationem,

nem, quàm simplicem ac solâ perspicuæ veritatis vi nitentem sermonem; innumeris vocabulis, sine sensu, proferendis sese adsuefecerunt. Exempli causâ, à tempore *Augustini*, vix ulla vox frequentior fuit voce GRATIA; ubi sermo est de hominis ad saniorem mentem reditu, & vi cui is reditus debetur. Eâ tamen voce quid significetur, cùm ab iis quæritur, qui ea utuntur, nihil responsi perspicui ferre licet. Quamobrem in Gallia * Jesuita festivi ingenii, non inficetè dixit,
„ *Gratiam* illam divinam, quæ tantùm
„ strepitum excitavit in Scholis, & tam
„ mirabiles effectus in hominum animis
„ edit; *Gratiam* illam adeò efficacem,
„ & suavem simul; quæ de duritie cordis,
„ illæsâ Arbitrii Libertate, triumphat,
„ nihil esse tandem, præter NESCIO
„ QUID. Nec certè ea vox usquam in Scriptura eo sensu legitur, quamvis ceteroqui sit πολύσημος. Ubi de Deo sermo est, χάρις, *gratia*, ejus *misericordiam*, aut *beneficium* quodpiam significat, nusquam arcanum & ineluctabilem afflatum; quo sensu eam intellexit *Augustinus*, popularis sanè orator, sed Criticæ imperitus.

* *Bouhours* in Dialogo *du je ne sai quoi.*

13. Itaque cùm ejuſmodi Scriptores legimus, & adſueti perſpicuis notionibus atque claro ſermoni, nitimur definire voces quibus uſi ſunt; paſſim fruſtra laboramus, quia nullam claram poteſtatem plurimis vocabulis ſubjecerant. Nulla definitio vocis Gratia, quæ quadret in notionem *Auguſtini*, dari poteſt, præter hanc: *Eſt neſcio quid, quo Deus, ex Auguſtini ſententia, animos noſtros ad pietatem ineluctabili modo flectit, ídque ab omnibus cùm noſtris ratiocinationibus, tum iis quæ extrinſecus nobis objiciuntur diſtinctum.* Si nitaris clariorem notionem adnectere voci *Gratia*, ea tua erit notio, non Auguſtiniana.

14. Optandum eſſet eos, qui Lexicis conficiendis operam dant, certâ notâ diſtinguere vocabula obſcura à claris: uti diſtinguunt barbara aut antiquata, ab uſu meliorum ſæculorum receptis. Illâ enim notâ monerentur tirones, imò & ſæpe provectiores, ne fruſtra laborarent in quærenda clara ſignificatione vocis, quam numquam obtinuit; néve ſuam ipſorum notionem cum Veterum notione confunderent.

CAPUT IX.

REGULA VIII.

Voces esse, quibus nulla subjecta est potestas.

1. SI contingeret Polonum & Gallum, vernacularum tantùm Linguarum peritos, sine interprete colloqui, alterum Gallicè, alterum Polonicè; atque, finito sermone, utrumque affirmare sibi eo colloquio satisfactum; non possent effugere, quin uterque insanus haberetur. At ausim dicere Philosophos & Theologos Scholasticos, summa cum laude, & eximiæ eruditionis fama, idem non semel, aut iterum, sed μυριάκις factitasse. Utuntur enim passim vocibus, quibus non tantùm obscuram notionem subjiciunt, quod in antecedenti Capite ostendimus, sed etiam planè nullam; & tum quidem potissimùm se se mirificè loquutos esse sperant, atque ab aliis censentur, cùm ad ravim usque, instar campanarum, sonitum sine mente maximum ediderunt. Cujus rei plurimæ sunt causæ, sed qua-

rum duas potiſſimas dumtaxat attingemus.

2. Omnes, ut diximus, ab infantia adſueſcunt voces proferre, ad ſignificanda multa, quæ obſcuriſſimè norunt. Adde & pueros tunc putare ſe rem intelligere, quando nomen, quo deſignari ſolet, memoriæ mandarunt. Si puer quidpiam videns, quod appellatum coram ſe non meminerit, quærat quid ſit, docetur rei nomen; quo audito, rem credit ſibi notam eſſe, cùm nomen tantùm teneat. Exempli causâ, offeratur vas vitreum puero, quærátque quid ſit? Reponitur *vas vitreum*. Memoriæ mandat haſce vòces, neque quidquam ulteriùs exquirit; ſi verò ab eo poſtea quæras an ſciat quid ſit, illico regeret eſſe *vas vitreum*, & ſibi rem notam eſſe exiſtimabit, licèt vitri natura ei ſit penitus ignota.

3. Hinc factum ut multa, quæ nec oculis nec aliis ſenſibus uſurpamus, nominibus afficiamus, licèt nuſquam ſint; útque propter nomina nota, cognoſci à nobis putemus. Cùm quidpiam contingit, cujus cauſa prorſus ignota eſt, dicimus factum id eſſe CASU ſeu FORTUNA, & rem nos acu tetigiſſe arbitramur; cùm tamen iis vocibus nullam ſubjecerimus notio-

notionem. Eleganter * *Democritus:* ἄνθρωποι, inquit, Τύχης εἴδωλον ἐπλάσαντο, πρόφασιν ἰδίης ἀνοίης; *homines finxerunt idolum Fortunæ, propriæ ignorantiæ velamentum. Cicero* in Topicis c. 17. de causis: *Latent*, inquit, *quæ subjecta sunt Fortunæ, cùm enim nihil sine causa fiat, hoc ipsum est Fortunæ eventus, obscurâ quod † latenter efficitur.* Hisce tamen non Poëtarum modò, sed Oratorum & Historicorum scatent Scripta; quæ proinde periodis, sensu carentibus, referta esse agnoscamus necesse est. Voce Τύχη persæpe usus est gravissimus Scriptor *Polybius*, ab ipso initio Historiæ; qui si rogatus fuisset quid esset, paucis prolatis, coactus fuisset fateri multò potiori jure de hoc nomine dici posse quod habet de nominibus locorum, quorum ignotus est situs, Lib. III. c. 36. Ἐπὶ τῶν ἀγνοουμένων εἰς τέλος ὁμοίαν ἔχει τὴν δύναμιν ἡ τῶν ὀνομάτων ἐξήγησις ταῖς ἀδιανοήτοις καὶ κρουσματικαῖς λέξεσι: *in iis quæ planè ignorantur, similem potestatem habet nominum recensio, ac voces nihil significantes, & soni percussione instrumentorum editi.*

4. Ipsi Philosophi iisdem vocibus passim

* *Apud Euseb. Præp. Evang. Lib. XIV. c. 27.*
† Ita lego, non *qua.*

sim usi sunt, & seriò *Fortunam* & *Casum* causas esse physicas contenderunt. *Aristoteles* * enim, inter eas causas, seriò enumerat ΤΗΝ ΤΥΧΗΝ καὶ ΤΟ ΑΥΤΟΜΑΤΟΝ, & hæc ita distinguit, ut dicat τύχην versari circa actiones Naturarum προαιρετικῶν *facultate eligendi* præditarum; τὸ αὐτόματον verò circa ea, quæ sunt facultate illâ destituta. Si quæras ab *Aristotele*, quid sint illæ causæ? pro definitionibus rerum, vocum definitiones profert, seu docet quâ occasione eas adhiberet; nempe, se solere, iis uti, quando aliquid evenit inexspectatum & cujus causa ignoratur. Exempli causâ, aliquis aliquò it, quò non solet alioquin ire, atque eo in loco accipit pecuniam, de qua ne cogitaverat quidem. Hoc dicit *Aristeles* fieri κατὰ τύχην. Si verò lapis cadat, à nemine homine pulsus, & frangat aliquid, hoc fieri κατ' αὐτόματον vult.

5. Ne dubitaremus hæc magnum Philosophum, ut pleraque alia, vulgari sermoni inædificasse, hoc ipse significat initio Cap. II. ubi dicit, quæ fiunt [illegible], vel ut plurimùm, ea Fortunæ non tribui, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐστί τινα ἃ γίνεται καὶ παρὰ ταῦτα, καὶ πάντες ταῦτά φασιν εἶναι ἀπὸ τύχης, φα-

νερὸν

* *Physic. Lib. II. c.* 4, 5, 6.

γερὸν ὅτι ἐςί τι ἡ τύχη ϰ̓ τὸ αὐτόματον : sed quoniam sunt quædam , quæ fiunt etiam præter ista, & omnes hæc dicunt esse à Fortuna , manifestum esse Fortunam & Casum esse aliquid. Naturæ Genius, ut vocitatur à Scholasticis, non animadvertit vulgari hac phrasi nihil significari ; sed inde argumentum duxit ad probandum esse nescio quas Naturas , quæ esse nequeunt ; nam ipse non adsentitur iis, qui dicebant Fortunam non modò esse *ἄδηλον ἀνθρωπίνῃ διανοίᾳ* sed *θεῖόν τι ϰαὶ δαιμονιώτερον, divinum quiddpiam, & humanâ naturâ superius.* Atqui licèt nescirent quid dicerent, tamen poterant videri Numen quodpiam nomine Fortunæ intelligere ; quod *Aristoteles* improbat.

6. In Philosophorum accuratiùs loquentium Scriptis, *τύχη fortuna* & *εἱμαρμένη fatum* distinguuntur ; hoc enim certa causarum series ; quæ ineluctabilis est : illa inconstans & mutabilis dicitur. Attamen à multis priscis Scriptoribus confunduntur. Plurima *Lucanus* hujusce rei exempla , plurima alii passim Scriptores suppeditabunt. Duo tantùm , quæ instar omnium erunt , proferemus. *Lucanus* ergo sic Thessalam veneficam loquentem inducit Lib. V. vers. 611. ubi à se Fata violari posse negat : *At*

At simul à prima descendit origine mundi
Caussarum series, atque omnia FATA *laborant,*
Si quidquam mutare velis, ———
——— *tunc Thessala turba fatemur,*
Plus FORTUNA *potest.*

Curtius Lib. X. c. 5. § 35. *Cùm plurimum virtuti debuerit* (Alexander) *plus debuit* FORTUNÆ; *quam solus omnium mortalium in potestate habuit. Quoties illum à morte revocavit? quoties temerè in pericula vectum perpetuâ felicitate protexit? Vitæ quoque finem eumdem illi, quem gloria, statuit. Exspectavere eum* FATA, *dum, Oriente perdomito, aditóque Oceano, quidquid mortalitas capiebat impleret.* Quàm hæ voces obscuræ sint, imò quàm nihil significent ut nobis constet, claram aut etiam aliquam notionem sub iis latentem oportet quæramus. De *Fato* elegans est judicium *Maximi* Tyrii Orat. III. Κἂν πεπρωμένην φῇς, ὄνομα λέγω πλανώμενον ἀνθρώπων δόξαις. τίς γὰρ ἡ πεπρωμένη; ποίας φύσεως; τίνος οὐσίας; εἰ μέν τις Θεὸς ἐστὶ τοὶ οὐρανὸν εὐρὺν ἔχουσιν· οὐδὲν τῶν δεινῶν τὸν ἔργον. οὐδὲ καθ' εἱμαρμένην ἀνθρώπινα συμφορεῖ (οὐ γὰρ θέμις ἀνάπτειν Θεῷ αἰτίαν κακοῦ)

εἰ δὲ

εἰ δέ τις ἐστὶ βροτῶν τοὶ ἐπὶ χθονὶ ναιετάουσι· ψεύδεται μὲν ὁ Ἐλπήνωρ, λέγων, ἄσέ με Δαίμονος αἶσα κακή· ψεύδεται δὲ ὁ Ἀγαμέμνων λέγων, ἐγὼ δ' οὐκ αἴτιός εἰμι, ἀλλὰ Ζεὺς καὶ Μοῖρα, καὶ ἠεροφοῖτις Ἐριννύς. ἔοικε δὲ ταυτὶ τὰ ὀνόματα εἶναι μοχθηρίας ἀνθρωπίνης δύσφημοι ἀποστροφαὶ, ἀναθέντων αὐτῆς τὴν αἰτίαν τῷ Δαιμονίῳ καὶ ταῖς Μοίραις καὶ ταῖς Ἐριννύσιν: *Quid enim est fatum? cujus naturæ? cujus essentiæ? Si quidem ex Diis sis, qui cælum latum habitant, opus tuum nihil habet mali; neque secundùm fatum humanæ calamitates contingunt, non licet enim Deo causam mali tribuere. Si vero sis aliquis mortalium, qui in terra habitant, mentitur Elpenor cùm dicit:* læsit me Dæmonis malum fatum. *Mentitur & Agamemnon dicens:* non ego sum causa, sed Jupiter & Parca, & Errinys quæ per aërem fertur. *Videntur verò hæc nomina esse nequitiæ humanæ aversiones, quibus ejus causa tribuitur Numini & Parcis & Erinnybus.*

7. Apud *Aristotelem*, vocibus ΥΛΗ *materia*, ΦΥΣΙΣ *natura*, ΟΥΣΙΑ *substantia*, sæpe nulla videtur potestas affixa; quod haud difficile ostensu esset, nisi instituti nostri ratio obstaret. Ejus sectatores habent etiam multas ejusmodi voces, quales sunt *Attractio*, *Antipathia*, *Sym-*

Sympathia, *Antiperistasis*, aliæque similes, quæ *Qualitatum occultarum* nomine continentur. Nam quando quidpiam oriri ajunt à *qualitate occulta*, exempli causâ, quæ *Sympathia* vocatur; idem est ac si dicerent, manare id à causa, cujus nullam notionem habent.

8. Quod non ignoscitur Philosophis, id multò minùs in Religione condonandum. At Romani non dubitarunt * templa *Fortunæ*, & quidem *mala* consecrare; quamvis interrogati non ausi fuissent seriò dicere se Numen cæcum, & varium, quódque omnia súsque, déque haberet colere, aut esse Naturam ejusmodi divinam. Quid ergo voce *Fortuna* intelligebant? Nimirum, nihil; & perinde fecissent, si NIHILO fana & aras consecrassent. Quod & Græcorum nonnulli viderunt, teste vel *Philemone*, cujus hi Senarii ex incerta Comœdia supersunt:

Οὐκ ἔστιν ἡμῖν ὐδεμία Τύχη θεός,
Οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ ταὐτόματον, ὃ γίνεται
Ὡς ἔτυχ᾽ ἑκάστῳ προσαγορεύεται Τύχη.

Pro-

* *Vid. Cicer de Nat. Deor. Lib. III. c. 24. & 25. & Plinium Hist. Nat. Lib. I. c. 7.*

Profectò hominibus nulla Fortuna est Dea,
Nulla, inquam, verùm quidquid temerè provenit
Fortunæ à nobis accipit vocabulum.

Pulcrè etiam hanc in rem *Plinius* Hist. Nat. Lib. II. c. 7. *Invenit inter has utrasque sententias* (superstitionem & impietatem) *medium sibi ipsa mortalitas Numen, quò minùs etiam plana de Deo conjectatio esset. Toto quippe mundo, & locis omnibus, omnibúsque horis, omnium vocibus Fortuna sola invocatur. Una nominatur, una accusatur, una agitur rea, una cogitatur, sola laudatur, sola arguitur, & cum convitiis colitur; volubilis, à plerisque verò & cæca existimata, vaga, inconstans, incerta, varia, indignorúmque fautrix. Huic omnia expensa, huic omnia feruntur accepta; & in tota ratione mortalium, sola utrámque paginam facit. Adeòque obnoxii sumus sorti, ut Sors ipsa pro Deo sit, quâ Deus probatur incertus.* Hinc non multùm, ut opinor, absuere, * qui auctore *Æliano*, in Lib. *de Providentia*, aras erexerant *Anno*, *Mensi*, *Senectuti*, *Arti*, *Paupertati*, imò &

* Citatur ab *Eustathio Dionysii Periegetæ vers.* 45.

& *Morti*, εἰς γέρας τῇ κοινῇ ἀναπαύλῃ, εἴτουν τῷ πανυστάτῳ ὅρμῳ, *in honorem communis quietis, aut extremi portûs.*

9. Omne quod *honestum* & *laudabile* esse dicebant reliqui Philosophi, id Epicurei *cassum quiddam, & inani vocis sono decoratum esse contendebant*, ut plus semel docet * *Cicero*; nec multùm à vero abfuisse videntur. Quid enim est τὸ καλὸν, si res ipsas spectemus, in Ethnicorum plerorumque Scriptis? Nihil prorsus. Erat tantùm opinio quædam, in hominibus; quâ *honestum* quidpiam esse existimabant, cujus rationem reddere non poterant. At à Christianis facilè *honestum* definietur, *quod est humanæ societati utile, adeòque Deo ejus conditori acceptum. Epicuro*, vice versâ, exprobrabant alii Philosophi inanes voces, cùm dicebat Deos (quos nomine ponebat, cùm re sustulisset) habere *quasi corpus & quasi sanguinem.* Sic apud *Ciceronem* de Nat. Deorum Lib. I. *n.* 74. Cotta Velleio: *Corpus*, inquit, *quid sit, sanguis quid sit, intelligo; quasi corpus & quasi sanguis quid sit, nullo prorsus modo intelligo — & ne tu quidem intelligis.*

10. Ne Theologia Ethnica sola hisce vitiis laboraret, operam dedere quidam ex

* *Tusc. Quæst. Lib. V. n.* 73. & 119.

ex Christianis, qui tamen multos invenere sectatores. Eorum quæ dicunt nullam notionem habent, qui verba faciunt de corpore humano, aliquot pedes longo, quod tamen intra punctum continetur; de corpore unico quod multiplex simul est, & in variis locis unum; de corpore quod penetrat alia, ita ut eadem sit aliorum & ejus extensio, & simul diversa; de figura, pondere, colore, quæ nulli rei insunt, &c. De hisce in Scholis Hispaniæ, Italiæ, Galliæ, Germaniæ ita quotidie disputatur, quasi de re aliqua sermo esset; cùm revera de nihilo loquantur, & hoc unum observent, ut illa verba, quibus nihil significatur, certo quodam situ collocent, quasi aliquid significarent.

11. Haud aliter judicandum videtur de eorum sermone, qui narrant humanam naturam Divinitatis participem factam fuisse, & Divinitatem Humanitatis; illa enim mutua communicatio qualitatum æquè intelligitur, ac intelligeretur qui diceret esse circulum, qui ita cum triangulo conjunctus sit, ut circulus quidem habeat attributa trianguli, triangulum verò circuli.

12. Si quis quærat quî fieri queat ut qui

qui ita loquuntur non animadvertant se sonos sine mente emittere, sed putent se eximiè loquutos, postquàm multa talia effutierunt? Duæ potissimùm videntur esse causæ, quarum alteram suprà attigimus. A teneris unguiculis, adsueti sunt ejusmodi vocabulis audiendis, & proferendis. Præterea ideò falluntur, quòd voces quibus utuntur separatim intelligant; quo fit ut etiam conjunctas intelligere sibi videantur, cùm tamen conjunctæ repugnantia significent.

13. Itaque hoc est indubitatum, quicumque id proferunt quod repugnat, eos, licèt voces quas usurpant sejunctas intelligant, nullam tamen notionem, quæ toti orationis complexioni respondeat, animo obversantem habere. Atque hoc multò sæpiùs evenit, quàm vulgò existimatur; ut satis animadvertent peritiores, qui à nobis moniti aliorum sermones attendent.

14. Manifestum est loquelâ eos abuti, qui verba proferunt sine sensu; nec quisquam sibi sermonem ejusmodi exprobrari, sine pudore, audiat. Sed quia plurimi in eo peccato deprehenderentur sæpissimè, si verborum quibus utuntur ab iis significatio quæreretur; hoc ne fieret,
inventa

inventa sunt alia vocabula, seu loquutiones, quibus ejusmodi inquisitio veluti propulsaretur. Philosophi Scholastici, ut jam monuimus, ubi quæritur à se, quid sit *Attractio*, aut *Sympathia*, reponunt esse *qualitates occultas*; quibus verbis qui interrogat arcetur, ne curiosiùs in illa inquirat. Responsio tamen hæc eòdem redit, ac si Philosophus reposuisset: *Equidem usus sum vocibus Attractionis, & Sympathiæ, sed iis nullam notionem adjungo; ideóque frustra à me quæritur quid significent.*

15. Theologi, qui non minùs loqui amant quàm Philosophi, de iis quæ non intelligunt, sæpe æquè verentur simplici hujusmodi oratione uti. Itaque si quis quærat interpretationem multorum vocabulorum, quibus utuntur, non eodem sensu quo alii, regerunt sermonem esse *de re incomprehensibili*, ideóque à Ratione humana non debere de ea, ut de ceteris rebus, judicium ferri. Qua sanè in re non falluntur, sed paullò simpliciùs si loquerentur, ita auditores suos compellarent: *Hactenus de re nobis ignota loquuti sumus, vocésque ideò adhibuimus quibus nullam subjecimus potestatem; itaque eas interpretari non possumus.*

16. At neque Philosophi, neque Theologi rem, ut est, profitentur; seu quia ipsi errorem suum non intelligunt, seu quia vulgus, quod simpliciùs multò agit, indignaretur tam prolixas passim orationes ab iis haberi de rebus, quas non magis perspectas habent, quàm reliqui homines; & tanto apparatu verborum, quasi siparìo, tegi merum NIHIL. Hoc si vulgò notum esset, brevi magna Philosophiæ & Theologiæ Scholasticæ pars æterno damnaretur silentio, & argumentum innumerarum disputationum exaresceret; quod loquendi avidis & in illis tricis innutritis molestissimum accideret. Hanc in rem, memoratu digna sunt verba *Augustini*, * quibus persuadere quidem Lectoribus vellet rem ἀκατάληπτον intelligi, sed verba deesse Theologis, quibus quod intelligunt exprimant; fatetur tamen interea verbis eorum nihil dici: *Non audemus dicere unam Essentiam, tres substantias; sed* inquit, *unam Essentiam vel substantiam, tres autem Personas, quemadmodum multi Latini ista tractantes & digni auctoritate dixerunt; cùm alium modum aptiorem non invenirent, quo enunciarent verbis* QUOD SINE VERBIS *intelligebant. Reverâ enim*

cùm

* *De Trinitate Lib. V. c. 9.*

cùm Pater non sit Filius, & Filius non sit Pater, & Spiritus Sanctus ille, qui etiam donum Dei vocatur, cùm nec Pater sit, nec Filius, tres utique sunt. Ideóque pluraliter dictum est: Ego & Pater unum sumus. *Tamen cùm quæritur quid tres? Magnâ prorsus inopiâ humanum laborat eloquium. Dictum est tamen tres Personæ, non ut* ALIQUID *diceretur, sed* NE TACERETUR.

17. Oportet Lexicographos, qui solent eas voces vocibus aliis sine sensu vertere, simili cautione uti, ac erga obscuras; nimirum, observare has quidem voces sensu carere, sed adhiberi certis occasionibus, quæ etiam notandæ essent. *Transsubstantiatio*, exempli causâ, vox est quâ nihil significatur, sed quæ adhibetur à Pontificiis, ubi loquuntur de sententia sua circa præsentiam corporis Christi, in Eucharistia. Similia dixeris de vocibus *Consubstantiatio*, *Communicatio Idiomatum*, aliisque id genus, & plurimis loquutionibus, in quibus occurrunt.

CAPUT X.

REGULA IX.

Loquutiones esse plurimas in omnibus Linguis anomalas, & parum accuratas, quæ nimiùm urgendæ non sunt.

1. OPTANDUM quidem esset Linguas omnes constantibus quibusdam Regulis adeò adstrictas esse, ut ab iis discedere numquam liceret; atque eas Regulas Rationi, & rerum naturæ semper consentaneas esse, ita ut perpetuò ea orationis structura servaretur, quæ quàm aptissima ad rem perspicuè exprimendam esset. At cùm Linguæ usu & paullatim fuerint inventæ, & à plurimis usurpatæ, qui de Loquelæ fine numquam satis cogitarant; hinc natæ sunt innumeræ Anomaliæ, quibus orationis perspicuitas imminuta est. Usus qui pendet, non à doctissimis & præ ceteris judicio præditis, sed à multitudine potissimùm, multa consecravit; quæ non adsuetis negotium facessunt, & impediunt etiam ne ii, qui Linguis utuntur, animadvertant se obscurè loqui.

2. Am-

2. *Anomalias*, ut ne obſcuritate ipſi peccemus dum eam vituperamus, hìc vocabimus non tantùm formulas, quæ generalibus Grammatices Regulis repugnant, ſed quæ obſtant quominùs res, de qua ſermo eſt, clarè intelligatur; quia qui loquitur obliquiori & impropria utitur oratione, & quæ ex Regulis ægrè reſolvi poteſt. Exempli cauſâ, Livius Lib. II. c. 42. *Moti*, inquit, *irâ numinis cauſam nullam aliam vates canebant publicè, privatimque, nunc extis, nunc per aves* CONSULTI, *quàm haud ritè ſacra fieri.* Vates non conſuluntur extis & avibus, ſed ipſi per exta & aves conſulunt Deos, his enim adſpectis quæ ſit Deorum mens conjiciunt. Atque hoc ipſum voluit Livius, quod explicatiùs extulit *Curtius* Lib. VII. c. 8. *Qui poſt Darium victum ariolos & vates* CONSULERE *deſierat, rurſus ad ſuperſtitionem, humanarum gentium ludibria, revolutus, Ariſtandrum, cui credulitatem ſuam addixerat, explorare eventum rerum ſacrificiis jubet.* Similis eſt loquutio *vincere bellum*, πόλεμον νικᾶν, quæ cùm alibi ſæpe, tum *Polyæni* Lib. I. C. XX. §. I. occurrit, neque enim vincitur bellum, ſed homines qui bellant. Νικᾶν ἀγῶνα dicunt iidem Græci, ἀντὶ τοῦ νικᾶν τοὺς ἀνταγω-

παγωνιστάς. Vide *Epictetum* in Enchir. c. XXV. & alios passim.

3. Multa talia apud omnes Scriptores occurrunt, quæ eloquentiæ famam non minuebant apud Gentes, quæ ejusmodi loquutionibus adsuetæ erant; sed quæ nobis sæpe molesta sunt, & impediunt quominùs sensum Veterum adsequamur, aut nimiam attentionem postulant. Fateor, ubi res aliunde nota est & clara, loquutiones anomalas parum negotii facessere, ut in exemplis allatis; sed ubi res obscurior est, ejusmodi sermonis anomaliæ obscuritatem non parum augent. Quis intelligere posset φεύγειν δίκην, *fugere litem*, ut φεύγειν δίκην ἀνδροφονίας *fugere litem cædis*, & breviùs φεύγειν ἀνδροφονίας, *fugere cædis*, significare simpliciter *accusari*, & *accusari cædis*; nisi ex innumeris exemplis, quæ affatim quivis præbent Lexicographi, res constaret? Sunt tamen & viri docti, qui in hac phrasi convertenda cespitarunt. Sic legem de provocatione ad Populum à Valerio Publicola latam, *τὸν δῆμον ἀπὸ τῶν ὑπάτων τῷ φεύγοντι δίκην ἐπικαλεῖσθαι*, vertit *R. Constantinus*, *crimen deprecantibus provocationem esse à consulibus ad populum*; cùm debuisset vertere *reis*, seu *accusatis*. Est locus apud *Plutarchum*,

chum, in vita Valerii p. 103. Ed. Wecheslianæ.

4. Postquàm Linguæ excoli cœperunt, institutæ quidem Analogicæ Regulæ sunt; ad quas pleraque exigi oportuit; sed eæ Regulæ numquam omnes usûs anomalias delere potuerunt; nam in quibusdam consuetudo tam altas radices egerat, ut evelli non potuerit. Egregiè hanc in rem * Quintilianus: *Non cùm primùm fingerentur homines, Analogia demissa cælo formam loquendi dedit, sed inventa est, postquàm loquebantur; & notatum in sermone quid quomodo caderet. Itaque non ratione nititur, sed exemplo; nec lex est loquendi sed observatio, ut ipsam Analogiam nulla res alia fecerit, quàm consuetudo.*

5. Si ἀμυελολογίας urgeremus, quasi loquutiones ex Analogicis Regulis intelligendas, difficultates maximæ nascerentur, & lites inter Eruditos non parvæ; quod experientia satis superque demonstravit, ut exemplis manifestius erit. Genes. II. 2. in Hebraïcis legimus: *Et absolvit* (ויכל vajechal) *Deus die septimo opus suum quod fecit, & quievit die septimo ab omni opere quod fecit*, &c. Cùm hoc in commate, ut & sequente, disertè affir-

* *Inst. Lib. I. c. 6.*

metur Deus septimo die quievisse, ideóque velle ut feriæ eo die observentur; Interpretes non parum impediti fuére, in interpretandis hisce vocibus, *absolvit septimo die*, quæ videntur significare Deum septimo die aliquid operis fecisse. Inde factum videtur, ut Samaritici Codicis exscriptores pro שביעי *schebihhi* septimo, reposuerint ששי *schischi* sexto; quod sequuti sunt οἱ LXX, qui habent ἕκτῃ, nisi ipsi Samaritis facem prætulerint. Recentiores verò Interpretes nonnulli existimarunt rem confectam fore, si verbum ויכל *vajechal* verteretur, & *absolverat*. Verùm licèt hæc posterior versio nihil habeat Hebraïcæ Grammaticæ contrarium, attamen eò confugere opus non est, quia etiamsi vertes: *& absolvit*, idem tamen erit sensus. Multò etiam minùs necesse est quidquam immutare; quod à LXX. Intt. & Samaritis factum censemus, non ab Hebraïci nostri codicis exscriptoribus; quia his nulla fuit causa mutandi *sextum* in *septimum diem*, quandoquidem ad perspicuitatem hoc nihil facit; alii verò mutare potuerunt, ut occurrerent difficultati, quæ inde nasci videbatur. Reverâ si proprietatem sermonis spectemus, accuratiùs loquuntur qui *sexto die* à Deo ab-

absoluta sua opera dicunt. Sed in designatione temporis, non ita semper observatur κυριολογία, quin sæpe rem referamus ad tempus, quod proximè id quo res facta sequutum est. Ita Exod. XII, 15. jubentur Israëlitæ amovere, primo Azymorum die, fermentum domibus suis: *primo die cessare facietis fermentum, ex ædibus vestris.* Attamen hoc oportuit factum, sub finem * decimi tertii diei, ante vesperam, quâ inchoabatur decimus quartus, qui fuit primus Azymorum, ut apparet ex vers. 18. & Judæorum usu. Similis est observatio *A. Gellii* Lib. VII. c. 2. ubi ait phrasibus *quoad vivet, quoad morietur, quoad Senatus habebitur, quoad dimittetur*, unum idémque tempus significari: *tempora enim duo*, inquit, *cùm inter se opposita sunt atque cohærentia, ut alterius finis cum alterius initio misceatur, non refert utrum per extremitatem prioris, aut per initium sequentis, locus ipse confinis demonstretur.* Hinc *ante* & *post* interdum, in designando tempore, idem significat. *Lactantius* Instit. Divin. Lib. IV. c. 10. Christum ait *ante diem decimum Calendarum Aprilium* cruci affixum. Libro verò de Mort.

* Vid. & *Joan. Lightfootium de Ministerio Templi C. XII.* §. 1.

Mort. Persecut. c. 2. *cruciatus est*, inquit, *post diem decimum Calendarum Aprilium.* Attamen, ut ad Geneseos locum redeamus, maluimus, omnibus diligenter expensis, vertere *intra septimum diem.* Vide quæ ad eum locum scripsimus.

6. Matthæus C. XXI, 7 ubi adventum Christi asinâ vecti Jeresolimam describit, ita loquitur de Apostolis eum in asinæ pullum subjicientibus: *Adduxerunt asinam & pullum & imposuerunt iis* (ἐπάνω αὐτῶν) *vestimenta sua, & insidere fecerunt eum super iis*, ἐπάνω αὐτῶν. Cùm non verisimile sit Jesum utrique insedisse, & Evangelistæ alii ὀναρίῳ tantùm vectum esse doceant, Interpretes hîc in varia abierunt. *Cantabrigiensis Paraphrasis Græco-Latina* habet singulari numero: ἐπέθηκαν ἐπ' αὐτὸν (in pullo) τὰ ἱμάτια καὶ ἐπεκάθισαν ἐπάνω αὐτοῦ. *Syrus* ita etiam legit; at Vulgatus, in fine commatis, omittit αὐτῶν, vertítque *desuper*, sed in medio versu habet *imposuerunt super eos*; unde intelligimus in fine omissum αὐτῶν, propter difficultatem memoratam. Alii posterius αὐτῶν referunt ad ἱμάτια, sed obstat huic interpretationi prius αὐτῶν, quod ad asinam & pullum necessariò referendum.

7. Verùm hæ sunt παραδιορθώσεις & πα-

ρεγ-

ϝερμηνεῖαι, cùm hîc ſit mera ἀκυρολογία, quâ Matthæus nihil aliud voluit dicere, quàm quod alii. Similem prorſus habemus apud *Homerum* Iliad Κ. 513 & 529. ubi de Diomede in unum ex equis Rheſi ſe ſubjiciente: Καρπαλίμως δ' ἵππων ἐπεβήσατο, *ſtatim verò equos conſcendit*, & rurſus:

Τυδείδης δ' χαμᾶζε θορὼν ἔναρα βροτόεντα
Ἐν χείρεσσ' Ὀδυσῆϊ τίθει. ἐπεβήσατο δ' ἵππων.

Tydides cùm in terram deſiliiſſet, ſanguinea ſpolia in manibus Ulyſſis poſuit, conſcenditque eos; cùm unum tantùm conſcenderit; Ulyſſe alteri inſidente.

8. Ex Grammaticis Regulis, pronomina demonſtrativa plerumque ad id nomen debent referri, quod proximè antecedit; at nullus Scriptor adeò ejuſmodi Regularum obſervans eſt, ut numquam eas violet. *Homerus*, Iliad Τ. poſtquàm retulit lamenta Briſeidis, & aliarum Captivarum, quæ flebant

Πάτροκλον πρόφασιν, σφῶν δ' αὐτῶν κήδε' ἑκάστη,

ſub

sub prætextu deflendi Patrocli, suas ipsarum miserias; illico subjicit vers. 303.

> Αὐτὸν δ' ἀμφὶ γέροντες Ἀχαιῶν ἠγερέθοντο,
> Λισσόμενοι δειπνῆσαι, ὁ δ' ἠρνεῖτο στεναχίζων.

Senes Achivorum circa eum congregati erant, orantes jentaret, sed is suspirans negabat. At αὐτὸν non refertur ad Patroclum, de quo in antecedente versu, sed ad Achillem, cujus superiùs mentio facta fuerat. Idem observatum est à viris doctis, in aliquot N. T. locis, ut Act. x, 6. 1 Joan. V, 20. in voce οὗτος, licèt de posteriori loco sit orta controversia, quia volunt plerique inde probari Jesum Christum vocari τὸν ἀληθινὸν Θεόν; negantibus, cum *H. Grotio*, Unitariis, οὗτος referri ad proximè antecedentia verba. Ita usu venit, ut ea loca, quorum verbis nihil probatur quod in controversia sit, meliùs intelligantur, quàm ea quibus diffidentes Christiani utuntur in rebus controversis.

9. Attici phrasin habuerunt, in eorum Scriptoribus frequentissimam, quæ tamen Analogiæ generali Linguæ Græcæ videtur repugnare. Nempe, pro δίκαιόν ἐστι τοῦτο

πρέπειν, quo etiam utuntur ut reliqui Græci, dicunt δίκαιοι ἐσμὲν τοῦτο πράττειν, *justi sumus hoc facere.* Ita *Criton*, initio ejus Dialogi qui ejus nomine inscriptus est, dicit: δίκαιοι ἐσμὲν σώσαντές σε κινδυνεύειν τοῦτον τὸν κίνδυνον, *justi sumus te servato, periclitari hoc periculum*, pro δίκαιόν ἐστιν ἡμᾶς, &c. Qui *Platonem* leget multa similia teperiet, & plura etiam apud *Aristophanem*; qui sermone quotidiano utentes inducens, non ita Regulas observat, quæ in colloquiis ejusmodi sæpe negliguntur.

10. Interdum miscentur duæ phrases, adeò ut initio ab unâ facto, alterius pars subjiciatur. *Homerus* * Iliad. B. ita Nestorem loquentem inducit:

Φημὶ γὰρ οὖν κατανεῦσαι ὑπερμενέα Κρονίωνα,
Ἤματι τῷ ὅτε νηυσὶν ἐπ' ὠκυπόροισιν ἔβαινον,
Ἀργεῖοι Τρώεσσι φόνον καὶ κῆρα φέροντες,
Ἀστράπτων ἐπιδέξι', ἐναίσιμα σήματα φαίνων.

Dico enimverò annuisse præpotentem Saturnium, *eô die quo naves celeres conscenderunt*

* *Vers.* 350.

rent Argivi, cædem & mortem Trojanis inferentes, fulgurans *dexterâ*, *fausta signa* ostendens. Postremum versum concepit, quasi in primo dixisset: κατένευσε ὑπερμενὴς Κρονίων, cum quo conveniret ἀστράπτων; aut ita incepit, quasi dicturus esset ἀστράπτοντα. *Eustathius* quidem vult hunc locum esse σολοικοφανῆ, non verò σόλοικον, censétque punctum post φέροντες collocandum esse & in quarto versu subintelligendum ἦν; verùm alia ab * Eruditis allata sunt ejusmodi exempla, ex quibus liquet *Eustathium* frustra vereri ne *Homero* Solœcismus tribuatur. Nec dubito tamen, si per versuum leges licuisset, Librariorum aut Criticorum intempestivam diligentiam effecturam fuisse ut *Homerus*, aliique Poëtæ, apud quos tala occurrunt, convenientiùs Regulis loquerentur. Multò rectius est, quod ad eumdem locum observat doctissimus Grammaticus; Poëtam, nempe, ἢ καὶ ἀρχαΐζοντα, ἢ καὶ μιμούμενον ῥήτορα ἐναγώνιον νοήμασιν ἑαυτὸν ἀπασχολοῦντα, καὶ τοῦ καταλλήλου τοῦ συντάξεως μὴ διόλου φροντίσαντα, *aut antiquo more loquutum, aut imitatum Rhetorem decertantem, qui cogitationibus occupatus*

* *Daniel. Heinsii Proleg. in Exercitationes Sacras p. 31. & seqq.*

cupatus non prorsus curat seriem constructionis.

11. Neque hæc inter Poëticas licentias numeres, cùm elegantes Prosæ Scriptores haud raro ejusmodi verborum structuris utantur. *Polyænus* Lib. I. c. 15. Θεόπομπος ——— τὸ, πόλιν ἔρημον εἷλε, *Theopompus urbem vacuam* CEPIT; καὶ κατόπιν ἐμβάλλουσι τοῖς Μεσσηνίοις, *& à tergo* INVADUNT *Messenios*. Aut erat dicendum οἱ περὶ Θεόπομπον εἷλον καὶ ἐμβάλλουσι, vel ἐμβάλλει post εἷλε. Idem Scriptor Cap. XVIII. οἱ πολέμιοι τὸ λόγιον εἰδότες, κοινὸν αὐτοῖς ἦν παράγγελμα ἐν ταῖς μάχαις, ἀπέχεσθαι Κόδρου. *Hostes scientes hoc oraculum, publicum erat eis edictum.* Pro structura Grammatica, dicendum erat τοῖς πολεμίοις εἰδόσιν, aut post id initium Periodi, quo usus *Polyænus*, κοινὸν εἶχον παράγγελμα, aut κοινῶς παρηγγείλαντο. Similia ex eodem Scriptore loca ad hæc verba affert *Is. Casaubonus*, qui vetat credere hîc esse mendum & meritò vult esse σχῆμα quoddam; licèt nequaquam καινοπρεπὲς sit, ut ait vir summus, vel *Homero* teste. Idem præterea verè addit in *Æliani* Scriptis, oppidò quàm elegantibus, haud raro talia observari. Dein duo loca *Æliani* profert, quorum alter exstat Var. Hist.

Lib.

Lib. II. c. 13. alter Hist. Animal. Lib. VII. c. 26.

12. Simile quidpiam occurrit apud *Virgilium* Eclog. IV, 62. ubi sic Pollionis filium compellat Poëta:

Incipe, parve puer, risu cognoscere matrem, &c.
Incipe, parve puer; QUI *non risere parentes,*
Nec Deus HUNC *mensâ, Dea nec dignata cubili est.*

Oporteret aut CUI dictum, aut HOS. Nisi constaret à tempore *Quintiliani* * ita scriptum fuisse, in Codicibus Virgilii, & Veteres Grammaticos circa loci sensum hæsitasse; vix etiam hic locus videtur manus Criticas evasurus fuisse. Ejus, ut & hoc obiter notemus, hic est sensus: „ arride puer parentibus, quoniam inter „ Heroas olim futurus es; qui enim non „ arriserit parentibus, is neque conjugem „ Deam habebit, neque Dei ullius men„ sæ adhibebitur, quorum alterutrum pri„ scis Heroibus contigit. Putabant enim Veteres risum præ maturum in infantibus præsagire aliquid magni. *Lucianus* in Dialogo

* *Inst. Orat. Lib. IX. c. 3.*

logo Vulcani & Apollinis, ita Vulcanum de Mercurio recens nato loquentem inducit: ἑώρακας, ὦ Ἄπολλον, τὸ τῆς Μαίας βρέφος τὸ ἄρτι τεχθὲν, ὡς καλόν τέ ἐστι, καὶ προσγελᾷ πᾶσι, καὶ δηλοῖ τι ἤδη ὡς μέγα ἀγαθὸν ἀποβησόμενον; *vidistine, ô Apollo, filiolum Maiæ nuper natum, ut formosus est omnibusque arridet, & jam quiddam præ se fert, quasi in magnum aliquod bonum sit evasurus.* Plinius Lib. VII. c. 16. inter præsagia in infantibus observata, hoc refert; *Risisse, eodem die quo genitus esset, unum,* inquit, *hominem accepimus Zoroastrem.* Similia quoque narrabantur de Cyro infante, qui à pastore regio ad uxorem delatus *veluti ad notam allusit,* ut loquitur *Justinus* Lib. I. c. 4. cujus hæc sequuntur verba: *tantúsque in illo vigor, & dulcis quidam blandientis risus apparuit, ut Pastorem uxor ultrò rogaret permitteret sibi, sive fortunæ ipsius, sive spei suæ puerum nutrire.* Nempe, risus Cyri magnum quidpiam portendere mulieri videbatur. Mensâ suâ *Ixionem* dignatus est Jupiter; quamobrem συμπότης εἶναι θεῶν idem est *Epicteto* c. XXI. Enchiridii, atque ad Heroum dignitatem evehi. Hinc Pythagorei qui virorum præclarorum fato functorum animos in Heroum numerum referri

putabant, teste *Laërtio* Lib. VIII. §. 31. suæ sectæ homines, quos ceteris omnibus haud parum antistare censebant, convivas esse post mortem aiebant Plutonis & Proserpinæ; quod salsè ridet *Aristophon*, in *Pythagorista*, Grotianorum Fragment. p. 843. ubi quempiam ex Inferis reducem inducit:

Ἔφη τε καταβὰς εἰς δίαιταν τῶν κάτω,
Ἰδεῖν ἑκάστους, διαφέρειν δὲ πάμπολυ
Τοὺς Πυθαγοριστὰς τῶν νεκρῶν, μόνοισι γὰρ
Τούτοισι τὸν Πλούτωνα συσιτεῖν ἔφη.

Dicebat, cùm descendisset in mansionem inferorum, vidisse se singulos, multùm verò differre Pythagoreos à mortuis, solos enim illos dicebat Plutonis esse convivas. Vide not. ad Scholiasten *Luciani* T. I. p. 31. Venus verò cubili dignata est Anchisen, Adonin, aliósque Heroas.

13. Lucæ C. XXI, 6. ejusmodi loquutio occurrit: ταῦτα ἃ θεωρεῖτε, ἐλεύσονται ἡμέραι ἐν αἷς οὐκ ἀφεθήσεται λίθος ἐπὶ λίθῳ, &c. *Hæc quæ videtis, venient dies, quibus non relinquetur lapis lapidi impositus*, &c. Ubi nominativus ταῦτα nullum habet verbum, quod sequatur. Ad quem locum consuli poterit *H. Grotius*.

Sed

Sed plura ejusmodi phrasium exempla suppeditabit *Sal. Glassius* in *Phil. Sacra* Lib. III. Tract. I. Can. 28. licèt in eo erret, quòd putet initium phraseos absolutè poni, & vim integri membri obtinere; ut Act. VII, 40. *Moses hic, qui eduxit nos de terra Ægypti, nescimus quid factum sit ei.*

4. In numerum loquutionum mistarum referri possunt hæ Plautinæ, *facere patrem ne introëat*, pro *facere ut pater ne introëat*, Mostellar. Act. II. S. I. vers. 42. & * *absque eo fuisset, hoc fecissem*, ἀντὶ τοῦ, *nisi is fuisset, hoc fecissem*, aut, *absque eo hoc fecissem.* Vide & Aulular Act. IV. S. I. ℣. 1. & Interpretes. Eodem loco habenda est hæc oratio *Hirtii* de Bello Africano C. XXV. *Dum hæc ita fierent, Rex Juba, cognitis Cæsaris difficultatibus, copiarumque paucitate, non est visum dari spatium convalescendi, augendarúmque ejus opum.* Ita desinit quasi dixisset *Regi Jubæ;* aut ita incepit, quasi dicturus fuisset *non censuit*, aut quid simile, loco horum *non est visum.*

15. Fortè & quædam fuerunt in Linguis Græca & Latina aliisque, constantis quidem usûs, sed nullarum Regularum limi-

* Vide Intt. *Plauti* ad Menæchmos Act. V. S. 7. vers. 3.

tibus adstricta; quale est quod in Gallica Lingua cernere est, in qua nulla Regula proferri potest, quæ doceat quæ sint adjectiva substantivis præponenda, quæ postponenda. Sed illa ut plurimum nobis latent, ut si Lingua Gallica periisset ex usu quotidiano, ne cogitaremus quidem de illa re, quam nos docuit usus,

Quem penes arbitrium est, & lex & norma loquendi.

Simile quidpiam in Græca Lingua fuit, si veteribus credimus Grammaticis. *Photiana* excerpta ex *Helladio* Bezantinoo: Καλὸς καὶ ἀγαθὸς οἱ Ἀττικοὶ λέγοντες, ἀγαθὸς καὶ καλὸς οὐ λέγουσι. καί τοι λέγοντες ἀγαθὴ τύχη, λέγουσι καὶ τύχη ἀγαθή: *Attici dicunt* καλὸς καὶ ἀγαθὸς, *sed non* ἀγαθὸς καὶ καλὸς, *quamquam* ἀγαθὴ τύχη *dicunt*, *&* τύχη ἀγαθή.

16. Si quis attentè *Herodotum* legat, multa in ejus constructione anomala occurrent. Exempli gratiâ, frequenter apud eum legas, ἐμοὶ δοκέειν, & ὡς ἐμοὶ δοκέειν *mihi videri*, *ut mihi videri*, ἀντὶ τοῦ, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, ut vulgò etiam loquuntur Græci. Nec dubito quin si semel aut iterum dumtaxat eo usus esset *Herodotus*, nec alibi

exstaret, id emendaturi fuissent Librarii aut Critici; verùm nimis frequens erat, quàm ut casu factum videretur, ut sic in antiquis exemplaribus scriberetur, & alia erant innumera exempla ceterorum Græcorum Scriptorum.

17. Alia est phrasis, apud Græcos usitatissima, cujus exemplum est apud eumdem Scriptorem Lib. IV. c. 163. ubi Infinitivus est loco Imperativi: σὺ μὲν τοι ἥσυχος εἶναι κατελθὼν εἰς τὴν σεωυτοῦ, ad verbum, *tu quidem quietus esse redux in patriam.* Sic apud *Homerum* Iliad. I. vers. 255.

——σὺ δὲ μεγαλήτορα θυμὸν
ἴσχειν ἐν στήθεσι.

Tu magnanimum animum habere in pectore.

Vide & vers. 281. Non potest subaudiri δεῖ, *oportet*, quod alioqui subaudiri in ea phrasi solet, quia antecessit σὺ *tu*. Ne dixeris etiam subaudiendum μέμνησο *memento;* nam apud *Hesiodum* in hoc versu, ubi hæc ipsa est loquutio, verbum hoc intelligi nequit, Oper. & Dier. ꝟ. 616.

——— χρόνου μεμνημένος εἶναι
Ὡραίου.

Memor esse orationis tempestivæ, nemo enim dixerit *momento memor* esse. Vide ℣. 623. & 641.

18. Poëtæ non rarò habent ejusmodi loquutiones. Sic *Euripides* in Hecuba, vers. 333.

Αἶ αἶ τὸ δοῦλον ὡς κακὸν πεφυκέναι,
Τολμᾷ θ' ἃ μὴ χρὴ, τῇ βίᾳ νικώμενον.

Ah, ah, quàm malum est esse servum! sustinet quod non oportet per vim victum. Ad quem locum, ita Scholiastes:

Ὅμοιον τῷ παρὰ Σοφοκλεῖ,

Κρεῖσσον γὰρ ἦσθα μηκέτ' ὢν, ἢ ζῶν τυφλὸς.

Ὥσπερ γὰρ ἐκεῖ ὀφείλων θεῖναι τὸ κρεῖττον ἐπὶ τοῦ ῥήματος, ἵν' ᾖ κρεῖττον μὴ εἶναι σε ἢ ζῆν τυφλὸν, ὁ δὲ τίθησιν περὶ τοῦ ὀνόματος. οὕτω κἀνταῦθα, ὀφείλων τάξαι τὸ πάνυ κακὸν ἐπὶ τοῦ πεφυκέναι, ὁ δὲ τίθησιν ἐπὶ τοῦ ὀνόματος: *Simile illi Sophocleo:* Melius eras non ampliùs exsistens, quàm vivens cæcus; *Quemadmo-*

admodum enim ubi debebat jungere melius *cum verbo*, *ut esset:* melius erat non esse te, quàm vivere cæcum; *conjunxit cum nomine: ita & hîc*, *cùm deberet construere* malum *cum* esse, *construxit cum nomine.* Talia multa ex Tragicis colligi possent.

19. In exclamatione hac quis Analogiam invenerit?

Ὤ μοι ἐγὼ κακῶν!

Hei mihi ego malorum.

Si detrahatur ἐγὼ, constat constructio; at ita frequenter occurrit apud Poëtas Græcos, & præsertim apud *Euripidem*, cujus hic est versiculus ex *Hippolyto*, 591.

20. Hæc satis supérque sunt, ad ostendendam loquutionum ἀνωμαλίαν, quæ non parùm negotii facessit iis, qui non sunt summopere exercitati in lectione Veterum; si quid præsertim occurrat, quod suâ naturâ obscurum sit. Nec dubito quin multa sint in Veteribus Codicibus, à Librariis ideò dumtaxat emendata, quòd non satis intelligerentur, qua de re alibi videbimus.

CAPUT XI.

REGULA X.

Ἀκυρολογίαν non debere cum tropicis vocibus, aut figurata oratione confundi; neque ex ea Regulas confici posse.

1. PRÆTER ea, quæ Capite superiore notavimus, περὶ τῆς ἀκυρολογίας, alia sunt majoris momenti; quibus singulare Caput à nobis tribui oportere duximus. Primum est, viros eruditos sæpe improprium stylum, quasi tropicum, aut figuratum habere; ex quo errore fit ut quod per incuriam effusum est, id de industria dictum existiment, adeóque urgeant quod urgeri non debet. Ne in eumdem scopulum impingamus, necesse est à nobis tropum, figuram, & ἀκυρολογίαν, accuratè definiri.

2. *Tropus* definitur à *Quintiliano*: * *Verbi vel sermonis à propria significatione in aliam, cum virtute, mutatio.* Voculæ *cum virtute* idem significant, σὺν ἐμφάσει; unde colligere est eam vocem tropicam esse haben-

* *Lib. VIII. c. 6. Instit. Orator.*

bendam, quam selegit Scriptor, quòd haberet vim majorem, quàm propria. Qui voluptatibus corporeis sunt dediti vocantur tropicè *Porci*, quâ voce id vitium pleniùs describitur, quàm si eo infecti *voluptatum corporearum nimiùm amantes* dicerentur. Hinc etiam, *Epicuri de grege porcus*, est ἐμφατικώτερον, quàm si dicamus *Epicuri, in voluptate corporea felicitatem collocantis, discipulum.*

3. Α᾿κυρολογία, quæ & Κατάχρησις vocatur, * dicitur esse à Rhetoribus, *quoties duriùs vocis alicujus significationem deflectimus ad aliam longè à propria recedentem.* Ut autem *durior* sit deflectio, debet esse solito usui contraria; alioqui si usus vocem detorsit in alienam significationem à primigenia, id non ampliùs durè fit, cùm vel durissima emollire possit constans & perpetuus usus. Itaque non satis accurati sunt Rhetores, qui exempla καταχρήσεως ex usitatissimis translationibus afferunt. Hisce rationibus permoti ἀκυρολογίαν definimus, prout est tropis licitis & usitatis opposita, *mutationem vocis, aut sermonis, à propria significatione in aliam, sine virtute.* Ex qua definitione, negamus ἄκυρον esse tropum; quandoquidem tro-

* *Vid. Vossii Inst. Orator. Lib. IV. cap. 12. § 2.*

tropus nullus est contra usum, aut sine ἐμφάσεως; hujusmodi verò abusio vocum hoc uno proprium sermonem superat, quòd sit obscurior; cùm enim ex solo usu de significatione vocum judicemus, necesse est potestates quæ ex usu colligi nequeunt, esse obscuras. Exempli causâ, si quis velit dicere sibi esse *suem domesticum* mactatum & sale conditum, & pro eo affirmet se habere *aprum* salsum; obscura & impropria erit oratio, at non tropica.

4. *Schema*, seu *figura* Rhetoribus est: *Orationis forma, quâ ea alio quopiam modo, quàm propriæ significationis in alienam commutatione, à simplici ac communi usu immutatur in elegantiorem.* Figurata est oratio hæc *Theophrasti*: οὐ φιλοῦντα δεῖ κρίνειν, ἀλλὰ κρίνοντα φιλεῖν, *non est tum demum judicandum, cùm amaveris; sed postquàm judicaveris, amandum.*

5. Est etiam Ἄκυρον quoddam figuræ oppositum, *quo ita commutatur oratio, ut simplice sit minùs elegans & obscurior*, simplex hæc esset oratio: δεῖ πρότερον κρίνειν, καὶ ἔπειτα φιλεῖν, οὐ κρίσιν τῇ φιλίᾳ ἐπεσάγειν. *Oportet priùs judicare, dein amare; non judicium ferre, post amicitiam contractam.* Ἄκυρος verò hæc esset: δεῖ οὐ φιλοῦντα κρίνειν, ἀλλὰ φιλεῖν κρίνοντα.. Hoc enim situ voca-

vocabulorum, à simplici abhorrente, fit eorum sententia tantùm obscurior, non elegantior.

6. Si quem autem contingeret adeò esse verborum suorum indiligentem; ut simul voces usurparet καταχρηστικῶς, seu contra usum, & orationis ordinem perturbaret, is censeri deberet ἀκυρολογίας summum apicem consequutus. In hoc vitium, ex nimio grandiloquentiæ studio, delapsi sunt non raró Poëtæ Dithyrambici, quos tamen summopere admirata est Græcia. Exemplum esse potest initium primæ Odæ *Pindaricæ*, in *Olympionicas*:

Ἄριστον μὲν ὕδωρ, ὁ δὲ
χρυσὸς αἰθόμενον πῦρ
ἅτε διαπρέπει νυ-
κτὶ, μεγάνορος ἔξοχα πλούτου.
Εἰ δ' ἄεθλα γαρύεν
ἔλδεαι φίλον ἦτορ,
μηκέθ' ἁλίου σκόπει
ἄλλο θαλπνότερον
ἐν ἀμέρᾳ φαεινὸν ἄστρον
ἐρήμας δι' αἰθέρος.
μηδ' Ὀλυμπίας ἀγῶνα
φέρτερον αὐδάσομεν, καὶ τὰ ἑξῆς.

Optima

Optima quidem est aqua,
Aurum verò, ardentis ignis
Instar, excellit noctu,
Eximiè inter superbificas divitias.
Si verò certamina narrare
Gestis, ô carum cor,
Ne ampliùs sole contempleris
Aliud foventius, aut *calidius*
Interdiu lucidum astrum,
Desertum per ætherem:
Neque Olympiæ certamine
Præstantius dicemus, &c.

7. Primùm, verbum διαπρέπει, de igne noctu fulgente, non potest dici, nisi per abusionem; nam ea vox significat tantùm *excellere*; sed *Pindarus* ea hîc usus est, quòd conveniat divitiis & auro, ac possit propriè dici χρυσὸς ἔξοχα πλούτου διαπρέπειν, *aurum eximiè inter divitias excellere.* Ἄστρον quidem est etiam ἀντὶ τοῦ ἀστέρος per abusionem dictum; sed quia frequenter hoc fit, novum videri nequit. At vox θαλπνότερον est alieno loco, nam quæ stellæ die apparent præter Solem, Luna & Lucifer, nullo modo θάλπουσι *fovent* aut *calefaciunt*; quod sine dubio *Pindaro* ignotum non fuit.

8. Præ-

8. Præterea ordo vocabulorum est adeò conturbatus, & oratio adeò hiulca, ut sine paraphrasi à tironibus intelligi nequeat Poëta. Scio eos qui omnia mirantur, quæ admirata est Antiquitas, reposituros stylum hunc esse Dithyrambicum, qui talia ferat; quod ego quidem ultrò confiteor; sed contendo esse hæc ἀκυρολογίας, quamvis hisce Poëtis licitas, quas quo jure permiserint aut admirati sint Græci nunc non inquiro. Nolim etiam hæc ita intelligi, quasi negarem subinde egregios sensus sub illis verbis latere, aut veræ laudi *Pindari* quidquam detractum vellem.

9. Secundum, quod hoc in Capite observatu dignum existimavi; est ex ejusmodi stylo, certas Regulas conflari non posse; quibus significatio vocabulorum perspicuè definiatur, aut orationis ordo certus statuatur. Hujus rei ratio est, quia nemo in ἀκυρολογίαν incidit arte, sed negligentiâ, quæ varia est, nec quidquam constans habet; aut furore quodam poëtico, qui negligentiæ similis est; ac proinde hæc non possunt firma certarum Regularum fundamenta præbere. Ex eo quòd *Pindarus* hîc voce διαπρέπειν utatur, de igne verba faciens, malè collegeris

geris eâ significari *fulgere*, quod nulla alia significatio igni nocte accenso, de quo loquitur Poëta, accommodari queat; nam non ita pensitabat voces *Pindarus*. Perperam etiam collegeris Lunam & Luciferum esse stellas quæ θάλπειν dici queant, quòd idem dixerit nullum esse astrum θαλπνότερον Sole, inter ea quæ interdiu cernuntur; neque enim Poëta cogitavit esse quidem tres stellas θαλπνὰς, sed nullam earum Sole θαλπνοτέραν. Spiritu poëtico plenus vaticinatus est, non ad placidæ ratiocinationis normam, sed pro æstu furoris quo rapiebatur. *Præcipitabat*, ut verbis utar *Petronii*, *liberum spiritum*; *ut potiùs furentis animi vaticinatio appareret, quàm religiosa orationis sub testibus fides*; quod fieri ille volebat à Scriptore Belli Civilis.

10. Hisce positis, si quem norimus Scriptorem, qui in singulis verbis sæpe sit ἀκυρολόγος, & in structura orationis Regularum negligens; eum oportebit fateri difficilem esse intellectu, nec ad certos quosdam Grammaticos, aut Criticos Canonas nimiùm exigendum. Qui studiosè Novi Testamenti libros legerunt, & præsertim Pauli Scripta, facilè animadverterunt, ea scatere ἀκυρολογίαις, si

umquam

umquam hac de re seriò cogitarunt. Neque enim moror eos, qui non tam dicunt quod norunt; quàm quod, ex præconceptis eorum judiciis, esse deberet, ideóque omnia ad suas detorquent opiniones. Eò confidentiùs hac de re loquor, quòd possim doctissimos quosque Patrum Græcorum, de Idiotico Apostolorum stylo loquentes, si velim, in medium adducere. Unum hîc, omnium vice, audiamus *Eusebium*, Hist. Eccles. Lib. III. c. 24. ubi ita de Apostolis: τὸν βίον ἄκρως κεκαθαρμένοι, καὶ ἀρετῇ πάσῃ τὰς ψυχὰς κεκοσμημένοι, τὴν δὲ γλῶτταν ΙΔΙΩΤΕΥΟΝΤΕΣ, τῇ γε μὴν πρὸς τοῦ σωτῆρος αὐτοῖς δεδωρημένῃ θείᾳ καὶ παραδοξοποιῷ δυνάμει θαρσοῦντες, τὸ μὲν ἐν περινοίᾳ καὶ τέχνῃ λόγων τὸ τοῦ Διδασκάλου μαθήματα πρεσβεύειν οὔτε ᾔδεσαν, οὔτε ἐνεχείρουν: interprete *H. Valesio*: *cùm essent vitâ quidem ac moribus castigatissimi, & omnibus virtutibus ornati, sermone autem ipso rudes essent atque inculti; freti divina & mirifica virtute ipsis à Servatore concessa, artificioso verborum ornatu magistri sui præcepta exponere neque noverant, neque item conabantur.*

11. Hinc colligere est, non ex Rhetoribus esse explananda ejusmodi Scripta;

si quæ

si quæ enim occurrunt fortè figuræ, aut si qui sunt tropi, ex calamo Scriptorum Sacrorum, de verborum delectu nequaquam cogitantium, sponte suâ fluxerunt. Toties in Artem Rhetoricam peccant, ut satis appareat, non ex ficta quadam modestia, ut nonnulli volunt, eos se ἰδιώτας λόγῳ dixisse, sed ex rei conscientia. Quin & facile esset ostendere hoc contigisse, singulari providentiâ divinâ, ne viderentur inventores esse doctrinæ quam nunciabant. Cavendum etiam est ne quia alicubi, ut sensus constet, voci cuipiam tribuenda est significatio quædam, putemus inde Canonem confici posse, *eâ voce apud Paulum, exempli causâ, hoc solere significari.* Sic 1. Cor. XII, 12. hæc verba οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς, ut constet comparationis ratio, debent ita παραφραστικῶς explicari: *ita quoque se habet Ecclesia Christiana.* Attamen inde non poterit colligi, in stylo Pauli, solere quandoque Χριστὸς significare *Ecclesiam*; nec Paulus rogatus an ea vox id significaret, dixisset se eam potestatem illi voci subjicere solitum esse. Est, nempe, ἄκυρον, quod eo loco vitare noluit, uti nec innumera alia; non vero vox certo animi judicio delecta.

12. Hujusmodi sermonem ut rectè ubique

que adſequamur, oportet nobis aliundè res, de quibus loquuntur Scriptores, eſſe notas, nóſque ſcire quantùm Scriptorum illorum cognitio patuerit; præter quàm quòd nobis notam eſſe neceſſe eſt conſuetudinem ejuſmodi ſermonis. Hæc autem ſubſidia cùm nobis magna ex parte deſint, non eſt ſperandum ſingula quæque apud eos clarè poſſe intelligi. Generalis dumtaxat, & obſcurior notio ut plurimum ſuppetit; in qua adquieſcamus oportet, quando ulteriùs progredi non licet. Cùm verò ſingulæ voces, aut loquutiones non ſint delectæ datâ operâ, nec aliis certa de cauſa prælatæ; non ſunt nimiùm urgendæ, neque ſubtilioribus conſectariis vexandæ. Quod ſi fieret, inanes multæ ex Scholaſtica Theologia eliminarentur opiniones, atque exitialibus controverſiis finis imponeretur.

CAPUT XII.

REGULA XI.

Multa esse propter constructionem ambigua.

1. NON uno loco, egimus de ambiguitatibus ex varia & incerta significatione vocum nascentibus; sed aliæ supersunt non minoris momenti, ex structura orationis manantes. Si votis emendari præterita possent, optaremus constantiores homines fuisse, & uni constructioni, aut unum, aut quàm paucissimos saltem sensus attribuisse. Sed quoniam hîc vota non modò in præterita, sed ne in futura quidem, vim ullam habent; nihil superest, nisi ut moneamus de ea ambiguitate Antiquitatis Studiosos. Ceterùm sicuti in sermone hominis Regulas non attendentis, mistæ loquutiones occurrunt, quales Capite X. vidimus: ita & ex simili incuria, nata est structuræ ambiguitas.

2. Possemus ex variis Linguis multa exempla congerere, & præsertim ex La-

tina

tina, ambiguæ constructionis. Sed unicum proferemus, quod ad plerasque Linguas pertinet, & latissimè patet. Id petitum est ex conjunctione duorum Substantivorum, quorum alterum est in Genitivo, quâ constructione plerasque *Relationes* significamus; quarum aliquot partim aliis observatas, partim intactas recensebimus.

3. Genitivo ergo exprimitur *Relatio Totius ad Partem*; ut in hisce loquutionibus, *Caput Ecclesiæ*, *Fundamenta* aut *Columniæ Ecclesiæ*. In prima loquutione, Ecclesia quasi corpus humanum consideratur, cujus membrum est caput, licèt præcipuum. In duabus reliquis, Ecclesia, ædificio confertur, cujus partes sunt Columnæ & Fundamenta.

4. *Partis ad Totum*, ut *Corpus Christi*, cùm de Ecclesia dicitur, nam Christus est pars, nempe, caput; quod cum reliquis membris conficit totum illud Corpus, quod Ecclesia vocatur. Observandum tamen in ea phrasi interdum *Corpus* non pro integra Ecclesia, sed pro ejus, ut ita dicam, trunco, prout distinguitur à Christo capite, ἀντιδιῃρημένως sumi; quo loco Genitivus designat *Relationem* partis ad partem. Ita sumitur ad Coloss. I, 24.

ὑπὲρ τοῦ σώματος αὐτοῦ *pro corpore ejus*, ubi corpus vocantur Christiani, excluso Christo.

5. *Partis ad Partem*, ut *membrum Christi*, nam Christus est pars corporis, cujus sunt membra Christiani. Ita Paulus prioris ad Corinth. VI, 15. *An nescitis*, inquit, *corpora vestra esse membra Christi?* Novi equidem eruditos viros hîc voce *Christi* intelligere Ecclesiam, sed ea interpretatio durior est.

6. *Subjecti ad accidens*, vel *attributum*; ut 1 Cor. I, 21. μωρία τοῦ κηρύγματος, *stultitia prædicationis*, est stulta prædicatio, seu quæ hominibus stulta videtur. Gal. IV, 4. πλήρωμα τοῦ χρόνου, *complementum temporis*, est tempus impletum. Ephes. IV, 29. οἰκοδομὴ χρείας, *ædificatio usûs*, est usus ædificans.

7. Vice versâ, *Accidentis ad subjectum*. Proverb. XXIX, 8. *viri derisionis*, sunt homines derisores. Esai. LII, 1. *urbs sanctitatis* est urbs sancta. Judæ commate 18. ἐπιθυμίαι τῶν ἀσεβειῶν sunt *cupiditates impiæ*. Latini sic passim dicunt *virum bonæ indolis*, &c.

8. *Causæ efficientis ad effectum*, ut *Æneis Virgilii*, *Orationes Ciceronis*, &c. Esd. I, 7. *Facultas Cyri Regis Persarum*, est facul-

cultas à Cyro, Persarum Rege, concessa. Esai. LIV, 13. למודי אלהים *limmoude elohim*, διδακτοὶ τοῦ θεοῦ, quæ loquutio etiam occurrit Joan. VI, 45. dicuntur edocti à Deo. Matth. XXV, 34. εὐλογημένοι τοῦ πατρὸς sunt *benedicti à patre*.

9. *Effectûs ad Causam*, ut *Creator mundi*. Luc. I, 69. Κέρας σωτηρίας est cornu, seu potentia salutem afferens. Rom. V, 18. δικαίωσις ζωῆς est justitia quæ vitam parit. In eadem Epistola, Cap. XV, 5. *Deus consolationis & patientiæ*, dicitur Deus qui utramque creat. *Anacharsis* oleum μανίας φάρμακον vocabat, quòd eo uncti Athletæ insanorum instar in amicos pugnarent, auctore *Diogene Laërtio* Lib. I. §. 104. Nisi nota esset occasio, quâ eâ voce usus est Scytharum sapientissimus, nemo non crederet *insaniæ remedium* vertendum, non *pharmacum, quo ad insaniam adigerentur*. Sic, apud *Lucianum* ἐν μακροβίοις, dicitur panis hordeaceus haberi ὀξυδερκίας φάρμακον, apud Chaldæos, *medicamentum quo perspicaciores fiunt*, non quo dematur perspicacia. At contrario sensu *Sotioni*, apud *Stobæum* Serm. CXIII. παραμυθία, *alloquium*, dicitur φάρμακον ἀνίας μέγιστον, *maximum tristitiæ remedium*.

10. *Causa finalis ad effectum*; ut *oves mactationis*, πρόβατα σφαγῆς, Psal. XLIV, 23. Rom. VIII, 36 sunt oves ad mactandum destinatæ. Ita & Matth. II, 8. ἀστρον αὐτοῦ, ubi sermo est de Christo Judæorum Rege, est stella eo fine in cœlo accensa, ut significaret eum esse natum. *Virgilius* similiter dixit, Ecl. IX, 47.

Ecce Dionæi processit Cæsaris astrum;

hoc est, stella in eum finem lucens, ut honori Cæsaris consuleretur.

11. *Objecti ad rem quæ in id fertur*; ut Matth. X, 1. ἐξουσία τῶν πνευμάτων *potestas spirituum*, id est, in spiritus agendi. Luc. VI, 12. occurrunt hæc verba: *& pernoctavit Jesus* ἐν τῇ προσευχῇ τοῦ Θεοῦ, *in oratione Dei*; hoc est, in precibus ad Deum fusis. Act. IV, 9. εὐεργεσία ἀνθρώπου ἀσθενοῦς est *beneficium in hominem infirmum* collatum. Marci XI, 22. *Fides Dei* est fides in Deum, Act. III, 16. *Fides nominis Jesu* est fides in Jesum. Rom. III, 22. *Fides Jesu Christi* eadem dicitur animi affectio, ut & *Fides filii Dei* Gal. II, 20. Apud *Josephum* Lib. Ant. Jud. XVI. c. 12. διαβολαὶ νεανίσκου, sunt *calumniæ contra adolescentem*, quod *Gelenium* fugit. Potest

test huic Genitivi significationi addi ea, quâ designatur relatio objecti ad actiones mentis, ut *meditatio mortis*, *cogitatio belli*, &c. Plura ejusmodi exempla exstant apud *J. F. Gronovium* ad *Livii* Lib. XXIV. c. 26. Sic *virtus ulmorum*, apud *Plautum*, Asinariæ Act. III. S. 2. est pro constantia in tolerandis ulmeis virgis

12. *Rei, quæ objectum spectat, ad objectum;* ut Rom. XV, 13. Θεὸς ἐλπίδος, *Deus spei* dicitur, in quo spes collocata est. Ad superiorem & ad hanc significationem Genitivi pertinet animadversio *A. Gellii* Lib. IX. c. 12. Metus *æquè & injuria, atque alia quædam idgenus, utroque versùm dici possunt. Nam* metus hostium *rectè dicitur & cùm timent hostes, & cùm timentur. Itaque Sallustius, Historiâ primâ*, metum Pompeji *dixit, non quòd Pompejus metueret, quod est usitatius, sed quòd metueretur. Verba hæc Sallustii sunt:* Id bellum excitabat metus Pompeji victoris Hiemsalem in regnum restituentis; *Item alio in loco:* postquàm remoto metu Punico, simultates exercere vacuum fuit. *Injurias itidem dicimus tam illorum qui patiuntur, quàm qui faciunt, quarum dictionum exempla sunt facilia inventu. Illud etiam dictum à Virgilio eamdem habet formam communi-*

catæ ultrò & citrò significationis:

Et vulnere, *inquit*, tardus Ulyxi *Cùm diceret vulnus non quod accepisset Ulyxes, sed quod dedisset.*

13. *Materiæ ad rem quæ eâ constat*; ut vas auri. Ita sumuntur *tunicæ pellis* Gen. III, 21. *Arca lignorum Gopher* Gen. VI, 14. & similia passim.

14. *Possessoris ad rem possessam*; ut *pecus Melibœi*, & innumera alia. 2. Sam. XII, 8. *Dedi tibi domum Domini tui, & uxores Domini tui*, hoc est, quas possederat Dominus tuus. Huc etiam referri potest ambiguitas, quæ occurrit in titulo *Ethicorum Nicomacheorum Aristotelis*; cùm enim Ἠθικὰ Νικομάχεια significare possint *Ethica à Nicomacho* scripta, æquè ac *ad Nicomachum*, plurimi ea Nicomacho Aristotelis filio tribuerunt, inter quos *Cicero* Lib. V. *de Finibus*, c. 5. *Teneamus Aristotelem & ejus filium Nicomachum, cujus accuratè scripti de moribus libri dicuntur illi quidem esse Aristotelis, sed non video cur non potuerit patri similis esse filius.* Fuit & aliud opus Aristotelis inscriptum Τέχνη Θεοδέκτου, quod similem peperit errorem. *Quintilianus* Lib. II. Cap. 15. *Non dissentit Theodectes, sive ipsius id opus sit, quod de Rhetorica nomine ejus inscribitur; sive, ut cre-*

creditum est, Aristotelis. Valerius Max. Lib. VIII. c. 14, 3. *Aristoteles Theodecti discipulo Oratoriæ artis libros, quos ederet, donaverat; molestéque postea ferens titulum eorum sic alii cessisse; proprio volumine, quibusdam rebus insistens planiùs sibi de his in Theodectis libris dictum esse adjecit.*

15. *Contenti ad continens;* ut *ἀλάβαστρον μύρου, vas unguenti*, Matth. XXVI, 7. *aula auri*, apud *Plautum* Aulul. Act. IV, S. 10.

16. *Individui ad speciem;* ut *fluvius Rhodani, oppidum Lugduni;* ad quam phrasin etiam referendum *monstrum hominis*, hoc est, homo inter monstra recensendus.

17. *Jussoris ad rem jussam;* ut *opera Dei*, Joan. VI, 28. licèt *Grotius* interpretetur opera grata Deo. Ita Rom. I, 17. δικαιοσύνη Θεοῦ est *justitia à Deo præcepta*, non verò quæ à Deo efficitur, & ut Dei opus Deo placet, uti habet idem vir summus. Paulus ait vers. 16. se non *erubescere Evangelium, cùm sit virtus Dei in salutem omni credenti, Judæo primùm, dein Græco*, & postea subdit: *Justitia enim Dei in eo revelatur;* hoc est, justa præcepta Dei, justæ leges à Deo latæ: *ex fide, in fidem;* id est, quâ cognitâ, Judæi ex fide

fide quam habebant Prophetis , atque Ethnici majoribus ſuis, transferuntur ad fidem habendam Chriſto. Ita etiam ſumitur Rom. III, 22, 23. & Jacob. I, 20. Atque inde, per tranſlationem, obſequium juſtæ Legi divinæ præſtitum ſignificat, 2. Cor. V, 21. & 2. Pet. I, 1. Si quis miretur ita nos hæc interpretari, meminerit frequentiſſimæ loquutionis, *præcepta Dei;* quâ aliud nihil ſignificatur, niſi *præcepta à Deo hominibus tradita.*

18. *Similitudinis rei alicujus cum alia;* ut Eſa. I, 10. *Ductores Sodomæ*, ſunt proceres Sodomitis ſimiles , & *populus Gomorræ*, eſt plebs ſimilis Gomorrenſi. Jerem. XXII, 19. *ſepultura aſini*, eſt ei ſimilis quâ ſepeliuntur aſini. *Signum Jonæ Prophetæ* eſt ei ſimile quod Jonæ contigerat, Luc. XI, 29. & alibi.

19. *Affinitatis* aut *Conſanguinitatis;* ut Matth. I, 5. ἡ τοῦ Οὐρίου *uxor Uriæ*, & apud *Virgilium*, *Hectoris Andromache.* Plerumque, apud Græcos, in Genitivo ponitur parentum nomen, ut Πλάτων Ἀρίστωνος *Plato Ariſtonis filius.* Quamquam in eo non ſunt conſtantes, etenim Ἀπολλόδωρος Ἀσκληπιάδου non modò *filius Aſclepiadæ* explicari, ſed etiam *pater*, *diſcipulus*, *amicus* verti poteſt; qua de cauſa, inter

eru-

eruditos non satis constat quæ conjunctio *Apollodoro* cum *Asclepiade* intercesserit; qua de re videndus vir doctus *Th. Gale*, in Dissertatione *Apollodori* Bibliothecæ præfixa.

20. Genitivus rei affinis *intendit*, apud Hebræos, *significationem*, ut Ezech. XXXIX, 4. *volucres avium*, sunt omnis generis aves. 2. Pet. II. 17. & Jud. vers. 13. ζόφος τοῦ σκότους *caligo tenebrarum* significat densissimas tenebras. Vide & Ephes. VI, 10. & summi viri *Hug. Grotii* ad eum locum adnotata. Apud eosdem Hebræos, sæpe idem substantivum repetitur, ut *vanitas vanitatum*, *canticum canticorum*, *sanctitas sanctitatum*; quibus summus gradus vanitatis, excellentia summa cantici & sanctitatis significatur. Apud eosdem, *Deorum Deus* est summus Deorum, seu eorum omnium, qui Dii vocantur; quem Platonici ἀληθείᾳ Θεὸν vocant, quòd sit excellentiori modo Deus quàm alii, ut vidimus Cap. III.

21. Observare est etiam, hoc in loco, per hypallagen transponi substantiva, adeò ut id in genitivo sit quod in nominativo esse debuit. Ita Ezech. XXI, 30, 34. *Iniquitas termini* occurrit, ἀντὶ τοῦ *terminus iniquitatis*, hoc est, dies, quâ ini-

iniquitati præstitutâ, impios Deus ulturus erat. Rom. IX, 21. νόμος δικαιοσύνης est pro *justitia legis*, ut apparet ex oppositione antecedentis versûs, ubi dicuntur Gentes, *quæ non sectabantur justitiam, eam consequutæ*, cùm Judæi *qui sectabantur justitiam legis, eam adsequuti non sint.* Apoc. XXI, 24. ἔθνη τῶν σωζομένων, sunt σωζόμενοι τῶν ἐθνῶν *servati ex Gentibus.*

22. Interdum & adjectiva loco substantivorum genitivum regunt, ut Prov. XIV, 1. *Sapientes mulierum*, pro *sapientibus mulieribus*, & apud Poëtas Græcos, δῖα Θεάων *divina Dearum*, pro eximia Dea. Ejusmodi plurima sunt, apud Græcos, Hebræos, & Latinos.

23. Animadvertendum præterea est pronomina possessiva, loco horum genitivorum, passim poni. Ita Gen. XVI, 5. Sara loquitur de injuria, quâ ab *Hagara* affecta fuerat: חמסי עליך *hhamasi halecha*, *injuria mea super te*, hoc est, injuria, quæ mihi fit, ad te etiam pertinet. Quam constructionem cùm ad animum non revocarent οἱ LXX. Vulgatus & tres Chaldæi Intt. sensum loci non adsequuti sunt, qui tamen facillimus est. Itaque quæcumque dicta sunt de sub-

stan-

ſtantivis in genitivo caſu, intelligi debent & de Pronominibus Poſſeſſivis, quæ proinde memoratas relationes ſignificant.

24. Hinc quantæ naſcantur ambiguitates, ubi res ejuſmodi phraſi expreſſa aliunde nota non eſt, facile eſt intellectu; præſertim accedente æſtu controverſiarum, quo omnia obſcurantur. Ita quæſitum, inter Theologos, quid ſignificent Coloſ. I, 24. τὰ ὑστερήματα τῶν θλίψεων τοῦ Χριστοῦ, & alii quidem contenderunt, illa *ſupplementa perpeſſionum Chriſti* eſſe ſatisfactiones neſcio quas Sanctorum; alii verò calamitates piorum, quæ Chriſto, qui in iis quaſi in membris ſuis patitur, tribuantur. Cùm controverſiâ de humanis ſatisfactionibus natâ, hic locus vexaretur, neutri videntur ſenſum ejus adſequuti. Primùm ergo θλίψεις Χριστοῦ erant *afflictiones*, ad quas Chriſtus Paulum Act. IX, 16. parare ſe voluit, nominis ſui cauſâ ferendas. Itaque hic Genitivus deſignat *cauſam finalem*. Secundò ὑστερήματα ſunt quæ Paulo, præter ea quæ jam paſſus fuerat, ſupererant ferenda ad mortem uſque; hoc eſt, quæ tulit, ex quo primùm in vincula conjectus Romam abductus eſt. Deinde ἀνταναπληρῶ, quo verbo hîc utitur Paulus,

lus, significat *vicissim* nunc Christi causâ *patior*: quemadmodum similia olim pati coëgeram (est ea vis præpositionis ἀντὶ) alios, quos malè habebam.

25. Alia haud absimilis exstitit controversia inter Eruditos, de sensu phraseos *justitia Dei*, quæ occurrit Rom. I, 17. Alii volunt *justitiam Christi*, qui cum Patre *Deus est*, quæ nobis quasi nostra imputetur, intelligi; ut opponatur justitiæ hominum, quæ sita sit in observatione Legis per homines præstita. Alii justitiam *quæ à Deo efficitur*, & ut Dei opus Deo placet. Alii benignam illam Oeconomiam, quâ Deus acceptos habet ac remuneratur, quicumque fidem ac præcepta Christi amplectuntur. Alii justificationem, quæ à Deo proficiscitur, per fidem in Christum. Alii in præstandis promissis Dei fidem. Alii justitiam in puniendo sitam; & quid non? Quæ interpretationes ita pleræque à suis auctoribus defenduntur, ut fermè æquè verisimiles sint, nec quam, ceteris missis, amplecti te oporteat satis liqueat. Atque hoc oritur ex ambiguitate constructionis.

CA-

CAPUT XIII.

REGULA XII.

Ut probè intelligatur Scriptor quivis, consuetudines, & opiniones popularium ejus esse tenendas.

1. ANTEA sæpiùs observavimus, ubi verba Scriptoris cujuspiam sunt ambigua, nisi aliunde nota sit ejus sententia, vix ea posse intelligi; si agatur res, quæ non fuerit semper omnibus æquè perspecta. Nunc rem, quia majoris est momenti, pluribus persequemur.

2. Scriptores quidem, qui suæ ætatis, suæque Gentis historiam scribunt, raro ejus exponunt opiniones & consuetudines; sed ad eas passim non modò clarè, sed etiam obscurè alludunt, & loquutionibus utuntur inde natis. Res adeò nota est, ut neque argumentis, neque exemplis indigeat; cùm, vel aperto quovis Veteris Scriptoris Interprete, affatim se se sint præbitura. Monendum tamen duximus, ne omisisse videremur; & eadem de

de causa, unicum proferemus exemplum.

3. Notum est Paulum * sæpe ad Græcorum ludos alludere; nulli tamen Intepreti, quem norim, observatum est Apostolum Rom. IX, 16. eò respicere, ubi dicit: *Non est volentis, neque currentis, sed Dei miserantis.* Nempe, in ludis, ubi cursu certabatur, præmium non erat *volentis*, sed celeriùs aliis *currentis*; at sunt quædam, quæ neque sunt *volentis*, neque *currentis*, hoc est, nitentis, quia ab industria humana non pendent; quod videtur παροιμιωδῶς dictum de iis omnibus, quæ ne conatu quidem adsequi datur. Hoc comprobatur versiculo incerti Poëtæ, qui in † Grotianis Excerptis exstat:

Ἀνὴρ ἄβουλος εἰς κενὸν μοχθεῖ τρέχων.

Vir inconsultus frustra laborat currens.

Fertur & dictum παροιμιῶδες, de iis qui conantur aliquid obtinere, sed non iis artibus quibus par est: Καλῶς μὲν τρέχουσιν, ἀλλ' ἐκτὸς τῆς ὁδοῦ: *bene currunt, sed extra viam.* Vult ergo Paulus, Judæos, licèt maximè

* *Vid.* 1. *Cor.* IX, 24. *Gal.* V, 7. *Coloss.* II, 18.
† *Pag.* 927.

mè vellent esse populus Dei, & tales soli haberi niterentur; cupiditate, aut conatu non adsequuturos quod quærebant; quia res pendet ex arbitratu Dei, qui solus in populi sui jura, quoscumque vult, adlegere potest.

4. Ex eadem origine orta est phrasis, apud optimos Scriptores non infrequens, τρέχειν περὶ ἑαυτοῦ, περὶ ψυχῆς, & pleniùs τρέχειν κίνδυνον ὑπὲρ τῆς ψυχῆς, *currere periculum pro anima*; manifesta enim est ad ludos allusio, de qua tamen si quis dubitaret, posset pertinaciâ suâ depelli, exemplo prolato ex *Dionysio Halicarnasseo*, qui dixit ὑπὲρ τῆς ψυχῆς ἀγῶνα τρέχειν, *certamen currere de anima*. Phraseos hujusce exempla congessere *Desiderius Erasmus* in Proverbiis, ad vocem *Discrimen*, * *Gulielmus Budæus* in Comment. Græcæ Linguæ, & *Æmilius Portus* in Lexico Ionico, ex quibus peti poterunt.

5. Quod dixi modò §. 2. de Consuetudinibus, id de Opinionibus quoque dicendum; ad quas & clarè & subobscurè passim alluditur, & ex quibus etiam variæ loquendi formulæ desumtæ sunt, ut omnibus notum est. Nec opus est ea de

* *Pag. 968. Ed. R. Stephani.*

re quidquam afferri, præter ea quæ diximus P. I. C. I. §. 3.

6. Verùm hîc aliud observandum, quod ita tritum non est; nec tamen exigui est, in hoc negotio, momenti. Nempe, quivis Scriptores solent opiniones eorum, de quibus loquuntur, & res gestas exprimere, verbis & phrasibus Scriptorum ipsorum ævo usitatis & apud Gentem, cujus Linguâ utuntur, receptis; nullâ sæpe habitâ ratione sermonis eorum, de quibus scribunt. Nisi hoc ad animum revocaremus, phrases variarum Gentium, & diversorum seculorum confunderemus; dein etiam facilè opinionem Scriptorum iis tribueremus, quorum scripserunt historiam, & qui eadem fortè non senserunt.

7. Moses in Libro Geneseos, ubique utitur nomine Dei Hebræorum *Jehovah*, vel potiùs *Jahvoh*; seu ipse aliquid narret, seu inducat Deum loquentem; licèt Deus id nominis non gesserit, ante Mosis tempora, ut liquet ex Exod. III, 15. ubi vide, quæ notavimus. Imò etiam, quando de Ethnicis loquitur, eodem modo rem exprimit, ac si sermo de Hebræis esset. Ita xxxix. 3. de Potiphare Ægyptio: *Et Dominus ejus vidit Jahvoh esse cum illo*

(nem-

(nempe, Josepho) & *omnia quæ gereret ab eo secundari.* Unde non sequitur à Potiphare agnitum Josephi Deum, sed tantùm Scriptorem Hebræum de homine Ethnico, Hebraïcâ loquendi formulâ, verba fecisse.

8. Similiter 1. Samuel. XXIX, 6. *Achis* Philisthæorum Rex inducitur jurans per *Jahvoh*, more Hebræo. Qua de re hæc, quæ huc transferantur digna, notavit * *Lud. Cappellus*: „ Videtur potiùs jurasse „ per nomen Dei alicujus Philisthæorum, „ quæ jurandi ratio & formula, cùm tam „ sancta Philisthæis esset, quàm erat Ju„ dæis ista, *Vivit Jehovah*; inducitur „ propterea, in historica narratione, qua„ si usus esset istâ formulâ. Sic si quis „ vellet stylo Terentiano, aut Plautino, „ hoc est, merè Latino, Comœdiam scri„ bere, cujus argumentum esset Historia „ aliqua sacra Abrahami, Isaaci, Jacobi „ aut aliorum Vet. Testamenti Patriarcha„ rum, si viros illos induceret jurantes „ *Mecastor*, *Ædepol*, &c. non hoc vellet „ significare viros illos sanctos, aut usos „ esse vocibus illis, aut per Deos illos „ profanos Ethnicorum jurasse; sed hoc „ dumtaxat vellet, usos eos fuisse jureju-

 „ rando

* *Not. Crit. in Exod. VI, 2.*

„ rando communi inter Judæos tunc
„ temporis, qualia fuerunt ista inter La-
„ tinos.

9. *Tacitus* Hist. IV. c. 81. narrat duos ægros *monitu Serapidis Dei* Vespasianum adiisse, cùm Alexandriæ moraretur, ut ab eo curarentur; quod quomodo factum fuerit ubi narravit, ait se originem Dei Scriptoribus Romanis nondum celebratam ostensurum. Inde narrat quomodo *Ptolomæus Lagi* statuam illius Dei ex agro Sinopensi, ad Pontum Euxinum, advehi in Ægyptum curaverit, templúmque ei exstruxerit, loco ubi fuerat *Serapidis & Isidis* Sacellum. Igitur quod initio hunc Deum *Serapidem* vocavit, id fecit more ejus temporis Ægyptiorum, qui antiqui apud se Numinis nomen imposuerant ignoto hactenus in Ægypto Deo; & qui, diu postquàm Serapis apud eos colebatur, eò advectus fuerat. Si more Græco loquutus esset, ei Numinis Græci nomen imposuisset; nec deerant qui ita loquerentur: *Deum*, inquit, * *ipsum multi Æsculapium, quòd medeatur corporibus ægris; plerique Jovem, ut rerum omnium potentem; plurimi Ditem Patrem, insignibus quæ in eo manifesta, aut per ambages conjectant.* 10. Idem

* *Ibid. c.* 48.

10. Idem Scriptor Hist. Lib. V. c. 5. dicit Judæos *unum Numen intelligere, summum illud & æternum; neque mutabile; neque interiturum;* mox oblitus unitatis Dei Templum Judæorum incolentis, more Romano narrat, c. 13. *expassas repente delubri fores, & auditam majorem humanâ vocem,* excedere Deos, *simul ingentem motum excedentium.* Nempe, more gentili, de Judæorum Deo πολυθεωτικῶς loquutus est. Quin & *Varro*, ut prodidit *Augustinus* de Cons. Evang. Lib. I. c. 22. *Deum Judæorum Jovem putavit.* Quare autem? *Quia, ut rectè conjicit Augustinus, nihil superius solent colere Romani, quàm Jovem, eúmque Deorum omnium Regem arbitrantur; cùm animadverteret Judæos summum Deum colere, nihil aliud potuit suspicari quàm Jovem.*

11. *Germaniæ* Cap. IX. describit veterum Germanorum Religionem: & *Deorum,* inquit, *maximè* MERCURIUM *colunt, cui certis diebus humanis quoque hostiis litari fas habent.* HERCULEM *ac* MARTEM *concessis animalibus placant;* *pars Suevorum &* ISIDI *sacrificat.* Incautus Lector facilè crederet, hisce animadversis, Germanos eosdem Deos, ac quos Græci colebant, habuisse; qui si nomi-

minibus quidem differrent, constitisse tamen eadem fuisse Numina. Sed in eodem Opere, idem *Tacitus* testatur Germanos aliis nominibus usos, nec cum vicinis ulla habuisse commercia, aut exigua; nedum ut haberent cum Græcis, à quibus proinde Religionem accipere non potuerant. Itaque memoratos Deos à Germanis cultos intelligendum est, *interpretatione Romanâ* *, ut alibi loquitur *Tacitus*, de Suevorum Religione verba faciens: *Deos*, inquit, *interpretatione Romanâ*, *Castorem & Pollucem memorant*; hoc est, Deos quosdam, quos Romani judicant eosdem esse, ac Castorem & Pollucem.

12. Si quis quæsiverit, unde nascerentur ex Romanorum interpretationes, sciat oportet Ethnicos confudisse Deos Regionum peculiares cum Diis Universi; ideòque facilè credidisse, quos ipsi in patria colebant, eosdem cum aliarum Gentium præcipuis Diis, licèt nomina non convenirent; quam in opinionem delabebantur faciliùs, si viderent statuas habere quid simile, aut non absimilia, aliqua ex parte, de utrisque Diis narrari. *Tacitus*, eodem in Libro, c. IX. post-

* *Ibid.* c. 43.

postquam dixit à Suevis Isidi sacra fieri, subjicit: *unde causa & origo peregrino Sacro parum comperi, nisi quòd signum ipsum in modum Liburnæ figuratum docet advectam Religionem.* Cicero de Nat. Deorum Lib. I. n. 81. *Jovem, Junonem, Minervam, Neptunum, Vulcanum, Apollinem, reliquos Deos eâ facie novimus, quâ pictores, fictorésque voluerunt; neque solum facie, sed etiam ornatu, ætate, atque vestitu. At non Ægyptii, nec Syri, nec cuncta ferè barbaria.* Hinc tamen Numen idem esse ad Isidem judicatum, quòd Isidi sacrum esset *navigium.* Simili de causâ, Herculem à Germanis cultum existimarunt Romani, * eodem *Tacito* auctore, cujus hæc verba sunt de locis ad Septentrionalem Oceanum sitis: *Ipsum quin etiam Oceanum illâ tentavimus, & superesse adhuc Herculis columnas fama vulgavit; sive adiit Hercules, seu quidquid ubique magnificum est, in claritatem ejus referre consuevimus.* Quæ in memoriam revocant quod de Schah-Abba, Persarum Rege, narrat *P. Vallensis*, in Itiner. Ep. IV. Ferhabado datâ, cujus Italica verba sic Latinè sonant: „Is aiebat suum *Alim*, apud Christianos „etiam, sanctum haberi, eundemque „esse

* Ibid. c. 34.

„ esse quem Hispani *Sanctum Jacobum*
„ vocitarent, aut quem alii Christiani
„ *Sanctum Gregorium* appellare solerent.
„ Gladium enim, quem Equites *S. Ja-*
„ *cobi* è collo pendentem gererent, esse
„ invictum illum *Alis* gladium; eos verò,
„ apud quos *S. Georgius* diceretur, eum
„ pingere similiter armatum gladio & lan-
„ ceâ, & eum equo pugnasse, stre-
„ nuúmque militem fuisse narrare. Ex levibus indiciis, vir ceteroqui callidus judicium ineptum de re incomperta ferebat; sed non ineptius, ac quæ de Numinibus alienis solebant ferre Græci & Romani.

13. Quia, apud Græcos, Deorum summus Ζεὺς vocabatur, ideò Græcorum Historici, ubi loquuntur de Numine, quod apud aliam Gentem summum habebatur, id etiam Δία vocant. Ita * *Herodotus* postquàm dixit à Persis neque statuas, neque templa, neque aras Diis consecrari, quòd non crederent eos ἀνθρωποφυέας, uti Græci, subjicit: οἱ δὲ νομίζουσι ΔΙΙ μὲν, ἐπὶ τὰ ὑψηλότατα τῶν οὐρέων ἀναβαίνοντες θυσίας ἔρδειν, τὸν κύκλον πάντα τοῦ οὐρανοῦ ΔΙΑ καλέοντες: JOVI *solent sacra facere in altissima montium adscendentes, ambitum*

* *Lib. I. 31.*

ambitum omnem cœli JOVEM *vocantes*. Nemo non crediderit, his lectis, Persas eodem nomine summum Numen appellasse, quo Græci utebantur; nisi aliunde notum esset Linguam Persicam nihil habuisse commune cum Græca, Persarúmque ac Græcorum mores fuisse planè diversos, ut apparet etiam ex ipso *Herodoto*. Similiter Deum Babyloniorum summum * vocat Δία Βῆλον *Jovem Belum*, nomine Chaldaico, quasi cognomine Διὸς intellecto; cùm Βῆλος sit בעל *Beel* Chaldaicè, id est, *Dominus*, quod fuit Dei vocabulum, ut ארני *Adonis* apud Phœnicas.

14. Idem Scriptor Lib. II. ubi Ægyptiorum Religionem describit, eorum Deos nominibus Græcis vocitat, cùm debuisset Ægyptiaca edere; ea tantùm de causa, quòd ex quibusdam indiciis conjectaret eosdem esse Deos, qui iis vocabulis in Græcia appellabantur. Idem factitant & *Diodorus* † *Siculus* & Scriptor elegantissimi libelli, qui inter opera *Luciani* exstat, *de Dea Syria*. Barbara Numina Græcis vocabulis afficiunt, quòd conjicerent eadem esse ac Græca, ex similitudine Historiæ, statuæ, sacrorum, aut

* *Ibid. C. CLXXXI.* † *Biblioth. Lib. I.*

aut Templi. *At*, ut verbis *Ciceronis* utar, de N. D. Lib. I. n. 84. *quot hominum linguæ, tot nomina Deorum. Non enim ut tu Velleius* (Epicurei nomen est, quem Stoïcus Cotta illic alloquitur & confutat) *quacumque veneris: sic idem in Italia Vulcanus, idem in Africa, idem in Hispania.*

15. Quin etiam hodierni Sriptores Christiani, qui Asiæ aut Americæ superstitiones tradunt, more Christiano de iis passim imprudentes loquuntur. Exempli causâ, ajunt à plurimis coli DIABOLUM, quod parum cautos Lectores fallit; dum persuadet eos populos, de Spiritibus quibusdam in Creatorem rebellibus, eadem ac nos sentire; quod verum non est. Attentè enim legenti Recentiorum Asiatica Itinera, eáque cum Veterum narrationibus conferenti, liquebit plurimas Asiæ Gentes hanc etiamnum fovere opinionem, quæ Persarum, & Babyloniorum olim fuit. Credebant, nempe, duo esse *Principia*, unum Bonum, alterum Malum, utrumque summum ac æternum. * *Prius* vocabant Chaldæi אורמזד *Oromaze*, id est, *lucem fulgentem*, ajebántque immensâ luce circumfusum. Posterius appel-

* *Vide Plutarchum in Lib. de Iside & Osiride.*

pellabant אהרימן *Arimán*, id est, *hostem hominum*, aut *astutum* illúdque ne noceret colebant.

16. Scriptores Latini, simili consuetudine, ubi de aliorum rebus gestis loquuntur, munera aliarum Rerumpublicarum nominibus Romanis peculiaribus appellant. *M. Cato* in *Originibus*, Annibalem *Dictatorem Carthaginiensium* vocaverat, ut apparet ex *Gellio* Lib. X, 24. *Justinus* Lib. XIX, 1. *Hasdrubalem Dictaturis undecim & triumphis quatuor* ait fuisse insignem. Idem *Annibalem* vocat Carthaginis *Consulem*, Lib. XXXII. 2. ad quem locum adeundus *Jac. Bongarsius*; qui ex ejusmodi loquutionibus perperam collegit, apud Carthaginienses, similes Magistratus fuisse ac apud Romanos; cùm nihil inde colligi possit, nisi, propter levem fortè similitudinem, nomina Romanorum munerum Pœnis Magistratibus fuisse attributa. Sanè apparet ex Livio *Dictatorem* Pœnum non fuisse tantæ auctoritatis ac Romanum, ex Lib. XXIII, 13. ubi dicit *Dictatorem* missum esse cum Magone in Hispaniam, ad conducendos milites. Idem testatur Lib. XXX. 7. Carthagine *Suffetes velut Consulare imperium fuisse*. Hi autem vocantur *bini Reges* à

Cor-

Cornelio Nepote, in *Annibale*; licèt id quod apud Latinos voce *Rex* significatur, ignotum esset apud Carthaginienses, quorum Respublica *Democratico-aristocratica* fuit; ut facilè ostenderemus, si res esset hujus loci.

17. Sunt igitur accuratè distinguendæ res ipsæ à stylo Historicorum; qui loquutionibus sui ævi, aut suæ Gentis describunt res gestas, aut opiniones temporum & populorum, quorum sermo ac dogmata diversa planè fuere. Neque temerè ducenda sunt consectaria ex stylo Scriptoris, de re prisca, aut ad aliam Gentem pertinente, loquentis; quasi ii, de quibus loquitur, aut eodem modo mentem suam expressissent, aut easdem potestates subjecissent vocabulis, quibus uti solebant.

18. Optandum quidem fuisset Historicos hæc communioribus expressisse verbis, non iis quæ fuerunt ita propria popularibus suis, ut similibus aliæ Gentes carerent; quale est verbum *Jupiter*, aut Ζεὺς, quod significat hominem in Græcia tantùm notum, & qualia sunt plerorumque Deorum Græciæ nomina. Sed quoniam factum id non est, Lectores oportet diligenter sibi cavere ab erroribus, in quos ejusmodi vocabula incautos conjiciunt;

jiciunt; & si quid hodie scribere aggredimur, ita est loquendum, ut nullam errandi occasionem legentibus præbeamus.

CAPUT XIV.

REGULA XIII.

Diversas Sectas iisdem sæpe usas esse vocabulis, ad diversa prorsus dogmata exprimenda; & easdem, servatis iisdem vocabulis, lapsu temporis, sententiam mutasse.

1. QUAM necessarium sit opiniones Scriptorum quos legimus scire, ut mentem eorum usquequaque intelligamus; etiam ex hoc intelligere est, quòd homines, opinionibus planè diversis, sæpè eodem utantur sermone. Si tunc ex uno, aut altero loco de sententia eorum judicium ferremus, existimaremus eos similia sensisse, qui nihil simile cogitarunt.

2. Paulus, exempli gratiâ, ita loquitur Act. XVII, 27. *Deus longè non est ab unoquoque nostrûm, in ipso enim vivimus, & movemur, & sumus*, &c. Significat,

ut

ut Deum agnoſcamus, non eſſe procul quærenda potentiæ ejus ſpecimina, quoniam ei quidquid circa nos atque in nobis eſt debemus. Idem Eph. IV, 30. præter alia, monet Epheſios, *ne contriſtent Spiritum Sanctum Dei, in quo ſignati erant in diem redemtionis*; hoc eſt, ne peccatis ſuis efficerent ut, quod hoſpites offenſi ſolent, eos desereret Spiritus Sanctus, quo veluti ſigillo Deus eos ab aliis, adſervandos in diem judicii, ſecreverat.

3. At ſi quis, lectis dumtaxat verbis Pauli, neque ſenſum ſatis attendens; legat hæc verba *Senecæ*, neque aliunde norit Stoïcorum placita, credet facilè ὁμόδοξον hac in re fuiſſe Paulo Senecam: * *Non ſunt*, inquit, *ad cœlum elevandæ manus, nec exorandus æditituus, ut nos ad aures ſimulacri, quaſi magis exaudiri poſſimus, admittat; prope eſt a te Deus, tecum eſt, intus eſt. Ita dico, Lucili*, SACER *intra nos* SPIRITUS *ſedet, malorum, bonorúmque noſtrorum obſervator & cuſtos; hic, prout à nobis tractatus eſt, ita nos ipſe tractat.*

4. Qui non legerit integram *Senecæ* Epiſtolam credet ſe legere potiùs verba Chriſtiani Apoſtolos imitati, quàm Philoſophi

* *Ep. XLI.*

losophi Ethnici. Ipse *H. Grotius*, vir summus, at Stoïcorum Dogmatum parum memor, hæc non *planè aliena* à Paulinis judicavit. At qui leget sequentia *Senecæ*, videbit *sacrum istum spiritum*, quem intra nos esse dictitat, esse ipsum animum humanum, partem Animæ Mundi, seu Dei Stoïcorum, ac proinde ipsum Deum; quam Stoïcorum sententiam esse observavit rectè *Just. Lipsius* in notis, & alibi etiam gravibus ostendit argumentis. Quod vel hæc verba *Senecæ*, in eadem Epistola, satis probent: *Majore sui parte* (animus humanus) *illic est, unde descendit. Quemadmodum radii solis contingunt quidem terram, sed ibi sunt unde mittuntur: sic animus magnus & sacer, & in hoc demissus, ut propiùs divina nossemus, conversatur quidem nobiscum, sed hæret origini suæ. Illinc pendet, illuc spectat ac nititur, nostris tamquam melior interest. Quis est ergo hic? Animus, qui nullo bono nisi suo nititur.*

5. Hinc intelligere est, ut hoc obiter dicamus, non esse temerè conferenda Ethnicorum dicta, cum Sacrorum Scriptorum sermone; quandoquidem sæpe, ubi videntur eadem dicere, diversa proferunt. Atque hac in re passim peccavit

Joan-

Joannes Pricæus, qui immensam farraginem, etiam in rebus claris, locorum Veterum Scriptorum, ad Novum Testamentum illustrandum, congessit. Nec tamen *H. Grotius* ejus culpæ ubique prorsus immunis est, ut ex loco laudato satis liquet.

6. Videndum est priùs quàm diligentissimè, quem sensum phrasibus suis subjecerint Scriptores Ethnici, quem Hebræi ac Christiani suis; quo demum peracto; possunt invicem conferri. Attentè rem expendenti constabit ab Ethnicis * mutuatos esse plurima Judæos, à Lagidarum & Seleucidarum temporibus, quâ occasione licebit utrorumque dicta comparare; ita tamen, ut alterius moniti memores semper simus; nempe, phrases sæpe à primigenia significatione esse detortas, ab iis qui eas aliunde sumserunt, quod pluribus exemplis nobis illustrandum est.

7. Olim inter Christianorum familias, etiam in iis in quibus dissentiebant & confligebant acerrimè inter se, conveniebat tamen in eo quòd utraque contendentium pars libenter loquutionibus Scripturæ uteretur, quasi iis sua egregiè

ex-

* Vide Tom. 3. Ep. IX. hujus Artis Criticæ.

exprimeretur ſententia. Cùm *Ariani* ſententiam ſuam, de creata Chriſti Divinitate, optimè exprimi cenſerent verbis hiſce Pauli, πρωτότοκος πάσης κτίσεως, *primogenitus omnis Creaturæ*: iiſdem *Conſubſtantialiſtæ* haud illibenter utebantur, nec minùs contendebant τὸ συναΐδιον iis ſignificari. Idem hodie fit inter diſſidentes Chriſtianos, qui omnes pariter opiniones ſuas in Scripturis eſſe exiſtimant.

8. Hæc exempla metum nobis injicere deberent, ne qua in re, licèt veterum Chriſtianorum vocabula retinuerimus, ab eorum ſententia nec-opini receſſerimus; nedum ut, quia phraſibus iiſdem utimur, ideò tantùm credamus nos cum illis per omnia conſentire. Loquutiones ipſæ tot libris ſcriptæ, characteribúſque oculos percellentibus notatæ, magnam mutationem pati nequivere; ſed cùm mentis notiones ſenſus non feriant, harum mutationes in hominum animis potuerunt eſſe maximæ, lapſu temporis; neque vocum ambiguarum ſolo ſubſidio, licet notionum variam ſortem cognoſcere.

9. Mutationes illæ notionum, ſervatis vocabulis, irrepere potiſſimùm potuere, ubi res quæ his ſignificantur obſcuræ ſunt, vocéſque ambiguæ. Exemplum proferemus

mus ex re maximi momenti, quæ olim Christianos divisit, hodiéque lacerat, &, ut sunt hominum ingenia, in posterum etiam in partes distrahet. Inter Christianos, de natura, & distinctione duarum *S. Trinitatis Personarum*, ut nunc loquimur, Filii & Spiritûs Sancti, concertationes fuere, ferè ex quo Apostoli fato functi sunt. Sed & ante & post Christum, Ethnici ipsi varia de tribus *Principiis* dixerant, sono certè à dogmatibus Christianis nequaquam aliena. Verùm licèt iisdem vocibus plurima sæcula usa sint, attamen sub illis vocibus latuit sat magna sententiarum varietas, ut singillatim ostendemus.

10. Primus omnium tria *Principia* constituit * *Parmenides*, & post eum *Plato*; qui an consenserint non satis liquet, quòd *Parmenidis* nihil supersit, præter obscura fragmenta. † *Plato* autem dixit primum esse ΤΟ ΟΝ, ΑΙΤΙΟΝ ΑΠΑΝΤΩΝ *Ens, causam omnium rerum*; secundùm verò ΛΟΓΟΝ, *Rationem & Rectorem præsentium & futurorum*; tertium denique ΨΥΧΗΝ ΚΟΣΜΟΥ *animam*, sive *spiritum mun-*

* *Plotin. Ennead. V. Lib. I. c. 8.* † *In Timæo, & Epist. II. & V. Vide & Artis hujus Criticæ T. 3. Ep. VII.*

mundi. Secundum quidem Principium à primo *genitum*, seu factum; tertium verò à secundo affirmat. Liquet attentè Platonicum *Timæum* legenti, *generationem* à *Platone* dici *creationem*, & passim confundi, γεννῆσαι, ποιῆσαι, τεκταίνεσθαι, μηχανῆσαι, δημιουργῆσαι, ἀπεργάζειν, &c. atque idem haberi αἴτιον ac πατέρα, *causam* ac *patrem*.

11. *Philo Judæus*, ejus admirator & discipulus, similia habet; nam ait * Λόγον esse πρεσβύτατον τῶν Ἀγγέλων, & τοῦ Ὄντος πρωτότοκον Υἱὸν, *antiquissimum Angelorum, & primogenitum Entis.* Platonicus verò Ethnicus *Plotinus*, sermone eodem usus est, præsertim Enneade IX. Lib. V. à Cap. III. ad VIII, ubi hac de re copiosè agit. Crediderunt illi unum esse summum Deum, Causam primam omnium; deinde duos alios inferiores Deos, à summo illo creatos, minúsque primâ Causâ perfectos.

12. Joannes porrò Apostolus, Platonica usus voce, Λόγον vocat Divinitatem quæ in Christo habitavit, eíque similia tribuit ac *Philo*; creationem, scilicet,

 uni-

* *Vid. supra allatum locum C. III. § 9. Vitam Eusebii Cæsariensis, & Tom. 3. Ep. VIII. Artis hujus Criticæ.*

universi. Meminit etiam Πνεύματος *Spiritûs*, quem illi conjungit, ut ille secundo Principio subjunxit *Animam* mundi. Paulus vocat quoque eum, per quem omnia sunt facta, πρωτότοκον πάσης κτίσεως *primogenitum omnis Creaturæ*. Denique occurrunt alia similia Platonicis loquutionibus, in N. Testamento, quæ non memorabimus.

13. Quæritur nunc an Joannes voce Λόγος idem planè intellexerit, ac *Plato*, ejúsque discipuli? ánve Paulus πρωτότοκον intellexerit quemadmodum *Philo*? Si quis affirmet, eundum erit in castra Arianorum, qui Divinitatem, quæ Christo adfuit, creatam è nihilo contendebant. Si neges, agnoscendum erit, quod volumus, sub iisdem phrasibus, diversas sæpe latere sententias. Nec dubium est quin posterius hoc verius sit, quod ostendimus Epp. VII, VIII, & IX. T. 3. *Artis Criticæ*.

14. Attamen propter rei difficultatem, & ambiguitatem vocum, æstuantes sequentium sæculorum Christiani in varias opiniones abierunt. Plerique tamen cum *Platone* loquuti sunt, & cum eo se sentire dixerunt; dum secundum Principium faciunt priori * συναΐδιον, *coæter-*

* *Vide G. Bulli Defensionem Nicænæ Synodi, Sect. III.*

coæternum, & quo non magis carere potest primum, quàm Sol luce; quod tamen videtur contrarium esse *Platoni*, qui à primo creatum vult. Interea iidem, ex Judaïco loquendi more, unum esse Deum passim affirmant, quod etiam à Platonico dogmate, quo tres summi Dii statuuntur, abhorret. Attamen haud absimilia dixerat etiam *Plotinus*, etiamsi *Platonis* interpretem agit.

15. Scripsit idem Platonicus τρεῖς esse ὑποστάσεις ἀρχικὰς *tres esse hypostases quæ* rerum omnium *sunt Principia*, & variâ ratione in iis posse considerari ταυτότητα *identitatem* & ἑτερότητα *diversitatem.* Christiani quoque similia dixerunt, licèt fuerint controversiæ de voce ὑπόστασις; quæ significat nunc *accidens*, seu τρόπον ὑπάρξεως, *modum exsistendi:* nunc *substantiam*, seu rem ipsam, quæ certo modo est, vel cui tamquam subjecto inest modus exsistendi. Tandem inter Græcos quidem convenit, ut dicerent τρεῖς εἶναι ὑποστάσεις *tres esse modos exsistendi*, μίαν ὀυσίαν *unam essentiam*; inter Latinos verò, *tres personas*, *unicam substantiam*, seu *essentiam*; quâ phrasi etiamnum hodie utimur.

16. Platonici, in hisce rebus, usi etiam

fuerant voce * ὁμοούσιος, quæ apud eos significat ὁμοφυῆ, ὁμογενῆ, seu *ejusdem speciei*, aut *simillimæ naturæ*. Eam dictionem adhibuit *Nicæna Synodus*, quæ definivit Υἱὸν εἶναι ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, *filium esse consubstantialem Patri*. Hodie etiam plerique cum Synodo Nicæna se sentire profitentur, & eamdem usurpant vocem.

17. Loquutiones autem, quas attulimus §. 14, 15, 16. non uni inservire possunt dogmati exprimendo; quare dubium sit an qui iis olim usi sunt idem omnes sentirent, quamvis, omissis Platonicis, Christiani soli spectentur. Imò *Hugo Grotius* eò processit, ut diceret † *sibi constare Patres in explicatione harum rerum plurimùm dissensisse, etiamsi vocum quarumdam sono inter se conveniunt*. Profectò videntur Veteres inter se discrepasse, in plurimis, & Christiani omnes hodie multùm abesse à sententia Synodi Nicænæ; licèt plerique cum ea sentire se putent, quòd voces ab ea consecratas admittant.

18. Hæc ne temerè affirmasse videamur, primò observandum vocem ἀΐδιος

æter-

* *Vid. Vit. Eusebii Cæsariensis, G. Bulli Defens. Synodi Nicænæ Sect. II. C. I. §. 2. & Epist. 2. T. 3. Artis Criticæ.* † *Epp. ad Fratrem Ep. CLII.*

æternus admodum esse ambiguam apud Veteres, in hoc negotio. Ἀΐδιον enim potest significare propriè dictam æternitatem, quæ omni, quomodocumque intelligatur, principio caruit; quâ ratione, ex omnium consensu, Pater dicitur ἀΐδιος. Sed alteram * habet ea vox significationem, quâ denotat quod fuit, antequàm mundus ac proinde tempus esset, quod vocant etiam Veteres ἄχρονον & ὑπέρκαιρον, *sine tempore*, & *supra tempus*. Jam dubium est an Veteres, qui Τιᾶ ὑπόστασιν dixerunt esse æternam, priori aut posteriori intelligendi sint sensu; an, nimirum, eam æternam, non minùs ac Patris ὑπόστασιν, esse voluerint, an verò ita eam vocent, quòd ante mundum fuerit? Atque hac in sententia videtur fuisse *Tertullianus*, qui contra *Hermogenem* Cap. III. & XVIII. ait *Filium semper non fuisse*, nec *sine initio esse*. Idem videntur sensisse multi Patres Ante-nicæni, qui paullò ante mundum genitum Filium volunt, licèt ἀΐδιον appellent. Altera etiam est ambiguitas vocis ἀΐδιος, in hac re. Dici, nempe, potest Divinitas Christi, quoad

* *Vid. Epistolam Alexandri Alexandriæ Episcopi apud Theodoritum Lib. I. c. 4. & Basilium Cæsariensem Hom. I. in Hexaëmeron.*

substantiam, seu *essentiam*, ἀΐδι@ non minùs ac Pater; aut quoad *modum exsistendi* ejus essentiæ, propter quem Filius vocatur. Quidam ex Veteribus * scripserunt *substantiam* ipsam Divinitatis Filii, ἀγεννητῶς in Patre exsistentem, esse illi συναΐδιον; quod de *subsistentia* non affirmant. Quæ fuit Nicænæ Synodi sententia, unde factum ut damnarit eos qui dicerent *Filium non fuisse antequàm genitus esset*, licèt definierit Filium esse Patri συναΐδιον, quoad *substantiam*; erat, nimirum, ab omni æternitate, Filius ἀγεννητῶς in Patre, antequàm generaretur; sed cœpit γεννητῶς exsistere paullò ante creationem mundi, cùm *hypostasin* seu *exsistentiam* distinctam à Patre accepit, ut Veteres putabant.

19. Secundò, cùm dicebant Patrem & Filium *Unum* esse, latebat etiam in illa voce non levis ambiguitas. Aliquid enim dicitur esse *Unum*, quemadmodum Philosophi loquuntur, vel *Unitate numericâ*, vel *Unitate specificâ*. Ita *Petrus* est unus, *unitate numericâ; Petrus, Joannes, & Paulus* unus sunt, *unitate specificâ*. † Apparet autem

* *Vid. Ep. Eusebii apud Theodor. Lib.* 1. *c.* 12.

† *Vide St. Curcellæi Quatern. Diss.* 1. §. 74. *& seqq. & Vit. Eusebii ac Gregorii Nazianzeni.*

autem ex Veteribus eos credidisse tres esse Naturas divinas, numero quidem diversas, sed unius speciei. Reverâ in sermone quotidiano, & apud Philosophos etiam, unum dicuntur quæ specie conveniunt; ut liquet vel ex *Aristotele*, cujus observationes sæpe vulgari sermone nituntur, qui docet † λέγεται ἓν ὧν ἡ ἐσία μία, μία δὲ ἢ συνεχείᾳ, ἢ εἴδει, ἢ λόγῳ, *dici unum, quorum essentia una est, una autem continuitate, aut specie, aut ratione.*

20. Tertiò, ut *Plotinus* τρεῖς ὑποστάσεις agnovit, numero distinctas, hoc est, tres *substantias* cum variis proprietatibus, licèt alioqui conjunctissimas: ita Christiani Veteres, eodem sermone usi, non nobiscum, sed cum *Plotino* hac in re consenserunt. Qui unam ἐσίαν dicunt, τρεῖς τρόπες ὑπάρξεως, id ipsum hisce verbis expresserunt; ut enim Humanitas, quæ est separatim in Joanne, Petro & Paulo, est una; nec in Paulo differt ab eo quod est in Petro & Joanne, nisi τρόπῳ ὑπάρξεως; ita tres Naturæ divinæ numero diversæ, sed specie eædem, differunt tantùm *modo exsistendi.*

21. Quartò, cùm vox ὁμοέσιος, ex Pla-

† *Metaphys. Lib. IV. c. 6.*

Platonicorum usu, significaret *ejusdem speciei*, & Synodus Chalcedonensis, in suo Symbolo, statuerit Filium esse nobis ὁμοούσιον κατ' ἀνθρωπότητα, ut est ὁμοούσιος Patri κατὰ θεότητα; nulla est ratio existimandi hac voce significatum fuisse esse *unicam numero* Essentiam Patris, & Filii. Nihil sanè occurrit in Disputationibus *Consubstantialistarum*, quod suadere possit alia in re controversiam Arianam sitam fuisse, nisi quòd Ariani *Essentiam* filii parem non esse *Essentiæ* Patris contenderent: *Consubstantialistæ* verò *Essentiarum*, paritatem propugnarent; * quod Viri Doctissimi copiosè ostenderunt, nec ignorari potest quin eadem operâ densissimæ tenebræ offundantur Veterum hac de re Scripta legentibus; in quibus contrà omnia sunt clara, si memorata teneamus.

22. Ex hac vocum ambiguitate, colligere est potuisse facilè fieri, quod credidit *H. Grotius*, ut qui verbis consentire olim inter se videbantur, re ipsâ dissentirent; útque, servatis iisdem vocabulis, paul-

* *St. Curcellaus in Quatern. Dis. I. & R. Cudworthus* in libro Anglico inscripto: *the true System intellectual of the Universe* Lib. I. c. IV. pag. 606. & seqq.

paullatim ſubſtituta alia fuerit poteſtas. Atque hoc eò faciliùs factum, in negotio *de Unitate Dei*, quòd perſuaſerit ſibi poſteritas conſenſiſſe Patres Eccleſiæ cum veteribus Hebræis, liqueret autem Hebræos *unitatem* Eſſentiæ divinæ *numericam* credidiſſe. Verùm uti *Conſubſtantialiſtæ* ſub iiſdem verbis, quibus antiqui Hebræi utebantur, aliam abſcondebant ſententiam, cùm non auderent ab iis diſcedere: ita noſtri hodie Theologi verba quidem à Patribus conſecrata retinent, ſed alias iis ſubjecere poteſtates. Animadvertit hoc, in aliquot aliis vocabulis, *Joan. Dallæus* de Uſu Patrum Lib. I. c. 5. ſub finem, quod vellem copioſiùs diduxiſſet.

CAPUT

CAPUT XV.

REGULA XIV.

Difficultatem intelligendi maximam interdum oriri ex Rhetorico ſtylo.

1. GRAMMATICI & Rhetores voces proprias vocant, ut omnes norunt, eas, quæ uſurpantur pro nativa ſignificatione, quæ eſt illis uſu attributa; tropicas verò, quæ ex nativa ſignificatione in aliam tranſlatæ ſunt. *Moveri* propriè dicuntur *corpora*, quorum mutatur ſitus; tranſlatè *animi*, cùm quiſpiam in iis excitatur affectus. Cùm autem nulli Linguæ tot ſuppetant voces & loquutiones propriæ, quot ſuppetere oporteret, ut omnia propriè exprimi quirent; eſt enim rerum infinitus numerus, vocum finitus; neceſſariò confugiendum fuit ad voces tropicas. Digna ſunt, quæ huc transferantur, verba *Ciceronis* de Tranſlationibus ex Lib. III. de *Oratore* c. 28. *Modus transferendi verbi latè patet, quem neceſſitas genuit inopiâ coacta, & anguſtiis; pòſt autem delectatio, jucunditáſque celebravit.*

vit. Nam ut vestis, frigoris depellendi causâ reperta primò, pòst adhiberi cœpta est, ad ornatum etiam corporis: sic verbi translatio instituta est inopiæ causâ; frequentata delectationis —— Translationes quasi mutuationes sunt, cùm, quod non habeas, aliunde sumas. Exempli causâ, ad res ad animum pertinentes exprimendas, paucissimæ sunt voces, nativâ significatione adhibendæ; quia populus, à quo potissimùm paullatim Linguæ auctæ, & ornatæ, de rebus spiritualibus plerumque securus, de corporeis tantùm sermones serit, aut spiritus corporibus similes putat. Hinc qui de rebus incorporeis verba faciunt, è corporeis petitas voces passim usurpare coguntur.

2. Inde nascitur magna intelligendi difficultas, in rebus per se obscuris, quales sunt quæ ad spiritus pertinent. Cùm enim *efflare animum* legimus, in Scriptore, cujus de animo sententiam aliunde cognoscere non possumus; quî scire liceat, utrùm re ipsâ crediderit animum esse flatum, an verò tropicè ita loquatur? Hodiéque, cùm multi negent in animo quidquam esse corporei; omnes tamen, Latinè scribentes, ejusmodi loquutionibus usu consecratis utuntur, non minùs

ac

ac qui credunt mentem esse tenui auræ similem.

3. Verùm cùm Cap. V. egerimus de difficultate dignoscendi quò usque metaphorica loquutio urgenda sit, hac de re iterum non agemus, ne repetendum sit quod jam dictum est. Observabimus potiùs, præter usum necessarium Troporum, propter Linguarum paupertatem, esse alios quosdam eorumdem usus Rhetoricos, unde non exigua nascitur obscuritas. Scilicet, non modò ad mentem exprimendam, non occurrente aliâ voce, adhibentur, sed & ad ornatum orationis; ut notio vividior, aut elegantior, aut amplior in audientium aut legentium mente excitetur. Ita *Horatius* fulmen tropicè describit, hisce verbis: * *tremendo Jupiter ipse ruens tumultu*, ut excitet majorem fulminis notionem; nam aliquid amplius est intelligere *Jovem ipsum ruentem*, quàm telum ejus manu emissum.

4. Si sola Veritas esset docenda, isque esset unus loquentium finis, uti par esset, universa eorum cura in eo sita esset, ut perspicuè loquerentur; quam in rem, quantùm possent, vocibus uterentur propriis; sed ornatus orationis adhibetur ad

* *Lib. I. Od.* 16.

ad delectandos auditores, vel legentes, aut eorum movendos affectus; eúmque in finem non tropica modò, sed & figurata oratio inventa est. Quo fit ut Rhetores doceant non ubique adhibendum esse sermonem proprium, sed in iis dumtaxat Orationis partibus, ubi affectus non moventur. *In exordienda causa, servandum est ut lenis sit sermo, & usitata verborum consuetudo, ut non apparata oratio esse videatur.* * In † *Rhetorica Scholica Curii Fortunatiani*, parum quidem Latini Scriptoris, sed nequaquam inepti, pro tempore quo vixit, est hæc quæstio: *Propria verba, quæ partes orationis magis desiderant?* cui ita respondetur: *Principia & narrationes;* quia, nempe, neque in principiis, neque in narrationibus, moveri solent affectus.

5. Non est nostri instituti inquirere in originem affectuum, aut eorum explicare naturam. Paucula tantùm indicabimus indubitata, quibus nititur quod de difficultate intelligendæ figuratæ orationis dicemus. Cùm ab iis qui nos educant, à prima infantia, excitentur & foveantur in nobis affectus; paullatim fit ut

* *Scriptor ad Herenn. Lib. I. c. 7.*
† *Lib. III. p. 71. Ed. Paris.*

ut his nimiùm indulgere adſueti, nullâ re fermè commoveamur, aut delectemur, niſi iis quæ affectibus blandiuntur. Cetera omnia videntur nobis tædioſa & inſulſa; nec ea, niſi inviti, patimur. Hinc fit ut ſomnus nobis obrepat, ubi audimus paullò copioſiùs exponentes ipſam Veritatem; ſed, quæ per ſe apta non eſt ad creandam nobis admirationem, vel ſpem, metum, aut ſimilem affectum ingenerandum. Imò Veritatem ipſam, quâ naturâ noſtrâ percelli deberemus, immoti ſæpe audimus; niſi ita deſcribatur, ut aliunde petitis ornamentis in nobis creentur affectus. Quantumvis ſit periculum, niſi quaſi imminens à nobis ſpectetur, eo non percellimur, etiam moniti, ſi ea admonitio concepta ſit verbis propriis. Oportet deſcribi periculum figuratâ oratione, quâ affectus, re commoveri interdum neſcii, verbis vehementiùs cieantur. Exemplum in Orationibus ſacris cernere eſt, quæ licèt admonitionibus ſummi momenti refertæ ſint, ſomnum conciliant, niſi Rhetorum pigmentis ornatæ prodeant.

6. Si porrò quæramus rationem, ob quam figuris ita afficimur, comperiemus eam ejuſmodi eſſe, ut obſcuritatem neceſſariò

cessariò pariat. Figuræ tantam vim argumento, quod iis exornatur, addunt, quia audienti, aut legenti eam tantùm ejus partem ostendunt, quæ est omnium aptissima ad eum commovendum; amotis omnibus, aut potiùs tectis, quæ commotionem illam sistere possent. Si miles sit ad pugnam cohortandus, alto premuntur silentio horror mortis, qui naturâ omnibus inest, summa cautio quæ debet adhiberi, ubi de effundendo sanguine humano agitur, aliáque quæ viro sapienti tunc seriò pensitanda essent. Ab infaustis ejusmodi vocibus abstinetur, gloria militi proponitur è victoria colligenda, divitiæ è spoliis conficiendæ, præmia, honores, &c quibus fit ut à prioribus illis animum avertat, & in hæc intentus, alacris rem per se omnium fœdissimam, deterrimi carnificis munus obire in innocentes aggrediatur. Exemplo esse potest oratio Cæcinæ, apud *Tacitum Ann.* Lib. I. c. 67. ubi territis militibus difficultate itinerum, adverso prælio, jacturâ impedimentorum, metu imminentis hostis, ostendit *unam esse in armis salutem, manendum intra vallum, dein erumpendum; illâ eruptione ad Rhenum perveniri; quòd si fugerent, plures sylvas, pro-*

fundas magis paludes , sævitiam hostium superesse ; at victoribus decus , gloriam , quæ domi cara , quæ in castris honesta. Subdit Tacitus eum *reticuisse de adversis*, aut præsentibus, aut futuris; ne , nempe , terror augeretur imagine præteritæ cladis , similísque in futurum timeretur.

7. Huic negotio aptare possumus, quod *Cicero* de Inventione Lib. I. n. 24. ait observandum , si pro re turpi dicendum sit. *Si causæ turpitudo* , inquit , *contrahet offensionem ; aut pro homine , qui offenditur , alium hominem , qui diligitur , interponi oportet ; aut pro re , in qua offenditur , aliam rem , quæ probatur ; aut pro re hominem , aut pro homine rem ; ut ab eo quod odit , ad id quod diligit auditoris animus traducatur.* Hac enim arte fit ut auditor id tantùm animo verset , quod non est turpe, cùm de re turpi cogitare eum oporteret. Ideò , verbis honestis , res nequaquam honesta velatur.

8. Hac in re, situm est universum penè orationis figuratæ artificium. Dum autem is , qui ejusmodi oratione utitur , conatur animum legentium , vel audientium ad certam argumenti sui partem convertere , & utitur loquutionibus ex parte dumtaxat veris , ægrè ut plurimùm in-

intelligitur. Notiones enim rerum, quæ nobis obversantur, comparamus cum ejus verbis, & cùm videamus ea verba nonnisi partim notionibus convenire, hæremus dubii an rectè mentem Scriptoris intelligamus; seu an modum illum, quo nobis videntur vocabula convenire notionibus, urgere voluerit is quem legimus, vel audimus, an verò aliud quidpiam, quod nescimus.

9. Exempli gratiâ, Hector, Iliad. Υ, 371. ita loquitur de Achille, quem formidabant Trojani, quòd neminem cum eo congrediendo parem censerent:

> Τοῦ δ' ἐγὼ ἀντιός εἰμι, καὶ εἰ πυρὶ χεῖρας ἔοικεν,
> Εἰ πυρὶ χεῖρας ἔοικε, μένος δ' αἴθωνι σιδήρῳ:

> *Huic ego occurro, licèt manibus igni simili,*
> *Licèt manibus igni simili, robore verò splendenti ferro.*

Intelligimus quidem summatim hoc velle Hectorem, se obviam iturum Achilli, quamvis strenuo, quod volebat Hector à Trojanis intelligi. Sed præterea si sin-

 gula

gula verba excutiamus, ut accuratè noscimus, quas notiones illis subjecerit Poëta, deprehendemus non levem esse difficultatem. 1. ἀντίος εἶμι an simpliciter significat *contrà ire*, an verò eâ loquutione continetur *resistendi*, aut *aggrediendi* animus? 2. ἀντίος εἶμι, éstne, solitus sum contra eum consistere, antehac contrà constiti, vel illico hoc faciam, si necesse sit; vel decrevi facere, & certò faciam? 3. Quid est πυρὶ χεῖρας ἐοικέναι; éstne manuum motu, celeritatem ignis æquare; an manu id præstare, quod ignis facit; an manus habere æquè formidandas, ac ignem? Alibi Poëta *Menelaum* inducit de Hectore dicentem: Ἕκτωρ πυρὸς αἰνὸν ἔχει μένος, *Hector gravem vim habet ignis.* Iliad. P. vers. 565. Passim etiam prælium incendio confert. 4. An Hector vult dicere re verâ Achillem πυρὶ χεῖρας ἐοικέναι, an verò quamvis manibus ignem æquaret, se non detrectaturum pugnam; nedum ut eum, qualis erat, fugeret? 5. Μένος αἴθωνι σιδήρῳ simile, quanam in re est? an in gravitate ictuum, an in amoliendis illatis plagis, aut resistendo ictibus duritie [illegible] morum? 6. Denique αἴθ[illegible] splendens gladius, aut quodlibet [illegible]

adeò ut αἴθων sit epithetum otiosum; an verò est *candens ferrum*, cui similis sit aliqua in re Achilles? Quis dicet an Homerus omnes hasce φύσεις in animo habuerit, an aliquot tantùm; & quænam eæ sint? Certè vix ipsum, si reviviscceret, dicturum putem, ob rationes quas postea afferam. Attamen nemo est, qui non afficiatur hisce duobus versiculis, & vim eorum non laudet; si modo Poëtarum Græcorum stylo adsuetus sit. Obversantur, nempe, animo ferrum & ignis, duæ res efficacissimæ, quibus conferebatur Achilles, & illa ἀναδίπλωσις, εἰ πυρὶ χεῖρας ἔοικε, quâ Hector significat se, licèt probè intelligat periculum, audacter id subiturum, ita animum legentium percellunt; ut in obscura fortitudinis notione adquiescant, ne cogitantes quidem de notionibus singulis vocibus adnexis.

9. Secundò, figurata oratio nos tantopere afficit, quòd rem exornando augeat, non ita quidem ut illico appareat eam augeri, occultiùs enim hoc fit; sed tamen ut ingerat animo nostro majorem quamdam imaginem, quàm ea esset quæ ex simplici sermone nasceretur. Quoniam autem limites illius augmenti, ut

ita loquar, vocabulis perspicuè non significantur; obscurum est quàm latè loquentis notio pateat. Ceterùm *augmentum* intelligo, tam in seciorem, quàm in meliorem partem; & quod complectitur extenuationem, non minùs quàm exaggerationem.

10. Exempli gratiâ, *facere Deos* habet vim aliquam αὐξητικὴν, in hoc Epigrammate *Martialis*, Lib. VIII. c. 24.

Qui fingit sacros auro, vel marmore vultus,
Non facit ille Deos; qui colit ille facit.

Propriè si loquamur, *facere Deum* est efficere, ut qui Deus antea non erat Deus evadat; quod non potest dici de statua, quæ non est Deus, postquàm coli cœpit. Attamen videtur *Martialis* tropicè statuam vocare *Deum*; deinde *facere eam Deum*, esse ei statuæ honorem exhibere, qui solebat signis Deorum; vel consecratione efficere ut Deus, cui dedicata est, eam insideat; nam & * hoc, de statuis Deorum ritè consecratis, credebant Ethni-

* *Arnob. cont. Gentes Lib. VI. p. 254. Ed. Par. 8. 1605. ubi vide notas Des. Heraldi.*

Ethnici. Apparet quidem phrasi *facere Deum* plus dici, quàm reverâ fieri credebat *Martialis*; sed dubium est utra ex memoratis significationibus ei phrasi conveniat, & quousque pateat ἐνοίκησις Θεοῦ, *inhabitatio Dei*, si ad posteriorem respexit.

11. Eadem occurrit difficultas, in loquutionibus metaphoricis Scripturæ, ubi Dii Ethnicorum dicuntur * esse meræ statuæ, sine sensu ullo. Nam Gentes omnes Idololatriæ deditæ aut animos mortuorum hominum, aut dæmonas, aut sidera colebant, quorum vim nescio quam inesse statuis existimabant; non statuas ipsas, quasi eas solas Numina sua esse censuissent. Itaque oportet in ea figura Scriptorum sacrorum esse aliquam αὔξησιν, nec facile est scire, quàm latè pateat; & utrum voluerint dicere, eos qui Numina in consecratis statuis colebant, æquè insanivisse, ac qui meros lapides coluissent, an verò vim illam divinam, quam somniabant Idololatræ inesse statuis, nullam fuisse, ideóque universum eorum cultum in statua substitisse; an aliud quidpiam, cujus nobis in mentem non venit? Quidquid id est, phrasin hancce ex Ido-

* *Psalm*. CXV. & CXXXIV.

lolatrarum usu desumserunt Hebræi, ut apparet ex oratione Labanis Gen. XXXI, 30. ubi statuas sibi subreptas *Deos suos* vocat. Ita & cùm Ap. Herdonius Capitolium, cum servorum & exsulum manu, occupasset, dixit in concione P. Valerius Consul: *Jovem Opt. Max. Junonem Reginam, alios Deos, Deásque obsideri*, *Livio* narrante, Lib. III. c. 17. Ambracienses apud eumdem queruntur, sublatis à M. Fulvio Cos. Deorum signis: *simulacra Deûm, Deos imò ipsos, convulsos ex sedibus suis ablatos esse, parietes, postésque nudatos. Quos adorent, ad quos precentur & supplicent Ambraciensibus non superesse.* Idem de Attalo, qui Romanis Idææ Matris simulacrum avehendum tradidit: *Is legatos comiter exceptos Pessinuntem in Phrygiam deduxit, sacrúmque iis lapidem, quem* MATREM DEUM *incolæ esse dicebant, tradidit, ac deportare Romam jussit.* Lib. XXIX. c. II. Hinc magnam invidiam subiit Stilpo Philosophus Athenis, unde & migrare jussus est, quòd Minervam Phidiæ *Deum esse* negasset, quam historiolam habet *Diogenes Laërtius* Lib. II. §. 116.

12. Tertiò, cùm multa sint quæ, si penitiùs introspiciantur, non apta sunt

ad

ad commovendos affectus; non modò eorum partem aliquam Auditoribus suis Oratores ostendunt dumtaxat, aliis silentio velatis; nec modò augent eam, quam spectari volunt, prout necesse esse judicant; sed quibusdam præterea vocibus generalibus, seu præstantiorem, seu tenuiorem notionem adjunctam habentibus, exprimunt; ne animus audientium, illo veluti phantasmate occupatus, rem accuratiùs expendat. Cùm sub Tiberii principatu de cohibendo luxu ageretur, * *Gallus Asinius* orationem habuit, quâ ostendit, dum Imperium augebatur, auctas etiam esse privatorum opes, adeóque mirum videri non debere, si sumtus majores tolerarent. Eâ oratione factum ne Senatûs Consultum ullum fieret, hac de re, adsentientibus ei Senatoribus: *Facilem adsensum Gallo*, ait Tacitus, *sub* NOMINIBUS HONESTIS, *confessio vitiorum, & similitudo audientium dedit.*

13. *Augustinus* Hipponensis Episcopus, & qui ejus de *Gratia* sententiam sequuti sunt, non modò quantùm possunt impediunt, ne Lectoribus obversetur imago iniquitatis, quæ est in ferendis legibus, iis à quibus Deus scit eas non posse ob-

ferr

* Tacitus Ann. II, 33.

servari, non ipsorum culpâ, sed primi hominis, ob cujus peccatum destituti sunt omni virtute; deinde in eis æternò exitio damnandis, quod numquam potuerunt vitare, quia necessario auxilio in eam rem carent, ob Adami culpam; nec modò verbis amplificant gratiam Dei erga pauculos Electos, quos salute donat; sed ubi contingit difficultates, quæ in eorum doctrina sunt, urgeri, tum verò omnia velant generalibus dictis, *non posse nimis deprimi hominem, & Deum contrà extolli, Deum nemini debere gratiam, ejus judicia esse ἀκατάληπτα*; aliisque similibus. Qui generalium ejuscemodi responsionum involucra excutiunt, vix ac ne vix quidem intelligere possunt quid sibi velint. Si enim responsa illa urgeant, sequetur, ut deprimatur homo, omnes ejus actiones Deo esse tribuendas; adeò ut sit *subjectum*, ut loquuntur Scholastici, merè *passivum*, in quod Deus quasi in lapidem agat; quod illi acerrimè negant. Si verò non sint nimiùm illa urgenda, sequetur sine divinæ gloriæ imminutione posse dici hominem aliquid agere, ac proinde non à Deo tantùm moveri, sed aliquid viribus suis efficere, quod illi pariter negant. Atque hinc fit, ut quid sibi velint,

lint, generalibus illis loquutionibus, vix intelligi queat.

14. Certè Deus *nemini debet gratiam*, ut aiunt; sed hoccine significat Deum, in pœnam peccati Adami omnes homines spoliare justitiâ, quâ alioquin ornati essent, & propterea eos damnare? Sanè Deus etiam sibi, ut ita dicam, debet æquitatem, seu naturâ suâ est æquus, ideóque tale quidquam facere nequit.

15. Multa quidem sunt, in humanarum rerum administratione, ἀκατάληπτα, seu quorum rationem adsequi non possumus; sed hoccine ejusmodi est, ut ideò liceat quasvis iniquitates Deo tribuere, & postea se tueri frigidâ exclamatione? Si res ita se haberet, nullum non delirium, è Scriptura detorta deductum, defendi posset; quod *Augustini* tamen Discipuli ægrè ferrent.

16. Hinc Rhetores docent diligenter cavendum ne tropi ex re humili nimiùm, aut audientium aures offendente petantur. Cùm addere debeant orationi majestatem, eam contrà minuerent, si essent petiti è rebus humilioribus iis, à quibus petuntur voces propriæ. Efficerent ut res per se magnæ minores viderentur, earum loco substitutis minoribus imaginibus,

nibus, quod scopo Oratoris adversatur; nisi, in contrariam partem, vellet res magnas deprimere. *Quoniam*, ait summus & Orator & dicendi magister, *hæc vel summa laus est verbi transferendi, ut sensum feriat id quod translatum sit, fugienda est omnis turpitudo earum rerum, ad quas eorum animos qui audient trahet similitudo. Nolo morte dici Africani*, castratam esse Rempublicam; *nolo* stercus Curiæ *dici Glauciam. Quamvis sit simile, tamen est in utroque deformis cogitatio similitudinis.* Vide & *G. J. Vossium* Inst. Orat. Lib. IV. c. VI. §. 9. *& seqq.*

17. Quartò, ope figuratæ dictionis ubi semel commoti sunt affectus, non severè is qui eloquentiâ dicentis perculsus est ejus dicta expendit. Obversantur ejus animo, non plenæ & distinctæ loquentis notiones, sed earum dumtaxat partes aptiores ad eum commovendum; eæque sunt quibusdam additis imaginibus ornatæ, quibus augentur; ac præterea accedunt generales quædam notiones quibus connectuntur; unde fit ut occupatus animus, atque affectu impeditus, in phantasmatibus illis adquiescat, & indignetur etiam iis, qui perspicuam explicationem eorum quæ admiratur flagitant.

18. Quan-

18. Quando contingit ab homine, qui numquam rem diligenter animo versavit, audiri Oratorem dicentem *rem esse nullam, quæcumque tandem sit, quæ à Deo non creetur, quandoquidem summa Dei perfectio postulat, ut solus sit summa omnium rerum causa;* is Orator facilè in adsensum trahit audientem, cujus cerebrum variis commovit tropis aut figuris, & cujus animo phantasma quoddam, quod significatur hisce generalibus vocibus: CAUSA OMNIUM RERUM, objecit, quo occupatus aliò convertere oculos nequit.

19. At sub iis vocibus latet interdum hæc sententia, ipsarum etiam cogitationum humanarum, quæ inter Entia recensentur Deum esse auctorem; adeóque ipsam mentem humanam nihil quidquam agere, sed tantùm agi, instar machinæ quæ nervis alienis movetur. Cùm verò objicitur; Deum, hoc posito, malas etiam cogitationes injicere hominibus, denuo delabuntur ad *abstractas* & generales loquutiones; dicunt, nempe, posse spectari in cogitatione qualibet aliquid *physicum*, atque aliquid *morale*; prioris Deum esse auctorem, posterius, ubi sermo est de malo, esse nihil. Sic parum

cautos occupant, notione *abstractâ cogitationis*, quæ potest sine vitio ac virtute esse, & *defectûs* cujuspiam seorsim spectati, in quo cogitationis vitium situm esse ajunt. Accedente dein figurato sermone, *à Deo omnia pendere ; ejus infinita ὑπεροχῆς perfectionem esse, ut omnia ejus ope fiant; nihil sine eo esse, alioqui creaturam ejus regimini eripi*, & similibus ; ita commovetur cerebrum auditorum, ut non videant Religionem omnem & Societatem ipsam Civilem radicitus evelli, fictâ illâ Numinis reverentiâ; útque monentes, etiam cum indignatione, excipiant.

20. Qui sunt ejuscemodi sermonibus adsueti non modò audientibus fucum faciunt, ne possint intelligere quid velint; sed semet ipsi sæpe deludunt. Hinc fit ut cùm monentur, de sensu quem illæ loquutiones fundunt, negent se eum sensum agnoscere, si aliis verbis sit conceptus, licèt sit prorsus idem. Quisquis affirmat Deum esse cogitationum omnium nostrarum auctorem; adeò ut, sine ejus interventu, eóque, ut loquuntur, *prædeterminante*, nihil possimus cogitare, & vice versâ eo *prædeterminante* non possimus non cogitare quod vult; quisquis, inquam, talia affirmat, idem contendit

Deum

Deum esse mali, non minùs quàm boni, auctorem. Attamen qui ita loquuntur hoc à se admitti consectarium acerrimè negant; &, ut puto, bonâ fide negant, quia rei perspicuè expressæ non adsentiuntur; licèt sub involucris *abstractarum* quarumdam notionum, figuratis vocibus vestitarum, idem planè amplectantur.

21. Si quis dubitaret, an qui figuratâ oratione tantopere delectantur, affectibus præpediti sint; essent dumtaxat rogandi, ut vocibus propriis, quoad ejus fieri potest, mentem suam exprimerent. Tum ex illorum inanibus conatibus, & in figuram semper delabentibus appareret illos, præ commotione cerebri, nescire quid sibi velint. Nempe, de omnibus, qui nimiùm pigmenta Rhetorica deamant, idem dici potest quod ingeniosissimè de Poëtis *Socrates* in Apologia, apud *Platonem*, habet: οὐ σοφίᾳ ποιοῦσι, ἀλλὰ φύσει τινὶ καὶ ἐνθουσιάζοντες, ὥσπερ οἱ θεομάντεις καὶ οἱ χρησμῳδοί: *non arte, sed naturâ quadam & velati afflatu faciunt ut divini & vates.* Καὶ γὰρ οὗτοι λέγουσι μὲν πολλὰ καὶ καλὰ, ΙΣΑΣΙ δ' οὐδὲν ὧν λέγουσι: *etenim hi dicunt multa & egregia quidem, sed nesciunt quid dicant.* Reverà orationes valde figuratæ non conscribuntur, sine com-

mo-

motione animi, parum apta ad investigationem veri, sed ad grandiloquentiam accommodatissima; ut experti sunt quicumque, furore illo Rhetorico defervescente, seriò cogitationes suas expenderunt.

22. Quintò, ejusmodi sunt nonnullæ figuræ, ut aliunde notum loquentis animum esse oporteat, si intelligi velit. Ad hasce pertinet λιτότης, quâ plus significatur quàm dicitur. *Livius*, de *Polybio* verba faciens, *Syphacem*, inquit, *in triumpho ductum Polybius, haud quaquam spernendus auctor, tradit*. Lib. XXX, 45. *Fulvius Ursinus* censet tam tenue elogium ab invidia profectum, cùm *Livius* pænè integros ejus exscribat libros. At *Isaacus Casaubonus* * λιτότητα esse acerrimè contendit, & plura ejus figuræ profert exempla. Plurima quoque habet *G. J. Vossius* Instit. Oratoriæ Lib. IV. c. X. §. 8. Sed res vix potest exemplis liquidior fieri, quia cùm λιτότητα frequentem esse constet figuram, non perinde constat de candore *Livii*; qui Romanos fortè ab lectione *Polybii*, ne ejus retegerentur furta, frigido elogio, deterrere voluit.

23. Ejusdem generis *Ironia* est, quæ est

* Ad Fragmenta *Polybii* ex *Livio*.

est oratio, quâ contrarium ejus quod volumus affirmamus, datâ operâ, sed non seriò. At quomodo intelliget Lector, vel auditor nos figuratè loqui, non simplici uti & seria affirmatione? Respondet quidem *Quintilianus*; * *aut pronunciatione, aut personâ, aut rei naturâ. Nam si qua earum verbis dissentit, apparet diversam esse orationi voluntatem.* Sed *pronunciatio* ad auditorem tantùm pertinet, nos verò de Lectore hîc agimus. Non diffitemur *personam*, aut *rem*, aut denique aliam circumstantiam persæpe clara esse ironiæ indicia; sed loca sunt, in quibus nec personâ, nec ullâ aliâ circumstantiâ, ironia fit manifesta.

24. Exempli causâ, Æneidos I, 41. Juno ita loquens inducitur:

——— Méne incepto desistere victam?
Nec posse Italiâ Teucrorum avertere Regem?
Quippe vetor fatis! Pallásne exurere classem,
Argivûm, atque ipsos potuit submergere ponto
Unius ob noxam, &c.

* *Inst. Orat. Lib. VIII. c. 6.*

Ast ego, quæ divûm incedo Regina, Jovisque
Et soror & conjux, una cum Gente tot annos
Bella gero, &c.

Innuit *Servius* verba, *quippe vetor fatis*, ironiam esse, quia dicere non possumus à Junone ignoratam vim fatorum. *Gerardus* verò *Joannes Vossius* * hoc exemplum profert, ex quo constet in hac parte summos etiam viros decipi; aitque neminem negaturum eum falli, qui naturam Junonis & Virgiliani loci consideret. At ego utroque probè considerato, ironiam hîc esse omnino credo, nec aliud vult Juno nisi hoc: fatis, quæ mihi à Jove objiciuntur, cùm de funditus perdenda Trojana gente loquor, vetari nequeo, ne quod cupio effectum dem. Nemo nescit Poëtas, postquàm fata mutari non posse dixerunt, tamen *præter fatum*, ὑπὲρ μόρον, dicere multa contingere. Itaque *Virgilius* Junonem inducit, ita loquentem, quasi ei objici nequeat fatum, ne faciat quod cupit. Vide versum 22.

25. Sed ut exemplum, ex re majoris momenti, proferam, verba sunt Dei Gen.

* *Inst. Orat. Lib. IV. c. IX. §. 2.*

Gen. III, 22. *En Adamus instar unius nostrûm factus est, nunc autem, ne manum suam injiciat & sumat ex arbore vitæ, vivátque in perpetuum, cavendum.* Quærunt Interpretes, utrum hæc sine figura intelligenda sint, an verò ironia, vel sarcasmus hîc lateat. Posterius nobis vero similius videtur, ut in Commentario ad eum locum ostendimus. Non defuerunt tamen, qui aliter sentirent, quos consulere poterunt qui abundant otio; nam nobis satis est exemplum proposuisse, ex quo liqueret non semper ironias à viris doctis intelligi. Qua de re, adeundus etiam *Ger. Joan. Vossius*, loco quem antea indicavimus.

26. Sextò, huc quoque facit, quod affert * *Cicero*, ut ostendat quid sit, quòd omnes translatis & alienis magis delectantur, quàm propriis & suis; nempe, *quòd singulis verbis res, ac totum simile conficitur*, hoc est, integra uno verbo similitudo contineatur; cujus proinde partes omnes cognoscere dilucidè non possumus, ut antea diximus. Præterea, eodem judice, delectatio illa oritur *quòd omnis translatio, quæ quidem summâ ratione est, ad sensus ipsos admovetur, maximè oculorum*;

* *De Oratore Lib. III. c. 40.*

lorum, qui est sensus acerrimus. Hoc ipsum rem intellectu difficiliorem facit nam dum nobis Orator in conspectu ponere nititur, quæ videre non possumus, res diversissimi generis inter se confert; ac proinde inter quas non nisi tenuis & obscura est similitudo.

27. Profert ex veteri Poëta hæc verba:

——— Vive, Ulysses, dum licet,
Oculis postremùm lumen radiatum rape.

Quibus Ulyssem quàm primùm vita uti, quæ ei brevis futura erat, hortatur nescio quis. In iis hoc meritò observat *Crassus*, aut *Cicero* potiùs, non dixisse Poëtam *cape*, non *pete*, quia haberet moram sperantis diutiùs se se victurum, sed *rape;* quod verbum est ad id aptatum quod ante dixerat, *dum licet.* At homini brevi morituro quid faciendum ut *vitam rapiat?* Quid Ulysses, hac auditâ voce, in animo habuit? Scio equidem quid responderi possit, sed nihil hîc obscurum, ac perturbatum admitto. Novi quoque *Horatium*, hæc fortè imitantem, dixisse Od. XI. Lib. I.

——— Sapias, vina liques, & spatio brevi
Spem

Spem longam reseces, dum loquimur, fugerit invida
Ætas; CARPE diem, quam minimùm credula postero.

Hoc sensu, *rapere radiatum lumen* solis erit bibere & lætari, quarum rerum modus non indicatur. Hi fructus sunt vitæ, qui *carpendi*, imò *rapiendi*, dum licet, nobis sunt; sed quâ ratione & quo numero? Imitatus etiam est, ut hoc obiter dicam, veterem à Cicerone laudatum Poëtam *Petronius* in Satirico, qui naufragium facturum amatorem ita cum amasio colloquentem inducit: *da oscula, dum licet, & ultimum hoc gaudium, fatis properantibus*, rape. Sic & *Thalmudici*, harum elegantiarum alioqui negligentiores: חטוף ואכול חטוף ואישתי דעלמא דאזלינן מניה כהילולא דמי: *rape & comede, rape & bibe, nam mundus hic, ex quo imus, nuptiali convivio similis est.* Vide *Joan. Buxtorfium* in Lex. Rabb. ad radicem חלל.

CAPUT XVI.

Brevis Historia studiorum Rhetoricorum, quibus difficillimum cognitu factum est, quid cogitarint de pluribus rebus celeberrimi Scriptores.

1. POSTQUAM ostendimus quantas tenebras sermoni Rhetorica offuderit, ut constet etiam quàm multi Scriptores figuratam dictionem simplici prætulerint, ac proinde quanta sit difficultas in intelligendis Veteribus; hîc paucis studiorum Rhetoricorum historiam texemus.

2. Initio quidem, quo Græci habebant tractum, cui nomen fecerunt, cùm durior adhuc vita esset, non videntur Rhetoricen coluisse. Fatendum tamen, apud eam Gentem, antiquissimam esse artem dicendi; quoniam *Homerus*, cujus ætas, propter antiquitatem, à bis mille annis ignoratur, summâ fuit eloquentiâ; ex quo constat, etiam ante eum excultam fuisse dicendi artem. Verè *Cicero*, * *jam temporibus Troïcis*, inquit, *tantùm laudis*

* In Bruto c. 10.

laudis in dicendo Ulyssi non tribuisset Homerus & Nestori (quorum alterum vim habere voluit, alterum suavitatem) nisi jam tum esset honos eloquentiæ; neque ipse Poëta hîc tam idem (lego, *item*) *ornatus in dicendo, ac planè orator fuisset.* Cùm autem ejus artis tanta esset vis, ut qui eâ valebant ii innumera impetrare possent, quæ à minùs eloquentibus non obtinebantur; tum in Reipublicæ administratione, ubi consensu Populi opus erat; tum apud Judices, ubi causa fuit dicenda; tum etiam apud quosvis alios, in quotidianis vitæ negotiis; plures eam excolere cœperunt, & *Corax* quidem * ac *Tisias* Siculi primi artis præcepta collegerunt & scriptis mandarunt, ut ex *Aristotele* nos docet *Cicero.* Neque existimandum est postea à bonis tantùm esse traditam, virtus enim sola eloquentiam non parit; sed à malis etiam, quibus neque veritas, neque æquitas cordi erant. Atque hinc factum ut Rhetorica complecteretur, non modò artem defendendæ veritatis, aut tuendi juris; sed etiam cujusvis & veritatis, & juris oppugnandi. *Tantùm quisque Orator sapiebat, quantùm erranti populo persuaderi poterat.* Sunt verba Scriptoris

* *Cicer. de Orat. Lib. I. c. 20. & in Bruto c. XI.*

Lib. *de Oratoribus*, Cap. XXXVI. ubi multa hanc in rem, eáque lectu dignissima.

3. Circa tempora Peloponnesiaci belli, quibus præstantissimi Rhetores apud Græcos floruerunt, vivebant * *Leontinus Gorgias*, *Thrasimachus Chalcedonius*, *Protagoras Abderites*, *Prodicus Cejus*, *Hippias Eleus*, aliíque multi; qui docere se profitebantur, arrogantibus sanè verbis, quemadmodum causa inferior dicendo fieri superior posset; ita enim loquebantur. *Protagoræ* potissimùm, qui volebat *omnia esse vera*, hoc est, id *verum* vocari quod unicuique videretur, fallacissimæ artis tribuitur inventio. Πρῶτος ἔφη, verba sunt † *Laërtii Diogenis*, δύο λόγους εἶναι περὶ παντὸς πράγματος ἀντικειμένους ἀλλήλοις: *primus dixit duas esse de omni re rationes contrarias.* Gorgias quoque *se ad omnia de quibus quisque audire vellet esse paratum denuntiabat. Posteà verò vulgò hoc facere cœperunt, hodiéque*, ait * Cicero, *faciunt; ut nulla sit res neque tanta, neque tam improvisa, neque tam nota, de qua se non omnia quæ dici possunt, profiteantur esse dicturos.* Contra hosce Rhetoras, licèt immeritò So-

* *Ex Cicerone de Claris Orat* §. 8. *Vide & Quintilianum Or. Inst. Lib. III. c. 1.*

† *Lib. IX.* §. 51. * *De Oratore c. 22. Lib. I.*

Socratem iis adgreget, imò eorum principem faciat, aculeatissimam Satiram edidit *Aristophanes*, in *Nubibus*. Eodem in numero erant *Sophistæ*, de quorum *argumentis* scripsit *Aristoteles* libros duos, & quorum ingenium * hisce verbis describit: ἐπεὶ δέ ἐςί τισι μᾶλλον πρὸ ἔργου τὸ δοκεῖν εἶναι σοφοῖς, ἢ τὸ εἶναι καὶ μὴ δοκεῖν (ἔςι γὰρ ἡ σοφιςικὴ φαινομένη σοφία, ὄσα δ' μή· καὶ ὁ σοφιςὴς χρηματιςὴς ἀπὸ φαινομένης σοφίας, ἀλλ' οὐκ ὄσης) δῆλον ὅτι ἀναγκαῖον τούτοις καὶ τὸ σοφοῦ ἔργον μᾶλλον δοκεῖν ποιεῖν, ἢ ποιεῖν καὶ μὴ δοκεῖν: *quoniam quibusdam operæ pretium majus est, si videantur sapientes, quàm si sint, nec tamen videantur (Est enim Sophistice apparens sapientia, sed quæ reipsâ non est; & Sophista is qui lucrum quærit ex apparente, non ex vera sapientia) perspicuum est necesse esse hos videri munere sapientis fungi potiùs, quàm eo fungi, nec tamen videri.*

4. Iis, ut rectè † *Ciceroni* observatum, se se Socrates opposuit, qui subtilitate quadam disceptandi, refellere eorum instituta solebat. Habemus quatuor Dialogos *Platonis* elegantissimos; nempe, *Gorgiam*, *Hippiam*, *Protagoram* & *Euthydemum*;

* *Cap. 2. Lib. I.* † *Loco Laud. & de Orat. Lib. III. c. 16.*

demum; quos *Plato* ex ore Socratis aut ejus nomine edidit, & quibus ii Rhetores pro merito suo ridentur. Verùm & Socrates & Plato frustra fuere, quandoquidem ab eo tempore Græcia id genus Rhetoribus semper abundavit. * *Isocrates* ipse, cujus indolem probabat Plato, orationes aliquot, ad exemplum Gorgiæ, fecit, ubi summo vituperio dignos Helenam & Busiridem, ostentandi ingenii gratiâ, ad cœlum laudibus tollit. Certè cùm ob dicendi facultatem sæpe par, nonnumquam etiam superior videretur qui injustam causam defendebat, atque inde magna emolumenta, & salus interdum rei penderet; cœperunt boni, ut se suósque defenderent, ejusmodi artem discere; mali verò utilitatis causâ, ut prava facinora tuerentur, eidem totis viribus incumbere; denique tota Græcia, ipsíque Philosophi, qui veritatis investigationem profitebantur, certatim ad eloquentiam eniti.

5. Plerique hoc unum spectabant, ut facultatem adquirerent eleganter de quovis argumento, in utramvis partem, dicendi. Cùm autem hoc multò magis ex consuetudine atque exercitatione pende-

ret,

* *Sub finem Phædri.*

ret, quàm ex rerum ipsarum cognitione, & veritatis indagatione; non tantopere desudabant in acuendo judicio, & cognoscendis disciplinis, quàm in scribendis ac recitandis orationibus. Si quam Philosophiæ operam darent, eo animo non faciebant, ut veritatem, si quæ ei inesset, cognoscerent; sed ut docti viderentur, & Philosophiæ spoliis ornarent orationes, apud Judices, aut apud Populum habendas. Addiscebant potissimùm *Dialecticen*, quæ ars fuit disceptandi, & quidvis oppugnandi, aut defendendi, non minùs ac Rhetorica, ipso fatente * *Aristotele*, cujus hæc verba sunt: ἡ διαλεκτικὴ καὶ ῥητορικὴ μόναι τἀναντία συλλογίζονται, ὁμοίως γάρ εἰσιν ἀμφότεραι τῶν ἐναντίων: *Dialectica & Rhetorica solæ contraria concludunt, est enim utraque pariter contrariorum.*

6. Non existimabant in Orationibus nihil oportere proferri, quod verum non censeretur, & validis niteretur argumentis; satis habebant afferre verisimilia, nec eâ quidem verisimilitudine, quæ per se audientium animos percellit; sed quæ non esset perspicuæ ac manifestæ veritati contraria. Modò ne absurdis rationibus, & quarum infirmitas cuivis illico appareret, ute-

* *Rhetor. Lib. I. c. 1.*

uterentur, ſatis pulcrè dicere ſe putabant. Hinc * *Ariſtotelis* libri *duplicem ſcopum* habere dicuntur, διττὺς σκοπὺς, τὸ πίθανον καὶ τὸ ἀληθὲς, *probabile* & *verum*. Δύο γὰρ, ait *Laërtius*, πρὸς ἑκάτερον δυνάμεσιν ἐχρήσατο, διαλεκτικῇ μὲν καὶ ῥητορικῇ πρὸς τὸ πιθανόν: *duabus ad utrumque facultatibus uſus eſt, Dialecticâ quidem, & Rhetoricâ ad probabile:* ἀναλυτικῇ δὲ καὶ φιλοσοφίᾳ πρὸς τὸ ἀληθές: *Analyticâ & Philoſophia, ad verum.*

7. Quicumque veteres Rhetoras legerit, non diffitebitur eos tantùm τὸ πιθανὸν ſpectaſſe; & ſanè ſi quis paullò ſeveriùs orationes Veterum quæ ſuperſunt expendat, ubique ferè deprehendet eos uſos argumentis πιθανοῖς, hoc eſt, levi veriſimilitudine tinctis; eadem audaciâ, ac ſi comperta proloquuti eſſent. Ipſi cordatiores Sophiſtis Philoſophi fatebantur ſua eſſe tantùm probabilia, quam in rem notatu digna ſunt † *Platonis* in Timæo verba: ἐὰν μηδενὸς ἧττον παρεχώμεθα εἰκότας λόγους, ἀγαπᾷν χρὴ, μεμνημένον ὡς ὁ λέγων, ὑμεῖς τε οἱ κριταὶ φύσιν ἀνθρωπίνην ἔχομεν. *Contentum te eſſe oportet, ſi non minùs probabiles, quàm quivis alius, ſermo-*

nes

* *Diog Laërt. de Vita Ariſt. p. 319. Ed. H. Steph. Amſt. L. V. n. 18.* † *Ed. Ficin. p. 526.*

nes protulero; memorem, & me dicentem, & vos, qui judicabitis, naturâ humanâ esse præditos. Aliud esse judicabatur Rhetoris, aliud boni viri officium, diversissimáque utriusque oratio esse oportere. *Titus Castricius*, apud *A. Gellium* Lib. I. c. 6. sic defendit Metellum Censorem, qui in concione ad populum aliquid dixerat, quod eum potuisset absterrere ab eo quod Metellus persuadere ei conabatur. *Aliter*, inquit, *Censor loqui debet, aliter Rhetor. Rhetori concessum est sententiis uti falsis, audacibus, subdolis, captiosis; si modò verisimiles sunt, & possunt ad movendos animos qualicumque astu irrepere. Præterea turpe esse Rhetori*, ait, *si quid in causa mala, destitutum atque impugnatum relinquat. Sed enim Metellum*, inquit, *sanctum virum, illâ gravitate, & fide præditum, cum tanta honorum, atque vitæ dignitate, apud Populum Romanum loquentem, nihil decuit aliud dicere, quàm quod verum sibi esse atque omnibus videbatur.*

8. Ea consuetudo acuendæ linguæ, ex quo semel radices inter Græcos egit, numquam ex eorum animis evelli potuit. Semper fuere postea Doctores, qui artem loquendi profiterentur; licèt eadem docendi methodo omnes semper usi non sint.

fint. * *Quintilianus* auctor est fictas ad imitationem fori materias, apud Græcos, dicere, circa Demetrium Phalerea, institutum. *Cicero* verò, se puero, *L. Plotium* primum Romæ Latinè docere cœpisse prodidit; sed antea plurimi fuerant, apud Romanos, eloquentiæ studiosi, ut liquet ex ejus libro *de Claris Oratoribus*, qui à Græcis magistris instituti fuerant. At ex illo perpetuò fuere Romæ dicendi magistri, & universa Juventus Romana certatim eloquentiæ operam dabat.

9. Erant autem variæ exercitationes. 1. Quædam versabantur circa † *Ethica* argumenta, & vocabantur θέσεις. Laudabatur virtus, vituperabatur vitium, aut vice versâ; unde natæ ἀνασκευαὶ & κατασκευαὶ, sic enim vocabant, *defensiones* & *confutationes*. 2. Seligebatur * interdum argumentum ex historiis veteribus, aut ex re si quæ fortè recens accidisset, laudandum, vel vetuperandum; aut ubi quid suadendum, vel dissuadendum erat. Hæ exercitationes, Ciceronis tempore, *causæ* vocabantur. Ipse testatur se multùm temporis § in *declamitatione causarum*

* *Lib II. c 4.* † *Suetonius de Clar. Rhetor.*
* *Id Ibid. & Auctor Dial. de Corrupta Eloquent.*
§ *In Bruto. Vid. & Ep. ad Fam. Lib. XVI. Ep. 21.*

rum posuisse, quandoquidem id à se *quotidie* factum ait. Etiam cùm Cæsar rerum potiretur, apud Ciceronem * *Hirtius & Dolabella declamabant*, licet Senatoriâ dudum ætate. 3. Hæc exercitia postea † *Controversiæ* dicta sunt, sed immutatâ materiâ; cùm enim antea ex vero eventu desumeretur, tempore *Senecæ* Rhetoris, ficta argumenta electa sunt; quæ præberent occasionem dicendi mirabiliora, quàm quæ usu veniebant, quæ fastidiebantur quasi nimis communia. Atque hæc tractabantur, non modestâ eloquentiâ, sed tragico pænè tumore.

10. „Tunc nihil ex iis quæ in usu erant „audiebatur; sed piratæ, exempli causâ, cum catenis in littore stantes; & „tyranni edicta scribentes, quibus imperent filiis ut patrum capita præcidant; sed responsa in pestilentia data, „ut virgines tres aut plures immolentur; „sed melliti verborum globuli, & omnia „dicta factáque, quasi papavere & sesamo „sparsa. Hinc meritò non obesæ naris § Scriptor, ex quo antecedentia verba desumta sunt, aiebat adolescentulos, qui ejusmodi nugis imbiberentur, stultissimos in

* *Ep. ad Famil. Lib. IX. Ep. 16.* † *Seneca in Præf. Controvers.* § *Petronius, initio Satirici.*

in Scholis fieri. Quicumque exempla ejuſmodi ineptiarum videre avebit, *Senecæ* & *Quintiliani* Suaſorias & Controverſias, *Dioniſque* & *Libanii* Declamationes adeat oportet. Temporibus Trajani, *Scholaſtici* vocabantur Rhetores, qui cauſas fictas perorare docebant, & ex tempore de rebus ejuſmodi dicere ſemper parati erant. *Iſæum* ſic deſcribit *Plinius* Lib. II. Ep. 3. *Dicit ſemper ex tempore, ſed tamquam diu ſcripſerit*, &c. *Poſcit Controverſias plures, electionem Auditoribus permittit, ſæpe etiam partes. Surgit, amicitur, incipit.* Poſtea: *annum*, inquit, *ſexageſimum exceſſit, & adhuc Scholaſticus tantùm eſt, quo genere hominum nihil aut ſimplicius, aut ſincerius, aut melius. Nos enim qui in foro, veriſque litibus terimur, multùm malitia, quamvis nolimus, addiſcimus.* Vide etiam notulas, ad *Hieroclis Scholaſtici* Facetias.

11. Hæ erant Juventutis potiſſimæ exercitationes, & jam ſub Nerone adeò erant omnes tumidâ illâ eloquentiâ veluti faſcinati, ut in rebus ſeriis eodem modo agerent, quod liquet ex prima *Perſii* Satira; ubi præpoſterum eloquentiæ ſtudium reprehendit, & hæc habet in *Pedium Blaſum*, ſacrilegii & peculatûs à Cyrænenſibus accuſatum: * *Nil-*

* *Nilne pudet capiti non posse pericula cano,*
Pellere, quin trepidum hoc optes audire decenter,
Fur es, ait Pedio. Pedius quid? Crimina rasis
Librat in antithetis, doctas posuisse figuras,
Laudatur, bellum hoc.

12. Vel hi versus *Persii* ostendunt, illam eloquentiam à sapientioribus non fuisse laudatam. Idem colligere est ex † *Antonini* Imp. verbis, quibus sibi gratulatur, quòd à *Rustico* didicisset τὸ μὴ ἐκτραπῆναι εἰς ζῆλον σοφιστικὸν, μηδὲ τὸ συγγράφειν περὶ τῶν θεωρημάτων, ἢ προτρεπτικὰ λογάρια διαλέγεσθαι: *non deflectere ad ambitionem sophisticam, neque ad scribendum de theorematibus, neque ad suasorias oratiunculas habendas.* Sed ii ipsi, qui meritò tumidam eloquentiam sui sæculi reprehendebant, immeritò sanè stylum durum & difficilem intellectu affectarunt. Si alii studiosiùs æquo figuras & molliorem elegantiam captabant: hi non meliùs horri-

* *Sat. I*, 83.
† *De Seipso Lib. I*, 4.

dam nescio quam Rhetoricam inducebant, quâ veritas non magis innotescebat.

13. Hæc cùm fuerint perpetua Græcorum & Romanorum studia, Scriptores Ecclesiastici primorum sæculorum, qui eadem ratione ac Ethnici studia sua instituerant, eodem modo scripserunt ac Ethnici, & figurato stylo, plus quàm par erat, indulserunt. Cùm crederent quæ in rebus humanis hyperbolica forent & nimia, ea rerum ad Religionem pertinentium momentum & majestatem vix satis exprimere, consuetudinem contraxerunt perpetuâ quadam declamatione utendi; adeò ut raró ad se redeant, & simpliciter id quod volunt exprimant. Atque hinc, ut ex superiore Capite constat, non levis intelligendi nascitur difficultas.

14. Quamvis exemplorum nimia occurrat copia, quemvis ex Veteribus *Tractatoribus*, ut tunc loquebantur, aperienti, unum hîc apponemus ex * *Theophilo Antiocheno*, quod Scriptorem illum legentibus nuper admodum occurrit. Hanc ergo rationem reddit, ob quam Deus conspicuus non est oculis nostris: „ *Quemadmo-*

* *Lib. I. ad Autolycum, p. 15. Ed. Oxoniensis.*

" *admodum malum Punicum cortice involu-*
" *tum habet intus loculos complures pelliculis*
" *distinctos, & plurima grana inclusa: ita*
" *universa creatura à Spiritu Dei ambitur*
" (περιέχεται ὑπὸ πνεύματος Θεοῦ) *& ipse*
" *Spiritus ambiens, unà cum Creatura, cir-*
" *cumdatur manu Dei* (περιέχεται ὑπὸ
" χειρὸς Θεοῦ.) *Quemadmodum itaque gra-*
" *num mali Punici, quod cortice exteriore*
" *includitur, quæ extra corticem sunt cer-*
" *nere haud potest: sic nec homo, quem unà*
" *cum universa Creatura manus Dei ambit,*
" *potest videre Deum.* Quî potuit Ethnicus ejusmodi ratiocinationi cedere, qui nescivit quid sit *Spiritus*, aut *manus Dei*, & *ambiri* horum alterutro? Imò credibile est ipsum *Theophilum* non satis intellexisse quid sibi vellet, illo nimiùm figurato sermone. Et ejusmodi quidem loquutionibus, scatent Scriptores Ecclesiastici.

15. Interdum etiam ipsi Patres, vel maximè declamationi dediti, invehuntur in illam consuetudinem, ut *Hieronymus*. Ad alios enim Concionatores non respicit, quàm ad Christianos, cùm dicit in * Lib. de *Vita Clericorum* ad *Nepotianum*: *Ne quæras pueriles declamationes, sententiarum flosculos, verborum lenocinia, & per fi-*

* P. 12. Ed. Gryph.

nes capitulorum ſingulorum acuta quædam breviterque concluſa, quæ plauſus & clamores excitent audientium. Si quis tamen dubitaret an hæc ſit Chriſtianorum eloquentiæ deſcriptio, eximeretur dubium, hiſce ex eadem Epiſtola verbis: * *Docente te, non clamor populi, ſed gemitus ſuſcitetur, &c. Nolo te declamatorem eſſe & rabulam, garrulúmque ſine ratione, ſed myſteriorum peritum, & ſacramentorum Dei tui eruditiſſimum. Verba volvere & celeritate dicendi, apud imperitum vulgus, admirationem ſui facere indoctorum hominum eſt. Attrita frons interpretatur ſæpe quod neſcit, & cum aliis perſuaſerit, ſibi quoque uſurpat ſcientiam. Præceptor quondam meus Gregorius Nazianzenus rogatus à me, ut exponeret quid ſibi vellet in Luca Sabbathum δϵυτϵρόπρωτον, eleganter luſit; docebo te, inquiens, ſuper hac re in Eccleſia: in qua, mihi omni populo acclamante, cogeris invitus ſcire quod neſcis. Aut certè ſi ſolus tacueris, ſolus ab omnibus ſtultitiæ condemnaberis.* Qui fuerint antea plauſus, aut potiùs tumultus in foro Romano, vide deſcribentem *Plinium* Ep. XXXVIII. ubi poſtquàm oſtendit, ſigno dato, coortos eſſe plauſus: *Opus eſt enim ſigno, apud non intelligentes, ne audientes quidem: nam plerique non audiunt, nec ulli magis laudant.*

* *Ib. p.* 14.

16. Ex

16. Ex nimia in ψευδωνύμῳ illa eloquentia exercitatione, idem quoque faciebant in suis disceptationibus Christiani, quod in *Pedio* reprehensum vidimus; nempe, pro rationibus, candidísque responsis, figuras adversariis opponebant. * *Legimus*, ait alibi idem Hieronymus, *ô eruditissimi viri, in scholis pariter, & Aristotelea illa, de Gorgiæ fontibus manantia; simul didicimus plura esse videlicet genera dicendi, & inter cetera aliud esse* γυμναςικῶς *scribere, aliud* δογματικῶς. *In priori vagam esse responsionem, & adversario respondentem nunc hæc, nunc illa proponere; argumentari, ut libet, aliud loqui, aliud agere, panem, ut dicitur, ostendere, lapidem tenere. In sequenti autem aperta frons, &, ut ita dicam, ingenuitas necessaria est. Origenes, Methodius, Eusebius, Apollinaris multis versuum millibus scribunt adversus Celsum & Porphyrium. Considerate quibus argumentis, & quàm lubricis problematibus Diaboli spiritu contexta subvertant. Et quia interdum coguntur loqui non quod sentiunt, sed quod necesse est, dicunt adversus ea quæ dicunt Gentiles. Taceo de Latinis Scriptoribus Tertulliano, Cypriano, Minutio, Victo*-

* *In Apolog. contra Jovinian. pag.* 106. *Ed. Gryph.*

rino, Lactantio, Hilario; ne non tam me defendisse, quàm accusasse alios videar. Tam apertè Sophisticen se adhibere profitetur, ut non modò à celeberrimis eloquentiâ & eruditione Scriptoribus factum id esse dicat; sed etiam, quæ est hominis confidentia, idem Paulo Apostolo tribuat: *Paulum Apostolum*, inquit, *proferam*, &c. *Legite Epistolas ejus & maximè ad Romanos, ad Galatas, ad Ephesios, in quibus totus in certamine positus est; & videbitis eum in testimoniis, quæ sumit de Vetere Testamento, quàm artifex, quàm prudens, quàm dissimulator sit ejus quod agit, &c. Hæret in causa, capit omne quod tetigerit; tergum vertit, ut superet; fugam simulat, ut occidat.*

17. Hinc fit ut, cùm in Scriptis Patrum quærimus quid senserint de dogmatibus obscuris, aut in controversiam vocatis, difficillimè interdum invenire liceat quod ambiguitate careat, aut quod hyperbolicis loquutionibus non sit auctum. Hinc etiam factum ut simplicissimi primævi Christianismi ritus, fallaci pompâ verborum ornati aut potiùs obruti, nescio quid μυστηριώδες, & quod superaret naturæ ordinem, ab initio à Deo constitutum, habere primùm visi sint; & tan-

dem in arcanas cærimonias mutati; unde absurda consectaria deducta sunt, quibus haud parum corrupta est species Christianismi, primùm nativâ pulcritudine gratissima. Omnes satis intelligunt me loqui de Baptismo, & Cœna Dominica, nec opus est ut in Theologicam disputationem hîc digrediar. Varia habet, de stylo Patrum nimis rhetorico, *Joannes Dallæus* in eruditi Operis *de vero usu Patrum* Lib. I. c. 5. quæ legisse non pœnitebit.

18. Indidem fiebat ut ipsi olim Martyres, ejusmodi orationibus adsueti, ita apud Ethnicos loquerentur, ut intelligi non possent, & pænè interdum insanire viderentur. Colligimus hoc ex *Antonino Imp.* qui Lib. XI. §. 3. docet virum fortem oportere paratum esse mori, μὴ κατὰ ψιλὴν παράταξιν, ὡς οἱ Χριστιανοί, ἀλλὰ λελογισμένως, καὶ σεμνῶς, καὶ ὥστε καὶ ἄλλον πεῖσαι, ἀτραγῴδως: *non ex simplici, quod Christiani faciunt, perturbatione, sed ex ratiocinatione, & graviter, & ut alios persuadere possis, sine tragico verborum apparatu.*

19. Hoc ipsum exprobravit Christianorum Scriptoribus *Porphyrius*, superstitiosus quidem homo, & Christianæ Religioni infensissimus, sed longè doctissi-

mus. Qucrebatur Scripturæ interpretes, αἰνίγματα τὰ φανερῶς λεγόμενα κομπάσαντας, καὶ ἐπιθειάσαντας ὡς θεσπίσματα πλήρη κρυφίων μυστηρίων, διά τε τύφου τὸ κριτικὸν τῆς ψυχῆς καταγοητεύσαντας ἐπάγειν ἐξηγήσεις : *postquàm ea quæ apertè dicta sunt ænigmata esse jactarant, & quasi oracula plena occultis mysteriis veluti numine afflati dixerant, tumore orationis judicio fascinato, explicationes suas protulisse.* Certè (Ethnici non exaudient) fatendum Allegoricos Interpretes Scripturæ non immeritò ab eo carpi; neque hoc parum Religioni olim nocuit, & etiamnum nocet. Vide *Eusebium* Hist. Eccles. Lib. VI. c. 19.

20. Posterioribus sæculis, nulla fuit major scribentibus cura, quàm imitandi SS. Patres; unde factum ut quò quisque ingenio magis valeret; eò plures adhiberet figuras, nec umquam quidquam seriò scriberet; quin quàm maximè, seu in disceptando, seu in docendo, Declamatorem ageret. Ne ipsi quidem horridiores Scholastici, in sua barbarie, Rhetoricis pigmentis, pro modulo styli sui, carent. Nemo ferè videtur cogitasse de animi sui sententia quàm simplicissimè exponenda, ut solâ luce veritatis legentes in adsensum traheret; phaleras semper, &

quæ-

quæsitum aliunde ornatum in prætoritorum proximè sæculorum Scriptis videas, non minùs ac in antiquioris ævi monumentis. Verùm hoc inter ea discrimen est, quòd sæculorum antiquiorum eloquentia modestior sit, & majorem sermoni lucem affundat. Faciliùs multò *Ciceronem* intelligas, quàm *Hieronymum*; *Hieronymum* verò faciliùs, quàm *Bernardum*.

21. Hinc jam apparet quanti momenti sint ea quæ de Rhetorico sermone, in antecedente Capite, diximus; quoniam ad omnia sæcula porriguntur, nec aut Veteres aut Recentiores satis tutò legere licet, nisi ea animò attentè versaverimus. Unum superest nobis monendum, ne dictis tribuatur sensus à mente nostra alienus. Nempe, colligere inde fortè quis possit omnem Rhetoricam à nobis damnari; eò quòd obsit perspicuitati. Verùm eos tantùm reprehendimus, qui numquam simpliciter efferunt quod volunt, sed perpetuâ quadam declamatione utuntur. Licitum credimus, postquàm Orator aut Scriptor rem sine figuris ac ornamentis clarè exposuit, ut meritò se à Lectoribus, vel Auditoribus intellectum existimare queat; si putet eos non satis commoveri

moveri ſimplici ſermone, tùm demum artem Rhetoricam adhibere. Commoveantur affectus ornatâ oratione, per nos licet; ſed priùs luce veritatis perfundatur animus Auditorum, ut perſpicuè intelligant quid agatur, & quare moveantur ſentiant; non cæco motu perculſi ſint, neque ſciant qua de cauſa, ut paſſim contingit. Miratur enim plebs quotidie orationes ſacras, quas non intelligit; & quo minùs intelligit, ſæpe eò magis miratur.

II. PARTIS SECTIONIS I. FINIS.

ARTIS

ARTIS CRITICÆ

PARS II.

De Vocum & Loquutionum Significatione.

SECTIO II.

In qua particulatim expenduntur Vocum & Loquutionum significationes.

CAPUT I.

De significatione vocum, quæ Simplicium Notionum signa sunt.

1. POSTQUAM ea monuimus quæ summatim, de omnium vocum & loquutionum generibus, moneri potissimùm posse videbantur; deveniendum nobis est ad singula earum genera, ut

ut quæ de singulis observatu digna occurrent tradamus. Non necesse erit repetere hoc loco quæ de Notionum & Vocum generali divisione diximus, superioris Sectionis Cap. I. nec etiam singula genera philosophicâ subtilitate excutiemus, cùm id à nobis jam factum sit, in *Logicæ* nostræ Parte I. Eò Lectores, si quid fortè hîc obscuri erit, amandamus, ne inutili repetitione sit hoc augendum volumen.

2. Nomina *notionum simplicium*, ut ab hisce initium faciamus, sunt dictiones omnes, quibus exprimere nitimur id quod fit in nobis, cùm sensus nostri re quapiam quæ illis objecta est, sunt affecti. Cavendum ergo ne confundamus hæc nomina cum nominibus rerum, extra nos positarum, cùm sint tantùm vocabula cogitationum nostrarum. Scio quidem transferri ea ad res ipsas, sed ortum hoc ex errore vulgari; quo rebus inesse putamus id quod nobis tantùm inest, ut recentiores Philosophi ostenderunt. *Colores*, seu singulorum colorum nomina, *albus*, *niger*, *ruber*, *cæruleus*, *viridis*, &c. sunt ejusmodi vocabula. Quam in rem, dudum animadverterunt Philosophi nobis non posse constare, an alios de illis loquentes intelligamus. Nam con-

convenit quidem nobis de nominibus, sed an sensa eadem animis nostris insint ignoramus. Exempli causâ, omnes qui Latinè sciunt, cùm intuentur herbam, aut arborum folia, in hoc consentiunt ut dicant esse *viridia*. Sed Cajus non potest scire, an Titius eodem planè modo afficiatur, cùm intuetur id quod *viride* vocat, ac ipse afficitur; nam quamvis idem sensibus utriusque objiciatur, non sequitur utriusque animum eodem modo affici. Fortasse id quod obversatur menti Titii, cùm herbas aut folia adspicit, id ipsum est quod sentit Cajus, quando nivem intuetur, licèt uterque dicat illa esse *viridia*. Sæpe contigit unum eumdémque virum ita affectos habere oculos, ut res eadem objecta aliter dextrum, aliter sinistrum percelleret oculum; unde intelligere licet posse fieri diversitate organorum, ut non eodem modo afficiamur rebus coloratis, quamvis iisdem nominibus utamur.

3. Si quis à nobis quærat quis sit color *cæruleus*, non possumus describere quid sentiamus, cùm res quæ hoc colore tinctæ nobis obversantur; aut efficere ut sentiat idem planè ac nos, ita ut id à nobis effectum esse sciamus. Hoc unum possumus,

mus, nimirum, ei digito ostendere serenum cœlum, aut mare placidum, aut quidvis aliud quod *cæruleum* vocare solemus; hoc est, quo præsente & oculos nostros feriente, sensu afficimur coloris cui *cæruleo* nomen fecimus. Quòd si colorem cujuspiam rei singularem, quam soli viderimus, & quæ ad manum non sit, exprimere conemur; quanta in difficultate versemur & ipsi per nos sentimus, & ex quæstionibus audientium facilè animadvertimus. Tunc enim rerum nomina, quibus rebus inspectis, eodem modo affici solemus, coacervamus; nec nobis ipsi, nec audientibus satisfacimus.

4. Præter hæc quæ hominibus eadem Lingua utentibus, eodémque ævo & loco viventibus, quotidie contingunt, unde intelligere possunt, se nominibus quidem consentire, sed scire non posse an sibi de re conveniat; observatu dignum est, in libris Veterum, maximam in hoc negotio aliquando difficultatem intelligendi quid velint occurrere; non modò ob causam memoratam, sed quòd unum idémque nomen coloribus rerum, quibus diversissimè afficimur, imposuerint. Levis aliqua affinitas satis gravis causa eis fuit,

fuit, cur eodem vocabulo illos appellarint; & cùm definire non possint sensa hæc animi sui, illa nomina nunc quidem distinguunt, nunc verò miscent.

5. Exempli causâ, 1. *cœlum cæruleum* vulgò vocant Latini, ut in *Ennii* verbis: *cœli cærula templa.* 2. At iidem vocant *angues cæruleos. Silius Italicus* Lib. II. sub finem:

Cæruleus maculis auro squalentibus anguis.

3. *Virgilius* Lib. III. Æneïdos, vers. 63. vittas funebres vocat *cæruleas.*

—— *Stant manibus aræ*
Cæruleis mœstæ vittis ——

4. Idem vers. 194. ejusdem libri *imbrem cæruleum* his verbis describit:

Tunc mihi cæruleus supra caput adstitit imber,
Noctem, hyemémque ferens.

5. At vers. 208. de mari:

Adnixi torquent spumas & cærula verrunt.

6. Æ-

6. Æneïdos Lib. V. verſ. 123. *Scylla*, navis Cloanthi, dicitur *cærulea*. 7. Libro verò VIII. ita deſcribitur Deus, qui Tiberi præeſſe credebatur, verſ. 33.

— Eum tenuis glauco velabat amictu
Carbaſus.

Et verſ. 64.

Cæruleus Tibris, cœlo gratiſſimus amnis.

8. Idem in Ciri, verſ. 215. umbras noctis ita vocat:

— Demtæ, ſubita in formidine, vires
Cæruleas ſua furta priùs teſtantur ad umbras.

9. *Horatius* verò Epod. XVI. *cæruleam* Germanorum *pubem* dicit:

Nec fera cæruleâ domuit Germania pube.

10. *Cicero*, in Arateis, vocavit Aſtra *cærula.*

Cærula veſtigat finita in partibus aſtra,

Si

si credimus nonnullis Editionibus, nam aliæ habent *austri*. 11. *Propertius* Lib. IV. Eleg. 2. Cucumerem vocavit *cæruleum*:

Cæruleus cucumis, tumidòque cucurbita ventre.

12. Scriptor consolationis ad Liviam, de morte Drusi, eo Epitheto mortem afficit, moribundi describens,

Lumina cæruleâ jam jam natantia morte.

13. *Plinius* de Heliotropio verba faciens, ait ejus *noctu velut desiderio* (solis) *contrahi cæruleum florem*. Lib. XXII. c. 21.

6. Intelligimus 1. quare cœlum *cæruleum* dicatur, quia etsi non afficit omnium oculos eodem modo; tamen est idem, & ab omnibus potest adspici. Hinc à multis Gentibus dicitur hodie *blavum*, sic enim cæruleum vertere possumus. 2. At quare *cæruleum* serpentem dixit *Silius*? Voluítne dicere *atrum*? An coloris, ut more nostro loquar, *blavi*, vel *blavastri*? Nemo profectò dixerit. 3. Cujus coloris fuérint *cærulea* vittæ, quibus erat cincta ara, in honorem Polydori structa, ambigunt, simili de causa, docti

viri. Hæc *Servius* ad eum locum: *Cato ait depositâ veste purpureâ, fœminas usas cærulea, cùm lugerent. Veteres sanè cæruleum nigrum accipiebant. Vittæ autem cæruleæ in acerbo funere, præcipuè filiorum familias adhiberi solebant.* At *Ant. Thylesius* in Lib. de Coloribus Cap. I. *Quoniam cærulei*, inquit, *species est penè nigra, ut quod Indicum dicitur, eóque olim vestitu Græcæ mulieres amictæ producebant eorum funera, quorum in cœlum migrasse animas cæruleum existimabant; idcirco pro tristi nonnunquam capitur, ut apud Virgilium puppis* cærulea *Charontis.* Nunc non expendam utra sententia vero similior sit, satis est ad difficultatem digitum intendisse. 4. Imber *cæruleus* videtur esse *nubes obscura*, quales κυάνεαι à Græcis dicuntur; at color ille multùm diversus, à colore cœli sereni. 5. *Cærula* æqu[illegible] *Virgilius* & alii, innumeris locis, quo fit ut Neptunus ab *Ovidio* Met. Lib. I. in descriptione Diluvii, dicatur *cæruleus*:

Cæruleus frater juvat auxiliaribus undis.

Cui etiam oculi cæruleo colore pingebantur, ut docet *Cicero* Lib. I. de Nat. Deor. cap. 30. Nemo non crediderit colorem

maris

maris propriè cæruleum posse dici, si attendat ingentem copiam locorum, in quibus ita vocatur. Non potest tamen, si propriè loquutus est *Cornel. Celsus* Lib. VII. Cap. VII. §. 14. ubi de suffusione: *Si exigua suffusio est, si immobilis, colorem verò habet* MARINÆ AQUÆ, *vel ferri nitentis — spes superest. Si magna est, si nigra pars oculi, amissâ naturali figurâ, in aliam se vertit, si suffusioni color* CÆRULEUS *est, — vix umquam succurritur.* Hîc *cæruleus color* manifestò distinguitur à *colore marinæ aquæ.* Si quæras à *Servio*, quare mare dictum fuerit à *Virgilio* Æn. Lib. VII. ✱. 198. *Vada cærula*, respondebit *cærulum esse viride cum nigro, ut est mare.* 7. Sed navis Cloanthi quare *cærula* dicitur? An *blavo* erat colore picta? *Servius: aut nigra, aut alta carina. Omne enim altum nigrum est, ut* scrupea tuta lacu nigro, nemorúmque tenebris. Inepta est, sine dubio, posterior interpretatio; prior potest ferri, quia idem Charon, qui

— ferrugineâ subvectat corpora cymba,

Æn. VI. vers. 303. paullò pòst, vers. 410.

Cæruleam advertit puppem, ripæque propinquat.

Certè esse nigram navim necesse est, quia pice obducitur, nisi imponatur alius color, qualis est *cumatilis*, ut undas marinas colore referat. *Homerus* ambiguo similiter Epitheto vocat naves κυανοπρώρους, *quæ habent proram cyaneam*. Nam κυάνεον *blavum* & *nigrum* ex æquo sonat. 7. Si Tiberinus diceretur aut *glaucus* tantùm, aut *cæruleus*, nihil mirum esset; at mirum colores misceri, qui distinguuntur ab aliis: ut à *Celso* vidimus distingui eos, qui misceri solent. *Glaucus* enim idem est ac *cæsius*, quandoquidem Minerva, quæ perpetuo Epitheto γλαυκῶπις dicitur *cæsiis* oculis pingebatur, ut auctor est *Cicero* de Nat. Deor. Lib. I. c. 30. *Dicere licebit cæsios esse oculos Minervæ, cæruleos Neptuni. Glaucus* autem aut *cæsius* est color, quem *viridastrum* nunc vocamus. 8. Umbras nocturnas *Jos. Scaliger* existimat dici *cæruleas*, more Græcorum, qui κυανέαν ὄρφναν dicunt. Ac sanè tenebræ non omni luce destitutæ, non multò aliter nos afficiunt, quàm quæ *cæruleo* colore ad nigrum accedente tincta sunt. 9. *Cærulea* Germano-

manorum pubes, dicitur, ut volunt Interpretes ob oculos cæruleos, frequentiores apud Germanos, quàm apud Italos. 10. Si *Cicero* non dixit astra *cærulea*, at à *Virgilio* in Ciri, vers. 38. Sol & Luna dicuntur

Sidera cæruleis orbem pulsantia bigis,

ob colorem cœli, per quod feruntur. 11. Fateor me nescire qui *Propertius cæruleum* dicat cucumerem, seu cucumerem propriè dictum, seu melopeponem intelligamus; omnes enim, quos umquam vidi, sunt *virides*, aut *viridastri*, ut loquar hodierno more, vel *flavi*, vel misti his coloribus. *Blavos* verò numquam adspexi. Fortè intelligit *cæsios*, hoc est, *viridastros*. 12. In Cons. ad Liviam mors dici videtur *cærulea*, quòd morientium color soleat esse lividus, hoc èst, *blavus moriens*, ut nunc loquimur, vel *plumbeus*. 13. Si *Plinius* vertit *Dioscoridem*, *cæruleum* vocaverit subrubrum, *Dioscorides* enim vocavit floris Heliotropii colorem aut ὑπόπυῤῥον, aut ὑποπόρφυρον, Lib. IV. c. 193. Vide utriusque Interpretes & *Claud. Salmasium*, de Homonymis Hyles Iatrices Cap. XXI.

7. Alterum de coloribus exemplum addam, ex *Homero*; quod etiam ostendet, ideò quòd definiri nequeant, nasci maximam ambiguitatem & obscuritatem in vocibus, quibus significantur. Princeps Poëtarum vinum passim vocat *αἴθοπα οἶνον* quod possemus vertere *nigrum* vel *rubrum vinum*, quia, nempe, id vinum est * *ἀποκεκαυμένον τὴν ὄψιν, ἤτοι μέλαν, ἢ ἐρυθρὸν*, *specie ambustâ, vel nigrum, vel rubrum.* Sic vocat æs lucidum *αἴθοπα χαλκὸν*, Iliad. Δ. 495. & alibi. At quo sensu mare vocavit † *οἴνοπα πόντον*? *Nigrum*, nempe, dicit, inquiunt Grammatici. Esto, sed nigror ille maris non accedit ad nigrorem vini rubro colore saturiore tincti; sed potiùs ad nigrorem, de cæruleo colore multùm trahentem. Præterea vocat etiam boves *οἴνοπας*, cujus rei duplicem causam reddit *Eustathius*, § *ὅτι οἴνοπες βόες οἱ μέλανες, διὰ τὸ μέλανα καὶ τὸν οἶνον λέγεσθαι, ἢ οἱ πυῤῥοὶ διὰ τὸ καὶ οἶνόν τινα ἐρυθρὸν εἶναι*: *nigri boves quia vinum nigrum dicitur, vel rubri, quia vinum quoddam rubrum est.* Sic videmus non levem hinc nasci ambiguitatem, in nomine coloris; quia nec boum, nec

* *Eustathius in Iliad. p. 131. Ed. Rom.*
† *Iliad. A. vers. 750. & passim.*
§ *Pag. 1732. Ed. Rom.*

nec vini, nec maris semper idem est color, eáque difficulter inter se possunt conferri.

8. Quod si possent *colores*, ut & ceteræ simplices notiones, definiri, more Philosophico; eorum semel definitione certâ constitutâ, nulla ampliùs occurreret ambiguitas, quia idem vocabulum semper esset ejusdem notionis animi signum. Similia possemus observare, de variis rationibus quibus afficiuntur auditus, olfactus, gustus, & tactus; quas omnes quidem sentimus, at aliis describere non possumus; quo fit ut nesciamus, an, iisdem nominibus, idem alii ac nos significent. Sed quod diximus de colorum nominibus, ea erunt instar omnium, quæ hanc in rem afferri possent; quia eodem modo de ceteris omnibus, quæ sentimus, est judicandum.

9. Hinc quoque sequitur ut nesciamus, quid sit quod ab aliis, præsertim si eorum mores nobis sint ignoti, *bonum*, *gratum*, *jucundum*, *pulcrum*, in hoc rerum genere, vocatur. Ne enim repetam quod dixi de ratione, quâ quisque afficitur, quæ diversa esse potest, quamvis eodem nomine ab omnibus appelletur; pro consuetudinibus Gentium, magna est in significa-

gnificatione earum vocum varietas, quam vix adſequimur, quia definiri nequeunt ea quæ ſentimus. Muſicam, ſive Symphoniam laudant nonnulli populi, quæ aliis ſummopere diſplicet. Seres dicuntur delectari genere Muſicæ, planè diverſo à Muſica Europæorum, & *egregiam* * *Symphoniam* vocitare, quam nos *abſonam* eſſe diceremus. Igitur ſi quis Serum libros legeret, nec umquam eorum Symphonias audiviſſet, cùm laudatam videret Symphoniam quamdam; non intelligeret quid ſignificarent voces, quibus eam in rem Seres uterentur; eáſque ſi ex uſu & conſuetudine ſuæ Gentis interpretaretur, graviſſimè falleretur. Verùm miſſis Seribus, quotus quiſque eſt qui legit ſcripta Græcorum & Latinorum, ubi paſſim occurrunt Symphoniarum laudes, vel conjunctus legitur tibiarum ſonitus cum recitatione verſuum in Comœdiis, & Tragœdiis, qui intelligat quid illa ſibi velint? Profectò perpauci, vel ſubobſcurè, ſuſpicantur quæ fuerit illa Muſica, & viri doctiſſimi, qui multùm operæ ac temporis impenderunt in illa indaganda, permulta ſe fatentur ignorare.

Ni-

* *Vide Iſaac. Voſſium de Poëmatum cantu & viribus rythmi.*

Nimirum, quomodocumque soni describantur, non possunt satis intelligi, nisi ab iis qui eos, aut similes aliquando audiverint.

10. Nemo non legit quæ *Cicero* sub finem libri, quem *Oratorem* inscripsit, habet de *Numero* illo oratorio; ausim tamen dicere innumeros esse, quibus inane videatur quod habet, ideò tantùm quòd non audiverint umquam quemquam aut Poëtam, aut Oratorem, observatâ ratione numeri, legentem; aut quòd in Linguis hodiernis, sive numeris adstrictam, sive solutam orationem spectes, nullum ejusmodi numerum habeamus. At qui syllabarum singularum quantitatem (quæ eadem omnino est in prosa, ac in versibus) diligenter observabant, & alios observantes audiebant, dispositione vocum, pro quantitate syllabarum, vehementer afficiebantur. *Cicero* * orationis numerosæ hoc exemplum C. Carbonis profert, qui in concione dixit: *O Marte Druse, patrem appello, tu dicere solebas, sacram esse Rempublicam; quicumque eam violavissent, ab omnibus esse ei pœnas persolutas. Patris dictum sapiens temeritas filii comprobavit.* Ut cetera omittam, ait *Cicero hoc dichoreo* (ulti-

* *In Orat. c. LXIII.*

(ultimæ vocis) *tantum clamorem concionis excitatum esse, ut admirabile esset.* Tum subjicit: *Quæro nonne id numerus effecerit? verborum ordinem immuta, fac sic:* comprobavit filii temeritas: *jam nihil erit, etsi temeritas ex tribus brevibus & longa est.* Testor aures Lectorum, an tantum discrimen animadvertant, in his compositionibus verborum; ut propter priorem exclamare debuisse intelligant Populum Romanum, posteriorem tacitum audire?

11. At fortè dixerit quispiam, plerosque saltem affici *numero* versuum Græcorum & Latinorum. Verùm hunc quoque numerum plerisque ignotum esse ostendit ratio recitationis, quæ ubique ferè nunc obtinet. Versuum enim *numerus*, cùm sine dubio in quantitate syllabarum situs sit, à plerisque planè negligitur; quandoquidem voces non efferuntur, pro syllabarum quantitate. Græci versus si legantur, aut memoriter recitentur, ratio quidem habetur accentuum, qui ad versuum numerum nihil faciunt; negligitur verò quantitas syllabarum, quâ solâ versus constant. Quod cùm omnes planè corrumpat, Iambicorum potissimùm & Throchaïcorum versuum numeris ita noxium est, ut nihil differant à prosa, quando

do ita, ut dixi, leguntur. Eadem est ratio Latinorum versuum, nam licèt in Latina Lingua accentus à nobis non pingantur, attamen constanter pronunciantur; nam omnes voces dissyllabas ita pronunciamus, quasi esset acutus in prima, quæcumque ceteroqui sit ejus quantitas. Sic *dábit*, cujus prima syllaba est brevis, non aliter pronunciatur ac *lávit*, cujus prima est longa. In trissyllabis verò vocibus, quarum duæ priores sunt breves, semper prima acuitur; ut, *cápere*, cujus primæ non minùs insistimus, quàm primæ verbi *cárpere*. Præterea ita nunc pronuntiamus ultimam syllabam nominum primæ declinationis, ut in recto non sit minùs longa quàm in sexto casu, ut *Musá*, &c. O productum & O breve, in ultima syllaba, longum facimus. Addendæ sunt hisce elisiones, quas nullo modo observamus, & quibus neglectis, æquè absurdi sunt versus Latini, ac si in hodiernis Gallicis syllaba, quæ elidi debet, plenè pronuncietur. Quæ regulæ perpetuæ sunt, nec ullâ exceptione laborant. At iis observatis, in lectione versuum planè corrumpitur numerus: quemadmodum perit, in Græcis versibus, si accentuum rationem habeas.

12. Hinc

12. Hinc fit ut multæ syllabæ breves videantur longæ, & quidem iis locis ubi necessariò breves esse oportet; útque duo versus, ejusdem generis, diversum planè numerum habere videantur. Exempla quid velim ostendent. Itaque apponam versus *Catulli*, in quibus eas syllabas notabo accentu, quæ cùm sint naturâ suâ breves, & tales sint necesse est in versu, tamen legendo producuntur.

Etsi me adsiduo confectum curá dolore,
Sevocat à doctis, Ortale, virgínibus.
Nec potis est dulces Musarum expromere fœtus,
Mens animi, tantis fluctuat ipsá mális.

In primo versu ultima syllaba vocis *curá*, quæ brevis est, producitur pronuntiatione; in ultimo verò ultima vocis *ipsá*, & prima vocis *mális*; quo fit ut ultimus versus videatur esse alius generis ac secundus, in quo penultima vocis *virgínibus* corripitur, & in quo tamen peccatur quòd antepenultima producatur. In Iambicis versibus lectis, prout nunc legi solent, idem usu venit. *Phaselum* Catullianum si quis legat, postquàm legerit:

Ait

Ait fuisse navium celerrimus,

Correptâ, ut par est, penultimâ, sequentem versum legens eamdem syllabam producet:

Neque ullius natantis impetum trabis.

Quo fiet ut videantur esse versus diversi generis. Atque ex his facilè est intellectu, plerosque dudum nescire quid sit numerus.

13. Igitur hinc sequitur non idem significare *rectam pronuntiationem*, & *numerum*, cùm oratorium, tum poëticum, in ore nostro, ac in Scriptis Veterum. Quod nos plausu cohonestamus, illi pastoritiâ fistulâ exciperent; & vice versâ nobis alii pronuntiationi adsuetis, quamvis absonæ, ludibrium deberet quisquis, prisco more, recitaret. Unde verò hoc factum? Nempe, quia, Linguarum hodiernarum consuetudine ita postulante, mutavimus pronunciationem Linguæ Latinæ, aut potiùs sensim mutatam à Majoribus nostris accepimus; quâ mutatione admissâ, necesse est ut *numerum*, de quo tam multa Veteres, planè ignoremus.

mus. Nomen est ejus quod sentimus, cùm modulata ex arte oratio pronunciatur; cujus nominis significationem meliùs adsequimur, auditâ rectâ recitatione, quàm vel amplissimâ rei quam significat descriptione.

14. Cùm legimus *tetrum* aut *gratum* odorem, nisi addatur ex qua re ille odor manaret, scire nullo modo possumus quis sit; quia ignoramus sæpe cujus rei odore homines delectentur. Idem de *sapore* dixeris, qui pro gustuum varietate laudatur, aut vituperatur. Exempli causâ, finge Hollandum & Siamensem in forum piscarium ire, Hollandúmque incidere in pisces fluviatiles, per aliquot dies servatos; illico dicet eos foetere, & deterrimi saporis esse. Adsit hoc dicenti Siamensis, olfaciátque pisces; negabit esse *tetrum* odorem, & *grati* saporis esse, si coquantur, contendet. Adsuetus cibis, multo pipere & sale condîtis, *insipida* vocabit; quæ alius sat sapida esse dicet, qui tanto pipere & sale in cibis uti non solet. Hic vice versâ, aromatibus præter modum condîta contendet, quæ probè temperata illi videbuntur.

15. Finge tibi delicatam mulierem, carpentóque vehi solitam, incedentem pe-

pedibus, & quidem tenuibus calceis indutis, per viam paullò lapidosiorem, dicet *asperrimam* & *molestissimam* esse viam. Tum eamdem calcet rusticus, qui soleat non modò pedibus incedere, sed & loca aspera ac lapidosa peragrare, negabit eam viam esse *asperam*, aut *molestam*; imò verò sat *planam* & *commodam* judicabit. Quod si uterque describeret iter quod fecisset, neque quidquam de alterutrius sorte, & ratione vivendi sciremus, quo modo possemus intelligere quid sibi vellent? Eadem diversis vocibus significarent, atque iisdem vocibus diversa. Nec dubium est, quin multa talia occurrant, in Veterum Scriptis, quæ moniti Litterarum studiosi posthac animadvertent.

16. Ex hisce etiam colligere licet, nos non satis clarè intelligere posse quid significent voces, *pulcritudo*, *pulcher*, aliæque similes; quia sunt nomina nòtionum simplicium, quæ per sensus ad nos appellunt; aut notionum compositarum, quæ ejusmodi notionibus simplicibus constant. Didicimus usu quid iis aut similibus nominibus vocetur, apud eos inter quos nati atque alti sumus, cùm videremus ea quæ pulcra vocarentur; non verò ex descriptionibus pulcritudinis. Quid verò

verò alii iisdem appellationibus signare soleant vix intelligere possumus, nisi apud eos versemur; unde necesse est nos non satis intelligere quid velint Scriptores, temporum aut locorum intervallis à nobis remoti, vocibus quæ iis quas protulimus verti solent. Ac sanè constat experientiâ, non eamdem formam omnibus Gentibus admirationi esse, & laudari. Quam in rem, ita *Sextus* Empiricus, contra Mathematicos, Ed. Genevensis p. 446. Ἄνθρωποι συμφωνοῦντες, εἰ τύχοι, περὶ τοῦ εἶναί τινα σωματικὴν εὐμορφίαν, περὶ τῆς εὐμόρφου καὶ καλῆς γυναικὸς στασιάζουσι. *Homines consentientes quidem fortè esse quampiam corpoream pulcritudinem, de formosa verò & pulcra muliere dissentiunt.* Τοῦ μὲν Αἰθίοπος τὴν σιμοτάτην καὶ μελαντοτάτην προκρίνοντος. τοῦ δὲ Πέρσου τὴν γρυποτάτην καὶ λευκοτάτην ἀποδεχομένου. ἄλλου δὲ τὴν μέσην κατά τε τὸν χαρακτῆρα καὶ κατὰ τὴν χρόαν πασῶν καλλίονα λέγοντος: *præferente Æthiope eam quæ maximè sima & nigerrima est; Persâ verò eam probante, quæ est maximè adunco naso & candidissima; alio verò mediam, & ad figuram quod attinet & ad colorem, pulcherrimam omnium esse dicente.* Alia exempla proferre possemus, sed hoc satis erit; ut quid velimus intelligatur.

CAPUT II.

De nominibus Notionum Compositarum.

1. Cum notiones *compositæ* dicantur omnes, in quibus varias partes distinguimus; ut perfectè adsequamur quid significent nomina ejusmodi notionum, oportet nos ita pervidere omnes partes quibus constant, ut eas ad unam enumerare possimus. Alioqui si quæ pars nos fugiat, non possumus dicere nos plenè intelligere quid ejusmodi nominibus significetur. Si in pyxide, aut in sacco varia essent clausa, ac nos perfectè scire diceremus quæ iis clauderentur; tum verò iis apertis, & oculis expositis omnibus quæ inerant, liqueret fuisse varia, de quibus ne suspicati quidem fueramus; nemo non diceret, nos frustra jactasse nobis notum fuisse quidquid sacco, aut pyxidi inerat. Eadem est ratio nominum, quibus compositæ notiones appellantur. Verùm quàm facile est scire quidquid pyxide, vel sacco clauditur; tam difficile est investigare omnes partes notio-

nis compositæ, quæ verbo quopiam significatur.

2. Omnes notiones, quæ animo nostro obversantur, aut per sensus ad eum appulerunt, seu id semel contigerit, seu repetitis experimentis; aut meditatione, & commentatione ab animo nostro formantur. Itaque ad hæc duo genera omnes compositæ notiones, adeóque nomina quibus significantur referri possunt. Corpora, eorúmque qualitates videmus, aliísque sensibus percipimus; ceteræ verò incorporearum rerum notiones à nobis sunt meditando effictæ. Igitur sunt nomina corporum, & nomina rerum incorporearum, quibus significantur notiones compositæ.

3. In quolibet corpore, duo animadvertuntur; quorum alia ei corpori sunt communia cum omnibus aliis corporibus: alia sunt qualitates, ei corpori peculiares. Itaque quisquis nomen corporis profert, eo nomine complectitur varia illa, quæ in corpore cernuntur. Verùm hoc in negotio magna occurrit difficultas, neque enim ex eo quòd novi in quopiam corpore certum numerum qualitatum, sive communium, sive ei propriarum; ideò sequitur omnes, qui nomen

ejus

ejus corporis proferunt, notionem ejus habere æquè amplam, aut æquè arctam, ac mea est. Fortasse non novi quidquid illi animadverterunt, aut vidisse se putant in corpore, de quo loquuntur; aut etiam plura in eo animadverti, aut existimo me deprehendisse, quàm illi. Igitur cùm eodem nomine utamur, ideo tamen eamdem notionem eo nomine non significamus; & dum ignoramus quàm latè pateat, aut quàm arcta sit aliorum notio, nescimus an adsequamur quid velint, ánne ab iis probè intelligamur. Idem fit inter nos, ac si nummis quidem ejusdem nominis duo mercatores uterentur, eósque inter se permutarent; sed interea neuter sciret an metallum, quo constarent, ánve eorum pondera essent æqualia. Ut periculosum esset ejusmodi commercium, quia unus posset multùm pecuniæ amittere, dum lucraretur alter: sic & non leve periculum est, ne fallamur, dum de notionibus aliorum judicamus ex nostris, similésque prorsus eas censemus, duntaxat quia eodem nomine appellantur. Hoc autem si verum sit de iis, qui colloquuntur; multò verius est de Scriptis Veterum, iísque qui ea nunc intelligere nituntur.
 4. Exem-

4. Exemplo ut rem illustremus, ab antiquissimis temporibus notus fuit *Magnes*, ut nos docet *Aristoteles* de Anima Lib. I. C. 2. Ἔοικε δὲ Θαλῆς κινητικόν τι τὴν ψυχὴν ὑπολαμβάνειν, εἴπερ τὸν λίθον ἔφη ψυχὴν ἔχειν, ὅτι τὸν σίδηρον κινεῖ: *videtur Thales statuisse animam esse aliquid, cui vis movendi inest, quandoquidem dixit lapidem animam habere, eo quòd ferrum movet.* Pluribus etiam hunc lapidem descripsit *Plinius*, Histor. Naturalis Lib. XXXVI. Cap. 16. Si quis misceret notionem hujus lapidis, qualem nunc habent Philosophi, cum notione Veterum, existimaret Veteribus etiam notam fuisse qualitatem quâ Polos suos ita dirigit, ut alterum semper Septentrioni, alterum constanter Meridiei obvertat. Quam tamen constat Veteribus ignotam fuisse.

5. Quia Veteres non modò eadem genera animalium viderant ac nos, sed & de iis ingentia volumina scripserunt, ut *Aristoteles*; quia plantas diligenter lustrarant, ut liquet ex libris *Theophrasti*, & *Dioscoridis*, ne jam *Plinium* appellem; ideò tamen existimandum non est, iis eamdem notionem obversatam esse corporis animalium, & partium quibus plantæ constant; quæ nobis, post Recentiorum pulcherrima

cherrima inventa, obversatur. Ne singillatim loquar de iis quæ ignota antehac fuerant, certum est hasce eorum notiones obscurissimas & imperfectissimas fuisse, si cum nostris conferantur, vel ad solam rationem nutritionis animalium & plantarum quod attinet. Igitur quamvis iisdem vocibus hac in re utamur, iis, cùm loquimur, subjecta est potestas multò amplior, & clarior; quàm in Veterum Scriptis.

6. Si quis legerit & expenderit quæ Recentiores Physici de rerum universitate scripserunt, de magnitudine & distantia stellarum, déque amplitudine totius rerum naturæ; is demum intellexerit, si modò intelligi potest, magnitudinem operum Dei; déque iis sentiet, prout tanto artifice dignum est, si humana imbecillitas nos umquam patitur digna Numine cogitare. At idem, si postea legat quæ Veteres plurimi de finibus *Mundi* scripserunt, mirabitur quî potuerit fieri ut sapientes viri in tam absurdis conjecturis adquiescerent. Videbuntur ei viri acutissimi pænè, hoc in negotio, delirasse. Exempli causâ, *Aristoteles*, de cœlo Lib. II. c. 4. ita loquitur de *Mundo*. Σφαιροειδής ἐστιν ὁ κόσμος —— καὶ κατ'

ἀκρίβειαν ἔντορνος οὕτως ὥστε μηδὲν μήτε χειρόκμητον ἔχειν παραπλησίως, μήτε ἄλλο μηδὲν τῶν παρ' ἡμῖν ἐν ὀφθαλμοῖς φαινομένων: *Sphæricus est mundus & usque adeò rotundus, ut nihil illi conferri queat eorum quæ manu facta sint, neque aliud quidquam quod in oculis nostris versetur.* Facile esset talia multa congerere.

7. Qui, dum hæc legunt, subjiciunt voci κόσμος, *mundus*, eamdem notionem, quam recentiores Astronomi, non possunt non ridere Veteres, qui similia affirmarunt. At meminisse eos oporteret Veteres *Mundum* vocasse spatium illud, quod hinc ad stellas porrectum est, neque stellas admodum remotas existimasse. Cùm autem hæc in orbem circa terram sita viderent, ideò crediderunt Mundum esse rotundum. Sed qui norunt Solem esse centrum, circa quod hæc nostra Terra, cum ceteris Planetis, in orbem agitur; stellásque alias totidem esse Soles, qui non magis moventur quàm hic noster, & immensâ distantiâ inter se divisi sunt; nec ullam esse rationem, cur putemus nos hinc profectos ad ultimum operum divinorum pervenire posse, si per totam æternitatem rectâ lineâ ad ulteriora feramur; qui, inquam, hæc norunt, non

possunt capere qui *Mundus* hic, quem animo ita contemplantur, rotundus dici queat. At, ut dixi, idem non intelligebant Veteres, voce *Mundus*. Igitur cavere debemus ne notiones nostras mutuas Veteribus demus; deinde, ex notionibus illis, de eorum sermone judicemus, ut passim fieri solet.

8. Si velimus eorum mentem adsequi, oportet nos veluti nostrarum opinionum oblivisci, & ad eos, ut ita dicam, rudes atque integros discipulos afferre; qui quærant quid Magistri illi veteres senserint, non quod sentire debuisse videntur, ut saperent. Non debemus eorum dicta cum ipsa rerum, de quibus loquuntur, natura conferre, quatenus nobis nota est; nam, ut diximus eorum cognitio amplior, aut tenuior esse potuit, quàm nostra; sed eorum mentem ex ipsis eorum verbis, quantum licet, interpretari. Si ex eorum oratione non possumus colligere, quæ fuerint omnes partes, quibus notiones eorum compositæ constabant, de ceteris nihil est pronunciandum; fatendum potiùs nos non planè adsequi quid sibi voluerint.

9. Manifesta hæc mihi esse videntur, cùm ex re ipsa, tum ex superioribus exem-

plis; quibus similia innumera harum rerum studiosi observabunt, si attendant, dum Veterum Scripta legent. Attamen contrarium planè fit, nam ad lectionem Veterum accedimus ita animo affecti, ut parati simus iis omnia nostra dogmata, si vel minimùm per eorum verba licet, attribuere. Si quid omittunt, quod videatur pertinere ad perfectionem notionis, quam in eorum libris quærimus, id ex nostris observationibus, aut opinionibus supplemus. Quo modo pro sententiis Veterum, postea Systema quoddam doctrinæ habemus, quod partim eorum opinionibus, partim nostris constat additamentis.

10. Constitutis verò nonnullis dogmatibus, cùm ex lectione Veterum, tum ex nostris supplementis, hîc non consistimus; sed consectaria innumera, cùm proxima, tum remotiora; cùm necessaria, tum verisimilia ex iis deducimus. Quæ omnia Veteribus tribuimus, quasi eorum notiones æquè latè patuissent ac nostræ, & consectaria illa infinita, quæ ex iis deducimus, pro suis agnituri essent, si reviviscerent.

11. Visne exempla ejus rei, in negotio maximi momenti, atque ad notiones

præ-

præſertim incorporeas pertinentia? Veteres Chriſtiani, qui per aliquot ſæcula Platonici fuerunt, cùm legerent Scripturam, ut ex ea Religionis Chriſtianæ Syſtema quoddam colligerent; Platonicas ſuas notiones Scripturæ notionibus ubique miſcuerunt, & quod in Scriptura non legebatur, quódque credi volebant, ex ea deduxerunt conſectariis, non ex uno fonte derivatis, ſed ex *Platone*, æquè ac ex Prophetis. Cùm verò Occidentales Chriſtiani *Ariſtotelis* Scripta terere, & admirari cœpiſſent; tum quoque cœperunt Peripatetica dogmata miſcere cum Scripturæ decretis, atque ex illa miſtura infinita conſectaria deducere, quibus conflata eſt Scholaſtica Theologia. At nunc, variis in locis, ubi in pretio eſt *Ren. Carteſii* Syſtema Philoſophicum, miſcentur ejus opiniones cum iis quæ ex Prophetis & Apoſtolis diſcere licet; atque inde corpus ipſum Theologiæ, quaſi ex ſola Scriptura collectum, conficitur.

12. Quod Scriptura de Deo, ejúſque natura, nos docet ex *Platone* interpretati erant Veteres, ex *Ariſtotele* verò Scholaſtici, nunc ex *Carteſio* multi interpretantur; & ut præterita ſæcula, pro ibrida illa Theologia, pugnarunt Scriptis, anathematibus,

matibus, legibus, edictis, quasi pro meris oraculis divinis: invenientur fortè olim qui pro Cartesiano-Christianismo, quasi pro aris & focis, decertent. Imò verò jam inventi sunt, in perspicacissimi hujus sæculi luce, qui invidiam facere nequissimè conentur iis, qui Apostolos ex *Cartesio* interpretari nolunt; eósque traducant, quasi negarent dogmata, quorum Cartesianas interpretationes repudiant.

13. Duo tantùm alicujus momenti huic nostræ doctrinæ, de omnibus partibus notionis compositæ inveniendis in Scriptore, cui eam tribuere volumus, objici queant. Nimirum, I. quando sermo est de rebus, quæ Veteribus æquè videntur notæ fuisse, ac nobis, nullam satis gravem esse rationem, cur nominibus, quibus utuntur, non æquè amplam significationem subjectam fuisse suspicemur, ac nostris; sive cur non putemus totidem partes fuisse, in notionibus illis compositis Veterum, ac in nostris. Unde sequi videtur, eos de iis rebus ratiocinari, quemadmodum hodie solemus, atque ex iisdem notionibus eadem, ac nos, consectaria ducere debuisse.

14. Profectò si spectentur res, quæ ex quotidiana hominum omnium vita necessariò

sariò cognoscuntur, & quæ semper eædem, per omnia sæcula, fuerunt; non dubitarim Veteribus eamdem eorum ac nobis tribuere cognitionem, quæ ex quotidianis experimentis hauritur. Talia sunt *cibus*, *vestitus*, *mors*, *vita*, & alia innumera. Verùm ubi opus est ratiocinatione, ut notio quæpiam formetur, præsertim si paullò plures enunciationes complectatur ratiocinatio; non opinor tutum esse, Veteribus ea de re silentibus tribuere eamdem notionem ac nobis; quia facillimè fieri potest ut illâ ratiocinatione usi non sint, adeóque eam notionem non formarint. Potuerunt Veteres de consectariis, quæ deducimus ex iis quæ perspecta habebant, non cogitare; quod non intelligo dumtaxat de consectariis verisimilibus, sed & de prorsus necessariis. Neque hoc potuit tantùm fieri, sed etiam persæpe factum est, in rebus manifestis. Exempli causâ, norant & Veteres & proximè elapsa sæcula; norant, inquam, *sanguinem* esse liquorem, qui perpetuò è corde fluit ad extremos artus; sciebant, ut sanguis è vena commodè emittatur, vinciendum esse artum, inter cor & extremitatem. Hinc, ut alia omittam, necessariò, nisi mens læva fuisset, debuissent

sent colligere esse in corpore nostro vasa per quæ sanguis ad extremos artus feratur; & alia, per quæ ad cor refluo æstu redeat. Si res in se spectetur, síque argumenta, quibus à *Guil. Harveïo* confirmata est, expendantur; non tam videbitur fuisse perspicacis ingenii motum sanguinis in orbem invenire, quàm stupidi non vidisse. Attamen res ab omnibus adhuc ignorata fuerat. Non multò majoris negotii erat invenire *Antipodas*, positâ eâ cognitione Navigationis & Astronomiæ, quæ fuit à multis sæculis, apud varias Gentes, quàm sanguinis reciprocum æstum; & cùm primùm nonnulli Philosophi, aut Nautæ mentionem ejus rei injecerunt, omnes debuissent illico rem quasi verissimam agnoscere, & pudore suffundi, quòd citiùs eam non animadvertissent. Contrà omnino accidit, ut sannis, & probris, imò etiam anathematibus exciperentur, non à stultis, sed * ab acutissimis ac eloquentissimis sui sæculi viris, qui Antipodas primùm in lucem, per hoc nostrum Hemisphærium, proferre ausi sunt.

15. Hisce exemplis, manifestò liquet iis,

* *Vide inter alios Augustinum de C. D. Lib. XVI. c. 9. & Lactantium Lib. III. c. 24.*

iis, qui *principia* ex quotidianis experimentis norunt, non satis tutò attribui cognitionem *consectariorum* necessariorum. Quod si in rebus sensus percellentibus, clara & facilia consectaria homines non vident; quid erit dicendum de rebus incorporeis? Cautiùs erit agendum, neque quidquam affirmandum, de quo manifestò non constet. Quæ ratiocinatione colligimus ex enunciationibus, quæ apud Veteres leguntur, non sunt continuò illis tribuenda; quamvis firmæ sint, & faciles ratiocinationes. Animus humanus non modò omnia non videt simul, sed persæpe etiam ea quæ videre posset non intuetur. Quandoque ante pedes posita negligimus, ut remotiora sectemur. Amplissimus hîc mihi se se aperit campus, in quem digredi possem, si vellem. Sed in arctiorem gyrum coërcenda oratio, & Lectoribus satiùs est relinquere quærenda quæ omittimus, quàm eos nimiâ exemplorum copiâ obruere.

16. II. Objici præterea possit, si admittatur quod diximus, de non tribuenda ulla parte notionis compositæ Veteribus, cujus clara non sint in eorum Scriptis vestigia; præsertim in re paullò difficiliore; inde sequi pauca eorum verba per-

perfectè à nobis intelligi posse, cùm pleráque ejusmodi cogitationes significent; nec proinde *adæquatas* notiones, eorum quæ docent, comparari. Unde iterum sequetur, multa, quæ credi vulgò solent ex contraria ratione interpretandi, dubia videri oportere; quod si verum esset, multò minor utilitas nasceretur ex Veterum lectione, quàm à plerisque adhuc existimatum est.

17. Respondemus 1. verissimum esse multò pauciora intelligi, quàm Vulgus putat: 2. innumerarum opinionum, quæ apud Veteres viguerunt, *inadæquatas* tantùm notiones posse comparari: 3. ideòque frustra sæpe in eorum Scriptis quæri solutiones controversiarum, quæ nunc exercent viros eruditos. Verùm tanti nostrâ non interest accuratissimè scire, quid per omnia voluerint Veteres; cùm ex potissimorum capitum cognitione colligere possimus omnia, quæ necessaria sunt ad bene, beatéque vivendum. Si tanta utilitas ex Veterum Scriptis non colligatur, quanta colligeretur, si quæcumque dicunt non obscuriùs intelligeremus, quàm ipsi intellexerunt; at iis utendum quàm maximè licet, sine errandi periculo; sat magna enim utilitas ea erit, ut gra-

gratulari nobis debeamus, quòd eorum tot monumenta ad nos pervenerint. Multa fortasse, neque enim dissimulabo, comperiemus nos nescire, quæ scire nos antea falsò putabamus; sed quid? an præstat opinari sibi esse nota, quæ re ipsâ nota non sunt, quàm intelligere suam ignorantiam? Non opinor; imò verò, si Socrati credimus, humanæ sapientiæ apex in eo situs est, ut quàm ignari simus, probè cognoscamus; cui viro si quis adsenserit, judicio suo meum etiam adscribat.

18. Si hæc probè intelligeretur interpretandi ratio, & in animum, ut par esset, demitteretur; non parum conferre posset, ad trium gravissimorum Reipublicæ Litterariæ, imò & Christianæ malorum emendationem. Retunderetur primùm superbia nonnullorum Criticorum, nata ex eo quòd putent se scire quod nesciunt, & quâ sæpe bonis litteris aut invidiam, aut contemtum crearunt. Deinde mitigaretur ferox ingenium non paucorum Theologorum, qui intelligerent sæpe, si ad hanc normam ratiocinationes suas exigerent, ex Scriptura nullo modo posse probari, quod in ea clarè haberi, ob Critices ignorantiam, existimant. Parciùs uterentur anathematibus, & dissentientes faciliùs fer-

ferrent. Denique errores orti ex temerariis consectariis deductis ex Scriptura, contra allatas Regulas explicata, agnoscerentur, atque ex Christianorum Theologia eliminarentur; quod optare adhuc licuit, sed nescio an sperare umquam licebit. Verùm res est tanti momenti, ut Eruditi omnes operam conferre debeant, non modò ad augendam aliarum rerum, sed præsertim nostri ipsius, hoc est, nostræ ignorantiæ cognitionem. Nec hoc munus est dumtaxat Theologorum, sed etiam Philosophorum & Criticorum; qui artes quas profitentur, non dicis causâ, colunt; sed ut quoad licet humano generi prosint, dimittántque proinde discipulos, non modò doctiores, sed & modestiores ac mitiores, contrà quàm vulgò fieri videmus.

C A-

CAPUT III.

De Nominibus Substantiarum & Modorum.

1. LOGICÆ nostræ P. II. c. 3. ostendimus quàm sit obscura notio *Substantiarum* omnium, quæ quasi reverâ sint spectantur; unde sequitur, earum nomina significare notiones obscurissimas. Nomine *Substantiæ* intelligimus naturam, quæ per se est, & cui insunt variæ qualitates, quas *Modos* solemus vocare. Sed quæ sit illa natura ignoramus, nisi quòd certas qualitates in ea simul esse cernimus.

2. Igitur quotiescumque occurrit nomen Substantiæ, apud veterem Scriptorem, ante omnia intelligamus necesse est, illi ignotum fuisse obscurum illud *subjectum*, ut loquuntur Physici, cui insunt qualitates. Deinde quot in illo nosset, vel esse putaret (nam hîc, ubi de animi notionibus agimus, perinde est an sint, ánve esse putemus) qualitates, plerumque nobis ignotum esse; ac proinde an voci quam legimus eamdem subjiciamus

potestatem, quam subjecit is qui eâ olim usus est. Exceptis enim Substantiis nonnullis, quæ omnibus ex æquo notæ, quotidianâ experientiâ, nec notiores sunt nunc quàm olim, aut fuerunt olim quàm nunc; dicere nemo queat, num Scriptor, quem legit, idem prorsus intellexerit ac quod legentis animo obversatur. Quam in rem, in memoriam revocandum est quod Capite superiore dicebamus, de nominibus notionum compositarum; nam Substantiæ quoque notio composita est, ut ex allata ejus definitione liquet.

3. Exempli causâ, *Deus* est nomen Substantiæ, quæ licèt singularis naturæ, nec cum ulla alia conferenda, spectatur tamen à nobis quasi subjectum quoddam, ornatum qualitatibus, quæ ejus *attributa* vocari solent. Quæcumque formetur Dei notio, est illa *à posteriori*, ut loquuntur Scholastici; nempe, si ex usu, nunc inter Christianos recepto, describatur, collectio præstantissimarum quarumque qualitatum, quæ nullo defectu finiri intelliguntur. At quamvis singulas illas qualitates, animo à ceteris sejunctas, & *abstractè*, ut loqui solent, spectatas intelligere possimus; attamen subjectum, cui insunt, adsequi non possumus; adeóque

nomen

nomen Dei nomen est notionis obscurissimæ, etiam inter Christianos. Sed inter Ethnicos multò obscurior est, quippe apud quos, ut antea * ostendimus, nomen est Naturæ humanâ præstantioris, sed cujus quàm latè pateat præstantia non liquet. Erant enim illis varii ordines Deorum, quorum aliis alii superiores esse credebantur. Invocabantur

——— dî, deæque, superi, atque inferi & medioxumi,

ut ille loquitur apud *Plautum*, Cistellariâ Act. II. S. I. vers. 36. ad quem vide Interpretes, & eos qui de Diis scripsere. Colebantur & Dii *mali*, ne nocerent, qui, ut docebat † *Labeo*, propitiabantur cædibus & tristibus supplicationibus, unde apparet quandoque, non diffitentibus ipsis Ethnicis, voces *Deus* & *Numen* significare Naturam hominibus quidem potentiorem, sed nequaquam meliorem. Igitur non erat certa potestas his vocibus subjecta, & cùm sermo sit de Naturis in-

* *P. 2. S. I. c. 3.*

† *Vide Augustinum de C. D. Lib. I. c. 11. & alibi. Adi & Plutarchum de superstit.*

conspicuis difficillimè scire licet quid sit earum nominibus pro locis, in quibus occurrunt, intelligendum. Quousque enim porrigebatur præstantia Deorum inferorum, mediorum, & superorum? Nemo certè dixerit, nec Ethnici ipsi figmentis illis suis certos limites constituerant. Si sermo sit de rebus, quæ oculis usurpari possunt, ea quæ de illis dicuntur comparamus cum iis quæ cernimus; atque ex illa comparatione, colligimus quid voluerit is, cujus verba intelligere conamur. At rem inconspicuam, qualis est divina natura, non possumus conferre cum nominibus, quibus vocari solebat. Itaque nihil obscurius est illis vocibus.

4. Possunt duorum ejusdem temporis, & gentis hominum comparari sermones, qui planè contrarii erunt, de una eadémque illa Natura, à qua omnia regi consentient. De eadem tabula picta ita dissentire nequeunt, ut alter in ea Elephantem esse pictum, alter Hominem contendat; at de Deo, quia inconspicuus est, æquè repugnantia affirmare possunt. Alter describet tibi Deum quasi hominum patrem, qui numquam eis benefacere desinat, & peccantibus facilè parcat, nec libenter

benter pœnas infligat. Sic de Deo loquetur Philoſophus, ut omnes norunt. Contrà ſuperſtitioſus deſcribet tibi Deum ἀβέβαιον, εὐμετάβολον, εὐχερῆ πρὸς ὀργὴν, ἐπὶ τοῖς τυχοῦσι τιμωρητικὸν, μικρόλυπον: *inconſtantem, mutabilem, pronum ad iram, vindictæ levibus de cauſis cupidum, de minimis indignantem.* Quæ verba ſunt *Plutarchi*, è libro de ſuperſtitione. Itaque licèt ejuſmodi homines conſentiant de voce *Deus*, & nonnullis Dei *attributis*; in ceteris multùm diſſentiunt, nec idem vox *Deus* in utriuſque ore ſonat. Si ſuperſtitioſus ex ſua notione vocem *Deus* interpretetur, in viri ſapientis oratione, toto cœlo errabit; ſi ſapiens, vice verſâ, ex ſuo ſenſu in ſuperſtitioſi verbis eam intelligat, non minùs falletur. Igitur in hiſce potiſſimùm rebus cavendum eſt, ne ex noſtris notionibus verba Ethnicorum interpretemur.

5. Ad Chriſtianos Scriptores ut redeamus, multi multa de creatione, ceteríſque actionibus Dei ſcripſerunt; ſed fatendum eſt, ut nobis omnino conſtat rerum univerſitatis initium ad Deum auctorem referendum eſſe: ita rationis, quâ è nihilo creavit, ſeu actûs illius, qui *creatio* dicitur, nullam à nobis claram notio-

nem formari posse. Sunt & alia μυςικώτερα, quæ à Theologis dicuntur de Deo, & quæ haud magis intelliguntur, ut facilè possemus ostendere. Quando quispiam loquitur de actione rei corporeæ, in aliud corpus, illâ conspectâ intelligimus quid velit; sed quî possimus intelligere eos qui de actibus quibusdam divinis verba faciunt, quos nec nos, nec illi vidimus? Cùm sermo est de homine nobis simili, in cujus animo vel corpore quidpiam contigisse dicitur; ex nostra ipsorum experientia, quadamtenus saltem, suspicari possumus quid significetur. At quid intelligere possimus, ubi sermo est de Natura nobis dissimillima; & de qua ea dicuntur, quibus similia in nobis numquam experti sumus? Attamen si proferantur verba, ex Scriptoribus divinitus afflatis depromta, non difficulter credimus iis subesse sensum quempiam quem ignoramus, quia spiritus divinus res divinas novit. Verùm cùm homines sine afflatu de ejusmodi rebus loquuntur, non modò non intelligimus quod dicunt, sed ne ipsi quidem satis sciunt quid sibi velint.

6. Vocabula Substantiarum creatarum esse pariter rerum obscurissimarum nomina,

na, ex ipſarum conſideratione oſtendimus, loco *Logicæ* noſtræ memorato; neque hîc quod illic diximus repetere neceſſe eſt. Ipſas Subſtantias non videmus, nec quid intelligant earum nominibus alii, præſertim quos interrogare non licet, ſcire poſſumus. Qualitates, ut dixi, quot in iis eſſe putent neſcimus. Cavendum ergo eſt, in interpretatione Veterum, ubi de hiſce loquuntur, ne iis tribuamus quod ipſi intelligimus, pro eo quod illorum animis obverſabatur.

7. Verùm non ſingulares dumtaxat Subſtantiæ conſiderantur, ſed Subſtantiarum collectiones; quæ quò ampliores ſunt, eò habent nomina obſcuriora. Nomina ſunt collectionum Subſtantiarum ſimilium, ut *exercitus*, qui ſignificat cœtum militum; *claſſis*, quæ eſt collectio navium; *urbs*, quæ eſt multitudo domuum, & ſimilia innumera. Sunt quoque nomina collectionum Subſtantiarum diſſimilium, ut *navis*, *domus*, &c. In hiſce autem animadvertendum eſt ſpectari non nudas tantùm Subſtantias, ſed innumeros etiam Modos, qui iis ineſſe intelliguntur; quo fiunt notiones ampliores, eadémque operâ obſcuriores.

8. Si vel ea nomina expendamus col-

lectionum Subſtantiarum, quæ, exempli cauſâ, attulimus, quàm obſcura ſint ejuſmodi vocabula facilè animadvertemus. Scimus quidem *exercitum* eſſe multitudinem militum, qui ſunt ſub ſignis, & duci aut ducibus parent; ſatíſque clara eſt ea notio, ſi ita *abſtractè* conſideretur. At ſi agamus de exercitu, non qui eſſe poteſt, ſed qui eſt, ut claram ejus notionem habeamus, qualis neceſſaria eſt, ut de rebus ab eo geſtis, aut gerendis judicare poſſimus; plura ſunt cognoſcenda, quorum ferè ſemper maxima pars omittitur à Scriptoribus, qui ea voce utuntur. Scire, exempli gratiâ, nos oporteret 1. quot ſint milites: 2. an ſint veterani, an tirones; equitéſne, an pedites; ſeu quot fuerint utriuſque generis; quo armorum genere inſtructi, & cui pugnæ rationi adſueti: 3. cujus ſint gentis, & quomodo exercitati: 4. quàm animoſi, aut quàm timidi: 5. an ducibus dicto audientes ſint, an iis confidant, vel diffidant: 6. quis ſit animus, quæ peritia, quæ poteſtas ducum: 7. quos habeant belli apparatus, & unde omnia exercitui & bello gerendo neceſſaria comparare queant: 8. qui ſint iis ſocii, & quæ auxilia ab iis accipere poſſint, &c. Attamen plerique Hiſtorici, qui

qui aut Rerum publicarum generales Historias, aut excellentium Imperatorum vitas scripserunt, ne quartam quidem partem earum rerum, ut par erat, memorant; seu eas ipsi rescire non potuerint, seu cùm scirent, imperitiâ scribendi, dicere neglexerint; unde consequens est ut de præliis, victoriis, expeditionibus, itineribúsque exercituum, & universim de eorum rebus gestis, non satis exploratò judicare possimus. Lege mihi Historicos omnes, quotquot sunt, Græcos ac Latinos; & comperies plerosque eâ omissione gravissimè peccasse, atque densissimas tenebras toti narrationi offudisse. Dicemus iterum aliquid hac de re, in Sect. 3. Part. III. hujus Opusculi, ubi de *Curtio* agemus. Atqui solet conferri Historia Picturæ, quasi, nimirum, res gestas populorum & virorum insignium oratione nobis pingeret, & spectandas posteris daret. Quis verò ferret in vultu hominis pingi dumtaxat oculos & nasum, omissis ceteris partibus? An judicium ullum posset fieri de pulcritudine totius vultûs, ex tabula, quæ dimidiam tantùm ejus partem spectandam præberet? Attamen ita se gerunt plerique omnes Historici; ut ex iis, quæ modò dicebamus, liquet, &

volumus de eventibus, quos eorum Historiæ complectuntur, certa judicia ferre! Verùm, si sapimus, ex imperfectis ejusmodi descriptionibus, conjecturas tantùm faciemus; quas nec accuratas, nec *adæquatas* esse fatebimur, nec pertinaciùs æquo defendemus. Stultum certè esset ex tabula imperfecta, de tota re quæ pingitur, sine provocatione ad ampliorem cognitionem, judicare velle.

9. Omnes putant se scire quid sit *classis*, & sæpe Historici maritimas copias eâ solâ voce describunt; omissis numero, magnitudine, & formâ navium, numero classiariorum & militum, aliísque circumstantiis, quas memoravimus, cùm de *exercitu* loqueremur. Attamen absque accuratiore cognitione eorum omnium quibus constat classis, *adæquatum* nullum judicium de ea ferre nobis licet. Idem dicendum de voce *urbs*, cujus domuum numerus & amplitudo reticetur, & quæ quot incolas habuerit, quásve divitias ignoramus; quod frequentissimè, inter legendum, contingit. *Urbs* aut *oppidum*, id plerumque dicitur quod descripsimus, si mœnia & fossam addideris, quibus muniri solet. At qui eas voces ex hac descriptione intelligeret in Historia Veterum

Bri-

Britannorum, is vehementer falleretur, si credimus *Cæsari*, qui Lib. V. c. 21. ita eorum oppida pingit: *Oppidum*, inquit, *Britanni vocant, cùm sylvas impeditas vallo & fossâ munierunt quò incursionis hostium vitandæ causâ, convenire consueverunt.* Vide not. à nobis ad Gen. III, 17. Utebantur voce *Caer*, quæ eadem est ac Phœnicia קרתא *Kirtha*, hoc est, *urbs*, à verbo קרא quod sæpe *convocare* sonat; quia eò convocati ex agris conveniebant.

10. Quod si nomen collectionis Substantiarum proferatur, quæ complectatur diversi generis Substantias, innumeris *Modis* ornatas, nec aliter describatur; oportebit nos in obscurissima notione adquiescere. Exempli causâ, *navem* adduximus, quod nomen est machinæ ligneæ ingenti numero partium, inter se compactarum, constantis; in quia sunt clavi, mali, funes, & cetera armamenta. Quia in Scriptis Veterum nulla est navis, præsertim longæ, descriptio accurata; permulta sunt in descriptione classium, & navalium præliorum, quæ nullatenus possimus adsequi. * *Florus* nos docet magnas classes à Populo Romano, brevissimo tempore instructas fuisse, eísque impo-

* *Lib. II. c. 2. quem confer cum Polybio Lib. I.*

positos & transvectos maximos exercitus, quod vix ac ne vix quidem intelligere possumus, ob causam memoratam. Scio esse permultos, qui Romanam Historiam legant, atque illa, veloci lectione, prætervolent, quasi nihil esset difficultatis; sed hoc ipsum ostendit Lectores persæpe adquiescere in obscurissima notione eorum, quæ maximè intererat probè scire; nec eo seciùs de aliis judicare, quàm si accuratissimè omnia perlustrassent. Qui non satis intelligent quid velim, ii adeant * eos, qui de re nautica Veterum scripserunt; rem enim copiosiùs exponere, per institutam brevitatem, non licet.

11. Hisce de notionibus Substantiarum demonstratis, non opus erit, ut multis agamus de Modorum notionibus; quia, ut monui, omnes Substantiæ spectantur, quasi Modis variis præditæ. Tria ergo dumtaxat animadversione digna proferemus I. Si Modum unum *abstractè* consideremus, exempli causâ, figuram quamlibet, notio ejus nobis obversatur summæ perspicuitatis, atque ejusmodi notionum nominibus utuntur Geometræ; sed de his intelligendis hoc loco non laboramus, nec ulla

* *Præsertim Joan. Schefferum & Marc. Meibomium.*

ulla est certior via, quâ perveniatur ad intelligentiam Veterum qui de Geometria scripserunt, aut eam alicubi attigerunt, quàm si ei disciplinæ operam demus.

12. II. Sunt etiam nomina Modorum, non minùs perspicua attendentibus, sed quæ usu Vulgi ita ambigua facta sunt, ut recentiores demum Physici eam ambiguitatem animadverterint. Nomina qualitatum, quæ *sensiles* vocantur, duo significant, quæ non possunt sine maximo errore misceri, & tamen à Vulgo miscentur. Exempli causâ, *lux*, *sonus*, *odor*, *sapor*, *calor*, &c. sunt ejusmodi nomina, quibus significatur cùm id quod sentimus, quando animadvertimus *lucem*, *sonum*, *odorem*, *saporem*, *calorem*, &c. tum id quod est in corporibus lucidis, sonoris, odoratis, sapidis, & calidis. Quod quidem sentimus est Modus nostræ Mentis; quod verò est in illis corporibus eorum corporum Modus, ísque planè diversus ab eo qui est in nobis. Verùm de his solent agere Physici, & nos diximus quod satis sit, *Physicæ* nostræ Libro Quinto. Itaque nihil ea de re addemus, cùm præsertim non soleant Critici in tam subtilem notionum divisionem, & considerationem

descen-

descendere. Satis iis est, si modò possint Veteres interpretari, æquè clarè ac intelligitur vulgò sermo hominum, vernaculâ Linguâ utentium.

13. III. Innumera sunt vocabula, quæ significant non unum Modum, qui rebus extra nos positis, aut Menti nostræ insit, quales sunt ii de quibus modò dicebamus, sed plurium Modorum collectionem; eáque vocabula difficilia sunt intellectu, quòd non sit facile omnes Modos, quos significatione suâ complectuntur, invenire; quia ii qui iis vocabulis usi sunt, ea numquam aut rarò sat accuratè definierunt, nec possunt nunc à nobis interrogari. Talia sunt nomina affectuum, vitiorum, & virtutum. Hæc enim sunt dumtaxat varii Modi, qui nobis insunt, aut inesse possunt, & quorum certis collectionibus certa nomina imposita sunt. Ut ergo accuratè intelligamus quid significent ea nomina, oportet nos scire quot varios Modos complectantur, quorum si vel unus nos fugit, dici non possumus ea nomina intelligere. Exemplis res liquidior fiet.

14. *Amor* & *Odium* affectus sunt, qui in historia humani generis, omnibúsque ferè omnium Scriptorum scriptis, utram-

que

que paginam faciunt. *Amor* vix potest ita definiri, ut una definitio conveniat omnibus affectibus, qui eo nomine vocantur, propter maximam eorum varietatem. Constat quidem quidquid eo nomine appellatur oriri ex re quapiam, quæ nobis est voluptati, & in eam ferri; sed sunt diversissima ea, quæ nobis voluptatem creant, & diffidentes prorsus circumstantiæ affectuum, qui eo nomine continentur. Quæcumque nobis voluptatem creant ea *bona* vocamus, súntque aut corporis, aut animi, aut externa. Itaque hæc omnia bona amare dicimur; &, pro variis circumstantiis, *amor* nomen est diversissimorum affectuum, sive diversis Modis constantium. Qui nisi diligenter distinguantur, non intelligimus eos, qui iis vocibus utuntur.

15. I. *Amor* significat eum affectum, quo duo sexus conjunguntur, matrimonii, aut etiam voluptatis causâ. Nihil frequentius, apud omnes Scriptores, & artem satisfaciendi huic amori scripsit nequitiæ magister *Ovidius*. Si sermo sit de amore licito juvenum, qui matrimonium spectant, in eo hæc consideranda veniunt: 1. est totius sanguinis quidam fervor: 2. voluptas animi in adspectu ejus

qui

qui amatur, & in sermonibus cum eo cædendis: 3. cupiditas eo potiundi, atque unà vitæ transigendæ: 4. vota, quibus amans optat omnia ei quem amat secunda accidere; & si quà possit adjuvare, alacre, promtum ac profusum auxilium: 5. lætitia aut dolor, prout rebus secundis, aut adversis utitur: 6. egregia de eo opinio, sive corporis, sive animi dotes spectentur: 7. animus ad quævis obsequia paratissimus. Ad hæc omnia accedit amoris vehementia, quæ, pro temporum, rerum ac personarum *circumstantiis*, major aut minor est. Jam autem quis est, qui lectâ hac voce *Amor*, quomodo omnia illa se habeant accuratissimè norit? Nemo profectò; ideóque fateamur necesse est nos non plenè adsequi narrationes, in quibus hæc vox occurrit; etiamsi summatim scimus, affectum quem descripsimus significari. Atqui sæpe, ut de historiis rectè judicare possimus, multùm interest quàm accuratissimè omnia illa, si fieri possit, cognoscere. Si quis legat historiam belli, quod *Cæsar* Octavianus gessit cum *Antonio*, videátque hujus cladis causam referri ad amorem, quo Cleopatram deperibat; non satis intelliget, qui amor cladis causa esse potuerit, nisi

nisi vehementiam ejus ex aliis circumstantiis historiæ cognoverit.

16. II. *Amor* passim etiam sumitur pro amicitia, quæ intercedit inter viros, qualis fuit inter *Ciceronem*, & *Atticum*; cujus gravissima indicia videmus, in illius ad hunc Epistolis, atque in vita *Attici* à *Corn. Nepote* conscripta. Nihil est in amicitia, quod non sit in amore antea descripto; à quo si abstuleris ea quæ ad corpoream voluptatem pertinent; plenam habebis descriptionem amicitiæ. Itaque non opus est eam pluribus à nobis describi. Nisi hæc omnia attendamus, non intelligemus cur omnes, qui de Amicitia scripserunt, tantas laudes ei tribuerint; quorum omnium instar esse potest *Cicero*, qui, in libro de Amicitia, negat * *se scire, an, exceptâ sapientiâ, quidquam sit homini amicitiâ melius à Diis immortalibus datum*; contenditque eos † *solem è mundo tollere videri, qui amicitiam è vita tollunt.*

17. III. *Amor* est parentum erga liberos, & liberorum erga parentes; qui amor, præter omnia quæ sunt in arctissima amicitia, conjunctionem sanguinis habet; quâ fit vehementior inter eos amicitia, ita ut parentes liberos, liberi pa-

* *Lib. de Amic. C. VI.* † *Ib. C. XIII.*

rentes omnibus aliis amicis longè anteponant. Qui non animadverterint quanta sit, & quàm justa conjunctio in hac amicitia, præsertim si, ut par est, mutua sit, numquam capere poterunt, cur tam multi parentes commodis liberorum, magis quàm suis, studeant; curve exstent exempla liberorum, qui libentissimè parentibus quæcumque ab iis acceperant, etiam vitam, reddiderint. Qui cœlibes vitam egerunt non capiunt, cur parentes mortem liberorum usque adeò lugere soleant; cur verò? Quia numquam voluptatem illam senserunt, quæ amicitiæ inter parentes & liberos longè jucundissimus est fructus; & quam sibi in æternum eripi sentire non possunt parentes, sine gravissimo dolore. Numquam omnes illas notiones, quas *paternæ amicitiæ* nomen complectitur, attenderunt; unde etiam sequitur, ut non satis intelligant quæ de hisce rebus à Veteribus scripta sunt.

18. IV. *Amor* denique sumitur pro quavis cupiditate, ut *amor regni*, *amor pecuniæ*, &c. quæ sunt circumlocutiones ambitionis, avaritiæ & a[illegible]; quibus homines permoti in bonum quoddam, aut quod bonum putant, feruntur. Eos non aggrediar describere, uti

nec

nec *odium*, cujus natura ex deſcriptione contrarii facilè intelligi poteſt. De omnibus ſummatim obſervandum eos ſolos, qui eorum naturam diligenter inveſtigarunt, & varias partes, ut ita dicam, quibus conſtant diſcriminare poſſunt, adſequi quæ de illis paſſim dicuntur, & rationem effectuum, qui illis tribuuntur, noſſe.

19. Similia dicenda de nominibus *virtutum* & *vitiorum*. Sunt enim habitus animi, quibus homines convenienter rationi & naturæ ſuæ vivunt; aut contrà leges, ex ratione & natura humana petitas, perfringunt; quibus in habitibus, varia continentur. Nullus non Ethicæ ſcriptor hoc oſtenderit, ſi adeatur. Attamen exemplum hîc addam, ut res manifeſtior fiat. *Juſtitia* à * Juriſconſultis definitur: *conſtans & perpetua voluntas jus ſuum cuique tribuendi*. Igitur in Juſtitia hæc ſunt 1. cognitio juris, quod eſt, aut naturæ, aut inſtitutionis hominum: 2. peritia, quâ regulæ generales juris ſingularibus factis aptantur: 3. voluntas, quâ illæ regulæ non modò in ſe ſpectatæ probantur, ſed & in uſum revocantur, quotieſcumque ſe dat occaſio: 4. animus ita

* *Inſt. Lib. I. Tit. I.* §. 1.

temperatus, ut non patiatur perturbatione ullâ sibi excuti eam cognitionem ac voluntatem. Hisce continetur Justitia, quod ut meliùs intelligatur, sciendum *jus naturæ* vocari quidquid consentaneum est ac utile humanæ Societati, in quocumque sit statu; adeò ut eo posito atque observato, meliùs se habeant homines; contrà verò neglecto, aut violato, deteriùs. *Jus* verò *institutionis* est quod nititur legibus Reipublicæ, in qua vivimus; quæ tamen leges non debent observari, si contingat *juri naturæ* esse contrarias; quod contingit quando imperantes utilitatem Societatis sibi per omnia non proponunt. Igitur *Justitiâ* præditus is dicetur, qui legum omnium Reipublicæ, cum jure naturæ consentientium observans est; & præterea facit quidquid jus naturæ ab omnibus hominibus exigit.

20. Ejusmodi est justitia universalis, de qua dixit *Theognis:*

Ἐν δὲ δικαιοσύνῃ συλλήβδην πᾶσ' ἀρετή 'στι,
Πᾶς δέ τ' ἀνὴρ ἀγαθὸς, Κύρνε, δίκαιος ἐών.

Justitia una alias virtutes continet omnes,
Et

Et quiſquis juſtus, vir bonus ille fuit.

Ea eſt Juſtitia Evangelica, de qua egimus ſuperiore Sectione, Cap. VI. ubi nonnulla obſervavimus, quæ hîc dicenda eſſent, niſi alio loco proponi debuiſſent. Nimirum, non apud omnes Scriptores, & omnibus in locis, æquè latè patet vox *juſtitia*, ut illic oſtendimus.

21. Deſcriptiones vitiorum plurimas ſuppeditabit *Theophraſtus*, in Characteribus Ethicis, ex quibus liquebit, ſi quis cupiat ſcire quid eorum nominibus ſignificetur, diligenter conſiderandas eſſe omnes partes, quibus poteſtates eis ſubjectæ conſtant. *Theophraſtus* enim non ſatis habet ea definire paucis verbis, ſed præterea mores ejus, qui iis vitiis inquinatus eſt, ſingulatim deſcribit. Exempli cauſâ, non modò definit ἀρέσκειαν, ἔντευξιν οὐκ ἐπὶ τῷ βελτίστῳ ἡδονῆς παρασκευαστικήν: *congreſſionem quæ voluptatem creat, non in optimum finem*; ſed & copioſè deſcribit, iis allatis quæ facit ἄρεσκος, ſine quibus vix intelligeremus quis ſit, nam parum accurata eſt definitio, ut multæ aliæ, quibus utitur *Theophraſtus*. Hoc exemplum profero, non quòd ſingula Capita ejus libelli non ſuppeditent clara ejus quod dixi exem-

 pla;

pla; sed ut animadvertat Lector quod, in hoc negotio, maximi est momenti; nimirum, varias Gentes in hujusmodi nominibus varios Modos, ut loquuntur Metaphysici, unà junxisse, eique collectioni certum nomen imposuisse; cui apud alias Gentes simile nullum est, quòd non formarint notionem collectione eorumdem Modorum constantem. Sic ἀρέσκεια non potest dici Latinè, unâ voce; significat enim *id animi vitium, quo quis omnibus placere studet, etiam malis artibus*; quo vitio qui laborat dicitur ἄρεσκος. *Isaacus* quidem *Casaubonus* vertit *blandum*, & ἀρέσκειαν *blanditiam*; quæ voces non multùm quidem à significatione Græcarum absunt, & significant vitium, quo laborat ἄρεσκος, nam eum *Theophrastus* omnibus adblandientem describit; sed non æquant amplitudine suâ totam earum significationem. Etenim primò propriam potestatem vocis ἄρεσκος non exprimunt, quæ tamen exprimenda est; cùm ex ea appareat quis sit scopus ejus qui hoc vitio laborat, & ea facit, quæ eum facientem describit *Theophrastus*. Hanc esse vim vocis, quam diximus, intelligere licet, ex verbis Pauli, Rom. XV, 1, 2, 3. & 1. Cor. X, 33. ubi ἀρέσκειν in bonam par-

partem sumitur, significátque nihil eorum omittere, quæ per virtutem facere liceat, ut omnibus placeamus, seu ut eorum benevolentiam nobis conciliemus. Secundò, ex ea descriptione liquet ἔ ἀρέσκȣ ἔργον non esse tantùm ut aliis blandiatur, sed ut lautioris fortunæ, & liberalioris atque elegantioris ingenii videatur; quod dimidiâ parte Capitis docet *Theophrastus*. Ἄρεσκον ergo sic descripseris: hominem qui omnibus placere studet, verborum comitate, obsequio, cultûs elegantiâ, liberalitate, & sumtibus; quibus verbis quæcumque habet Theophrastus complecti queas. Hinc in Onomastico veteri: Ἀρέσκεια, *hic placor*, *venustas*. Ἀρέσκων, *placitus*, *participium*.

22. Sunt & alia nomina vitiorum, apud eumdem *Theophrastum*, quæ unâ voce Latinâ exprimi nequeunt. I. Ἀδολεσχία, quæ *Garrulitas* à *Casaubono* vertitur, est propriè, ut ex ipsius *Casauboni* commentario intelligere est, id vitium quo laborant homines otiosi, qui ἐν λέσχῃ ἥμενοι, *sedentes in taberna* de rebus nihili per totos dies colloquuntur. Non diffiteor homines illos esse *garrulos*, sed hæc vox non satis latè patet, nam ἀδολεσχία est inanis, atque otiosa garrulitas. II. Βδελυ-

ρίαν ille vertit *obſcœnitatem*, aut *impuritatem*, quas tamen voces non ſatis commodas eſſe fatetur. Ac ſanè βδελυρία vox eſt, quæ ambitu ſignificatûs ſui multò plura complectitur, quàm voces Latinæ; deſcribítque hominem *Theophraſtus*, qui nullá ratione ducitur exiſtimationis ſuæ, qui nihil penſi habet decorúmne an indecorum ſit quod agit, aut dicit. Hæc autem latiſſimè patent, ut & nomina multorum convitiorum, quibus ſubjectas notiones enumerare difficillimum eſt. *Hinc* videre licet ipſum *Theophraſtum*, poſtquàm hanc, & ſimiles voces definivit, in ſequentibus ea dicentem quæ definitione nequaquam complexus erat. Caput περὶ βδελυρίας inchoat hiſce verbis: *non eſt difficile βδελυρίαν definire*, áitque eſſe παιδιὰν ἐπιφανῆ καὶ ἐπονείδιστον, hoc eſt, ut habet *Caſaubonus*, *jocum*, *ludúmve evidentem nimis*, *ac flagitioſum*. Dimidiâ verò parte Capitis, deſcribit hominem fraudulentum, nec quidquam turpe ducentem. Nec rarum eſt hoc, in hiſce Characteribus. III. Ἀναισθησίαν *ſtupiditatem* eſſe putat *Caſaubonus*, éſtque ſine dubio ἀναίσθητος *ſtupidus*; ſed quæ illi tribuuntur à *Theophraſto* oſtendunt eſſe etiam hominem, cujus animus perpetuò peregri-

natur, neque umquam attendit id quod agit. Gallicè dixeris, *un hébeté, qui est toûjours distrait.* IV. Μεμψιμοιρία, non est satis rectè versum *querela*, vel *iniqua querulitas*; aliquid addendum. Est enim animus suâ sorte parum contentus, quo fit ut perpetuò fortunas suas queratur. Non opus est ut plura, ex *Theophrasto*, exempla proferamus.

23. Unum dumtaxat subjiciemus ex *Aulo Gellio*, cujus hæc sunt verba Lib. XI. c. 16. Noctium Atticarum: *Nuper*, inquit, *cùm allatus esset ad nos Plutarchi liber & ejus libri indicem legissemus, qui erat περὶ πολυπραγμοσύνης, percunctanti cuipiam, qui & litterarum & vocum Græcarum expers fuit, cujusnam liber & qua de re scriptus esset; nomen quidem Scriptoris statim diximus: rem, de quâ scriptum fuit, dicturi hæsimus. Ac tum quidem primò, quia non satis commodè opinabar interpretaturum esse, si dicerem librum scriptum esse de negotiositate, aliud institui apud me exquirere, quod, ut dicitur verbum de verbo expressum esset. Nihil erat prorsus, quod aut meminissem legere me; aut, si etiam vellem, quod non insigniter asperum, absurdùmque esset, si ex* multitudine & negotiô *verbum unum compingerem* &c. *Quamobrem cùm diutius taci-*

tacitus in cogitando fuissem, respondi tandem non videri mihi significari eam rem posse uno nomine; & idcirco junctâ oratione quid vellet Græcum id verbum pararam dicere. Ad multas igitur res adgressio earúmque omnium rerum actio, πολυπραγμοσύνη, inquam, Græcè dicitur, &c. Exin ita pergit: *Tum ille opicus verbis meis inchoatis & inconditis adductus virtutem esse πολυπραγμοσύνην: hortatur, inquit, nos profectò nescio quis hic Plutarchus ad negotia capessenda & ad res obeundas plurimas, cum industria & celeritate; noménque ipsius virtutis, de qua loquuturus esset, libro ipsi, sicuti dicis, non incommodè præscripsit. Minimè, inquam, verò; neque enim ista omnino virtus est, cujus Græco nomine argumentum hoc libri demonstratur; neque id quod tu opinare aut ego me dicere sentio, aut Plutarchus facit. Deterret enim nos, hoc quidem in libro, quàm potest maximè, à varia, promiscuáque & non necessaria rerum cujuscemodi plurimarum, & cogitatione & petitione. Sed hujus, inquam, tui erroris culpam esse intelligo, in mea, scilicet, infacundia, qui ne pluribus quidem verbis potuerim non obscurissimè dicere, quod à Græcis perfectissimè uno verbo, & planissimè dicitur.* Miror *Gellium* ex ipso *Plutarcho* potiùs non desumsisse definitionem

hujus

hujus vitii, quæ sic habet: φιλομάθειά τις ἐστὶν ἀλλοτρίων κακῶν, ὅτι φθόνου δοκοῦσα καθαρεύειν νόσος, ὅτι κακοηθείας: *cupiditas quædam cognoscendi alia mala, morbus qui non videtur invidia ac malignitate esse vacuus.* Hinc in Veteribus Glossis πολυπράγμων vertitur; *scrutator, sciscitator, ardelio, curiosus.*

24. Hinc colligere est, non esse facilè non modò invenire voces aptas ad vertenda aliâ Linguâ nomina collectionum Modorum, sed ne Modos quidem omnes enumerare, qui continentur in ejusmodi collectionibus. Attamen ex iis vocibus, sæpe pendet totius orationis sententia. Quare decet litterarum studiosos diligenter ea quæ antea dicta sunt attendere; ne intelligere sibi videantur quod non intelligunt, útque integras vocum notiones eruere addiscant, non in obscuris aut imperfectis adquiescant, quemadmodum vulgò fieri solet.

CAPUT IV.

De Nominibus Relationum.

1. NON repetam hîc quod dixi *Logica* Part. I. c. 4. de *Relationibus*; addam tantùm exempla, quibus probabo Veterum auctoritatibus quæ illic rationibus philosophicis ostendi. Dixi nomina Modorum omnium, qui augeri & minui possunt, esse nomina Relationum; quæ cùm sint innumera, diligenter cavendum ne *absolutè* dici credantur, quæ tantùm *relatè* dicta sunt. Hoc autem observandum, cùm in nominibus adjectivis, tum etiam in substantivis & in verbis, integrísque enunciationibus; quæ veræ dumtaxat sunt *relatè*, ut sic loquar, ad nonnulla, non universim & *absolutè*. Exemplis res clara fiet.

2. Dicebat Plato * τὰ πρός τι προσδεῖσθαι τινὸς ἑρμηνείας. οἷον τὸ μεῖζον τινὸς, καὶ τὸ θᾶττόν τινος, καὶ τὸ κάλλιον καὶ τὰ τοιαῦτα. τό τε γὰρ μεῖζον ἐλάττονός ἐστι μεῖζον, καὶ τὸ θᾶττόν τινός ἐστι. *Quæ ad aliquid dicuntur* (hoc est, quæ ad aliquid referuntur) *aliquâ inter-*

* *Diog. Laërt. Lib. III.* § 109.

interpretatione indigere, *quale* est majus aliquo *&* celerius aliquo, & *pulcrius*, *&* *similia*. *Nam* majus *est* majus *minore*, *&* celerius *est* aliquo *celerius*, &c. Pro comparativis, positiva μέγας, ταχὺς, καλὸς, potuit afferre; hæc enim non minùs sunt τ͂ πρός τι, quàm comparativa. Magistri sententiam meritò sequutus est *Aristoteles*, in libro de Categoriis, ubi egit περὶ πόσου, *de quanto*. Cujus dogma sic exposuit Scriptor libri de decem Categoriis, qui *Augustino* tribui solebat, Cap. X. *Nihil multum vel exiguum dicitur, nisi alteri fuerit comparatum. Cùm enim dicimus montem brevem, grandiorem esse alterum, cui comparatus est, indicamus. Vel cùm dicimus grande milii granum, comparatione sui generis, in quo brevius aliquid invenitur, illud esse grandius monstramus. Ac propterea manifestum est multum & exiguum, grande & breve, cum aliquo comparata sui vocabulum reperire.* Hinc maxima obscuritas in sermone, cùm nesciamus quâ mensura, ut ita dicam, utatur is, qui ejusmodi vocibus utitur; quis autem non innumeris in locis eas adhibet, cujúsve opiniones omnes tam accuratè novimus, ut ex iis possimus perspicuè scire quæ sit illi mensura ejusmodi Relationum? Ideò hoc argumento

ute-

utebatur junior Academia, ut nihil percipi posse ostenderet. *Rerum natura*, ait Cicero *, *nullam nobis dedit cognitionem finium, ut ulla in re statuere possimus quatenus —— Nulla omnino in re minutatim interroganti, dives, pauper; clarus, obscurus; multa, pauca; magna, parva; longa, brevia; lata, angusta; quanto aut addito, aut demto, certum respondeamus non habemus.* *Sextus* Empiricus Pyrrh. Hypot. Lib. I. de octavo modo, quo cohibendum judicium ostendebant Academici: Ὄγδοός ἐστι τρόπος (ἐποχῆς δηλονότι) ὁ ἀπὸ τοῦ πρός τι, καθ' ὃν συνάγομεν, ὅτι ἐπεὶ πάντα ἐστὶ πρός τι, περὶ τοῦ τίνα ἐστὶν ἁπλῶς καὶ ὡς πρὸς τὴν φύσιν, ἐφέξομεν: *octavus est modus* (cohibitionis judicii) *ex relatis, secundùm quem colligimus, cùm omnia sint relata, quænam sint simpliciter & secundùm naturam, nos adsensum retenturos.* † Verùm hinc non sequitur nihil esse absolutè & in se, sed tantùm Modis, qui capiunt plus aut minùs, nullam esse certam mensuram constitutam, in animis hominum.

3. Idem aliis testimoniis probare pergemus. *Lucretius* Lib. VI. p. 808. Ed. Lamb.

Scili-

* *Acad. Quæst. Lib. IV. n. 92.*

† *Vide etiam quæ idem habet contra Mathemat. p. 303. & seqq.*

Scilicet & fluvius quis visus maximus est,
Qui non ante aliquem majorem vidit, & ingens
Arbor homóque videtur; & omnia de genere omni
Maxima quæ vidit quisque, hæc ingentia fingit;
Cùm tamen omnia cum cœlo, terráque, maríque
Nil sint ad summam summaï totius omnem.

Ea de re egit iterum *Cicero* Tuscul. Quæst. Lib. I. n. 94. *Quia ultra nihil habemus, hoc longum ducimus; omnia ista, perinde ut cuique data sunt, pro rata parte à vita, aut brevia, aut longa dicuntur. Apud Hypanim fluvium, qui ab Europæ parte in Pontum influit, Aristoteles ait bestiolas quasdam nasci, quæ unum diem vivant. Ex his igitur quæ horâ octavâ mortua est, provectâ ætate mortua est; quæ verò occidente sole, decrepita; eò magis, si etiam solstitiali die. Confer nostram longissimam vitam cum æternitate, in eadem propemodum brevitate, quâ istæ bestiolæ, reperiemur.* Imò verò nostra vita nihil pœnè erit, si cum æternitate contendatur.

4. Dignus etiam est auditu, hanc in rem,

rem, *Seneca* Ep. XLIII. ſive Lib. V. Ep. 8. *Quidquid inter vicina eminet, magnum eſt illic ubi eminet. Nam magnitudo non habet certum modum; comparatio illam aut tollit, aut deprimit. Navis, quæ in flumine magna eſt, in mari parvula eſt; gubernaculum, quod navi alteri magnum, alteri exiguum eſt.* Idem, aut alter *Seneca*, in Troade verſ. 1014. idem ferè expreſſit, hiſce verbis:

Ferre, quam ſortem patiuntur omnes,
Nemo recuſat.
Nemo ſe credit miſerum, licèt ſit.
Tolle felices, removeto multo
Divites auro, removeto centum
Rura qui ſcindunt opulenta bubus;
Pauperi ſurgent animi jacentes.
Eſt miſer nemo, niſi comparatus.

In Dialogo de Cauſis Corruptæ eloquentiæ, cum Meſſalla *antiquos* recentioribus præferret, Cap. XVI. *Hoc primùm*, inquit Aper, *interrogabo, quos vocetis* antiquos, *quam oratorum ætatem ſignatione iſtâ determinetis?*

5. Hinc perſpicuè intelligere eſt omnes planè voces, quibus ſignificantur Modi, qui augentur, aut minuuntur, eſſe *relativas;*

tivas; quod & pluribus exemplis ostendimus, in Logica. Igitur quotiescumque nobis occurrunt eæ voces, oportet illico in animum revocare quis sit qui iis utitur, quo tempore, & apud quam Gentem vixerit. Quod nisi fiat, in similem errorem incideremus, àc qui audito certo *pedum* numero; qui agri modus esset, & indicaretur à viro, qui non diceret quo *pedum* genere esset usus; illico arreptâ *pedis* mensurâ, quam apud se haberet, vellet ad eum *pedem* alterius dicta exigere; licèt breviorem aut longiorem pedis mensuram adhibuisset, prout apud varias Gentes varia est. Paria faciunt, qui ex notionibus suis *relativas* voces, ab aliis usurpatas, interpretantur.

6. Igitur quando laudatur, aut vituperatur quispiam, ante omnia quærendum, quis laudet aut vituperet, &, quantùm licèt, investigandum quid senserit de virtutibus, aut dotibus quas extollit, déque vitiis in quæ invehitur. Si enim magnam, atque amplam notionem habeat virtutum, laudes illæ multò majores erunt: ut contrâ, si de iis tenuiùs & exiliùs sentiat, multò erunt minores. De vitiis paria sunt animadvertenda, in contrariam partem. Quærendum etiam quo tempo-

re, & apud quos vixerint qui laudantur, aut vituperantur; nam pro temporibus & locis, crescunt & minuuntur probra & laudationes.

7. Exempli causâ, si quis apud Ethnicos, Græcos aut Romanos, dicatur *optimus*, *sanctissimus*, *innocentissimus*, atque *integerrimus vir* vixisse, quod apud utriusque Linguæ Scriptores non raro occurrit; intelligendum id erit, pro modulo illius ævi & illarum Gentium. Si Christiano more ejusmodi vocabula tunc interpretaremur, planè alios viros illos *fuisse* fingeremus, ac reverâ fuerunt. Quamvis enim nolim, quod nonnulli faciunt, nimiùm spernere virtutes Ethnicorum, aut etiam eas vitiis accensere; attamen *bonitas*, *sanctitas*, *innocentia* & *integritas* Christiana, multo latiùs patent, quàm apud Ethnicos patebant.

8. Hoc vel ex eo liquet, quòd laudatissimi illi viri, apud Ethnicos, eas virtutes dumtaxat erga cives, aut summùm adversùs socios exercerent; sed erga populos nullâ amicitiâ secum conjunctos, aut etiam hostes, omnia sibi licita esse putarent, ut ex eorum historiis intelligere est. Horum virtus tantò tenuior est Christianâ virtute, quantò toto orbe terrarum

rarum

rarum arctiores erant fines eorum patriæ, aut tractuum quos amici ac vicini iis populi insidebant; nam Christiana virtus planè ad omnes omnium terrarum homines porrigitur. Scio Stoïcos * haud absimilia dixisse iis, quæ de Christianæ virtutis amplitudine docemur; sed ex eorum formula nemo olim vixit, & virtutis naturam falsis aliis dogmatibus corrumpebant. Quin & ipsi profitentur *bonos* aut *malos cives* dictos non ex virtutibus, sed ex potentia. *Sallustius* Lib. I. Hist. *Dum pauci potentes, quorum in gratia plerique concesserant, sub honesto Patrum aut plebis nomine, dominationes affectabant, boníque & mali cives appellati, non ob merita in Rempublicam, sed uti quisque locupletissimus, & injuriâ validior; quia præsentia defendebat, pro* BONO *ducebatur.*

9. Ut majoris momenti exempla proferam, quod monuimus in memoriam etiam revocandum est, ubi laudantur qui sub Vetere Testamento vixerunt. Sic cùm David dicitur *homo secundùm cor Dei* 1 Sam. XIII, 14. præterquàm quod illic sermo est de Rege, regiæque adeò virtutes potissimùm spectantur; id non ita intelligendum est, quemadmodum intel-

* *Vide Ciceronem Offic. Lib. III. c. 7.*

ligeretur de Christiano, qui ad Evangelii normam vitam exegisset. Militaris enim vita Davidis, cùm juvenis esset; multitudo deinde uxorum, & concubinarum; adulterium denique & homicidium, consistere non possent cum moribus viri, qui sub Evangelio diceretur esse *secundùm cor Dei*. Non judicaretur hodie vir, qui Davidis instar vixisset, *præcepta Dei observasse, sequutus eum esse toto corde, ut id tantùm fecisset quod in oculis ejus rectum est*, quod legimus 1. Reg. XIV, 8. Sed illic potissimùm ratio habetur Idololatriæ, quam certè David diligentissimè vitavit; éstque intelligendum encomium, pro modulo illius ætatis.

10. Similiter cùm præteritorum proximè sæculorum, aut etiam paullò antiquiorum Scriptores promiscuè *ἁγιωτάτους καὶ σοφωτάτους sanctissimos & sapientissimos* vocant Ecclesiarum Christianarum Rectores, cùm singulos, tum etiam in Concilia coactos, id est intelligendum pro captu sæculorum, & hominum; non interpretandum ex divino illo sanctitatis & sapientiæ exemplari, quod nobis præbuit Christus, & quod in Scriptis suis descripserunt Apostoli. Quicumque Historiam Ecclesiasticam legerunt, dictáque & facta *sanctissimorum*

morum

morum & sapientissimorum virorum exegerunt ad normam Evangelii & rectæ Rationis, satis norunt quantùm ab hac recesserint eorum sanctitas & sapientia. At qui non perpetuò ante oculos habent exemplar illud unicum, ad quod omnia sunt componenda, decepti ejusmodi vocibus eos venerantur, atque imitari per omnia conantur; qui certè neque veneratione, neque imitatione digni sunt, nisi quatenus cum Evangelii, Rationísque rectæ æterno virtutis exemplari consentiunt. Plura non addam, nam ferè præstat ea de re tacere, quàm nimis pauca scribere.

11. *Relativa* etiam sunt cùm nomina substantiva, tum etiam verba omnia quibus notiones significantur, quæ augmentum aut diminutionem capiunt. Ejusmodi sunt nomina virtutum & vitiorum, & verba quibus vita ad virtutes exacta, aut vitiis contaminata signari solet. Ejusmodi sunt & omnia alia, in quorum significatu varii veluti gradus distingui possunt. Exempli causâ, à Veteribus Romanis Oratores & Poëtæ, quos illi primos habuerunt, aut qui non multò post primos floruerunt, summopere sunt laudati, quia nihil melius norant; qui ta-

men postea, melioribus exortis, meritò spreti sunt. *Ennium* non modò laudavit ætas quæ eum vidit, sed *&* *Cicero* passim extollit; at ejus poëmata, si cum Virgilianis, aliísque ejusdem ævi conferantur, quid sunt, præter *sterquilinia?* Verùm *Cicero* nihil Latinè legerat, quod *Ennium* ad poësin quod attinet superaret. Quos plausus consequutus est *Plautus*, ab hominibus sui ævi? *Horatius* tamen, acerrimus harum rerum judex, hoc judicium de iis plausibus tulit:

* *At nostri proavi Plautinos & numeros &*
Laudavere sales; nimiùm patienter utrùmque,
Ne dicam stultè, mirati.

De similibus laudibus, in priscum oratorem congestis, audiamus ipsum † *Ciceronem*, in Bruto: *Carbonem in summis oratoribus habitum scio; sed, CUM in ceteris rebus, tum in dicendo, semper quo nihil est melius, id laudari, qualecumque est, solet.* Exempla alia non proferemus, quia quæ de nominibus adjectivis diximus, ea facillimè substantivis & verbis aptari possunt.

12. Unum

* *In Arte Poët.* † *In Bruto Cap.* 86.

12. Unum præterea monebimus, quod ad omnis generis loquutiones pertinet. N mpe, innumeras Enunciationes, quæ generales & *absolutæ* primo intuitu videntur, esse tantùm *relatè* veras, adeóque ex tota sua amplitudine urgeri non posse. Iis passim utuntur Scriptores omnes, exceptis solis Geometris, sive Mathematicarum rerum scriptoribus; qui nulla proferunt axiomata, quæ non debeant universim de omnibus quæ complectuntur intelligi, atque urgeri pro tota significatione quam verba, quibus constant, apud Geometras obtinent. Sciunt quid velim quicumque, vel ab ipso limine, Mathematicas disciplinas salutarunt. Ex aliis dumtaxat Scriptoribus, *relativarum* Enunciationum exempla aliquot sunt nobis proferenda.

13. Moses Gen. VI, 5, ita loquitur: *videbat Jehova vitia hominum in terris augeri, nec quidquam eorum animum, præter malum, cogitando quotidie effingere.* Hæc verba ita solent à nonnullis proferri, quasi hoc iis inesset axioma: *NIHIL quidquam hominum animus, præter malum, cogitando quotidie effingit*; quo perdita totius humani generis nequitia significetur. At ne quid dicam de hyperbole, quæ est in

hisce verbis, ut in Commentario ad eum locum ostendi, loquitur Moses *relatè* ad ante-diluvianos homines, non ad omnes omnium ætatum mortales. Itaque quod *relatè* dicitur non est *absolutè* intelligendum, quo sensu falsum esset; certum enim est innumeros pios quotidie multas sanctas cogitationes animo versare.

14. Psaltes Ps. XIV, 2. hæc habet: *Jehova è cœlo despexit in homines, ut videret an sit sapiens, qui quærat Deum. Omnes defecerunt, unà corrupti sunt, nemo facit bonum, ne unus quidem.* Hinc à nonnullis totius humani generis depravatio colligitur, quasi neque temporum, neque locorum rationem ullam habuisset Psaltes. Non diffiteor gentem humanam universam, excepto uno ejus Redemtore, prolapsam esse & prolapsuram in peccatum. At Psaltes hæc non dicit, in humani generis concione, sed apud Judæos, in Chaldæa exsulantes; loquitúrque de iis qui injusto jugo Gentem suam premebant, nimirum, de Chaldæis; ut sequentia manifestò ostendunt, quod aliquando ad eum locum demonstrabimus. Nec certè ita quisquam loquatur, de quavis ætate, sine maxima hyperbole.

15. Esaïas

15. Esaïas Cap. LXIV, 6. *Omnes*, inquit, *fuimus instar immundi*, & *omnia nostra justa facinora instar vestis sordidæ*, aut *menstruatæ*, ut habet *Hieronymus*. Hinc quidam colligunt ipsa piorum omnium κατορθώματα esse peccato inquinatissima; cùm Esaïas tantummodò de Judæis sui ævi loquatur, qui justa facinora fortasse scelera vocabant. Nam licèt primâ personâ utatur, liquet eum non nomine suo loqui, sed maximæ partis Gentis Hebrææ.

16. Paulus 2. Cor. III, 5. ita loquitur de eo quod antea dixerat, de Apostolatu suo: *Fiduciam autem hujusmodi habemus, per Christum, apud Deum; non quòd idonei simus per nos ipsos, ad cogitandum quidquam, velut ex nobis ipsis; sed quod idonei sumus id ex Deo est, qui etiam fecit, ut idonei essemus ministri novi Testamenti.* Manifestum est Paulum dicere se non potuisse per se fieri Apostolum, sine revelatione & donis cœlestibus, quæ prædicationi sui pondus adderent. At nullâ ratione habitâ seriei orationis loci, in quo hæc verba exstant, universale axioma hinc colligitur; quo significant nonnulli Theologi, post Adami peccatum, neminem hominem ullam cogitationem rectam animo versasse; nisi ope inusi-

inusitatæ *Gratiæ*, quam Deus, præter ordinem Naturæ, nonnullis largitur. Quod dogma, ut verum statuatur, certè ex his verbis Pauli probari nequit, quæ dicuntur *relatè* ad Apostolatum, cui idoneus à Deo factus erat, non à se.

17. Sexcenta possent proferri talia, quæ cùm *relatè* intelligantur, divulsa ab orationis contextu urgentur quasi *absolutè* intelligenda. Veteres Patres regularum Criticarum aut imperiti, aut negligentes, passim ita Scripturam laudant, habueruntque multos postea sequaces; ea, opinor, de causa, quòd multò facilius sit ejusmodi axiomata excerpere, quàm omnes omnium locorum circumstantias diligenter attendere, antequàm ex iis quidquam probare aggrediamur. Sciunt me verum dicere, quicumque Veteres *Tractatores*, ut loquebantur, non prorsus oscitanter legerunt.

18. Hîc etiam advertendum est, innumeras ubique occurrere loquutiones, quas, ut rectæ sint, satis est κατά τι, hoc est, *relatè* ad quamdam significationem esse veras. Igitur nisi Scriptoris scopus, & doctrina aliunde nota postulent phrasin, pro tota nativæ significationis amplitudine, urgeri; non facilè ii sunt erro-

ris

ris incusandi, qui χίσιν dumtaxat aliquam, pro rei quæ agitur natura, urgendam censent. Non omnis sermo, ut jam diximus, est Geometricus; satis habent plerique, si nihil dixerint quod non sit aliquo sensu verum. Huc faciunt quæ diximus, superioris Sectionis Cap. V. §. 5. ubi egimus de tralaticiis vocibus & loquutionibus non nimiùm urgendis; ut necesse non sit nova nos huc exempla congerere.

19. In omnium Scriptorum interpretatione, pluries in hasce regulas est peccatum; at cum nullum esse oporteret librum, ad cujus interpretationem adhiberetur par ἀκρίβεια κριτική, ac ad explanandos Libros Sacros; nescio quî factum sit, ut in his illustrandis certissimi quique Criticorum canones conculcarentur. Ex qua re innumeræ παρερμηνείαι natæ sunt, eásque sequuta numerosissima errorum & controversiarum propago. Eruditos & veri amantes viros decet hisce malis remedium quærere, & laboranti Christianismo sedulò atque animosè medicinam facere.

CAPUT V.

De rerum Concretarum & Abstractarum nominibus.

1. QUÆNAM *Concretæ* & *Abstractæ* notiones dicantur, non opus est ut doceamus; nam præterquàm quòd res vulgò nota est, de ea egimus *Logicæ* nostræ P. I. C. 6. Haud magis necesse est de nominibus Concretarum notionum nos agere, cùm huc pertineat quidquid antea de nominibus Substantiarum diximus. Sed sunt, de nominibus Abstractarum notionum, nonnulla observatu digna.

2. Nomina notionum Abstractarum ferè sunt substantiva, formata ex adjectivis. Sic à *divinus* fit *divinitas*, ab *humanus humanitas*, à *pius pietas*, à *sanctus sanctitas*, &c. Nomina enim hæc sunt Abstractarum notionum, cùm in se spectantur; notione *subjectorum*, quibus inhæreant, nullâ admistâ. Usque adeò usitata sunt ejusmodi vocabula, ut vix ulla frequentiùs, in omni sermonis genere, celebrentur.

3. Hinc

3. Hinc factum ut antiquissimi Græcorum Poëtæ, cùm sæpissimè viderent adhiberi nomina Abstracta, nec aliter aliquando homines loqui, ac si credidissent esse Naturas quasdam, quæ seorsim essent, quæ iis nominibus designarentur; occasionem arripuerint earum notionum in personas mutandarum. *Hesiodus* in Theogonia, vers. 120. inter antiquissimos Deos, proximè post Chaos & Terram, memorat *Amorem*.

Ἠδ' Ἔρος ὃς κάλλιστος ἐν ἀθανάτοισι θεοῖσι.

Et amor qui pulcherrimus est inter immortales Deos, &c.

Sic & *Aristophanes*, in * Avibus, facit *Amorem* patrem Deorum.

Πρότερον δ' οὐκ ἦν γένος ἀθανάτων, πρὶν Ἔρως συνέμιξεν ἅπαντα.

Priùs non erat genus immortalium, quàm Amor omnia miscuisset. Indidem prognatæ sunt Θέμις, *Justitia*, Μνημοσύνη, *Memoria*, Ἵμερος, *Cupido*, Θάνατος, *Mors*, Μόρος, *Fatum*, Κῆρ, *Parca*, & alia idge-

* P. 574. Ed. Gen. Æm. Porti.

genus Numina, quæ in sequentibus memorat *Hesiodus*. Postea ad imitationem ejus Poëtæ & aliorum, non rarò, apud Ethnicos, nomina notionum Abstractarum facta sunt nomina Deorum. Exempla sat multa congessimus, quamvis in aliam rem, superioris Sectionis Cap. VIII.

4. Sic, cùm antiquissimi Philosophi agerent de *Ideis*, quo nomine significabant, ut videtur, Abstractas omnium rerum notiones, * quæ divino intellectui obversabantur, antequàm quidquam crearet; ita interdum loquebantur, quasi ejusmodi notiones naturæ quædam seorsim exsistentes fuissent. Quo factum ut *Plato*, aliique eos sequuti Ideas existimarint esse, ex eorum sententia, substantias quasdam.

5. Mentem quidem *Platonicorum* ita expressit *Cicero*, in † Oratore: *Phidias cùm faceret Jovis formam, aut Minervæ, non contemplabatur aliquem è quo similitudinem duceret; sed ipsius in mente insidebat species pulcritudinis* (ἰδέα τοῦ κάλλους) *eximia qua-*

* *Vide Epicharmum ap. Diogenem Laërt. Lib. II. §. 14. & 15. & Platonem in Phædro p. 346. & Timæo p. 526. Ed. Gen. Ficini & Philonem* περὶ κοσμοποιίας. † *Capp. 2. 3.*

quædam, quam intuens, in eáque defixus, ad illius similitudinem artem & manum dirigebat. Ut igitur in formis & figuris est aliquid perfectum & excellens, cujus ad cogitatam speciem imitando referuntur ea, quæ sub oculos ipsa cadunt: sic perfectæ eloquentiæ speciem animo videmus, effigiem auribus quærimus. Has rerum formas appellat Ideas *ille non intelligendi solùm, sed etiam dicendi gravissimus auctor & magister, Plato; eásque gigni negat & ait semper esse, ac ratione & intelligentiâ contineri.* Debuisset tamen addere *Cicero* eas ideas perpetuò Dei intellectui obversari, & ad earum exemplar omnia fuisse à Deo formata. Similiter *Plutarchus*, in * Quæstionibus Platonicis, ait *Platonem* παραδείγματα καὶ ἰδέας, τὰ νοητὰ τῶν αἰσθητῶν, ὥσπερ εἰκόνων, ἢ ἐμφάσεων ὑποτίθεσθαι: *intelligibilia esse sensilium exemplaria & ideas, quasi imaginum, aut expressionum.*

6. At quia contendebant δημιουργὸν sive *creatorem* mundi ad idearum exemplar omnia formasse, hásque esse essentias omnium rerum, quæ, ut etiamnum sentiunt Philosophorum scholæ, sint æternæ & immutabiles; Substantias esse, à Deo sejunctas, voluerunt. Quod confutare aggre-

* P. 1001.

aggreditur *Aristoteles* Metaphys. Lib. XII. c. 5. ubi vult eos, qui defendunt ideas, κενολογεῖν καὶ μεταφορὰς λέγειν ποιητικάς, *inania loqui, & figuras poëticas proferre.* Rationibus autem variis eas oppugnat, & inter alia hæc habet: δόξειεν ἂν ἀδύνατον χωρὶς εἶναι τὴν οὐσίαν, καὶ οὗ ἡ οὐσία. ὥστε πῶς ἂν αἱ ἰδέαι οὐσίαι τῶν πραγμάτων οὖσαι χωρὶς εἶεν: *videatur etiam fieri non posse, ut seorsim sit essentia & id cujus est essentia. Igitur quomodo ideæ, quæ sunt essentiæ rerum, seorsim essent?* Sed & alii ita intellexerunt *Platonem. Plutarchus*, de placitis Philos. Lib. I. c. 3. de Principiis: Σωκράτης Σωφρονίσκου Ἀθηναῖος, καὶ Πλάτων Ἀρίστωνος Ἀθηναῖος. αἱ γὰρ περὶ παντὸς ἑκατέρου δόξαι. τρεῖς ἀρχάς, τὸν Θεόν, τὴν ὕλην, τὴν ἰδέαν (λέγουσι.) Ἔστι δὲ Θεὸς ὁ νοῦς, ὕλη δὲ τὸ ὑποκείμενον πρῶτον γενέσει καὶ φθορᾷ, ἰδέα δὲ οὐσία ἀσώματος ἐν τοῖς νοήμασι καὶ ταῖς φαντασίαις τοῦ Θεοῦ: *Socrates Sophronisci F. Atheniensis, & Plato Aristonis F. Atheniensis (eædem enim utriusque sunt de Universo sententiæ) tria principia, Deum, Materiam & Ideas esse dicunt. Est autem Deus mens, materia verò subjectum primum generationis & corruptionis, idea denique essentia incorporea in intellectionibus & imaginationibus Dei.* Capite verò X. ubi de

Ideis: Ἰδέα, inquit ex *Platonis* sententia, ἐστὶν οὐσία ἀσώματος, αὐτὴ μὲν ὑφεστῶσα καθ' αὑτὴν, εἰκονίζουσα δὲ τὰς ἀμόρφους ὕλας, καὶ αἰτία γινομένη τῆς τούτων δείξεως. Σωκράτης καὶ Πλάτων χωρισὰς τῆς ὕλης οὐσίας τὰς ἰδέας ὑπολαμβάνει, ἐν τοῖς νοήμασι καὶ ἐν ταῖς φαντασίαις τοῦ Θεοῦ, τουτέστι τοῦ νοῦ, ὑφεστώσας: *Idea est essentia incorporea, per se ipsa subsistens, informans materias formâ destitutas; & causa cur hæ appareant. Socrates & Plato sejunctas à materia essentias statuunt, in intellectionibus, & imaginationibus Dei, hoc est, mentis subsistentes.* Vide & quæ hanc in rem habet *Dionysius Petavius*, Dogm. Theol. T. I. Lib IV. c. 9. & Epist. VIII. Tomi 3. hujus Artis Criticæ.

7. Platonici tamen recentiores queruntur *Platonis* mentem in alienum sensum torqueri, contenduntque* aliud nihil Magistrum voluisse, nisi Deum apud se intellexisse quid esset facturus, antequàm facere aggrederetur id quod creavit. Si hæc ejus fuit sententia, nec ipse, nec ejus discipuli excusari possunt affectatæ obscuritatis, in rebus magni momenti. Ex hujusmodi etiam sermone factum, ut *Ideæ*, aut notiones Abstractæ tractu temporis in personas mutatæ sint, etiam

* *Proclus Comment. I. in Parmenidem.*

apud alias Sectas. Dum res vulgò notas exprimunt vocibus & loquutionibus planè insolitis, aut etiam somnia mera oraculorum ritu profundunt, incautos Lectores fallunt; ceteris bilem, aut risum movent.

8. Hoc tamen fatendum, etiam in aliis rebus, usu receptum esse, ut res ipsæ *abstractè* spectatæ, à rebus ipsis quæ reverâ sunt, veluti distinguantur in sermone. Passim dicimus *essentias*, aut *naturas rerum*, nec aliter nos loqui patitur usus; attamen fallaces sunt ejusmodi loquutiones, quia *naturæ*, aut *essentiæ rerum* sunt *res ipsæ*; ita ut *naturam rei* dicere perinde ferè sit, ac si dixeris *rem rei*; si sensum, potiùs quàm sonum verborum attendas. Scio Metaphysicos solere dicere hæc inter se distingui *ratione*; sed est perinde ac si dixeris non distingui, nisi *relatione* quadam, quam fingit animus distinguentis, sed quæ nullam rei mutationem affert.

9. Abstractæ notionis nomina sunt *Fortuna*, *Sors*, Μοῖρα; attamen vulgò quasi persona quædam habebatur, cùm ei vota nuncuparentur, & sacra fierent. Unde verò hoc ortum? Nimirum, Poetæ & Philosophi ita de ea loquebantur, quasi

quasi de persona quadam, ut passim videre est. Exempla peti poterunt ex iis, quæ attulimus superioris Sectionis Cap. IX.

10. Ex hujusmodi loquutione, quâ res veluti à se ipsa, mutatione nominis, distinguitur, natus est jocularis error viri doctissimi, certè multæ lectionis, *Casp. Barthii*, qui in Animadversionibus in *Rutilii Numatiani* Itinerarium, vers. 328. *Numen Junonis* distinxit ab ipsa *Junone.* Totum locum adscribere non pigebit, & particulatim ad examen revocare. „ Diis „ etiam ipsis, inquit, peculiaria *Numina* „ & *Genios* quosdam adscripsisse Idolola„ tras, de eorum libris, etsi vulgò non „ cognitum, disci tamen potest. Sic in „ priscis Inscriptionibus, *Genius Plutonis* „ deprehenditur. Sic *Jovialem Genium* le„ gimus, apud *Arnobium* Lib. III. quem „ ille mirificâ urbanitate, ut est talium „ doctissimus, *villicum Jovis* appellat. Sic „ de aliis Diis, alii.

11. I. Debuisset vir eruditus proferre Inscriptionem, in qua *Genius Plutonis* ab ipso distingueretur, quasi Numen quod coli à Plutone oporteret, non quasi Genius à Plutone missus; neque enim hoc illi facilè accredimus, qui in sequentibus

locis usque adeò hallucinatus est. II. *Genius Jovialis* non est, apud *Arnobium*, Numen quod Jovi esset Genii loco, sed nomen Laris domestici ideò sic dicti, quòd à Jove datus familiæ crederetur. *Arnobius*, sub finem Lib. III. memorat sententias Theologorum Ethnicorum de Penatibus, atque inter alia hæc habet. *Idem* (Nigidius) *in Libro sexto exponit & decimo, disciplinas Etruscas sequens, genera esse Penatium quatuor, & esse Jovis ex his alios, alios Neptuni, inferorum tertios, mortalium hominum quartos, inexplicabile nescio quid dicens.* Hinc liquet *Genium Jovialem* posse dici Genium à Jove progenitum, aut missum, qui enim alii sunt *Genii Jovis*, quàm à Jove aut orti, aut venientes? Ita verò pergit *Arnobius*: *Cæsius & ipse eadsequens Fortunam arbitratur, & Cererem, Genium Jovialem, ac Palem, sed non illam fœminam, quam vulgaritas accipit, sed masculini nescio quem generis, ministrum Jovis, ac villicum.* Hîc Pales, non *Genius Jovialis*, dicitur Jovis villicus.

12. Numina autem, ait *Barthius*,
„ Diis quædam singularia, & ab reliqua
„ eorum essentia velut separata, adscripta
„ nos nunc demonstrabimus. Sic non de
„ se, sed de suo *Numine*, loquitur Juno,
„ in Æneide septima: *Quod*

„ — *Quòd si mea Numina non sunt*
„ *Magna satis, dubitem haud equidem im-*
„ *plorare quod usquam est.*

„ *Apuleius* Lib. VI. de Venere : *totum per*
„ *orbem anxiâ disquisitione tuum vestigium*
„ *furens animi requirit, téque ad extremum*
„ *supplicium expetit, & totis Numinis sui*
„ *viribus ultionem flagitat.* Ut sit *Numen*
„ quædam veluti anima Deorum illorum.
„ Eodem libro, idem Scriptor : *ad istum*
„ *modum supplicanti, statim sese Juno, cum*
„ *totius Numinis sui augusta dignitate, præ-*
„ *sentat.* Hinc eruditè inter Deos, & Nu-
„ mina eorum; distinctionem facit *Arno-*
„ *bius* Lib. VII. in Prosopopœïa bovis ad
„ Jovem : *Numquid aliquando tuos ludos*
„ *minùs sanctè, diligentérque perfeci? Num-*
„ *quid aliquem præsulem, tuum Numen qui*
„ *offenderit; aut te traduxi?* Aut te, aut
„ Numen tuum.

13. At, mi *Barthi*, *Numina Junonis* sunt ipsa Juno, *Numen Veneris* ipsa Venus; quemadmodum *natura aëris* est ipse aër, quamvis distingui videatur verbis. Talia infinita sunt, in omnibus Linguis, ubi res, per *abstractionem* spectata, à se ipsa veluti distinguitur. Sic manifestò intelli-

gendi *Virgilius* & *Apuleius*. *Arnobii* pravam editionem sequutus es, sic enim * in melioribus leguntur ejus verba: *numquid aliquem præsulem, tuum numen qui offenderet, ante traduxi?* *Sig. Gelenius*, infelix Criticus, hunc locum corruperat, quia non intelligebat; at tuum erat, *Barthi*, ei non credere.

14. Pergis tamen, &, „ Dii ipsi, in-„ quis, suis aliquando Numinibus aras „ instituerunt. *Solinus* Cap. II. *suo quoque* „ *Numini idem Hercules instituit aram, quæ* „ *maxima, apud Pontifices, habetur.* Locus est Capite I. nec procul ab initio, sed *suo Numini* idem est ac *sibi*. Sic de Caligula *Suëtonius* Cap. XXI. paria faciente; *Templum etiam Numini suo proprium*, inquit, *& Sacerdotes, & excogitatissimas victimas instituit.* Cetera non sunt digna, quæ pluribus confutentur.

15. Cavendum est igitur ne, quia Abstractæ notiones nominibus substantivis exprimuntur, & quandoque de iis ita loquimur, quasi seorsim essent à rebus, à quibus sunt animo sejunctæ, eas putemus esse aliquid à rebus illis diversum. Nec ea cautio inutilis debet censeri, quòd nemo

* P. 272. *Heraldinæ Editionis Parisiensis an.* 1605.

nemo peccet in ejusmodi rebus. Allata enim exempla sæpe in iis peccatum ostendunt, quibus alia etiam multa possemus addere, & copiosiùs, prout digna fortè essent, explanare; at brevitati studentes aliquot indicabimus paucis, & explicabimus. Nomina notionum Abstractarum sunt *Patria*, *Senatus*, *Synodus*, *Ecclesia* & similia; quando distinguuntur ab ipsis hominibus, quibus conflantur *Patria*, *Senatus*, *Synodus*, *Ecclesia*, ut sæpe fit in omnibus Scriptoribus. Sumus autem usque adeò illis nominibus adsueti, ut videamur nescio quas Naturas animo intueri, cùm ea vocabula proferuntur, distinctas ab hominibus.

16. *Mori pro patria* pulcrum erat, quia eâ voce intelligebant nescio quid, quod sanctum habere, & revereri decebat. Sed re ipsâ quid erat patria Atheniensi, exempli causâ, aut Romano? Si solum intelligas, Italia, & Attica; pro quibus cur pulcrum sit mori, nulla ratio est, potiusquàm pro Africa, aut pro Asia. Non magis enim ad te pertinet gleba, in qua natus sis, quàm alia quævis in qua commodè vitam degere queas; stultúmque adeò est mori pro agello in occasum, aut in septentriones spectante, potiusquàm vi-

vas in alio, qui magis ad orientem solemq; aut ad meridiem verget. Si homines malis, quæ fuerunt Respublicæ Atheniensis & Romana, præter societates latronum, si eas probè introspiciamus? Itaque qui pro iis moriebatur, latro erat, qui pro latronum globo vilem animam profundebat. At notio Abstracta, cui detracta sunt quæcumque offendere possent, nescio quid amabile & reverendum animo offerebat. Huc facit *Lactantii* locus insignis ex Inst. Divin. Lib. VI. c. 6. *Sublatâ hominum concordiâ, virtus nihil est omnino. Quæ sunt enim patriæ commoda, nisi alterius civitatis aut gentis incommoda? id est, fines propagare, aliis violenter ejectis, augere imperium, vectigalia facere majora. Quæ omnia non utique virtutes, sed virtutum sunt eversiones. In primis enim tollitur humanæ societatis conjunctio, tollitur alieni abstinentia, tollitur denique ipsa justitia; quæ dissidium generis humani ferre non potest & ubicumque arma fulserint, hinc eam fugari & exterminari necesse est. Verum est enim Ciceronis illud:* * Qui autem civium rationem dicunt habendam, externorum negant, dirimunt hi communem humani generis societatem; quâ sublatâ, benefi-

centia,

* Officior. Lib. III. C. 6.

centia, liberalitas, bonitas, justitia funditus tollitur. *Nam quomodo potest justus esse, qui nocet, qui odit, qui spoliat, qui occidit? Quæ omnia faciunt qui patriæ prodesse nituntur.*

17. Si civem Romanum audiamus dicentem * *Senatum, esse principem salutis, mentísque publicæ;* † *summum Populi Romani, populorúmque & gentium omnium ac Regum concilium,* § *orbi terrarum præsidens;* quis non, ex ejusmodi descriptione, magnificè de Senatu Romano judicet? Quis non credat Senatores Semi-deos fuisse æthereis sedibus delapsos, ut fessis humanæ gentis rebus subvenirent, pacémque & otium, unà cum justitia, per omnes terras confirmarent, ac bonis ubique contra improbos auxilio essent? At si Censores sedeamus, atque, ad eam animo conceptam notionem, Senatum legere velimus; vix unum atque alterum Senatorem reperiemus, in quem magnifica illa notio quadret. Homines sunt aut ambitione occæcati, aut libidinosi, aut avari; aut tribus illis vitiis simul laborantes; aut ignavi, aut timidi, aut imprudentes, aut iniqui, aut superbi; uno verbo

* *Cicero de Har. Resp. c. 27.* † *pro Domo c. 28.*
§ *2. Philip. c. 7.*

verbo pænè totus Senatus nequissimorum hominum cœtus. Verùm à re ipsâ, nomine Abstractæ notionis prolato, avertitur animus, convertitúrque ad imaginem inanem, inter Ideas Platonicas volitantem, quam stultè miratur.

18. Si aurem præbeamus viris, quorum alioquin auctoritatem spernere nequaquam possumus, de *Synodis* veteribus loquentibus, nobis magnificâ oratione describent ἁγίας καὶ οἰκουμενικὰς συνόδους θεοφόρων πατέρων, συναθροισθείσας ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ μεγάλου βασιλέως, καὶ ἰσαποστόλους: *sanctos & œcumenicos cœtus afflatorum divinitus patrum, congregatos in regiam magni Regis, & Apostolis æquiparandi.* Quis, auditis his & similibus verbis, religioso quodam horrore & corpore & animo non contremiscat, ac paratus non sit oracula ejusmodi cœtûs avidis auribus excipere, haud aliter ac si cœlo ipso emitterentur? Verùm hæc est (quis crederet?) Abstracta notio Synodorum, quæ in inconspicua Idearum Republica coguntur; non imago earum, quæ inter miseros mortales olim congregatæ fuere. Reges ignari, (non legent hæc Muhammedani, nec Ethnici, sed ii quorum scire interest, quo fiet ut verum apertè proloquar) Reges, inquam,

inquam, ignari nec inter bonos principes numerandi, convocarunt Græculos, qui linguæ acuendæ per totam vitam operam dederant, rerum ipsarum ignaros, contendendi studiosos, perpetuis rixis inter se divisos; & bardos aliquot homines ex occidente, rudiores quidem illos, sed non meliores; iique post pudendas contentiones, obscurissima quædam dogmata, verbis sæpe parum aptis, auctoritate suâ firmant; quæ stupidi populi sine examine adorent, quasi divinitus accepta. Non ficta me loqui norunt qui Synodorum historias legerunt; nec certè vanus erat * qui dixit:

Οὐδέ τί πω συνόδοισιν ὁμόθρονος ἔσσομ' ἔγωγε,
  Χηνῶν ἢ γεράνων ἄκριτα μαρναμένων.
Ἔνθ' ἔρις, ἔνθα μόθος τε καὶ αἴσχεα κρυπτὰ πάροιθεν,
  Εἰς ἕνα δυσμενέων χῶρον ἀγειρόμενα.

Numquam ego sedebo in Synodis anserum aut gruum, temerè pugnantium. Illic contentio, illic rixa, & probra antea latentia sævorum hominum in unum locum collecta.

19. Visne

* *Gregorius Nazianz. Carm. X. cujus vide etiam Ep. LV, LXV, LXXI, LXXII & LXXIV.*

19. Vísne aliam notionem Abstractam? Lege quæ de *Ecclesia repræsentativa*, ut solet vocari, à plurimis olim & nuper scripta sunt; illâ nihil sanctius, nihil doctius, nihil amantius veri excogitari potest. Sed cave ne Abstractæ notioni similem ullam in rerum natura quæras, nisi frustra esse velis. Si rem in qua reperiri oporteret, quod tantis laudibus ornatur, inspicias; delabêris fortè ad opinionem *Gasp. Scioppii*, insignis Grammatici, qui Ecclesiam *repræsentativam* definiebat *mandram, sive gregem, aut multitudinem jumentorum, sive asinorum*; & benignè atque amicè loquutum esse judicabis, quòd *ferarum* non dixerit. Nec aliter de iis sensit *Jos. Scaliger*, cujus est hoc insigne judicium, in *Scaligeranis*; *Christianis Orientalibus Græcis, Syris, hodie nihil pejus; & olim Episcopi Græci fuerunt nequissimi & superbissimi. Eorum Concilia fuerunt meræ conspirationes. Latina Ecclesia longè honestiùs se gessit, quamvis intus multa & clam pessimè fecerint.*

20. Sed vereor ne à Criticis investigationibus ad graviora sensim deflectere videar. Itaque hîc gradum sisto, Lectorémque, monitum ne notionibus Abstractis facilè credat, dimitto. Hæ nobis

bis res, non quales sunt, sed quales esse deberent describunt; neque, sine stultitia, statuere possumus res ita se habere, ut eas animo fingimus, quia ejusmodi esse par esset.

CAPUT VI.

De Notionum Singularium, Particularium & Universalium nominibus.

1. ANTE omnia, Lectori nostro notum esse statuimus quod docent Dialectici, de Enunciationibus *Singularibus*, *Particularibus*, & *Universalibus*; alioquin esset repetendum quod de iis in *Logica* diximus. Quamvis autem tria genera sint Enunciationum, prout *Subjectum* est Singulare, Particulare, aut Universale, Logici de Enunciationibus singularibus eadem tradunt ac de Universalibus; eo quòd perinde sit, quæcumque sit amplitudo *subjecti*, modò universum intelligatur. At Critici necesse habent de nominibus trium harum notionum seorsim agere, quia non habent eadem de omnibus monenda.

2. *Singularium* notionum nomina sunt, quæ

quæ res singulares significant, ut Socrates, Alexander, &c. At in significatione horum nominum, aliquando magna est difficultas, cùm ea nomina notiones compositas significent. Idem enim nomen nunc complectitur quidquid est in re quam significat, nunc partem dumtaxat, nec semper eamdem. Exempli caussâ, ubi sermo est de homine quopiam, triplici illo sensu nomen ejus sumitur. Dicemus *Socratem* primum Athenienses docuisse verè philosophari; qua in loquutione intelligemus integrum Socratem, animo & corpore constantem. At dicemus *Socratem* esse mortuum, ad corpus, nimirum, quod attinet; quem, si de ejus animo cogitemus, negabimus esse mortuum, immortalémque esse contendemus; quemadmodum ipse de se loquebatur morti proximus. Cùm enim * Crito eum rogasset, quî vellet sepeliri: οὐ πείθω, ἔφη, Κρίτωνα ὡς ἐγώ εἰμι οὗτος ὁ Σωκράτης ὁ νυνὶ διαλεγόμενος, καὶ διατάττων ἕκαστον τῶν λεγομένων, ἀλλ' οἴεταί με ἐκεῖνον εἶναι ὃ ὄψεται ὀλίγον ὕστερον νεκρόν: *non persuadeo, inquit, Critoni me esse hunc Socratem, qui nunc disputo, & singula dicta dispono; sed opinatur me illud esse, quod paullò post videbit, cadaver.*

* *In Phædone p. 401. Ed. Gen. Ficini.*

daver. Itaque Crito rogare debuisset, ex sententia Socratis: θάπτωμέν δὲ τίνα τρόπον τὸ σου νεκρόν; *quomodo sepeliemus cadaver tuum?* nam *Socratem* volebat ille animum suum vocari, at vulgus aliter loquebatur.

3. Quam in rem hoc quoque observandum, si velimus ejusmodi loquutiones, cùm apud Veteres occurrunt, intelligere, sciendum esse quæ sit eorum de immortalitate animi sententia. Si enim Platonicus dicat *mortuum esse Socratem*, de corpore, ejúsque conjunctione cum animo loquetur, atque ita intelligi se volet. Si verò Epicureis eadem loquutione utatur, integrum hominem intelliget. Quod monitum ad omnia pertinet, quæ pluribus partibus constant, & de quibus non consentiunt homines.

4. I. Enuntiationes *particulares*, vel nomina notionum particularium, eadem ferè de ratione, sunt obscura. Nam *quidam*, *aliqui*, *plurimi*, *multi*, & similia, quæ indicia haberi solent hujusmodi notionum, hoc unum certè significant, id quod dicitur non posse omnibus tribui, de quibus sermo est; at de quibus & de quanto numero dicatur, nullo modo docent. Si dicam, exempli causâ:

multi

multi Ethnicorum olim intellexerunt Religiones populorum, inter quos nati, educatique fuerant, falsas fuisse; proptereà nemo intelliget quos Ethnicorum designare velim, nec sciet quantum esse putem ita sentientium numerum.

5. II. Vox *multus*, aliæque id genus, quæ non certum numerum significant, cùm per se obscuræ sunt, quia nescimus quibus limitibus contineantur notiones quas significant; tum etiam quia sunt *relativæ*, & relationem signant plerumque ignotam. Hoc inde liquet, quòd de una eadémque re possint contrariæ voces adhiberi. Exempli causâ, dixi *multos Ethnicorum scivisse Religiones suas patrias fuisse falsas*; nunc verò dicam, *paucos Ethnicorum intellexisse Religionum suarum errores*, neque hæc Enunciatio minùs vera habebitur. Nempe, *paucos* eos dico, cùm eos confero cum ingenti multitudine eorum, qui cæco errore abducti Religiones illas verissimas esse crediderunt; *multos* verò, si comparentur cum pauculis, quales essent aliquot decades.

6. Passim autem ejusmodi Propositiones particulares occurrunt, quas accuratè intelligere non licet; quia quas & quot particulares notiones complectantur, scire

ſcire non poſſumus. Iis etiam ita adſueti ſumus, ut libenter in obſcura illa notione adquieſcamus, nec quidquam ultra quæramus; quamvis interdum poſſemus quærendo accuratiùs rem cognoſcere. Quod ideò fieri videtur, quòd plerumque numerorum, qui vocibus *pauci* & *multi* deſignantur, proportionem reſcire non liceat. Vide, ſi vacat, quæ ſcripſimus ad Gen. XXXVIII, 12. Idem dicètur de vocibus *major* & *minor*, quæ invicem referuntur, & quæ incertiſſimæ ſunt ſignificationis; quia plerumque neſcimus, quantò pars quæpiam dicatur major, aut minor; nec quantus ſit numerus partium, quæ inter ſe conferuntur. In Tit. de Verborum ſignificatione §. 156. hæc leguntur: *majore parte anni poſſediſſe quis intelligitur, etiam ſi duobus menſibus poſſederit; ſi modò adverſarius ejus, aut paucioribus diebus, aut nullis poſſederit.* Nimirum, *major pars* non refertur ad reliquas anni partes, ſed ad tempus, quo poſſedit adverſarius; quod nemo poſſit ex iis verbis divinare, niſi rem aliunde norit.

7. III. Verùm major etiam naſcitur obſcuritas ex Enunciationibus, in quibus vox *multi* non modò obſcuritate quam

diximus laborat, sed & novâ ambiguitate, nam videtur sumi *ἀντὶ* τῶ *omnes*. Exempli causâ, ita loquitur Christus Matth. XXVI, 28. *Hic est sanguis meus Novi Testamenti, qui pro multis effundetur, in remissionem peccatorum.* Qui nolunt Christum mortuum esse pro omnibus hominibus, verba *ἀντὶ* ΠΟΛΛΩΝ urgent, quæ non possunt concoquere explicari hisce, *ἀντὶ* ΠΑΝΤΩΝ. At alii observant eumdem, qui sanguinem suum effudit *pro omnibus*, rectè dici sanguinem effudisse *pro multis*, quia *omnes* complectuntur *multos*; atque in hoc quidem loco, *H. Grotius* intelligit *eos cùm ex Judæis, tum ex gentibus, qui fœderis conditiones amplectuntur.* Crediderim potiùs *multos* dici, ut opponatur multitudo ingens totius humani generis, paucitati Judæorum. Verùm hoc colligendum, non ex hoc loco, sed ex aliis.

8. Ac sanè videmus aliquando *omnes* & *multos* promiscuè sumi, sed posterius adhiberi, quando respicitur paucitas, prius in absoluta loquutione: *Igitur*, ait Paulus, Rom. V, 18. *sicut per unius delictum, venit peccatum in* OMNES (*εἰς* ΠΑΝΤΑΣ) *in condemnationem: sic & per unius justitiam, justitia venit in* OMNES (*εἰς* ΠΑΝΤΑΣ) *homines, in justificationem*

 vitæ.

vitæ. Sicut enim per inobedientiam unius hominis, peccatores constituti sunt MULTI (ΠΟΛΛΟΙ) *ita & per unius obeditionem, justi constituentur* MULTI, ΠΟΛΛΟΙ. Manifestum est *multos* & *omnes*, hoc in loco, ἐκ παραλλήλου poni, quasi idem significantia. Similia in Græcorum sermone animadverterat *Aristoteles*, cujus hæc sunt verba, in Lib. de Poëtica C. XXV. Τὸ πάντες ἀντὶ τοῦ πολλοὶ, κατὰ μεταφορὰν εἴρηται, τὸ γὰρ πᾶν πολύ τι: omnes *pro* multi *per metaphoram dici queat, nam omne complectitur multitudinem.*

9. Hinc intelligere possumus inania esse varia, quæ Interpretes nonnulli, cùm Judæi, tum Christiani, colligunt ex Dan. XII, 2. nisi aliunde comprobentur. MULTI (רבים *rabbim*) *ex dormientibus in pulvere terræ, excitabuntur; hi ad vitam æternam, illi verò ad opprobria & contemtum æternum.* Judæi, qui credebant bonos dumtaxat resurrecturos, voce *multi* sententiam suam defendere conabantur. *Dixerunt*, ait R. *David Kimchi* ad Esa. XXVI, 19. *Magistri nostri quorum memoria sit benedicta, mortuorum resurrectionem esse justorum, non impiorum; idque apparet ex hoc versu Esaiæ, ubi dicitur* מתיך mthecha, *mortui tui, scilicet, vivent. Similiter ex*

Danielis prophetia, qui dixit ורבים *& multi;* nempe, *evigilabunt.* At posito hîc de resurrectione, ex grammatico sensu, agi; vox *multi* opposita quidem est *paucis*, sed non *omnibus*. Eadem de ratione, frustra etiam sunt, * qui hinc probari statuerunt, inter eos qui resurgent in vitam æternam, eósque qui excitabuntur ut pœnas dent, esse mediam quamdam conditionem; ideò tantùm quòd *multi* dicantur, non *omnes*.

10. IV. Igitur diligenter distinguendæ sunt Enunciationes, quæ particulares videntur, ob nomen quod particularem notionem significare solet; ab iis, quæ verè & naturâ suâ sunt particulares. Sæpe enim, sub particularis notionis signo, latet notio universalis, ut ex allatis exemplis satis liquet. Verùm sunt quoque particulares Enunciationes, sine ullo signo, ex quo de earum amplitudine judicare liceat. Exempli causâ, vitia frequentia in quapiam Gente ita ei tribuuntur ut, si verba sola spectemus, scire nequeamus qui & quot ex ea Gente incusentur. Dixit *Epimenides* de Cretensibus, quod dignatus est Paulus repetere,

Κρῆτες

* *Vide Rob. Bellarmin. de A. G. & S. P. Lib. VI. c. 1. & 3.*

Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργαί.

Cretes semper mendaces, malæ belluæ, ventres pigri. Si omnes planè Cretenses, sine exceptione, eâ indole fuissent, res posset etiam eo modo exprimi. At in tota Gente, non est credibile ne unum quidem eorum vitiorum fuisse immunem. Itaque est particularis Enunciatio, quâ significabat *Epimenides* vitia illa frequentissima fuisse inter Cretenses, aut plerosque iis inquinatos. Talia multa possent proferri, qualia aliud agentes congessimus superioris Sectionis Cap. VII. §. 6.

11. Ut ad notiones *universales* veniamus, in Enunciationibus universalibus probè conceptis nulla est, ad verba quod attinet, obscuritas; qui enim de omnibus rebus, de quibus loquitur, quidpiam affirmat, sine exceptione ulla, si modò verbis utatur perspicuis, facillimè intelligitur; cùm exceptiones, ut vidimus, soleant obscuritatem parere. Ejusmodi sunt axiomata Geometrarum, quæ nullis planè exceptionibus laborant; ejusmodi hoc quoque est, *omnes homines esse mortales*, & similia.

12. Sed præter illas Enunciationes, aliæ sunt quæ, licèt universalibus prorsus verbis conceptæ sint; tamen universales non possunt dici, nisi certo sensu, & quæ Interpretibus negotium facessere solent. I. * *Integrè loquimur*, ait Augustinus, *cùm de aliquo litterarum magistro, dicimus*: omnes iste hîc litteras docet; *non quia omnes discunt, sed quia nemo nisi ab illo discit, quicumque ibi litteras discit.* Igitur subintelligendum, *qui hîc litteras discunt.* Sic Psal. CXLV, 14. *Sustentat Deus* omnes *cadentes & erigit* omnes *incurvos*; nempe, qui ad ejus auxilium, ut par est, confugiunt.

13. Ubi sermo est de re clara, facilè videmus, quid Enunciationi desit, & in ea suppleri oporteat; at in re obscura, aut quæ in controversiam venit, rei obscuritas, aut Interpretum affectus, magnas concertationes sæpe creat. Exempli gratiâ, postquàm in partes itum est, inter Theologos, de Divinæ misericordiæ amplitudine, dum alii volunt Deum omnibus suppeditare quæ ad salutem consequendam necessaria sunt, paratúmque esse omnibus ignoscere, si modò talentis cœlestibus rectè utantur; alii verò contendunt

* *De Prædest. Sanct. c. VIII.*

tendunt Deum nonnisi paucis velle ignoscere, quibus solis suppeditavit ea, sine quibus ad meliorem frugem nemo potest redire; postquàm, inquam, ea de re disceptari cœpit, Enunciationum universalium sensus in controversiam quoque est vocatus.

14. Locus est vexatus à Theologis 1. Tim. II, 4. *Deus* OMNES *homines salvos fieri vult, & ad cognitionem veritatis venire;* de quo ita *Augustinus*, Enchir. ad Laurentium Cap. 103. *Cùm audimus*, inquit, *& in sacris litteris legimus*, quòd Deus velit omnes homines salvos fieri, *quamvis certum sit nobis non omnes homines salvos fieri, non tamen ideò debemus omnipotentissimæ Dei voluntati aliquid derogare; sed intelligere quod scriptum est*, qui vult omnes homines salvos fieri; *tamquam diceretur*, nullum hominum fieri salvum, nisi quem ipse salvum fieri velit. *Non quòd nullus sit hominum, nisi quem salvum fieri velit; sed quòd nullus fiat, nisi quem velit, & ideò sit rogandus, ut velit, quia necesse est fieri si voluerit. De orando quippe Deo agebat Apostolus, ut hoc diceret. Sic enim intelligimus id, quod in Evangelio scriptum est*: qui illuminavit omnem hominem; *non quia nullus est hominum, qui non*

illuminetur; sed quia nisi ab illo, nullus illuminatur. Similia & alibi habet.

15. Dubium certè non est, quin Enunciationes universales interdum ita intelligi debeant; sed circumstantiæ loci ostendunt, Propositionem Pauli planè esse universalem. Cùm enim Apostolus hortetur Christianos, ut pro *omnibus* hominibus precentur, & præsertim pro magistratibus, quia gratum hoc est Deo, qui *omnes homines vult salvos fieri;* necessariò hîc vox *omnes* eodem sensu sumi debet ac in superioribus, hoc est, prorsus universaliter. Absurda alioquin esset hæc ratiocinatio: orate Deum servari omnes omnino homines, nam quicumque servantur, illi non sine Deo servantur. Præterea certum est affirmantem Pauli Propositionem posse in negantem converti, quæ sit ejusmodi. *Deus non vult ullos perire, sed omnes venire ad cognitionem veritatis;* nam hæc Enunciatio est Petri 2. Ep. III, 9. nisi quòd, pro cognitione veritatis, habet *pœnitentiam*. Negans autem Propositio non potest ita explicari, ut ab *Augustino* est explicata affirmans. Itaque & apud Paulum debet esse Enunciatio, quæ sit prorsus universalis.

16. II. Sunt præterea Enunciationes uni-

universales, si verba attendas, quæ ad rem ipsam quod attinet, particulares sunt; quia, nimirum, hyperbolicæ cùm sint, pro parte totum dicere videntur. Exempla ejusmodi loquutionum attulimus ad Genes. VI, 5. ubi vide à nobis dicta. Sed & nonnulla alia non abs re erit addere. Sic Joan. III, 32. *Testimonium ejus*, ait Christus de se, *nemo admisit*, hoc est, perpauci. Apostolus verò Philip. II, 21. *Omnes*, inquit, *quærunt quæ sua sunt, non quæ sunt Christi Jesu*, hoc est, plerique. Quò facit regula Juris: *Refertur ad universos quod publicè fit, per majorem partem.* De div. Regg. Juris §. CLX.

17. Similiter *omnes homines*, *totúmque orbem* vocant frequentissimè Scriptores Ethnici, Gentes aliquot vicinas, aut intra Imperii Romani fines degentes. Sic *Isocrates*, non procul ab initio Panegyrici: ὁμολογεῖται, inquit de Atheniensibus verba faciens, τὴν πόλιν ἡμῶν πᾶσιν ἀνθρώποις εἶναι ὀνομαστοτάτην: *in confesso est urbem nostram esse, apud omnes homines, celeberrimam.* Fragmentum de Bello Civili:

Orbem jam totum victor Romanus habebat.

Vide

Vide Luc. II, 1. & ad eum locum Intt. Possent & ex Linguis hodiernis exempla adjici, nisi res manifesta esset.

18. III. Aliæ sunt Enunciationes universales, quæ potiùs omnia aut pleraque genera rerum, de quibus sermo est, quàm singulas significant. Sic Matth. IV, 23. Christus dicitur *sanasse* omnem *morbum & omnem languorem in populo*; hoc est, omnis generis morbos. Ita Act. X, 12. memoratur linteum cœlo demissum, *in quo erant* omnia *quadrupedia & serpentia terræ & volucria cœli*; hoc est, omnis generis animalia. Sic & *Virgilius*:

> * *Nec verò terræ ferre omnes omnia possunt,*

Qualia innumera possent proferri.

19. Hinc *Theod. Beza*, ὑποθέσει δουλεύων, ut solet, in versione suâ, ita transtulit locum Pauli 1. Tim. II, 1. *Adhortor ut fiant deprecationes pro*—quibusvis *hominibus, pro Regibus &* quibusvis *in eminentia constitutis; nam hoc—acceptum est Deo, qui vult* quosvis *homines servari.* Debuisset eodem jure vertere 2. Pet. III, 3. *nolens quosvis homines perire, sed quoslibet ad pœni-*

* *Georg. Lib. III. vers.* 110.

pœnitentiam venire: quod cùm fieri nequeat, nec illud factum oportuit. In hac ratione Critica hîc adquiescimus, nec ad Theologicas delabemur.

20. IV. Denique videntur esse loqutiones universales, quæ nonnisi cum exceptione sunt intelligendæ, quamvis non exprimatur. Sic Matth. XVII, 11. Christus aptat Joanni Baptistæ vaticinium Malachiæ, déque eo dicit, ἀποκαταστήσει πάντα, *omnia restituturum fuisse*; quâ voce non intelligit quæcumque restitutione indigebant in humano genere, aut etiam apud Judæos, sed quæ pertinebant ad munus Joannis; de quibus adeundi interpretes, atque inter alios *Henr. Hammondus*, cum iis quæ adjecimus ejus Adnotationibus. 1. Joan. II, 20. ita alloquitur Christianos Apostolus: *vos unctionem habetis à Sancto, & nostis* omnia; quæ, nimirum, Christianos scire oportet, & præsertim quæ de antichristis antea dixerat.

21. Ex hac observatione, intelligendus locus Rom. XI, 36. *Ex ipso, per ipsum & in ipsum sunt* omnia; nempe, omnia dona, quæ huic aut illi pro arbitrio largitur, non quæcumque eveniunt; quis enim ausit dicere vitia, & scelera *ex Deo*,

per

per Deum, & in Deum esse? Profectò nemo, qui non desipiat. Sic & Eph. I, 11. *Operatur*, inquit Paulus, *omnia, secundùm consilium voluntatis suæ;* & ejusdem Cap. vers. 23. *omnia in omnibus adimplet;* hoc est, omnia quæ facere in negotio salutis Dei est; neque enim aut malum operatur, aut credit loco nostro, aut judicat in nobis.

22. Hæc de Enunciationibus *Singularibus, Particularibus, & Universalibus* animadvertenda habebamus, magni, nisi fallor, momenti, ad intelligenda ejusmodi notionum nomina; aut minimùm ad vitandos errores, qui ex perperam intellectis oriri solent. Ubi non licet fugientem veritatem adsequi, errorem saltem vitare licet; quod tunc temporis loco inventæ veritatis nobis esse debet.

C A-

CAPUT VII.

De Notionum Clararum & Obscurarum nominibus.

1. DUO ad hoc Caput pertinentia, cùm jam alibi sint à nobis pertractata, non necesse erit hîc repeti. *Logicæ* nostræ P.I. c.9. egimus de notionibus *claris* & *obscuris*, eadémque operâ ostendimus quæ sint clararum, quæ obscuriorum notionum nomina. Hujus verò *Criticæ* superiore Sectione, Cap. VIII, & IX. multa exempla congessimus vocum obscurarum, aut etiam nullam subjectam notionem habentium. Hinc possumus colligere clara esse nomina omnium simplicium notionum; earúmque ex compositis, quarum omnes partes enumerare possumus. Contrà verò obscura sunt nomina, quibus aut nulla est subjecta potestas, aut cujus singulas partes non possumus ordine recensere. De claris, nihil est quod hîc animadvertamus, ubi nec memorabimus, quæ Dialecticus de notionum obscuritate dicere posset; quia hoc in loco, non de rebus, sed de rerum nomi-

nominibus agere instituimus. Verùm cùm maximi sit momenti, ut probè intelligantur Veteres, secernere posse voces obscuræ significationis, ab iis quæ claras habent subjectas notiones, rem hîc novis exemplis illustrabimus; ex quibus liquebit maximas, excultissimas atque antiquissimas Gentes vocibus nonnullis frequentissimè esse usas; quarum obscurissima fuit, & fortè etiam aliquando nulla planè significatio.

8. Vix ullæ voces frequentiùs occurrunt in Græcorum & Romanorum monumentis, iis quæ *munditiem*, ac *immunditiem*, eásque variorum, ut postea videbimus, generum significant. Græci passim loquuntur περὶ τῶ κοινῶν καὶ βεβήλων, & περὶ τοῦ μολύνειν ἤτοι μιαίνειν, plurimásque adhibent voces ex hisce derivatas, aut compositas. Latini similiter habent quæ subinde narrent de rebus, aut hominibus *impuris*, vel *immundis*, vel *profanis*, déque *pollutionibus*, aut *profanationibus*, aliísque similibus. Utrique sæpissimè verba faciunt de *sordibus*, quibus contaminari censentur quæcumque eas tangunt. Si contraria significantes voces spectes, utramque etiam apud illos paginam faciunt voces ἁγνὸς, & καθαρὸς, earúmque de-

derivata, apud Græcos: ut nomina *purus* & *mundus*, vocésque affines, apud Latinos. Atqui omnium horum vocabulorum non solùm ambiguus, sed & non rarò obscurissimus est, aut nullus significatus.

3. I. *Mundities* aut *immundities*, proprio, & nativo significatu, ad res corporeas spectat. Nonnulla enim sunt, quæ *immunda* dicuntur, ob singularem naturam, quæ iis inesse creditur. Exempli causâ, pleraque quæ fœtent, eò quòd sint corrupta, *immunda* vocantur. Fimus dicitur *immundus*, ejúsque contactu *fœdari* dicimur. Si ejusmodi vocibus ea dumtaxat, quibus læduntur sensus hominum, intelligerent qui iis olim usi sunt, aut qui eas etiamnum usurpant (nam & nos ita loquimur) nihil esset quod de ejusmodi loquutionibus diceremus, præter ea quæ anteà de nominibus notionum simplicium observavimus. Sed hodie, cùm de rebus eo sensu *immundis* loquimur (credibile autem est Veteres similia cogitasse) de sensibus nostris non cogitamus, sed de nescio qua *immunditie*; quam quasi *absolutam* qualitatem spectamus, & quam credimus inesse rebus *immundis*, à quibus propterea abhorremus. Sumat

quisque

quisque experimentum hujus rei, &, si in se ipse descendere nolit, ab alio petat quid ejusmodi vocibus intelligat, eúmque eò adigat ut eas clarè definiat. Tum demum intelliget plerosque homines nescire quid dicant, cùm de *immunditie* loquuntur. Imò verò multi sunt, qui ferinam fœtentem in deliciis habent; atque avidissimè comedunt; quam alii si vel digito tetigissent, fœdatos se, & ablutione indigere judicarent.

4. Contrà *munda* & *pura* dicuntur, quæ neque ipsa sensus offendunt, neque sunt contaminata, attactu eorum quæ per se *immunda* esse existimamus. Vestes, exempli causâ, *mundæ* aut *puræ* sunt, quæ nullâ re, postquàm à fullone allatæ sunt, contaminatæ fuerunt. *Sordere* verò dicuntur, atque *immunda* esse eæ, quibus contrarium quidpiam accidit. Scimus quid hæc sibi velint, cùm intelligimus quid sit *immundities*, de qua antea diximus; alioqui priori ignorato, posterius etiam ignoremus necesse est.

5. II. A rebus corporeis eæ voces ad animum sunt translatæ, animúsque *purus* dictus, qui non est vitio ullo, aut singulari quopiam scelere, de quo sermo sit, attaminatus; contrà *impurus* quisquis est

aut

aut vitiis, aut peccato quodam inquinatus. Hinc Latini *impurum* & *impuratum* hominem nequam & improbum vocant, quemadmodum Græci μιαρὸν, ἀκάθαρτον. Hæ harum vocum significationes claræ sunt, si modò perspicuum est quid sit vitium & virtus; quod certè clarum esse potest, sed omnibus sine dubio non erat olim, uti nec est hodie.

§. III. Verùm quidquid est obscuritatis, in memoratis significatibus vocum, quibus *mundities*, aut *immundities* signatur, id nihil est, præ eo quod nunc dicam. Veteres, nimirum, passim neque corporis propriè, neque animi ratione habitâ, *impurum*, aut *pollutum* dicebant in sacris, eum quem sacra attrectare aut iis adesse nefas erat; eo quòd *impuratus* haberetur. Quod si sacra faceret, hoc in statu, ea Numini displicere arbitrabantur. Exempli causâ, manibus illotis, quamvis ceteroqui nullæ sordes iis adhærerent, immolare victimam non licebat, imò nequidem templa ingredi. Immundi similiter erant, qui cadaver attigerant, aut etiam propiùs ei adfuerant, qui puerperam inviserant, qui surgebant è lecto, antequàm se abluissent, qui ὀνειρωγμὸν passi erant, qui cum uxore concubuerant. Im-

mundæ erant mulieres omnes, tempore καταμηνίων, aut λοχίων. Hæc omnia singillatim probari necesse non est, cùm partim sint notissima, & partim à nobis in *Commentario in Pentateuchum* probata, ubi primùm de ejuscemodi *pollutionibus* sermo fuit. Sunt præterea qui hac de re datâ operâ scripserunt, qui, si necesse sit, * adiri poterunt.

17. Jam quarto, quid menti eorum obversaretur, qui dicebant hominem esse pollutum, nec sine purificatione posse ad sacra accedere, qui cadaver humanum attrectasset, aut etiam homini morienti adfuisset; quòd si, pollutione illâ neglectâ, è vestigio Templum adiisset, aut rem divinam fecisset, nec preces, nec victimam Deo placere potuisse; imò verò fuisse ingratissimas, quæcumque ceteroquin hominis virtus esset. An ex eorum sententia adhærebat aliquid corpori, aut animo ejusmodi hominis, ex tacto, aut conspecto cadavere, quod, licèt ignoraret, ea vitiaret? Non puto; nec, ut opinor, credebant qui hominem funestatum purè sacra facere posse negabant. Certè apud illos pollui non censebantur Sacer-

* Vide Joan. Lomeyerum, de Lustrationibus Veterum. C. XVI. & seqq.

Sacerdotes, qui non modò contrectabant cadavera victimarum, sed etiam intestina, & stercora, ad sanctissima altaria, è ventre extrahebant. Quid ergo è conspecto cadavere humano potuit in spectatores subitò transire, quod eos impuraret? Quid etiam fuit in rebus merè naturalibus, & in quibus nihil est quod hominem deteriorem aut meliorem reddat; quo quisquam Deo, naturæ rerum auctori, minùs acceptus fieret? Cur Templum à funestato, si id illico ingrederetur, βεϐηλοῦσθαι, κοινοῦσθαι, *profanari*, *ac pollui* credebatur? Cur redeunti è macello patuere Sacraria, quæ claudebantur homini, in cujus gremio homo, dum ei vulnerato, aut subito casu percusso opem, ut par est, ferre nititur, mortuus fuerat? Non quæro hîc quæ esse potuerit ratio hæc primùm instituentibus, cur ejusmodi doctrinam de *pollutionibus* & *purgationibus*, animis hominum inserere cuperent; ánve aliud quidpiam significarent, quàm quod primo intuitu videtur. Hoc unum scire velim quid deinceps cogitarent populi, qui attactu cadaveris hominis, non vituli, aut agni *pollui* se putabant, & dictitabant? Quam vim ei voci, similibúsque subjiciebant? Profectò nullam; nec

aliud respondere potuissent, nisi se à Majoribus ita accepisse, hominem funestatum tactu, aut conspectu cadaveris humani esse *pollutum*; hoc est, se à teneris hanc opinionem imbibisse, ad sacra accedere non debere, & dici solitos ejusmodi homines *pollutos*; sed rationem rei, ac significationem ejus vocis & similium sibi esse ignotas. *Josephus* quidem aliquid hac de re dicere tentavit Lib. II. contra Apionem pag. 1074. sed ejus verba intelligi nequeunt, fortasse quidem quòd mendo laborent, sed potissimùm, ut puto, quòd nesciret ipse quid sibi vellet. Εἴ τις, inquit, ἐπὶ λέχος ἢ φθορὰν παρέλθοι, καθαρὸς εἶναι οὐ δύναται, εἰ (sic lego, non ἢ) καὶ μετὰ τὴν νόμιμον συνουσίαν ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς ἀπολούσασθαι κελεύει ὁ νόμος. ψυχῆς τε καὶ σώματος ἐγείρεται μολυσμὸς ὡς πρὸς ἄλλην χώραν ὑποβαλόντων. καὶ γὰρ ἐμφυομένη σώματι κακοπαθεῖ ἡ ψυχὴ, καὶ τούτων αὖ πάλιν ὡς θανάτῳ διακριθεῖσα. A vocibus ψυχῆς τε &c. tanta inest hisce verbis obscuritas, ut Oedipo indigeant, quem nondum, ut opinor, invenerunt; nam sunt perabsurdè à *Sigism. Gelenio* versa, nec quid velint scio.

8. Attamen hac positâ opinione, quasi certissimâ, & re admissâ quasi perspicuâ, innu-

Innumeri ritus erant quibus homines hoc, aut aliis similibus modis *polluti* purgabantur, aut expiabantur, & multi quidem ludicri. Non modò aquâ, eáque purâ abluebantur, sed ceterorum elementorum ope, aut etiam animalium, plantarum, & fossilium lustrabantur; quorum lustrationum exempla affatim congesserunt * viri eruditi, quorum labore effectum est, ne nobis necesse sit ulla huc convehere.

9. Quid verò erat *purgare*, aut *lustrare*, hoc mystico significatu? Quæ intelligebatur mutatio fieri in homine, qui è domo funesta egressus manus abluebat, aut aquâ lustrali adspergebatur, aut simile quid faciebat? Corpus mundius non fiebat, quod fœdatum nemo dixerit, eò quòd accessisset ad cadaver; nec animus etiam, qui cadavere nequaquam pollutus fuisse censeri potest, purgabatur. Quid ergo significabatur voce *purgare*, aut *lustrare*? Ritum celebrare, cui, si verum quæras, cur hoc nomen esset impositum nesciebant.

10. Horum meminisse oportet fidum Interpretem, qui non Judicem agit Veterum, aut indagatorem Veri, sed tan-

* *Vide Lomejerum Cap. XVIII. & seqq.*

tùm fungitur interpretandi munere; quod totum in eo situm est, ut doceat quæ cogitarint Veteres, seu obscura ea sint, seu clara; non quæ cogitare debuerint, ut quid dicerent intelligerent. Hoc verò neglecto, sæpe videmus viros doctos omnes ingenii nervos intendere, atque omnem lapidem movere ut sub verbis nihil significantibus, aut obscurissimas notiones exprimentibus, inveniant perspicuas & firmas ratiocinationes. Attendant hæc studiosi, & multò plura exempla harum rerum, inter legendum, invenient, quàm vulgò persuasum est.

11. Hæc cùm sint manifesta, nihil, quod in ratiocinatione nostra carpi possit, video. At unum hoc objici queat, nostrum esse ostendere quî factum fuerit, ut Judæi veri Dei cultores ita etiam loquuti fuerint, & similes ritus habuerint. Hoc verò paucis verbis potest expediri; nempe, inanes per se ritus à Deo nequaquam primùm esse institutos, sed cùm populus Hebræus esset illis dudum adsuetus, Deum leges suas ejus ingenio attemperasse; quod cùm alii, tum etiam nos ostendimus, in *Commentario* nostro *in Pentateuchum*. Ac sanè hoc liquebit, si reputemus, apud Ægyptios, quorum Regnum Hebraïcâ Repu-

Republica admodum antiquus fuit, talia usitata fuisse, diu antequam nasceretur Moses; ut nos ipse docet, cum ait jam a tempore Josephi Ægyptios non sustinuisse convivari cum peregrinis, ne, nimirum, pollucrentur. Vide Gen. XLIII, 32. & quæ illic notavimus. Græci etiam & Romani, antequam noti essent illis Judæi, ejusmodi opinionibus credulitatem suam addixerant. Nec certè incommodos & inutiles, cùm ad vitam, tum ad virtutem quod attinet, ritus instituisset umquam Deus; nisi invenisset Judæos iis adeò addictos, ut ex eorum animis nullis novis legibus revelli possent. Possumus ergo, sine ulla vel minima divinæ majestatis imminutione, dicere Deum cum pueris, ut ita dicam, balbutiisse; quando de pollutionibus, ex more recepto, loquutus est. Possumus institutores primos ejusmodi rituum ridere, & ostendere eos inanibus verbis plebi imposuisse.

12. Certè plerique Patres, qui adversùs Ethnicos scripserunt, ita eorum ritus oppugnarunt, ut simul ostenderint, si Judæis Deus eos imposuit, id nequaquam factum fuisse, ob eorum rituum præstantiam; sed propter Judæorum perversam

indolem, qui meliora repudiaturi erant. Eam in rem, multa habet Scriptor *Constitutionum Apostolicarum*, qui certè laudari potuisset, si suo ipsius nomine proferre ea maluisset, quæ Apostolis, non excusandâ fraude, tribuere conatus est. Pauca tantùm, de *pollutionibus*, excerpemus. Ita ergo, apud eum, Apostoli Lib. VI. c. 27. quod inscribitur *de observationibus Judaïcis & Ethnicis*, mulieres & viros alloquuntur: μελέτα τοὺς αὐτοῦ νόμους, μηδὲν παρατηρουμένη, μὴ κάθαρσιν φυσικὴν, μὴ μίξιν νόμιμον, μὴ τοκετὸν, ἢ ἀποβολὴν, μὴ μῶμον σώματος. ἐπείπερ τὰ τοιαῦτα παρατηρήματα ΜΩΡΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ ΕΦΕΥΡΕΜΑΤΑ ΜΑΤΑΙΑ, καὶ νοῦν οὐκ ἔχοντα. οὔτε γὰρ κῆδος ἀνθρώπου, οὔτε ὀστέον νεκροῦ, οὔτε μνῆμα, οὔτε τοιόνδε βρῶμα, οὔτε ὀνειρωγμὸς μιᾶναι δύναται ἀνθρώπου ψυχὴν, ἀλλὰ μόνη ἀσέβεια ἡ εἰς Θεὸν, καὶ παρανομία, καὶ εἰς τὸ πλησίον ἀδικία: *meditare etiam leges illius, nihil observans, non purgationem naturalem, non copulationem legitimam, non partum aut abortionem, non corporis maculam; siquidem hujusmodi observationes sunt* HOMINUM STULTORUM INVENTA INANIA, *& ratione carentia. Neque verò hominis funus, atque ossa mortui, neque sepulcrum, neque certus quidam*

dam cibus, neque nocturnum seminis profluvium polluere animum hominis possunt; verùm sola impietas in Deum & iniquitas, & erga proximum injustitia. Vide & Cap. XXX.

CAPUT VIII.

De Notionum Adæquatarum & Inadæquatarum nominibus.

1. OMNES, ut rectè summus Orator, *trahimur & ducimur ad cognitionis & scientiæ cupiditatem, in qua excellere pulcrum putamus.* Cognitio autem est duplicis generis, alia enim est accurata, omnésque rei cognitæ complectitur partes; alia verò minùs perfecta, & quæ ad nonnullas dumtaxat pertinet. Cùm innumera sint, quæ nonnisi posteriori modo cognoscimus, nec etiam aliter cognoscere possumus; attamen perpetuâ quadam siti laboramus perspiciendarum rerum, quas natura ipsa nobis occuluit.

2. Sæpe etiam, quæ est humani ingenii aut cæcitas aut superbia, nobis ea penitus nota esse putamus, quæ partim dumtaxat novimus. Tum verò, cùm de

de iis rebus loquimur vocibus utimur, quæ sæpe plus significant, quàm intelligimus; & aliorum etiam scripta legentes eorum dictis tribuimus sententiam multò ampliorem ac pleniorem, quàm umquam eorum animis obversata est. Hinc fit ut ab eorum sententia aut penitus aberremus, aut partim deflectamus; dum vocibus, quæ *adæquatas* notiones significant, usos eos esse perperam credimus. Igitur interest eorum, qui Veterum Scripta intelligere cupiunt, probè distinguere nomina *adæquatarum* notionum à nominibus, quibus *inadæquatæ* tantùm rerum notiones subjectæ sunt.

3. I. Docuimus, *Logicæ* P. I. c. 10. adæquatas esse omnes notiones simplices; ideóque harum nominibus subesse adæquatas notiones. Adæquatæ pariter sunt notiones Modorum *abstractè* spectatorum, cùm simplices sunt, aut etiam compositi, si omnes partes novimus; & vocabula, quibus significantur, nomina sunt notionum adæquatarum. Fingimus etiam ipsi varias notiones, quibus animus addit, aut detrahit quidquid vult; quòd non sint imagines rerum, quæ extra nos sunt, sed merâ nostra figmenta; quibus in notionibus cùm sit nihil, nisi quod volumus,

lumus, non mirum si sint adæquatæ, ac proinde si idem de earum nominibus, ac de superioribus feratur judicium. Notionum ergò adæquatarum nomina sunt *calor*, *frigus*, *dolor*, *voluptas*, &c. *rotunditas*, *triangularis*, *quadrata figura*, aut ex iis mista, &c. *Centaurus*, *Chimæra*, &c.

4. II. At si deveniamus ad Substantias, quas spectamus ut re ipsâ exsistentes, tum demum scire non possumus an nobis obversentur notiones earum adæquatæ; imò verò, si rem paullò diligentiùs expendamus, nobis constabit inadæquatas esse, * quod alibi demonstravimus. Igitur quotiescumque occurrent nomina Substantiarum, aut rerum quarum partes sunt Substantiæ, certum hoc haberi debet, ea esse nomina notionum inadæquatarum. *Deus*, *homines*, *corpus*, *spiritus*, *animal*, *planta*, *lapis*, &c. nomina sunt ejusmodi.

5. III. Præterea ipsi Modi, cùm sermo est de Modis re verâ exsistentibus in Substantiis, aut qui fuisse statuuntur, si præsertim res agatur in qua multæ sint circumstantiæ; ipsi, inquam, illi modi hominibus numquam omnes innotescunt; ideò-

* *Logicæ P. I. c.* 10.

ideoque, nomina & loquutiones, quibus describuntur eventus, sermones, aut alia quæ narrantur, sunt notionum inadæquatarum appellationes. Exempli caussâ, *victoria Cæsaris de Pompeio*, *sermones Socratis in carcere*, vocabula sunt rerum inadæquatè notarum.

6. Hinc varia maximi momenti consectaria deducere licet. Primùm enim hinc sequitur, cùm Scriptorem legimus de Substantia quadam aut de eventu multiplicibus Modis constante, loquentem, nos non posse plenam notionem rei de qua agit ei tribuere. Secundò, si integram notionem ejus rei non habet; non posse ex ejus dictis ea colligi, quæ ut colligi queant, necesse est rem penitus esse notam. Tertiò, ex notione nequaquam perfecta sæpe nasci maximas difficultates, quæ ex eo Scriptore neutiquam solvi possunt. Denique nihil tutius esse, in ejusmodi rebus, quàm cohibere judicium, cùm de re ipsa, tum de sententia Scriptoris, quem legimus. Verùm hæc sunt paullò pluribus illustranda.

7. I. Prima omnium Substantiarum est *Deus*, ad quem id nominis singulari quodam sensu pertinet. Scimus *à posteriori*, ut Philosophi loquuntur, nihil perfectio-

nis

nis inesse creaturis, quod illi non insit; nam à fonte nihil potest manare, quod in eo antea non fuerit. At nemo mortalium adæquatam notionem ejus perfectionum umquam sibi effinxit. Itaque quæcumque sit Scriptorum, qui de divina natura scripserunt, sapientia; nihil adæquati de æterna illa Substantia ab iis exspectandum est. Quotiescumque occurrit vox DEUS, tenendum semper est nomen esse notionis, quæ, pro Scriptoris ingenio, aut sapientia, plura aut pauciora complectitur attributa; sed quæ Archetypum ipsum neutiquam æquat.

8. Imò verò, cùm sermo est de aliis Substantiis, seu spirituales illæ sint, seu corporeæ, nomina quibus appellantur sunt vocabula parum integrarum notionum. *Mens* humana quid sit nescimus; *Corporis* intima natura, & humani quidem singularis dispositio; exceptis iis quæ oculos aut solos, aut instrumentis adjutos percellunt; nobis ignota est. Minùs novimus ceteros spiritus, ceteráque corpora. Itaque quoties de illis agunt Veteres, toties fatendum est eos uti nominibus inadæquatarum notionum.

9. Quòd si sermo sit de actionibus Dei, aliarúmque intelligentium Naturarum;

aut

aut si res, de quibus loquuntur, multiplices circumstantias complectantur, interventúmque variarum causarum; tum verò rerum compositarum inadæquatas dumtaxat notiones, singulis fermè vocabulis, significant. Similis est eorum sermo tenuissimis illis picturis, quæ quasi in recessu cernuntur, & offerunt quidem nobis varia spectanda, sed propter tenuitatem, ac distantiam imperfecta, ac evanida rerum majorum vestigia. Qui loquuntur περὶ τῶν θείων ὑποστάσεων, περὶ τῆς γεννήσεως υἱοῦ, καὶ περὶ τῆς ἐκπορεύσεως πνεύματος ἁγίου, & de aliis id genus, multùm abest ut adæquatas notiones verbis suis subjiciant. Qui Historias narrant, quamvis copiosè omnia persequantur, quatenus licet, innumeras circumstantias, aut notas, aut arcanas necessariò prætermittunt, ex quibus sæpe eventus pependerunt. Hæc non dico, quasi vitio vertam Theologis aut Historicis, quòd pleniores iis non fuerint notiones; multa enim sunt, quæ pleniùs nosse non poterant; at ii digni sunt, qui reprehendantur, qui imperfectas notiones cum adæquatis miscent, volúntque in Veterum Scriptis ea reperire, de quibus illi numquam cogitarunt.

10. Si eâ, quâ per est, attentione & reve-

reverentiâ expendamus quæ Apostoli habent de Jesu-Christo, facilè intelligemus eos non putasse *merum* esse *hominem*, quandoquidem ei mundi * creationem tribuunt; eósque errare, qui similia sentiunt; sed de ratione, quâ æternum Numen cum Jesu homine conjunctum sit, tacent; quo credibile fit arcanum illud iis, in terris agentibus, nondum revelatum fuisse. Sciverunt Christum esse Deum & Hominem, atque ita de eo loquuti sunt; sed modum rei ignorasse videntur, certè nusquam explicant, adeò ut possimus meritò suspicari inadæquatam eis hujus rei fuisse notionem. At Religionis Christianæ, sequentibus sæculis, Interpretes temerè statuentes ex verbis Apostolorum pleniorem rei notionem colligi posse, quàm reverâ potest, modum ejus conjunctionis definire aggressi sunt, & singulare nomen ei imponere; unde natæ olim *Eutychianorum, Nestorianorúmque* & aliorum concertationes; quæ nec hodie sopitæ sunt, nec potuerunt aut possunt ex solis Apostolorum Scriptis componi; quia Theologi nesciunt in notionibus inadæquatis adquiescere, quamvis pleniores ex Scriptura colligere nequeant. At si quod

* *Joan. C. I, 10, 14. ubi vide à nobis notata.*

quod obſcuriùs docent Apoſtoli, obſcurè intelligere ſatis habuiſſent, nec ulteriùs progredi voluiſſent; nulla fortè umquam diſſidia hac de re orta fuiſſent, aut facilè ſaltem compoſita.

10. Nec quiſquam nos nimiæ temeritatis arguat, quòd auſimus dicere Apoſtolis ipſis nonnullarum ſublimiorum rerum fuiſſe notiones inadæquatas. Disertè hoc de ſe profitetur Paulus, in eximio illo Capite XIII. 1. ad Corinthios, in quo poſtquàm longè prætulit caritatem cognitioni omnium myſteriorum, ita pergit verſu 8. Ἡ δὲ ἀγάπη οὐδέποτε ἐκπίπτει. εἴτε δὲ προφητεῖαι καταργηθήσονται, εἴτε γλῶσσαι παύσονται, εἴτε γνῶσις καταργηθήσεται· ἐκ ΜΕΡΟΥΣ δὲ γινώσκομεν, καὶ ἐκ ΜΕΡΟΥΣ προφητεύομεν· ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ ΤΕΛΕΙΟΝ, τότε τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται· ὅτε ἤμην νήπιος, ὡς νήπιος ἐλάλουν, ὡς νήπιος ἐφρόνουν, ὡς νήπιος ἐλογιζόμην· ὅτε δὲ γέγονα ἀνὴρ, κατήργηκα τὰ τοῦ νηπίου. βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι᾽ ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον· ἄρτι δὲ γινώσκω ἐκ ΜΕΡΟΥΣ, τότε δὲ ἐπιγνώσομαι, καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην: *caritas numquam excidit, ſive prophetiæ, evacuabuntur; ſive linguæ ceſſabunt; ſive ſcientia, deſtruetur. Ex* PARTE *enim cognoſcimus, & ex* PARTE *prophetamus.*

Cùm

Cùm autem venerit quod PERFECTUM *est, evacuabitur quod ex parte est. Cùm essem parvulus, loquebar ut parvulus, cogitabam ut parvulus. Quando autem factus sum vir, evacuavi quæ erant parvuli. Videmus nunc per speculum, in ænigmate, tunc autem facie ad faciem. Nunc cognosco ex* PARTE, *tunc autem cognoscam, sicut & cognitus sum.*

11. Tam insignis est hic Apostoli locus, & usque adeò ad rem nostram facit, ut nonnihil ei immorari operæ pretium videatur. Itaque singulas hujus orationis partes considerabo. I. Observat Paulus prophetiarum, linguarum exoticarum, & eruditionis Theologicæ, qualis hisce in terris floret, omnem usum sublatum iri in altera vita; sed caritatis mutuæ, quâ beati Deum & se invicem prosequentur, usum numquam abolendum; unde sequitur ut caritatem pluris faciamus, quàm omnem illam eruditionem nostram, cujus brevissimus est in hac vita usus, quamlibet vera sit. II. Tum rationem subiicit, quòd cognitio nostra, adeóque ipsius Apostoli, sit *inadæquata*, sive, quod perinde est, *ex parte* tantùm norimus, quæ novimus; nimirum, in iis quæ ad Deum, & Theologiam spectant, de quibus solis

hîc sermo est, non de ceteris disciplinis, nisi quatenus cum illis sunt conjunctæ. Inadæquata autem notio nullius est amplius usûs, postquàm plenior est comparata. Exempli causâ, si conferatur Theologia Judæorum, qualis erat antequàm Christus & Apôstoli Evangelium prædicassent, cum ea quam consequuti sunt ex revelatione Evangelii, erat tantùm ἐκ μέρους. Quamobrem, patefacto Evangelio, omnis illa legalis eruditio Judæorum κατηργήθη, *inutilis facta est:* haud aliter ac lumen lucernæ inutile est, exorto sole. Si quis ergo Judæus, ante notum Christum, vel pôst notum & rejectum, sibi ipse usque adeò blanditus est, ut existimarit sibi Theologiæ adæquatam esse cognitionem, quod sine dubio multi crediderunt, vehementer erravit, quamvis se minimè errare confideret. Sic & nos hodie graviter hallucinaremur, si omnia nobis *adæquatè* notâ esse existimaremus, ut nos docet hîc Paulus, útque tenebris hujus vitæ erepti ipsi tandem experiemur. Tunc demum, *cum venerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est.* Ut Judæos, antequàm venisset Christus, sibi eruditionis causâ placentes, puduit suæ inscitiæ à Christo edoctos: sic & nos, qui

hodie fortè superbimus ob eruditionem maximis laboribus comparatam, pudebit olim nostræ ignorantiæ, cùm Deus nos beaverit. Quantò ergo satius esset hîc non superbire, definiendo quæ non nisi partim novimus, quasi nobis essent perspecta; sed ad ampliorem alterius vitæ cognitionem judicium differre, & interea fateri nobis per omnia *non liquere?*

12. Egregiè hoc nos docet III. Paulus, comparatione ex puerili & virili ætate deductâ, ex qua intelligimus minimùm tantum fore discrimen inter hodiernam hanc nostram eruditionem, quæcumque sit, & eam quæ futura est in cœlo; quantum est inter opiniones puerorum & peritiam virorum, quod attinet ad res hujus vitæ. Igitur quamvis tumeamus, oportet nos fateri vastissimam eruditionem Theologicam mortalium collatam cum Angelica, aut cum ea quæ olim erit beatorum hominum, puerilem planè esse. Rideremus puerum, qui, ne de crassioribus erroribus pueritiæ agam, existimaret sibi perspecta esse quæ videremus eum imperfectissimè nosse, & propterea sibi ipse plauderet: sic & nos, si ita loqui fas sit, rident beatæ illæ Mentes, quæ multò superiores sunt nobis, quàm nos su-

mus puerulis, cùm audiunt nos audacter & superciliosè loquentes, de iis quæ non novimus, nisi instar ejus *qui videt, aut vidisse putat per nubila lunam.* Certè eos miseret nostræ cæcitatis & ridiculæ superbiæ, in tanta ignorantia. Si videamus fortè pueros inter se de puerilibus opinionibus primùm disceptantes, deinde ad verbera devenientes, quàm acerrimo possunt pugilatu certare; non possumus illis non irasci quòd, propter id quod neutri sciunt, ita inter se, pro ætate, pugnent. Quid verò censemus cogitare Angelos, cùm vident viros adultos, aut senes, jam non pugnis, sed legibus, edictis, exsiliis, pœnísque omnis generis in se invicem sævire, propter multa, quæ iis aut penitus, aut partim ignota sunt? Profectò non modò pueros, sed & nequam pueros, ac flagris dignos esse censent. Cùm animadvertunt inconspicui illi factorum nostrorum speculatores, viros, qui graves haberi volunt, dies, noctésque garrientes de iis quæ nesciunt; disceptantes inter se primùm privatim, deinde publicè; tum scriptitantes, ac infesto stylo digladiantes; postea coïtiones facientes, ut numerum secum consentientium cognoscant, videántque ne quid factionis opinio capiat

capiat detrimenti, in eo terrarum angulo in quo plurimùm possunt; ac tandem aliis (virísne dicam, an pueris?) sollemniorem in modum convocatis, leges condere de iis quæ nesciunt, quasi divinas aliis sui similibus obtrudere, & omnibus rationibus dissentientes vexare; cùm animadvertunt, inquam, hæc Angeli, quid illis animi esse putamus? Parum abest quin non jam ludos, sed tragœdias nostras perturbent, malè illico mulctatis cæcis illis qui in alios cæcos sæviunt; & facerent, nisi summus ἀγωνοθέτης juberet eos exspectare, donec judicium ipse sit de hisce omnibus laturus, & superbos ac immites à modestis ac mansuetis separaturus. Interea fortè beati illi Spiritus, iidemque generis nostri amantes, non voce quidem, quæ aures verberet, sed tacitis, ut ita dicam, in animum nostrum insusurrationibus, nos monent ut memores nostræ ignorantiæ paullisper cohibeamus judicium, donec intra pauculos annos rem pernoscamus; cùm nos Deus ex hac vita evocaverit, ostenderítque in clara luce, quam nunc quærimus, veritatem.

13. Quod si arcanos hosce susurros affectuum strepitus nos audire non sinit,

at oculi noſtri feriantur neceſſe eſt, ſententiâ hacce Pauli, qui atramento, quod nulla delebit ætas, ſcripſit IV. nos *videre nunc per ſpeculum, in ænigmate, nos cognoſçere ex parte; ſed poſtea facie ad faciem* viſuros, *cogniturόſque ut ipſi cogniti ſumus.* Non tantùm ergo partim novimus, ſed & obſcurè atque ænigmaticè; ita ut, ſi partes quaſdam ænigmatis nobis propoſiti adſequamur, ſuperſint aliæ, quas nequaquam intelligimus. Quod ſi Paulus, poſt tam ſublimes revelationes, de ſe ipſe faſſus eſt, quis nunc audebit apud nos de ſe negare?

14. II. Geometræ, qui omnia ſua deducunt ex abſtractis, adæquatíſque notionibus, in quibus nulla eſt obſcuritas, facillimè à Lectoribus attentis intelliguntur. Nihil illis tribuitur, quod non agnoſcant, & cujus omnia neceſſaria conſectaria amplecti pro ſuis parati non ſint. At cùm res, de qua incidit ſermo, *inadæquatè* nota eſt, nec vocabulis ſignatur, quæ totam ejus naturam complectantur; cavendum ne contrarium ſtatuamus, ut fit, atque hinc deducamus inania conſectaria. Hinc exſtiterunt tot controverſiæ de Veterum ſententia, ad res divinas, ſpirituúmque & mentis humanæ naturam

quod

quod attinet. Plenas, nimirum, notiones earum rerum illis tribuimus, quas plenè nullus mortalium umquam novit. Igitur, si sapimus, nihil ex eorum dictis colligemus, quod pateat ampliùs quàm eorum inadæquatæ notiones. Si velimus eorum esse discipuli, in ejusmodi notiobus est nobis adquiescendum, nec ulteriùs quidquam quærendum. Alioqui si ope consectariorum pleniores, quàm illi, adipisci notiones nitamur; dum statuimus eos adæquatarum notionum nomina protulisse; ab eorum sententia sensim recedemus, nec minùs peccabimus, ac si quis ex summa non integra rationem integram inire instituerет.

15. III. Maximæ difficultates in hisce rebus, necessariò nascuntur ex imperfectis notionibus, præsertim si eas perfectas judicemus: quemadmodum innumeræ orirentur, in calculo summarum, quas nonnisi ex parte nosceremus. Rationes varias in concordiam numquam redigere possemus, quæ fortè tamen consentirent; ut facilè animadverteremus, si integræ summæ nobis essent notæ. Nomina inadæquatarum notionum, quibus usi sunt Veteres, occasionem suppeditant innumeris quæstionibus; quas ipsi Scriptores

non attigerunt, nec licet ex ejuſcemodi nominibus ſolvere. Quot poſſunt quæri de ſententiis Veterum, cùm rectè, tum ſecus de rebus divinis ſentientium, quæ ex illorum verbis ſolvi nequeunt? Quas tenebras nobis ipſi offundunt, cùm volunt id quod ſentiunt efferre? Norunt quàm verum ſit quod dico qui legerunt quæ, de *Nicænis* controverſiis, ſcripta ſunt à viris doctiſſimis *Dionyſ. Petavio*, *Steph. Curcellæo*, *Pet. Dan. Huëtio*, *Rod. Cudwortho* & nuper à *Georg. Bullo*. Ad finem hujus Opuſculi properantibus non licet accuratiùs rem explicare. Similia poſſumus dicere, de pleriſque Hiſtoriis, ex quarum narratione oboriuntur aliquando tenebræ, nullâ luce ingenii diſcutiendæ; quia, ab Hiſtoricis, licèt vera dicentibus, quidquid oportebat dici non eſt Scriptis mandatum; quòd eos fugerit longè maxima pars rerum, quarum hiſtoriam ſcribere aggreſſi ſunt. Exemplo *Q. Curtii*, ſequentis Criticæ noſtræ Partis Sectione tertiâ, rem comprobatam dabimus. Interea cavendum à peccato nimis quàm frequente, quo de eventibus judicamus ex imperfectiſſimis hiſtoriis; quaſi omnia eſſent complexæ, quæ ad rationes & cauſas eventuum pertinent.

tinent. Peccatum hoc committitur præsertim ab Historiarum Ecclesiasticarum Interpretibus, qui passim ex mutilis ac mancis narrationibus, consectaria colligunt; quasi nihil esset omissum, aut quasi perspicuum esset id jure factum quod probant, injuriâ verò quod ipsis displicet. Hinc postea miræ exoriuntur repugnantiæ, quas frustra tollere nituntur.

16. IV. Manifestum est ex antecedentibus, in retexenda Veterum de rebus, quas ex parte tantùm norant, sententia, eos occurrere nodos, qui vix ac ne vix quidem solvi à nobis possint. Quid ergo superest faciendum, nisi ut in obscuris & ἀλύτοις cohibeamus judicium? aut, si judicemus, ut meminerimus nostra judicia niti obscuris nominibus aut descriptionibus inadæquatarum notionum; ideóque conjecturas potiùs esse, quàm res compertas; nec proinde invitis aliis obtrudenda, nec temerè damnandos aliter sentientes, aut acerbiùs traducendos. Res sunt per se obscuræ, nec nisi partim notæ, eæque verbis nequaquam claris expressæ. Neque verba, rebus collata, clariora fieri possunt; neque ex verbis, interdum parum aptis, lux ulla re-

rebus affertur. Mirum esset, nisi quis in tantis tenebris subinde erraret; at quò majus est errandi periculum, eò nos errantibus oportet esse æquiores.

II. PARTIS CRITICÆ.

FINIS.

